MALMÖ UNIVERSITY HEALTH AND SOCIETY DOCTORAL DISSERTATIONS, 2023:7

MALMÖ UNIVERSITET

Ida Runge

"Jag vill gärna ha hjälp, men ta inte mina barn"

-Föräldraskap hos föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning

“JAG VILL GÄRNA HA HJÄLP, MEN TA INTE MINA BARN”- FÖRÄLDRASKAP HOS FÖRÄLDRAR MED INTELLEKTUELL FUNKTIONSNEDSÄTTNING

“Jag vill gärna ha hjälp, men ta inte mina barn”- Föräldraskap hos föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning

Avhandling för doktorsexamen
Av Ida Runge

Avhandlingen kommer att försvaras offentligt i Aulan, Hälsa och samhälles byggnad, Allmänna sjukhuset, Jan Waldenströms gata 25, Malmö

Fredagen den 8 december 2023 kl. 13.15

Huvudhandledare
Phlip Lalander
Linnéuniversitet
Institutionen för socialt arbete

Handledare
Ann-Christine Gullacksen
Malmö universitet
Institutionen för socialt arbete

Opponent
Thomas Strandberg
Örebro universitet
Institutionen för beteende- social- och rättsvetenskap

Betygsnämnd
Mikaela Starke
Göteborgs universitet
Institutionen för socialt arbete

Therese Wissö
Göteborgs universitet
Institutionen för socialt arbete

Lars Plantin
Malmö universitet
Institutionen för socialt arbete

Odd Lindberg (reserv)
Örebro universitet
Institutionen för beteende- social och rättsvetenskap

Malmö University Health and Society Doctoral Dissertations, 2023:7

Copyright Ida Runge 2023

Omslag: Ida Runge

ISBN 978-91-7877-428-9 (tryckt) Malmö

ISBN 978-91-7877-429-6 (pdf) Malmö

ISSN 1653-5383. Malmö University Health and Society Dissertations

DOI 10.24834/isbn.9789178774296

Print: Media-Tryck, Lund university, 2023

Media-Tryck is a Nordic Swan Ecolabel certified provider of printed material. Read more about our environmental work at www.mediatryck.lu.se

MADE IN SWEDEN

IDA RUNGE

”JAG VILL GÄRNA HA HJÄLP, MEN TA INTE MINA BARN”

Föräldraskap hos föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning

Malmö universitet
Hälsa och samhälle
Malmö university press, 2023

Publikationen finns även elektroniskt,
se mau.diva-portal.org

Till Lukas och Klara

ABSTRACT

Parents with intellectual disabilities are seldomly heard in research about parenting. The knowledge about how these parents perceive and experience their parenthood is, therefore, limited. Previous studies on those parents have mainly focused on various problems related to the parents' difficulties, what those problems mean for their children and how the problems can be counteracted through efforts and support. Previous research has also focused on parents' rights and how they are at risk of being stigmatized and discriminated.

Based on the parents' own voices, this thesis contributes to deepened knowledge about the meaning of parenting and being a parent when one has an intellectual disability. By listening to the narratives of twenty-three parents, my purpose has been to illuminate how the parents themselves understand their parenting. The study is mainly based on an interactionist perspective and focuses on how parenting is shaped by interaction with the children, with other people and the surrounding.

The analysis highlights the parents' feelings of being scrutinized by people in their surroundings and their parenting is often questioned. To deal with the stigmatizing perceptions of people in their surroundings and to ward off a perceived threat that the children may be taken from them, the parents use several different strategies. By interpreting reactions from those around them, the parents learn to understand how they should present themselves in varying contexts to pass as parents not deviating from the established norms

on how parents are expected to be. The parents are concerned about practising good care in relation to their children. These practices partly function as a way of counteracting the questioning of their parenting by those around them, but above all the parents emphasize the importance of being able to give their children a good childhood and to prepare them for their adult life.

In general, the parents experience that their care practices work well as long as the children are small, and their needs are practical and concrete and arise in a routinized and intimate close to everyday reality. When the children get older, the parents experience that the children's care needs to change; the care demands more of the parent's ability to improvise as well as their financial resources. The parents experience several intractable situations to be able to give the children the care they need. In this way, the care is perceived as a greater challenge. The parents describe the support from relatives and society's support persons as a very important resource to be able to give their children good care. The narratives indicate that experiences of being listened to and receiving support can counteract feelings of being made suspicious and can promote parental autonomy and security in their parenting. At the same time, the support can give rise to feelings of dependence. The parents are ready to accept these feelings to reduce the questioning of those around them, which they experience as a threat of getting their children taken into custody. Even if a certain dependence is accepted, the parents strive for autonomy in their everyday life.

When everyday life is structured around clear routines it contributes to the parents' autonomy. In the longer term, however, very stable orders seem to give rise to rigidity around women's and men's responsibilities for the children. This consequence seems to be reinforced by the fact that society's support persons treat the parents with traditional gender roles, meaning a larger responsibility for the children is expected from the mothers. In the long run this is a disadvantage for women's autonomy.

FÖRORD

När jag skriver dessa rader är min resa som doktorand på väg att närma sig ett slut. Det har varit en alldeles speciell resa, som varit långt ifrån spikrak. Jag vill likna tiden som doktorand och skrivandet av avhandlingen, som en bildningsresa. I denna position har jag fått en unik möjlighet att lära mig nya saker, att fördjupa och befästa kunskap och att förstå komplexa sammanhang och relationer. Det har varit en fantastisk erfarenhet. Möjligheten att skriva en avhandling, och på så sätt få lov att bidra till den forskningsbaserade kunskapen om föräldraskap hos föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning, har känts meningsfullt och viktigt.

Stundtals har min bildningsresa haft en tydlig riktning, vilket gett skjuts och fart i avhandlingsarbetet. Ganska ofta har dock vägens krumbukter tagit mig ut på vindlande småvägar. Möten och gemenskaper med andra människor och stunder av fördjupande studier, tankar och skrivande, har gett mig insikter som jag nog inte fått om vägen inte varit så krokig. Det har också hänt att jag kommit in i återvändsgränder. Kanhända att det i stunden har känts som dyrköpta erfarenheter, men även dessa en del av resan. I backspegeln har mina sammantagna erfarenheter från tiden som doktorand känts mycket lärorika. Det har varit ett fantastiskt privilegium att få möjligheten att ge sig ut på denna bildningsresa. Jag vill tacka fakulteten Hälsa och samhälle på Malmö universitet, som finansierat min anställning som doktorand och som gett mig denna möjlighet.

Många personer har på olika sätt varit en del av och bidragit till mitt avhandlingsarbete och till min personliga resa som doktorand. Jag vill tacka er alla!

Ett särskilt tack vill jag rikta till er föräldrar som jag har intervjuat i den här studien. Genom era berättelser som ni så generöst har delat med mig, är det ni som gjort studien möjlig. Utan er, ingen avhandling!

Jag vill också särskilt tacka mina handledare Philip Lalander och Ann-Christine Gullacksen som tålmodigt lotsat mig på denna resa. Ni har visat mig idéer, teorier och pekat på betydelsefulla aspekter som har hjälpt mig att förstå mitt material. Er noggranna läsning och era påpekanden har varit mycket viktigt för mig i framskrivandet av den slutliga texten. Ett innerligt tack för era kunskaper, er tid, er vänlighet och generositet.

Ett varmt tack till Lotta Löfgren och Per Germundsson för all hjälp i början av mitt avhandlingsarbete. En tanke av tacksamhet går även till minnet av Ove Mallander för allt stöd i de första skälvande stegen i min resa som doktorand. Varmt tack till handledarkollegiet i forskarutbildningsämnet Hälsa och samhälle, särskilt tack till Per-Anders Tengland som haft rollen som min examinator. Jag vill också tacka Lars Dencik för intressanta kommentarer vid mitt halvtidsseminarium. Ett stort tack vill jag ge till Mikaela Starke som kommenterade mitt manus vid slutseminariet.

Jag vill också tacka alla doktorandkollegor som jag delat denna resa med: Martin, Johanna, Per, Angelica, Camilla, Ylva, Kristina, Julie, Dawan, Pouran, Camilla, Harald, Ann-Sofie, Nada, Sofia, Tove, Zlatana och flera andra. Tack Lisa Andersson för våra samtal, ditt stöd och för våra mysiga hund- och jobbdagar hemma hos dig och hos mig. Tack Maria Afzelius för din vänlighet och stöd och för vårt goda samarbete genom flera år.

Tack till mina kollegor i ”funka”-gruppen. Ett särskilt tack vill jag ge till Hanna Egard och Kristofer Hansson som läste och kommenterade hela avhandlingen två gånger (!) i dess slutskede.

Jag vill också tacka övriga kollegor på institutionen för socialt arbete. Genom åren har jag haft många goda samarbeten med flera av er och jag hoppas att detta kan fortsätta. Jag är glad för våra intressanta samtal vid seminarier, lunchbord och fikor. Det är fint att vara kollega med er!

Ett speciellt tack vill jag rikta till vännerna på SUF kunskapscentrum i Uppsala för alla nätverksträffar och konferenser som jag fått möjlighet att delta i. Den rika kunskap om föräldraskap hos föräldrar med kognitiva funktionsnedsättningar som SUF axlar, har verkligen varit värdefull för mig att få ta del av.

Tack till mina vänner i stallet, i bokklubben och på andra ställen, för att ni finns! Ett alldeles speciellt tack vill jag rikta till min goda vän Annika Ohlson för vänskapen, alla spännande samtal och för din stöttning när avhandlingsarbetet har känts snårigt.

Jag vill också tacka hela min stora familj: mormor, mina syskon med familjer, mina svärföräldrar, svägerskor och ännu flera, för era glada tillrop och intresse för mitt arbete. Tack mamma och pappa för er aldrig sinande uppbackning och för all kärlek. Ett särskilt tack vill jag ge min syster Fredrika för hjälp med språkgranskning av avhandlingens texter på engelska.

Tack mina hästar Adora och (nu bortgångne) Miramis för alla underbara stunder i stallet och på ridturer i skogen. Tack till vår hund Nicke för sällskapet i skrivarlyan och för att du alltid driver på för nya skogspromenader. Dessa stunder av omväxling från hjärnans till kroppens arbete i min vardag, har varit viktiga för återhämtning och för att hämta nya krafter och perspektiv.

Till sist vill jag tacka min närmaste familj:

Mina älskade barn, Lukas och Klara, tack för att ni finns. Att jag har fått möjlighet att vara er mamma är det viktigaste som hänt mig i mitt liv. Den här boken är till er.

Min älskade Jesper, mitt livs kärlek, tack för att du är den mest underbara man jag kunnat önska mig. Vad hade jag gjort utan ditt peppande, firande av etapper på vägen och stöttning när det varit svårt? Tack för att du står vid min sida.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

ABSTRACT 8

FÖRORD 10

KAPITEL 1. INTRODUKTION 18
Föräldrar med rättigheter eller riskfyllda föräldraskap? 21
Föräldrars tankar, upplevelser och erfarenheter av föräldraskap 23
Syfte 25
Disposition 26

KAPITEL 2. BAKGRUND OCH TIDIGARE FORSKNING 29
Föräldraskap – en normativ praktik 30
Livsvillkor som förälder med en intellektuell funktionsnedsättning 32
Intellektuell funktionsnedsättning och funktionshinder 33
Föräldraskapsstöd - en politisk och juridisk inramning 34
Socialt arbete med perspektiv på risker för barnen 36
Föräldrarnas egna röster i tidigare forskning 39

KAPITEL 3. TEORETISKA PERSPEKTIV OCH ANALYSBEGREPP 45
Ett interaktionistiskt perspektiv på föräldraskap 46
Att bli sig själv som förälder 47
Stigma och motstånd 49
Ageranden, roller och regioner 51
Kringskurna handlingsmöjligheter – ett vingklippt ”själv” 53
Den direkta interaktionen som en grund för samhällets villkor. 54
Vardagsliv och familjeliv 55
Föräldraskap som ”praktiserande av familj” 56
Caring-for och caring-about som dimensioner av föräldraomsorg 58
Görande av föräldraskap i tid och rum 59
Autonomi, beroende och trygghet 61
Rutiner och trygghet i en senmodern tid 63
Genusrelationer, konsumtionsnormer och intersektionalitet i föräldraskapet 66

KAPITEL 4. METODOLOGISKA ÖVERVÄGANDEN OCH STÄLLNINGSTAGANDEN 68
Urval 69
Inklusionskriterer 69
Kontaktpersoner, informationsmöten och samtycken 71
Om föräldrarna som deltar i studien 74
Genomförande av intervjuerna 77
Metodologiska överväganden vid intervjuer med personer med intellektuell funktionsnedsättning 79
Berätta: vad hände sen? 81
Nätverkskarta som kommunikationshjälpmedel 83
Intervju med tolk 85
Analys, reflektion och skrivande 85
Förstärker forskningen stigman? - Etiska reflektioner 87
Reflektioner om metodval 90

KAPITEL 5. TIDIGA UPPLEVELSER I LIVET 94
Uppväxtfamiljens resonans i det egna föräldraskapet 95
Kärlek och omsorg i barndomen 95
Att överges i barndomen 98
Betraktad som annorlunda – skolerfarenheter som lämnat spår i självet 103
Motstånd mot att etiketteras som avvikare 105
Outvecklad potential i spåren av skolårens utanförskap 108
Avslutande reflektioner 110

KAPITEL 6. IFRÅGASATTA FÖRÄLDRAFÖRMÅGOR 113
Bemötande mellan förståelse och stigmatisering 114
Tilltro och delaktighet 115
Förödmjukelse och ogrundade misstankar 117
Vara personlig och veta sina rättigheter för att göras delaktig 121
Som i ett fängelse – mödrars erfarenheter av utredningshem 123
Fadersrollen – stötta modern och företräda familjen 131
Avslutande reflektioner 139

KAPITEL 7. ETT ANSVARSFULLT FÖRÄLDRASKAP 144
Göra ”rätt” i föräldraskapet 144
Passera som förälder i en omgivning som stigmatiserar 151
Avslutande reflektioner 157

KAPITEL 8. OMSORG OM SMÅ OCH STORA BARN 161
Caring-for och caring-about 162
Ordning och rutiner som strategi för omsorg 165
”Sätta gränser” och visa kärlek 170
Förändrade omsorgsbehov – känslor av tillkortakommande 174
Föräldraskap och ungdomars konsumtionsnormer 181
Omsorg som rustar för framtiden 186
Avslutande reflektioner 193

KAPITEL 9. AUTONOMI I FÖRÄLDRASKAPET OCH BEROENDE AV STÖDJANDE SOCIALA NÄTVERK 198
Acceptans, ambivalens och balansering: förhållningssätt till anhörigas stöd 200
Ett delat ansvar utan känslor av beroende 203
Ambivalens och inskränkt autonomi 206
Att balansera en beroendesituation 211
De visa 215
Avslutande reflektioner 226

KAPITEL 10. ORDNING, RUTINER OCH GENUSROLLER I TID OCH RUM 232
En praktisk tid med scheman 234
Barnens tid 238
Livets triangel: hemmet – förskolan – sysselsättningen 243
Ambivalenta känslor inför behovet av välbekanta miljöer 246
Att resa på semester 249
Föräldraomsorg – i första hand ett kvinnligt ansvar 254
Bestämda tidpunkter för fäders omsorgsansvar 259
Avslutande reflektioner 264

KAPITEL 11. VARA FÖRÄLDER MED INTELLEKTUELL FUNKTIONSNEDSÄTTNING 269
Göra ett tillräckligt bra föräldraskap 270
Svårt att navigera i föräldraskapet 271
Styra intryck och göra motstånd - strategier för att hantera och utmana uppfattningar om funktionalitet 276
En marginaliserad livsresa gör avtryck i föräldraskapet 279
Det kvinnliga ansvaret för föräldraskapet 282
Implikationer för det sociala arbetets praktik 285

Förslag till fortsatt forskning 288

ENGLISH SUMMARY 291
Background and purpose 291
Theoretical perspective and method 291
Analysis 292
Conclusion 297

POPULÄRVETENSKAPLIG SAMMANFATTNING 298

REFERENSER 301

KAPITEL 1. INTRODUKTION

> Det sa jag till soss när vi tog den hjälpen –”Tar ni mina barn, då får ni mej på slumpen”.
> Det är bara så, – jag ingår i köpet.
> Ingen diskussion – dom är mina!
> Jag tar gärna emot hjälp, men ta inte mina barn!

Orden är Susannes, en av de intervjuade föräldrarna i denna avhandling. Hon berättar om sin oro för att myndigheterna ska omhänderta hennes barn när hon söker stödinsatser som hon gärna vill ha. Hon har bestämt sig. Inget ska få skilja henne från hennes barn. Genom hela min intervju med Susanne framhåller hon en oro för att bli ifrågasatt som förälder. Denna oro genomsyrar vad hon gör, hur hon tänker och hur hon positionerar sig gentemot andra människor. Att vara förälder och att leva med en känsla av att föräldraskapet ständigt övervakas av personer i omgivningen, är inget som en förälder önskar sig. I allmänhet kan nog föräldrar känna att de har omgivningens förtroende att de gör gott för sina barn och att de inte behöver oroa sig för att vara granskade. För föräldrarna som medverkar i den här studien är det annorlunda. För dem är känslan av att vara ifrågasatt som förälder ofta en realitet.

Denna avhandling handlar om föräldraskap för en grupp föräldrar som har klassificerats med en intellektuell funktionsnedsättning. De utgör en liten andel av gruppen föräldrar i befolkningen (Weiber, Berglund, Tengland, & Eklund, 2011; Wickström, Höglund, Larsson, & Lundgren, 2017). Deras

gemensamma erfarenhet är att de efter en utredning har fått en diagnos. Utöver det har de lika blandade personligheter som folk i allmänhet. Dessa föräldrar lever sina liv med sina familjer och sina barn i samhället, så som andra föräldrar gör, men med det villkor som deras funktionsnedsättning innebär. I deras livssituation finns många gemensamma mönster med andra föräldrars liv. Som andra lagar de mat, tvättar kläder, läser godnattsagor, hämtar och lämnar på förskolan och fritidsaktiviteter. Som andra tänker de på sina barn, oroar sig för dem och älskar dem. Även om deras liv bär på många likheter med andras, finns det också skillnader som gör att deras livssituation på vissa sätt skiljer sig från andra föräldrars liv. Trots skillnaderna är den forskningsbaserade kunskapen om hur föräldrarna själva erfar sitt föräldraskap liten. I vårt samhälle utgör föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning en frånvarande röst. Det är sällsynt att de har möjlighet och får utrymme att själva göra sin röst hörd. Deras perspektiv är med Tim Booths (1996/2018) ord ofta ”subordinated to other peoples stories” (s. 237). Det vill säga att det oftast är andra än de själva som uttalar sig å deras vägnar. Av det skälet vill jag i denna avhandling bidra till att öka kunskapen utifrån föräldrarnas eget perspektiv. Genom att utforska deras berättelser om sitt föräldraskap och om sitt vardagsliv med barnen, vill jag förstå hur dessa föräldrar själva förstår sitt föräldraskap.

Innan jag inledde den här studien visste jag inte så mycket om föräldrar och föräldraskap bland personer som lever med en intellektuell funktionsnedsättning. Som socialarbetare och universitetslärare i socialt arbete har jag ett särskilt intresse för området barn, föräldra- och familjeliv. När jag arbetade som socialarbetare hade jag träffat föräldrar med kognitiva svårigheter och försökt vara ett stöd för dem, men jag hade liten kunskap om vad funktionsnedsättningen kunde innebära för föräldraskapet och familjelivet. Den litteratur som jag hade läst om föräldraskap bland personer med intellektuella funktionsnedsättningar, var främst läroböcker i socialt arbete. I denna litteratur omnämndes föräldrarna nästan enbart i termer av svårigheter och problem. Jag uppfattade att dessa föräldrar klustrades ihop med andra typer av problematiska föräldraskap, och att vad som är specifikt

för dessa föräldrar inte beskrevs. I stället var det ett fåtal studier som ofta refererades (Bager, 2003; Gillberg & Geijer-Karlsson, 1983; Mørch, 2008) och de beskrev dessa föräldrars föräldraskap främst i termer av risker för barnen. Detta väckte mitt intresse och jag funderade på hur det kunde vara så. När jag antagits som doktorand i ämnet Hälsa och Samhälle med inriktning mot funktionshinderområdet och mer forskningsmässigt och systematiskt började närma mig området, var det utifrån en ansats som inbegrep både föräldrars, barns och till viss del socialtjänstens perspektiv. I samband med en metodkurs tidigt under mina doktorandstudier, gjorde jag en diskursanalytisk undersökning av hur svenska dagstidningar skriver om föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning. I artiklarna var det nästan enbart myndighetspersoner som gjorde expertutlåtanden om dem. Min analys konstaterade en slående frånvaro av föräldrarna som aktiva subjekt i dessa medier: "the absence of parents' statements and actions is striking" (Runge, 2015).

Utifrån min undersökning och mina inledande studier blev det allt tydligare för mig att föräldrarna själva sällan hördes, varken i forskning eller i allmän debatt. När deras föräldraskap någon gång diskuterades var samtalet främst på en juridisk nivå. Ofta handlade det om föräldrars respektive barns rättigheter, och om hur socialarbetare i sin praktik ska kunna förena både barns och föräldrars intressen i sitt arbete. Resonemanget kan i korta drag beskrivas som socialarbetarnas dilemma då de ska upprätthålla ett barnperspektiv och principen ”barnets bästa” när de arbetar med föräldrar som ”saknar förmågor” och som har svårt för eller är ovilliga till att ta emot stöd, och som trots det, ska bemötas som föräldrar till sina egna barn. Jag uppfattade att det fanns en spänning mellan dessa perspektiv på rättigheter, samtidigt som jag mer och mer funderade på föräldrarna själva. Vilka var deras egna tankar om sitt föräldraskap? Det väckte mitt intresse. I samband med detta bestämde jag mig för att avgränsa studien till att enbart försöka förstå föräldrars perspektiv på sitt föräldraskap genom deras egna röster. Mina inledande studier följdes upp med fördjupade studier av hur föräldraskap bland personer med intellektuell funktionsnedsättning hade studerats i forskning.

Föräldrar med rättigheter eller riskfyllda föräldraskap?

Forskningsfältet om föräldraskap bland personer med intellektuell funktionsnedsättning är inte särskilt stort. Jag vill beskriva det som ett forskningsfält som berörs av såväl perspektiv på funktionshinder som av allmänna perspektiv på familjeliv och föräldraskap. Funktionshinderforskningens fokus på rättigheter och på perspektiv som berör inkludering, utanförskap, delaktighet och autonomi tillför en förståelse för de villkor som omgärdar dessa föräldrar och deras föräldraskap (Ekensteen, 1968; Ineland & Sauer, 2019; Lindqvist, 2007). Forskningsfältet om föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning berörs också av familjelivsforskningens allmänna perspektiv på föräldraskap. Det kan handla om sådant som föräldraskapets samhälleliga villkor och på normer och värderingar, men också på föräldraskapets relationer och samspel med barnet och med andra personer (Bäck-Wiklund & Johansson, 2012; Dencik, Schultz Jørgensen, & Sommer, 2008; Sparrman m fl., 2017). Existerande forskning som berör dessa föräldrar domineras av studier som är inriktade på att förstå hur olika maktordningar påverkar rättigheter för personer med funktionsnedsättning (med perspektiv på föräldraskap), men mycket få studier närmar sig föräldraskap bland föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning utifrån mer allmänna familjelivsperspektiv.

Däremot har det bedrivits en del forskning som berör dessa föräldrar utifrån perspektiv på insatser och stöd. Dessa studier berör föräldrar och föräldraskap utifrån barns perspektiv. Denna forskning har bedrivits sedan tidigt 1990-tal (Feldman, 1994; Feldman & Case, 1999; Tymchuk, 1992; 1999), medan äldre studier i stort sett saknas. Sannolikt är avsaknaden av äldre studier kopplad till att det ungefär var vid denna tidpunkt som det överhuvudtaget blev möjligt även för personer med intellektuell funktionsnedsättning att kunna leva ett familjeliv med egna barn. Det skedde i samband med omvälvande förändringar i funktionshinderpolitiken och en förändrad lagstiftning som på flera sätt förbättrade livsförutsättningarna för människor med funktionsnedsättning. Före denna tid hade starka krafter verkat mot och i

praktiken gjort ett familjeliv omöjligt. I samband med att föräldraskap blev möjligt för flera, fanns ett behov av att öka kunskapen (Kollberg, 1989). Bland socialarbetare yttrade sig ett behov av att förstå hur föräldrarnas svårigheter kunde märkas av i föräldraskapet, och vilka följder som det innebar för barnen (Andersson, 1992; Kollberg, 1989; Folkesson & Kollberg, 1996). Därmed hamnade barnen i fokus i forskningen. Däremot tycktes det inte ha funnits ett särskilt stort intresse för att förstå föräldrarna själva. Med andra ord har det varit praktiknära kunskapsbehov utifrån stödgivarnas behov av kunskap om föräldrarna i relation till sina barn som i hög grad styrt forskningens inriktning om dessa föräldrar.

En följd av att forskningen varit så tydligt inriktad på att förstå svårigheter och eventuella stödbehov i relation till föräldraskapet är emellertid att den mesta kunskapen är problemorienterad. Faran i allt för ensidigt problemperspektiv är att det kan leda till ett förenklat narrativ som innebär att dessa föräldrar riskerar att bli identifierade endast med sina svårigheter och med idéer om att föräldraskapet är undermåligt och potentiellt skadligt för barnen. I förlängningen kan det bidra till att väcka ett generaliserat tvivel kring om dessa personer är lämpliga som föräldrar (Llewellyn m fl., 2011).

Redan tidigt fanns det forskare som var uppmärksamma på riskerna för att föräldrarna skulle identifieras som problembärare och som ville bredda kunskapsutvecklingen med deras egna perspektiv. Några av de som var först med att lyssna på dessa föräldrars egna berättelser i forskning, var de brittiska sociologerna Tim och Wendy Booth. I boken *Parenting under pressures. Mothers and fathers with learning difficulties* (1994) låter de några föräldrar som lever i England under tidigt 1990-tal komma till tals. Föräldrarnas vardagsliv analyseras genom deras egna berättelser. I bokens avslutning diskuterar forskarna sin analys i perspektiv av funktionshinderrättigheter, som vid den tiden var ett ganska nytt sätt att se på dessa frågor. De för fram att mycket av föräldrarnas problem grundas i att de möts av diskriminerande praktiker och att samhällets stödsystem inte kan erbjuda dem ett adekvat stöd. De skriver att socialarbetare i den sociala barnavården, på grund av bristande kunskap, låter sitt arbete påverkas av moralistiska instinkter: “child protection workers

who lack experience in the learning difficulties field […] who generally good heartedly, allow moralistic, governess, meddlesome instinct to intrude their work". Booth och Booth efterlyser en bred attitydförändring bland professionella gentemot dessa föräldrar, samt en förstärkning och förbättring av samhällets stöd- och serviceerbjudande till dem (a.a.).

Flera forskare har tagit sig an denna uppmaning och har utforskat och diskuterat bemötanden gentemot dessa föräldrar. Vi vet numera att de riskerar att bli betraktade som bärare av vissa problem och att det finns en ökad risk för att de bemöts av stigmatiserande attityder och av diskriminering (Alexius & Hollander, 2014; Booth & Booth, 1998; 2004; Booth, Booth & McConnell, 2005a; 2005b; Sigurjónsdóttir & Rice, 2017; 2018). Däremot är det få studier som, i likhet med Booth och Booth (1994), har tagit fasta på föräldrars egna berättelser om sitt vardagsliv. På många sätt saknas föräldra- och familjelivsperspektiven i forskningen om föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning. Därför vet vi inte så mycket om hur dessa föräldrar tänker om sitt föräldraskap. Vi vet inte vilka ideal och drömmar de bär på och vi vet inte heller så mycket om hur dessa föräldrar praktiserar sitt föräldraskap i sin vardag och i relation till sina barn och sin omgivning. Den sammantagna kunskapen saknar alltså i hög utsträckning föräldrarnas eget perspektiv på vad det innebär att vara förälder i Sverige idag. Denna avhandling har som ambition att fylla detta tomrum.

Föräldrars tankar, upplevelser och erfarenheter av föräldraskap

Min studie är inspirerad av Booth och Booth (1994) då jag, liksom dem, har för avsikt att verkligen lyssna på föräldrarnas egna utsagor. Föräldrar bär själva på viktiga kunskaper om vad det innebär att vara förälder med en intellektuell funktionsnedsättning. Av det skälet är det viktigt att deras egna röster får inträde i forskningen. Genom att lyssna på deras individuella berättelser framträder vilka normer och ideal som gör sig gällande för föräldrar och föräldraskap av idag. Deras individuella berättelser är trådar i väven av en större berättelse om rådande ordningar och strukturer för familjeliv och

föräldraskap. Föräldrarnas berättelser bidrar också till kunskapen om vad det innebär att leva med en funktionsnedsättning i en vidare mening. I denna studie är föräldrarnas individuella berättelser både *om* dem själva, och *av* dem själva, men också berättelser om de samhälle som de levt i och som de lever i. Deras eget sätt att berätta sin historia och att formulera sig är ett uttalande om vad de själva uppfattar bär mening och värde.

Innan jag fortsätter kan några utgångspunkter kan vara på sin plats. I min avhandling är det *interaktionistiska perspektivet* en huvudsaklig teoretisk lins. Genom att studera hur föräldrarna resonerar, hur de beskriver sina göranden och hur de tillskriver olika processer och relationer mening, har jag strävat efter att uttolka deras antaganden. Min idé är i linje med en interaktionistisk grundtanke om att samhället är baserat på individers göranden. Dessa göranden är i sin tur grundade i hur människor, tolkar, förstår och ger mening till sin omvärld och hur de tar individuella beslut om att handla, baserat på denna tolkning (Blumer, 1969/1998; Mead, 1934/2015). Människor gör dessa tolkningar utifrån hur de tolkar och förstår sig själv i relation till andra människor. Särskilt viktiga i denna process är de personer som står individen nära, de som i interaktionistisk teori beskrivs som *signifikanta 'andra'* (Johansson & Lalander, 2013). Det är genom andra människors återkoppling, som människan blir medveten om sig själv. Det innebär att jag, som forskare inspirerad av interaktionismen, riktar fokus mot det *mellanmänskliga,* mot det som händer i relationer mellan människor, i de interaktioner och processer i tid och rum som livet består av.

I linje med min interaktionistiska utgångspunkt uppfattar jag att familjeliv och föräldraskap består av människors, här föräldrars 'göranden' (Morgan, 1996; 2011). Jag uppfattar att föräldraskap blir till och utvecklas i vardagslivets aktiviteter, i samspelet med barnen och med andra människor i omgivningen. Det innebär att dessa relationer med andra människor inte bara påverkar, utan att de även kan betraktas som en del av föräldraskapet. Dessa göranden sker inte i ett vakuum. De sker som en följd av människors tolkningar av sin situation, som i sin tur påverkas av bland annat personliga erfarenheter, av normer och av samhälleliga strukturer. I avhandlingens teorikapitel utvecklar

jag texten om mina teoretiska antaganden och dess ontologi. Utifrån dem riktar jag mitt fokus på de processer, interaktioner, situationer och möten som föräldrarna beskriver när de berättar om sitt föräldraskap. Genom att lyssna på vad de säger om sitt föräldraskap, hur de berättar om händelseförlopp och situationer och hur de förklarar sina göranden och ställningstaganden, är min avsikt att skapa en fördjupad förståelse om vad det innebär att vara och leva som en förälder med en intellektuell funktionsnedsättning i Sverige.

I min analys vänder jag blicken mot hur mellanmänskliga möten och bemötanden lägger grunden för dessa livssituationer och villkor. Jag är intresserad av att förstå hur dessa processer av mellanmänskliga möten och göranden formar föräldraskapet och dess villkor.

Syfte

Syftet är att med utgångspunkt i intervjupersonernas berättelser förstå hur föräldraskap upplevs, praktiseras och reflekteras av föräldrar som klassificerats med en intellektuell funktionsnedsättning. Genom föräldrarnas berättelser om hur föräldraskapet görs, är avsikten att utforska hur föräldraskapet formas i samspel med barnet, med för föräldrarna viktiga 'andra', och med omgivningen. Denna omgivning kan bestå av andra människor och av den omgivande miljön, men också sådant som samhälleliga strukturer, ideal, normer och lagstiftning som har inflytande på föräldern liv.

Följande forskningsfrågor är vägledande i studien:

- Hur skildras föräldraskapet i vardagslivet, i relation till barnen, till anhöriga och i till omgivningen av föräldrarna?
- Hur kan föräldrarnas tankar och göranden förstås i relation till deras livserfarenheter?
- Hur hanterar och utmanar föräldrarna omgivningens uppfattningar om deras föräldraskap?

Disposition

Avhandlingen är består av elva kapitel. Alla namn, orter och andra personliga kännetecken hos de intervjuade föräldrarna som nämns i avhandlingens analytiska kapitel är fingerade.

I detta första kapitel har jag redogjort för studiens inriktning och motiverat och utvecklat mina syften och frågeställningar.

I kapitel två redogör jag för tidigare forskning om föräldraskap i allmänhet och om föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning. Jag lyfter specifikt fram tidigare forskning som gör dessa föräldrars egna röster hörda. Avsikten är att förtydliga kontexten och ge ett ramverk för tolkningen av mina intervjupersoners berättelser.

Därefter övergår jag till att i kapitel tre beskriva studiens teoretiska antaganden, perspektiv och bärande begrepp.

I kapitel fyra redogör jag för mina metodologiska överväganden och urval. Jag beskriver mitt tillvägagångssätt vid intervjuerna och genomförande av analys. Jag för också en diskussion om etiska överväganden.

Avhandlingens empiriska analys är indelad i sex kapitel (kapitel fem till och med tio) som har följande övergripande struktur:

I ett inledande empiriskt kapitel, kapitel fem, gör jag några korta nedslag i föräldrarnas berättelser om den egna barndomen. Skälet till det är att föräldrars tankar och känslor om vad de önskar för sina barn kan präglas av egna barndomsupplevelser. Kapitlet kan därför betraktas som en bakgrundsberättelse för att skapa en vidgad förståelse av hur de gestaltar det egna föräldraskapet. Kapitlet belyser deras barndomsupplevelser från två perspektiv; från föräldrarnas erfarenheter från barndomen i sin uppväxtfamilj och från deras erfarenheter av sociala sammanhang i skolan.

I kapitel sex tar jag utgångspunkt i föräldrarnas erfarenheter från den första tiden som förälder. Dessa erfarenheter, då föräldrarna har blivit varse om att deras föräldraskap ifrågasätts, har på olika sätt kommit att prägla deras föräldraskapspraktiker. Framförallt handlar det om upplevelser om ett hot om att barnen kan tas ifrån dem. I kapitlet utforskar jag hur händelser och händelseförlopp under livsförlopp kring barnets födelse, särskilt erfarenheter av att vistas på ett utredningshem, har lagt grunden för en självbild som en stigmatiserad förälder.

I följande kapitel sju, tar jag fasta på föräldrarnas erfarenheter av att leva med ett stigma. Jag studerar föräldrarnas strategier för att hantera det, avvärja hotet mot den egna självbilden och kunna framstå som normala och ansvarsfulla föräldrar.

I kapitel åtta utforskar jag hur föräldrarna förstår innebörden av ett ansvarsfullt föräldraskap som praktiserade av god omsorg. Med utgångspunkt i omsorgsdimensionerna *caring-for* och *caring-about* beskriver och analyserar jag hur föräldrarnas omsorg förändras genom barnets uppväxt och hur föräldrarna själva upplever sina förutsättningar att leva upp till de omsorgsbehov som barnen har.

I kapitel nio riktar jag blicken mot föräldrarnas upplevelser av autonomi och beroende i relation till deras stödjande sociala nätverk. Jag utforskar hur de anhöriga och de professionella stödpersonerna har olika roller och hur deras stöd fyller olika behov.

I kapitel tio tar jag utgångspunkt i begreppsparet tid och rum och analyserar föräldrarnas göranden i vardagen. Ett specifikt fokus riktas på hur genusstrukturer får inflytande i dessa göranden. Jag diskuterar hur ordning och rutiner både kan vara främjande och hindrade för upplevelsen av autonomi i föräldraskapet.

I ett avslutande diskussionskapitel, kapitel elva, återkommer jag till avhandlingens syfte och forskningsfrågor och i ljuset av dessa diskuterar jag på ett mer övergripande plan hur man kan förstå de intervjuade föräldrarnas berättelser om sitt föräldraskap. I detta kapitel lyfter jag också fram några

implikationer av dessa berättelser för det sociala arbetets praktik, samt ger förslag på hur fortsatt forskning kan ta vid efter denna studies avslut.

KAPITEL 2. BAKGRUND OCH TIDIGARE FORSKNING

Innan jag närmar mig studiens huvudsakliga fokus på föräldrarnas egen förståelse av sitt föräldraskap, vill jag i detta kapitel redogöra för några omständigheter och sammanhang av relevans för studien. Min avsikt är här att ge studien en kontext, som inte nödvändigtvis framkommer av föräldrarnas uttalanden, men som har betydelse för tolkningen av vad de säger och berättar. Jag har valt att presentera denna redogörelse genom tre teman, varav de två första utgör en bakgrund till studien och det tredje som en presentation av hur röster av föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning har hörts i tidigare forskning.

Inledningsvis resonerar jag över innebörder av familjeliv, föräldraskap och inte minst *ett gott föräldraskap.* Anledningen till att det är relevant för studien är att det är dessa generella och idealiserande uppfattningar om föräldraskap som föräldrarna i studien möter i sin vardag.

Därefter fokuserar jag på livsvillkoren för föräldrar med en intellektuell funktionsnedsättning i Sverige. Jag beskriver vad som definierar en intellektuell funktionsnedsättning och vad den kan innebära i personens vardag. Därefter resonerar jag över funktionshinderpolitikens möjligheter att motverka att negativa konsekvenser drabbar individen. Med funktionshinderpolitiken och dess juridiska tillämpning som ett ramverk, diskuterar jag specifikt vad den sociala barnavårdens fokus på barnen i erbjudande av föräldraskapsstöd betyder för föräldrarna.

Mot denna bakgrund övergår jag därefter till att lyfta fram tidigare forskning som, i likhet med denna studie, tar sin utgångspunkt i föräldrars egna röster om sitt föräldraskap. Jag resonerar över den tidigare forskningens bidrag till kunskapen, samt placerar och motiverar min studies bidrag i denna kontext.

Föräldraskap – en normativ praktik

Inom sociologin utgör familjeliv ett omfattande forskningsområde och föräldraskapsforskning är en del av detta. Vår tids familjeideal beskrivs ofta som den *moderna familjen* (Bäck-Wiklund & Johansson, 2012). ”Familj” betraktas som en subjektiv upplevelse, snarare än fasta strukturer där individen har en specifik position och roll. Det är individens egna behov av meningsfulla relationer som står i centrum för denna upplevelse, vilket innebär att för individen består familjen av *upplevda* snarare än *givna* relationer. I familjer där två vuxna bildar par har jämställdhet generellt sett ett högt värde. Det finns en förväntan på att relationen ska bygga på ett ömsesidigt givande och tagande. Om familjerelationerna inte uppfyller individens förväntningar, så kan denne lämna och bilda nya familjerelationer med andra människor (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997; Bäck-Wiklund & Johansson, 2012; Giddens, 1992; Morgan, 1996; Plantin & Wissö, 2022).

Den moderna, konstruktivistiska synen på familj har vuxit fram som en kritik mot de traditionella strukturfunktionalistiska familjeidealen (Parson, 1951), som var det förutvarande paradigmet. De traditionella idealen är baserade på idéer om att familjens medlemmar är tilldelade givna roller grundade i kön och ålder, som gör familjen funktionell. På det här sättet har föräldrar fasta positioner som är baserade på kön i förhållande till barnen. Dessa ideal har i stort sett övergetts i det senmoderna samhället (Giddens, 1992), efter att från feministiskt håll blivit starkt ifrågasatt för att reproducera kvinnlig underordning (Plantin & Wissö, 2022). Trots det visar empirisk forskning att många familjer fortfarande organiserar sin vardag i enlighet med traditionella strukturer. Skillnaden är att det i den moderna familjen sker utifrån en konstruerad jämställdhet, där de tidigare givna rollerna är problematiserade och förhandlade (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997; Dencik, 2008).

Det är inte bara synen på familj som förändras över tid. Vad som värdesätts som *ett gott föräldraskap* är också föränderligt. Genom olika tider, platser, kulturer och situationer har människor gett det goda föräldraskapet varierande innebörder. Det goda föräldraskapet låter sig därför inte fastslås, utan kan i hög grad betraktas som ett rörligt begrepp (Bäck-Wiklund & Johansson, 2012; Dermott, 2017; Sparrman m fl., 2017). Begreppets rörlighet märks exempelvis i hur socialarbetare genom olika tidsperioder har skattat barns livssituation på olika sätt i relation till tidens normer. Exempelvis har det tidiga 1900-talets fokusering på föräldraskapets koppling till barnets rättsliga ställning[1] och försörjning (Bergman, 2003) numera tonats ner, till förmån för andra normer och ideal (Björkhagen Turesson, 2020). Över tid kan skillnaderna vara stora. Numera är *Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter*, starkt styrande för arbetet i den sociala barnavården. Den har ett starkt fokus på barns delaktighet, trygghet och säkerhet.

Trots att det goda föräldraskapet kan betraktas som en rörlig process som ständigt finner nya uttryck genom föräldrars göranden, är det goda föräldraskapet samtidigt en höggradigt normativ praktik. I varje tid finns vissa socialt och kulturellt accepterade praktiker som bestämmer vilka normer som betraktas goda föräldraskapspraktiker (Sparrman m fl., 2017). Det till synes motsägelsefulla förhållandet mellan de rörliga och de fast etablerade normerna kan förklaras genom att de, i föräldrarnas praktiker, kan förhandlas. Förhandlingsutrymmet är dock inte lika stort för olika grupper av föräldrar och detta kan analyseras genom teorier om *socialt kapital*, vilket kortfattat kan beskrivas som de sociala resurser som föräldrarna har tillgång till hos sig själva och i sina sociala nätverk (Wissö, 2012). Det kan exempelvis handla om personliga förmågor, kompetenser, status och liknande. Therese Wissö menar att föräldrars tillgång till socialt kapital påverkas av samhällets hierarkier vilket innebär att föräldrar med ett starkare socialt kapital har ett större handlingsutrymme att kunna förhandla och konstruera sitt föräldraskap i samspel med omgivningen. Det innebär också att föräldrar med ett svagare

[1] Om barnet var fött inom eller utom äktenskapet tillmätes stor betydelse i det tidiga 1900-talet.

socialt kapital inte har samma möjligheter att själva styra över vilka normer som ska gälla för dem (a.a.).

Wissös (2012) och Anna Sparrmans och kollegors (2017) resultat belyser två viktiga aspekter för min studie. Det ena är att (ett gott) föräldraskap skapas i samspel med andra och med omgivningen, och att normer för vad som kan anses vara ett gott föräldraskap kan förhandlas av föräldrar. Genom att föräldrar kan reflektera över vad de anser är det bästa för barnet, samt kan motivera sina reflektioner och val för omgivningen, kan de i stor utsträckning själva sätta sina ramar för vad som är ett gott föräldraskap i den egna familjen och få omgivningens erkännande. Med andra ord är ett gott föräldraskap *inte* en förmåga som föräldrar har eller inte har, det är något som *görs*.

Det andra är att ramarna för vad som anses vara ett gott föräldraskap är snävare för föräldrar med en svagare status. Förutsättningar för att kunna förhandla och utvidga bestämda normer kräver att föräldrarna har tillgång till vissa resurser (socialt kapital), såsom ett visst anseende och vissa materiella resurser, som gör att de har omgivningens förtroende för att bedömningar och handlingar kan anses vara i linje med ett gott föräldraskap. Med denna bakgrund övergår jag nu till att fokusera specifikt på föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning.

Livsvillkor som förälder med en intellektuell funktionsnedsättning

Föräldrars personliga förmågor, omgivningens bemötande och samhällets insatser för att motverka funktionshinder är av stor betydelse för föräldrarnas livsvillkor.

I detta avsnitt gör jag en kort beskrivning av vad som definierar en intellektuell funktionsnedsättning och hur den kan ta uttryck i personens funktionalitet. Jag redogör något för generella följder som ofta drabbar personer med intellektuell funktionsnedsättning, och som är relaterade till omgivningens bemötande. Därefter fortsätter jag med en redogörelse av de

politiska och juridiska villkor som omgärdar dessa föräldrars föräldraskap när det gäller samhällets stöderbjudande.

Intellektuell funktionsnedsättning och funktionshinder

Intellektuell funktionsnedsättning är termen för att beskriva när en person har stora intellektuella och adaptiva funktionssvårigheter inom de kognitiva, praktiska och sociala domänerna (Gillberg, 2018). I DSM-5, som är den diagnosmanual som används inom psykiatrin, beskrivs att diagnosen intellektuell funktionsnedsättning är en sammanlagd bedömning av dels individens prestation i begåvningstest vid två testtillfällen, med ett resultat IQ <70. Dessutom ska individen ha bedömts ha påtagliga adaptiva svårigheter när det gäller akademiska, sociala och praktiska färdigheter, i den egna miljön. För att uppfylla diagnoskriterierna behöver svårigheterna ha uppstått under hjärnans utvecklingsperiod, det vill säga före individen blivit vuxen. En intellektuell funktionsnedsättning graderas i fyra nivåer; *lindrig*, *måttlig*, *svår* och *mycket svår* (Black & Grant, 2014; Gillberg, 2018). Av de personer som har en intellektuell funktionsnedsättning och som blir förälder, har så gott som alla en funktionsnedsättning av en lindrig grad (Bager, 2003). Det gäller också för de föräldrar som ingår i denna studie.

Individer med intellektuell funktionsnedsättning har ofta svårare än andra när det gäller att ta till sig och bearbeta information, att göra generaliseringar, att förstå underförstådda budskap och att göra rimliga slutledningar. Det kan också betyda svårigheter i sociala sammanhang, som att förstå andras förväntningar på en och att tolka andras uppriktighet. Svårigheter i att planera och att genomföra uppgifter i vardagslivet är också kännetecknande hos personer som klassificerats med intellektuell funktionsnedsättning (Black & Grant, 2014; Granlund & Göransson, 2019).

För många personer kan klassificeringen intellektuell funktionsnedsättning föra med sig negativa konsekvenser som kan härledas till en strukturell nivå, och som inte hänger ihop med personens funktionalitet. I en rapport utgiven av Myndigheten för delaktighet (2020) med syfte att ge en övergripande bild av livsvillkoren bland personer med intellektuell funktionsnedsättning framkommer att samhället, strukturellt sett, tycks ha låga förväntningar på

dem. En statistisk analys av hur livsresan ser ut bland människor med intellektuell funktionsnedsättning visar att den är överraskande likartad. De variationer i bland annat utbildningsval, yrkesliv och boendesituation som finns i befolkningen i övrigt, finns inte på samma sätt hos de människor som klassificerats med intellektuell funktionsnedsättning. Det beror inte på funktionsnedsättningen utan på att de lever med betydligt färre valmöjligheter än andra (a.a.). Omgivningens låga förväntningar och begränsade valmöjligheter påverkar dessa personers potentiella handlingsfrihet att utforma sina liv efter egna intressen, talanger och drömmar.

Det gäller också för möjligheter till föräldraskap. Allmänt sett tycks det finnas en låg tilltro till att personer med intellektuell funktionsnedsättning kan klara rollen som förälder. Flera studier (Jamieson, Theodore, & Raczka, 2015; McCarthy, 2010; Rojas, Haya, & Lázaro-Visa, 2016) har visat att det är vanligt att unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning har erfarenhet av att ha blivit bemötta med stigmatiserande attityder av personer i sin omgivning, då föräldraskap kommit på tal. Bemötandet har grundats i en låg tilltro till dem som föräldrar och har haft en begränsande inverkan som påverkat deras möjligheter till ett sådant livsval. Föräldraskap är mindre vanligt bland vuxna med intellektuell funktionsnedsättning än befolkningen i övrigt. Men till skillnad från andra vuxna som frivilligt valt barnlöshet, är valet att vara barnfri påverkat av maktstrukturer som är kopplade till att de klassificerats med funktionsnedsättning (Engwall, 2012). Begränsade valmöjligheter är ett exempel på hur personer med funktionsnedsättning som grupp lever med strukturellt ojämlika livsvillkor jämfört med den övriga befolkningen.

Föräldraskapsstöd - en politisk och juridisk inramning

En central utgångspunkt för svensk funktionshinderpolitik är att människor med funktionsnedsättning är strukturellt underordnade. Syftet med politiken är att utjämna skillnader mellan människor. Politiken förespråkar delaktighet och jämlikhet i levnadsvillkor mellan medborgare och i socialtjänstlagen framhävs att personer med funktionsnedsättning ska ges möjligheter att ”leva som andra”. Att detta att ”leva som andra” också innebär att ha rättigheter att

bilda familj, att ta ansvar för sina barns fostran och att ha rätt till det stöd som behövs, förtydligas i *Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* (Socialdepartementet, 2006/2008) (i fortsättningen CRDP). Att leva med en intellektuell funktionsnedsättning innebär att man på flera livsområden behöver och är beroende av stöd för att kunna ha ett gott liv. Det gäller också för livsområdet föräldraskap och familjeliv. Artikel 23 i CRDP understryker rättigheter på dessa områden. Däremot tycks möjlighet till stöd för familjeliv och föräldraskap inte ha varit prioriterade områden i funktionshinderpolitiken.

Det finns dock vissa tecken på att ett ökat fokus på dessa frågor under de senaste åren. För att förbättra möjligheterna för föräldrar att ge sina barn en god och trygg uppväxt har regeringen tagit fram strategier för ett utvecklat föräldraskapsstöd. Den första strategin kom 2009, och den ersattes år 2018 av *Nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd* (Socialdepartementet, 2018). I denna finns ett tydligare fokus på funktionshinder, jämfört med tidigare då det inte nämndes specifikt.

År 2015 inrättades en särskild myndighet, *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd* (i fortsättningen MFoF) som bland annat ansvarar för att samla och tillgängliggöra metoder för föräldraskapsstöd på nationell nivå. Syftet är att tillförsäkra att alla barn får en trygg uppväxt, vilket bland annat innebär ett stärkt föräldraskapsstöd till föräldrar som har särskilda behov. Myndighetens analyser (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, 2022) har bland annat visat att målsättningen att kunna erbjuda ett föräldraskapsstöd som är tillgängligt för alla föräldrar, är en utmaning för samhället och beskriver det som ett påbörjat arbete som behöver utvecklas mer. I oktober 2022 publicerade MFoF *Förstå familjen* som ett nationellt verktyg för yrkesverksamma som möter familjer med kognitiva svårigheter. Det är ett steg i riktning mot att förbättra förutsättningarna för föräldraskap för personer med funktionsnedsättningar, i linje med funktionshinderpolitikens inriktning.

Men trots att det finns en politisk strävan efter förbättringar, saknas specifika rättigheter till föräldraskapsstöd med utgångspunkt i *föräldrars* situation.

Juridiskt sett regleras samhällets erbjudande av föräldraskapsstöd i Socialtjänstlagen (2001:453 5 kap 1-3§) (Socialtjänstlagen förkortas i fortsättningen SoL) utifrån principer om barns rätt till goda uppväxtvillkor. Det är alltså *barnen* som är mottagare av stödet, via sina föräldrar. Det huvudsakliga ansvaret för föräldraskapsstöd har socialtjänsten genom den *sociala barnavården*. Den utgår från ett familjeorienterat synsätt, där föräldrarna anses vara mycket betydelsefulla för barnets välbefinnande (Andersson & Sallnäs, 2012/2019). Frivillighet och samarbete är bärande principer för de sociala insatserna. Däremot saknas ett specifikt stöd i föräldraskap till följd av egen funktionsnedsättning i lagstiftningen. Det betyder att kravet på samhället att erbjuda föräldraskapsstöd uppstår först då det finns ett behov *hos barnen*. I Socialtjänstlagen finns inga specifika skrivningar som ställer krav på samhället att erbjuda föräldraskapsstöd om behovet finns *hos föräldrarna*. I Lagen (1993:387) om särskilt stöd och service till vissa funktionshindrade, (i fortsättningen LSS), är föräldraskap inte specifikt uttalat och det finns inga särskilda rättigheter riktade mot detta livsområde. Det innebär att det inte är en självklarhet att föräldrarna får tillgång till ett stöd som är adekvat anpassat för deras behov.

Socialt arbete med perspektiv på risker för barnen

Det är barnen som är i fokus för den sociala barnavårdens insatser. Socialarbetarna är ålagda ett ansvar att förhålla sig till principer om *barnets bästa*[2], som bland annat innebär att de måste ingripa om barn behöver skyddas. Det innebär att föräldrars situation och behov är underordnade när den sociala barnavårdens socialarbetare möter dessa familjer. Perspektivet på barnen, särskilt risker för barnen, har kommit att prägla det sociala arbetet med familjer där föräldrar har intellektuell funktionsnedsättning. Forskning har visat att det finns en utbredd osäkerhet bland socialarbetarna om huruvida dessa föräldrar klarar av föräldraskapet och därmed en oro för att barnen ska fara illa i sina föräldrars vård (Andersson, 1992; Gundersen, Young, & Pettersen, 2013; Starke, 2011b; Tøssebro m fl., 2014).

[2] Enligt SoL (2001:453) 1 kap 2 §: Vid åtgärder som rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas.

Även om det finns skillnader i olika länders lagstiftning och bedömningarna därför kan variera, visar internationell forskning att föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning är överrepresenterade i barnavårdsärenden som leder till att barnet omhändertas (Booth & Booth, 2004; McConnell & Llewellyn, 2002; Tøssebro m fl., 2017). Motsvarande forskning som rör barnen visar att mellan 40-60 procent av dem någon gång omhändertas av myndigheterna (McConnell & Llewellyn, 2002) och för en betydande andel sker omhändertagandet med stöd i tvångslagstiftning och mot föräldrarnas vilja (Tøssebro m fl., 2017). I engelska domstolsavgöranden är det vanligaste skälet till omhändertagande angivit som *neglect*, det vill säga en omsorgssvikt som framträder som förälderns bristande förståelse för barnens behov, otillräcklig vård och tillsyn samt förälderns ovilja och oförmåga att ta emot samhällets stöd (Booth & Booth, 2004).

Proportionen omhändertagna barn, indikerar att det finns en allvarlig oro för barnen hos socialarbetarna. Särskilt anmärkningsvärt är att många omhändertaganden sker med tvång. Det kan tolkas som att familjerna erbjuds otillräckliga och dåligt anpassade insatser, eller att de får fel insatser som inte möter de behov som familjerna har. Socialarbetare med ett mycket starkt och ensidigt barnperspektiv i kombination med stereotypa och moraliserande uppfattningar om föräldrarna (Booth & Booth, 1994; McConnell & Llewellyn, 2002), kan innebära att de inte är tillräckligt intresserade av att stötta föräldrarna och att ta reda på vilket stödbehov de har. Detta drabbar föräldrarna eftersom de kan ha svårt att genomföra ett föräldraskap på egen hand. Liksom att de kan ha behov av stöd på andra livsområden, finns det stöd i forskning att föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning själva uppfattar att de har behov av stöd i sitt föräldraskap (Llewellyn, McConnell, & Bye, 1998; Starke, 2010; Tarleton & Ward, 2007). Samtidigt kan det vara ett svårt beslut för dem att söka professionellt stöd eftersom de känner sig oroliga för att de inte kan vara säkra på att de får ett gott bemötande (Meppelder m fl., 2014).

Föräldrarnas oro kan härledas till känslor av att ta en risk för att deras stödsökande ska uppfattas som ett tecken på att de är oförmögna att klara sitt föräldraskap och att det i förlängningen kan leda till att barnen omhändertas

(Starke, 2010, 2011b). Med andra ord tycks ett långsiktigt behov av stöd i föräldraskap inte få samma erkännande, som stödbehov på andra livsområden som har mer tydligt upparbetade, organiserade och långsiktiga stödformer, exempelvis de som ges inom ramen för LSS. Sammanställd forskning har visat att kunskapsnivån, generellt sett, om vad det innebär att vara förälder med intellektuell funktionsnedsättning är låg bland professionella i den sociala barnavården (Myndigheten för delaktighet, 2017; Socialstyrelsen, 2005) och att samverkan mellan olika stödgivare är underutvecklad (Weiber, Eklund, & Tengland, 2015). Socialarbetare och andra professionella som inte förstår föräldrarnas specifika behov och som inte har verktyg för ett tillgängligt bemötande och lämpliga stödinsatser för behoven, kan då leda till att de uppfattar att föräldrarna inte är mottagliga för stödinsatser. Det kan innebära att det uppstår stereotypa uppfattningar om dessa föräldrar bland de professionella, som i sin tur påverkar deras bemötande (Höglund, Lindgren, & Larsson, 2013; Sheerin, Keenan, & Lawler, 2013; Starke, 2011b; Weiber m fl., 2015).

En specifik del av föräldrarnas osäkerhet för hur de blir bemötta handlar om risken för att erbjudas ett stöd som inte passar dem. En svensk intervjustudie (Starke, 2010) av mödrar med intellektuell funktionsnedsättning visade upplevelser av att inte kunna lita på att erbjudas ett fungerande stöd. Mödrarna hade erfarit att deras stödpersoner inte förstod innebörden av att ha intellektuell funktionsnedsättning och det stöd som erbjöds dem var inadekvat utifrån deras behov (a.a.). Det tycks finnas en förväntan om att föräldraskap är något som föräldrar förväntas klara på egen hand, åtminstone efter en tidsbegränsad pedagogisk insats. Samtidigt är de universellt utformade föräldrastödsprogrammen sällan tillgängliga för föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning, eftersom de inte är tillräckligt individuellt anpassade (Tarleton & Ward, 2007). Med andra ord kan oro för ett dåligt anpassat stöd både handla om behov av ett långsiktigt, kompensatoriskt stöd som inte självklart erkänns. Det kan också handla om pedagogiska stödbehov, som mer berör hur pedagogiken i stödet är utformad, så att föräldrarna kan tillgodogöra sig innehållet och lära sig färdigheterna.

Därför är föräldrarnas oro för ett dåligt bemötande befogad. De är i hög grad beroende av att stödsystemet fungerar och att de kan känna att det är riskfritt att framställa sina stödbehov utan att behöva oroa sig för konsekvenser av att blotta sina tillkortakommanden. Det handlar om att kunna känna tillit inför att socialarbetarna inte har förutfattade uppfattningar om dem på kategoriska grunder, att stöderbjudandet är individuellt anpassat till deras behov och att de kan känna sig trygga. Ett otillräckligt eller otillgängligt stöd till föräldrarna kan drabba barnen genom att vissa av deras behov inte möts och i värsta fall att barnen förlorar sin möjlighet att växa upp i sin biologiska familj. Även om det är barns trygghet och goda uppväxtvillkor som är fokus i den sociala barnavården, är kunskap och förståelse för föräldrarna och behov i föräldraskapet centrala faktorer. Att lyssna på föräldrarnas egna röster om sitt föräldraskap kan ge ledtrådar om vad de själva anser är deras svårigheter och behov, och om hur stöden kan behöva utformas.

Föräldrarnas egna röster i tidigare forskning

Överlag är det få studier och forskare som har fokuserat på berättelser av föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning om sitt föräldraskap och sitt liv som förälder. Som jag beskriver i kapitel ett har det funnits andra behov, främst ett behov av att förstå föräldrars svårigheter och stödbehov och att utveckla former för ett gott föräldraskapsstöd, som har styrt forskningens inriktning. Det är på detta område som den mesta kunskapen finns. Detta har varit mycket viktigt för att, i linje med rättigheterna (CRDP) till värden som frihet, självbestämmande, inkludering och lika möjligheter, att möjliggöra och förbättra förutsättningarna till föräldraskap för denna grupp. En följd av detta fokus är dock att föräldrarna blir betraktade som en grupp som är mottagare av samhällets stöd och att deras personliga mänsklighet och kapacitet utöver sina stödbehov inte har fått framträda.

Det saknas i stor utsträckning studier som gör föräldrarnas egna röster hörda. I Sverige presenterades den senaste avhandlingen med föräldrars upplevelser och erfarenheter av sitt föräldraskap som huvudsakligt fokus år 1989, då Evy Kollberg lade fram avhandlingen *Omstridda mödrar. En studie av mödrar som*

förtecknats som förståndshandikappade (1989). Den kom fram till att en långt mindre andel (7%) av de kvinnor som förtecknats som ”förståndshandikappade[3]” blev mödrar, jämfört med ”normalpopulationen” (85%). En tredjedel av de studerade mödrarna beskrevs som ”problemtyngda” och var välkända av myndigheterna. Baserat på erfarenheter från arbete med denna grupp, hade myndighetspersoner en uppfattning om att mödrar med ”förståndshandikapp” saknar möjligheter att ta hand om ett barn. Bland mödrarna fanns ett utbrett misstroende mot myndigheter. Många av dem var negativt inställda till att ta emot stöd (a.a.). Trots att syftet med avhandlingen var att lyssna på mödrarna, har avhandlingen alltså ett stort fokus på att förstå problem från myndigheternas perspektiv. Kollberg är alltså inte ensam om ett sådant perspektiv till dessa föräldrars föräldraskap. Men även om forskningen är begränsad så är den inte obefintlig. En liten grupp forskare, som jag nedan presenterar närmare, har särskilt fokuserat på att lyssna på föräldrarna och på så sätt bidragit till en välbehövlig utveckling av kunskapsområdet.

Några av de som var först med att studera föräldraskap bland föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning genom deras egna röster, är de redan nämnda Booth och Booth. I deras forskning finns ett uttalat kritiskt perspektiv och ett syfte att ifrågasätta etablerade stigmatiserande uppfattningar om dessa föräldraskap. Tim Booth (1996/2018) skriver att det finns ett “primarily focus on their deficiencies rather than their capacities” (s. 238). Med Wissös (2012) terminologi, har de ett svagt socialt kapital, då de inte erkänns anseende och status av sin omgivning. De isländska forskarna Rannveig Traustadóttir och Hanna Björg Sigurjonsdóttir har också tillfört viktiga bidrag till kunskapen genom föräldrarnas egna röster. I deras studier finns ofta ett tydligt genusperspektiv. De har dessutom ofta med ett generationsperspektiv, exempelvis genom att de lyssnat på och jämfört mödrars erfarenheter från olika decennier, samt på mödrar från samma familj i olika generationer (Mayes & Sigurjónsdóttir, 2011; Sigurjónsdóttir, 2004; Sigurjónsdóttir & Traustadottir, 2011; Traustadóttir & Sigurjónsdóttir, 2008). Med sin kvalitativa ansats med inslag av observationer, intervjuer och

[3] Ett föråldrat begrepp för det som nu beskrivs som ”intellektuell funktionsnedsättning”.

fokusgrupper, uttalar de en tydlig ambition att lyssna och förstå föräldraskapet ur föräldrarnas eget perspektiv. Traustadóttir och Sigurjónsdóttir har också forskat om hur den utvidgade familjen på olika sätt är en del av föräldraskapet (Sigurjónsdóttir & Traustadottir, 2011). I sina senare publikationer (2017; 2018; 2022) har Sigurjónsdóttir tillsammans med andra kollegor studerat föräldrarnas framträdanden och aktörskap i barnavårdsärenden i isländsk domstol utifrån kritiska funktionshinderperspektiv.

Åtskillig forskning om föräldraskap bland föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning är genomförd i Australien. Den Sydneybaserade forskaren Gwynnyth Llewellyn står bakom ett stort bidrag till kunskapen som inte enkelt låter sig sammanfattas. Hennes forskning har en stor metodologisk bredd. I någon mån ramas hennes forskning in av att den ofta berör föräldrarnas relation till välfärdssamhället. Hennes kvalitativa forskning innefattar exempelvis intervjustudier med föräldrar, deras anhöriga och deras stödpersoner. Exempelvis kan det handla om utfall i domstolsförfaranden (2002; 2003; 2006), om effekter av stödinsatser (2011), och om upplevelser av relationer till stödgivare (1996; 1998; 2002). I likhet med Traustadóttir och Sigurjónsdóttir har hon dessutom studerat hur föräldrarnas informella och privata nätverk utgör ett stöd i föräldraskapet (2006; 2011). I ett par publikationer med fenomenologiska ansatser och med Rachel Mayes som huvudförfattare (Mayes, Llewellyn, & McConnell, 2008, 2011), är fokus på att lyssna på blivande mödrars röster om sina sociala nätverk under graviditeten. Llewellyn lyfter fram hur dessa föräldrar som grupp blir strukturellt underordnade och riskerar diskriminering. Hennes forskning visar att inkludering är det helt centrala i skapandet av ett öppet samhälle med möjligheter för allas fulla delaktighet.

David McConnell har också gjort ett stort bidrag till kunskapen. I hans forskning finns ett fokus på stödformer och stödinsatser, något han studerat med ett flertal metodologiska utgångspunkter. En del av hans forskning har varit inriktad på att förstå föräldrars upplevelser av stöd genom att lyssna på

dem. Han lyfter fram hur upplevelser av att känna sig delaktig, att känna att man är en del av samhället, framkommer som mycket centralt för föräldrarna. Det innebär att ett föräldraskapsstöd behöver vara holistiskt och utgå från hela människans situation, samt att stödet behöver vara baserat på de egenupplevda behoven för att upplevas meningsfullt (Llewellyn, McConnell, Cant, & Westbrook, 1999; McConnell et al., 2015; McConnell, Llewellyn, & Bye, 1997).

McConnell är, tillsammans med Llewellyn, Traustadóttir, och Sigurjónsdóttir, redaktör för antologin *Parents with intellectual disabilities. Past, present and futures* (2011). Med perspektiv på genusroller, erfarenheter från den egna uppväxten, anhörigas roller och föräldrarnas relationer till samhället utforskas föräldraskapet genom föräldrars egna röster. Flera av områdena som diskuteras i boken är baserade på explorativa studier, och de väckte min nyfikenhet. Jag uppfattade att det fanns ett värde i att ytterligare fördjupa vissa av dessa perspektiv. För mig var boken särskilt värdefull när jag utformade teman för mina intervjuer. En studie, som jag tog fasta på, är baserad på en explorativ och fenomenologisk ansats av australienska föräldrars upplevelser av delaktighet i lokalsamhället och betydelser av att känna tillhörighet (Llewellyn & Gustavsson, 2011). Studien visar att dessa föräldrar lever ganska vanliga liv med allt vad det innebär av rutiner med hämtning och lämning i skola/förskola, inköp, lekplatser, fritidsaktiviteter och så vidare. Författarna framhäver att även om de är mycket medvetna om att detta inte gäller för alla föräldrar med intellektuella funktionsnedsättningar, så är föräldrarna i deras studie aktiva och självstyrande aktörer i sina egna liv. De diskuterar att detta sällan belyses i forskning och de menar att det finns en fara i att forskningen är överentusiastisk i att försöka identifiera exkluderande praktiker och sätt att överkomma dem: “there is a danger of failing to recognize everyday instances of inclusion in an over-enthusiastic rush to identify exclusionary practices and ways to overcome them” (s. 91). Faran som Llewellyn och Marie Gustavsson vill framhäva är att föräldrarna därmed *görs* annorlunda och att deras föräldraskap betraktas som väsensskilt från andra

föräldraskap. De menar att föräldrar som aktörer i sina egna liv är ett underbeforskat område (a.a.). Detta fann jag särskilt intressant.

Det som är gemensamt för de flesta studier av ovan nämnda forskare är att de, med kritiska funktionshinderperspektiv och med en uttalad avsikt att göra föräldrarnas röster hörda, studerar möjligheter och förutsättningar till föräldraskap utifrån föräldrars rättigheter i enlighet med Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRDP). Studierna, som ofta utgår från strukturella eller intersektionella teorier, kan visa att föräldrarna ofta befinner sig i ett maktunderläge, att de blir stigmatiserade och att de löper risk för att diskrimineras. Det är viktigt att synliggöra.

Samtidigt finns det teman i föräldraskapet som dessa forskare och studier i mycket liten utsträckning har berört och som är nästintill outforskade. Exempelvis finns det nästan inga studier som fokuserat på föräldraskapet under barnets uppväxt och mognad senare än småbarnstiden, under barnets skolålder och tonår. Eftersom stora delar av föräldraskapet utspelar sig i dessa tidsrymder, och att föräldraskapet förändras när barnen blir äldre, betyder avsaknaden av studier att det finns kunskapsluckor på detta område. Flera av de befintliga studierna (jmf. Llewellyn & Gustavsson, 2011; Starke, 2010) är genomförda som explorativa studier i små urvalsgrupper, av forskare som själva betonar värdet av att ytterligare utforska vad de kommit fram till för att fördjupa kunskapen.

Den tidigare forskningens koncentration vid att förstå hur sociala ordningar och maktstrukturer i omgivningen inverkar på förutsättningarna till föräldraskap, innebär att vi inte vet så mycket om hur föräldrarna själva förstår, agerar och ger mening till de processer som ligger till grund för dessa strukturer och intersektioner. Det finns ett behov av ett utvidgat kunskapsfält utifrån studier som utgår från föräldrarnas egna erfarenheter av sitt föräldraskap, som kan stärka förståelsen av deras eget aktörskap i relation till sin omgivning. Denna kunskap stärker förståelsen av föräldrarnas samspel med de omgärdande strukturerna. För att förbättra kunskapen på dessa

områden behöver forskningen utvecklas i riktning mot studier som utgår från teoretiska och metodologiska perspektiv som lyfter fram föräldrarnas upplevelser och göranden. Kunskap om föräldrarnas perspektiv på värderingar och ideal i sitt föräldraskap, på hur de organiserar sitt vardagsliv, syn på jämställdhet mellan föräldrar och på upplevelser av hur föräldraskapet förändras under livsförloppet, kan bidra till en mer holistisk förståelse för dessa föräldraskap. Det stärker föräldrarnas position som aktörer i sina egna liv. I nästa kapitel redogör jag för hur mitt teoretiska perspektiv kan bidra till att stärka kunskapen på detta område.

KAPITEL 3. TEORETISKA PERSPEKTIV OCH ANALYSBEGREPP

Intentionen med detta kapitel är att förmedla en översiktlig bild av de teoretiska perspektiv och analytiska begrepp som jag använt. Min intention är också att begripliggöra hur teorierna har bidragit vid analysen av föräldrarnas berättelser. Min analytiska utgångspunkt är empirisk; föräldrarnas berättelser om sitt föräldraskap. Genom att jag tolkat deras berättelser i ljuset av vissa teorier och analytiska begrepp är min ambition att studien ska skapa fördjupad förståelse och insikter om vad det innebär att leva som förälder med en intellektuell funktionsnedsättning. Eftersom tolkning och utveckling av teori sker i ett växelspel mellan teori och empiri kan mitt sätt att studera forskningsobjektet betraktas som *abduktivt* (jmf. Danermark m fl., 2003). Ambitionen med en abduktiv tankeoperation är att skapa en mer utvecklad innebörd av ett fenomen, genom en teoretisk belysning och diskussion (a.a.).

Stora delar av den teori som jag använder kan härledas från det *interaktionistiska perspektivet*. Detta val är en följd av att jag uppfattat begrepp och tankemodeller i detta perspektiv som framkomliga i analysarbetet av empirin. Detta perspektiv, som tar utgångspunkt i individers direkta interaktioner och aktörskap, har gjort det möjligt för mig att förstå deras berättelser om hur vardagen med barnen såväl som vissa utmärkande erfarenheter, utgör grunden för hur de upplever sitt föräldraskap. Under analysens gång har jag ibland också använt mig av teoretiska idéer och begrepp som är baserade på andra perspektiv, när det har behövts för att ytterligare nyansera analysen. Innan jag närmare presenterar specifika

begrepp och resonemang, vill jag kort redogöra för vad som är kännetecknande för det interaktionistiska perspektivet och vad jag särskilt har haft användning av.

Ett interaktionistiskt perspektiv på föräldraskap

I min studie utgår jag från ett teoretiskt antagande om att föräldraskap är något som ”görs”. Det innebär att det är de handlingar och göranden som föräldrar själva tillskriver mening som föräldraskapspraktiker, som är föräldraskapet. Detta antagande innebär att jag riktar fokus på det *mellanmänskliga*, på de relationer och interaktioner och på de händelser och processer som föräldrarna talar om när de blivit ombedda att berätta om sitt föräldraskap.

Antagandet om föräldraskap som ett görande vilar på ett interaktionistiskt perspektiv och på två grundläggande premisser. Den första premissen är att individens självuppfattning utvecklas i interaktion med andra och att individen försöker skapa mening i sin värld genom att tolka hur denne uppfattas av andra (Mead, 1934/2015). I denna process är tolkningen av meningsbärande tecken och symboler, (exempelvis gester och ord) mycket central. Det är genom andra människors återkoppling, som individen blir medveten om sig själv. Tolkningsprocessen formas av individens tidigare erfarenheter, och av det specifika sammanhanget. Över tid utvecklar individen en personlig, ganska stabil förståelse av sig själv och sin omvärld, som formar dennes beteenden och förväntningar om framtiden (Blumer, 1969/1998; Mead, 1934/2015). Processen kan beskrivas som en själv-interaktion, en slags inre dialog där individen tolkar sig själv gentemot omvärlden. Denna inre dialog lägger grund för hur individen formar nya beteenden. Herbert Blumer (1969/1998) uttrycker det som: “The possession of a self provides a human being with mechanism of self-interaction with which to meet the world – a mechanism that is used in forming and guiding his conduct” (s. 62). Samtidigt är denna förståelse inte fixerad. Eftersom livet pågår i en ständig rörelse, där individens tolkningar ständigt skapas och omskapas i en långt utdragen process, finns det ett utrymme för förskjutningar. Människors personliga erfarenheter och relationer till

varandra förändras genom livet. Därför är förskjutningarna en oundviklig följd av rörelsen framåt i tiden (Blumer, 1969/1998; Mead, 1934/2015). I samspelet med andra människor har de föräldrar som medverkar i studien över tid lärt sig hur andra uppfattar dem, vilka anspråk de kan ställa på relationer med andra och vilka förväntningar som andra har på dem.

Den andra premissen är att samhället är uppbyggt av individers göranden. Dessa göranden är i sin tur grundade i hur människor, tolkar, förstår och ger mening till sin omvärld, samt hur de, baserat på denna tolkning, tar individuella beslut om att handla. Samhället kan betraktas vara uppbyggt på individers beteenden, på beslut som individer tar och som blir till verklighet genom individers göranden. På så sätt anses det vara individer som formar samhällets sociala strukturer. Genom att forskningen riktar fokus på det småskaliga i interaktioner mellan människor, är avsikten att förstå hur mönster och vanor lägger grund för mer storskaliga strukturer och kulturer. Avsikten är också att förstå hur människor, genom att interagera med varandra, medverkar i omskapandet av dessa strukturer. På så sätt pågår mänskligt liv i en ständig process, där förutsättningarna aldrig är konstanta (Becker, 1963/2019; Blumer, 1969/1998). Det innebär att de intervjuade föräldrarnas egna göranden, deras tolkning och förståelse av andras göranden är medskapare i processen av de mer övergripande förutsättningarna och strukturerna för sitt och andras föräldraskap.

Generellt kan forskning med en interaktionistisk ansats, genom analysen av människors göranden och beskrivningar av sina göranden, bidra med förståelse för hur människor motiverar sina göranden och beslut, och därigenom hur dessa handlingar skapar samhället. Dessa antaganden har utgjort mitt teoretiska nav.

Att bli sig själv som förälder

När föräldrarna har berättat om sitt föräldraskap har de beskrivit hur trådar av händelser och relationer i deras förflutna har bildat en väv av erfarenheter. Dessa erfarenheter tycks på många sätt ha format föräldrarnas uppfattningar om vilka de är. Under analysarbetet har en större berättelse om deras liv växt fram. Somliga erfarenheter, som att känna sig granskad och ifrågasatt, ges en

särskild dignitet och genomsyrar mycket av det föräldrarna berättar. Dessa erfarenheter har på många sätt fått inflytande på deras självuppfattning och påverkar deras livsförutsättningar och föräldraskap.

Howard Becker (1963/2019) menar att individers uppfattningar om sig själv till stor del formas av hur andra betraktar dem och sätter etiketter på dem och deras handlingar. Så som jag reflekterar i föregående kapitel, tycks det allmänt sett finnas låga förväntningar på föräldraskap som praktiseras av föräldrar som klassificeras med intellektuell funktionsnedsättning. Följden är att deras föräldraskap betraktas som ett föräldraskap av ett särskilt slag, som skiljer ut sig från föräldraskap i allmänhet.

Becker (1963/2019) menar att grupper sätter upp sociala regler för sin gemenskap (till exempel hur situationer ska definieras och vilka beteenden som är acceptabla) för att sedan tillämpa reglerna på personer som överträder dem. Centralt är alltså att det är reglerna som skapar avvikelsen och således också avvikare. Avvikelser är de handlingar som kännetecknar den person som betraktas som en regelöverträdare och som med Beckers ord: ”etiketten framgångsrikt har placerats på” (2019, s. 23). Kontentan av denna process är vissa människor *görs* till avvikare i ett socialt samspel med andra människor. Etiketter kan in den bemärkelsen internaliseras i personens egen självuppfattning, vilket kan leda till en ”självuppfyllande profetia” (1963/2019, s. 41). Becker menar dock att individer kan göra motstånd, att etiketters sanningshalt kan avvisas och att individer kan skapa sina egna etiketter.

Philip Lalander (2022) belyser hur Becker riktar sin sociologiska blick mot hur en social värld blir till genom människors ageranden och göranden. Sålunda kan människors sociala världar förstås som processer av händelser som skapar mening för individer. Därför uppmuntrar Becker att forskaren fokuserar på att iaktta *hur* dessa processer sker, snarare än att försöka förklara varför de sker genom att fastställa orsakssamband. Han menar att hur-frågorna: ”gav människorna mer spelrum, var mindre begränsande, inbjöd dem till att svara på det sätt som passade dem, att berätta en historia som innehöll allt det som de tyckte historien behövde för att verka meningsfull”

(Becker 1998/2008, s. 70). I min analys har jag inspirerats av detta sätta att teoretiskt närma mig föräldrarnas utsagor. Jag uppfattar att teorins styrka framförallt är dess tydliga fokus på *görande*.

Beckers teori om avvikare och dess fokus på görande och på relationer har likheter med stigmateorin som utvecklats av Erving Goffman (1963/2014). Etikettering tydliggör hur en person får en etikett som avvikare genom att hen bryter mot vissa sociala regler. Stigmateorin tar ett något annat perspektiv och beskriver hur somliga människor *tillskrivs* vissa egenskaper som gör dem olika andra människor och som gör att de sorteras till en särskild kategori, till dem som ”besitter ett stigma” (Goffman 1963/2014, s. 12). Båda teorierna har fokus på hur samhällets normer och värderingar påverkar individer och hur det kan leda till att diskriminering och utanförskap. Båda teorierna markerar att det inte är individens karaktärsdrag som skapar utanförskapet. Utanförskapet uppstår i ett mellanmänskligt samspel. I nästa avsnitt utvecklar jag texten om stigmateorin och hur den bidragit i min analys.

Stigma och motstånd

Stigma, skriver Goffman (1963/2014) är inte en term för att förstå individuellt mänskliga egenskaper, utan ett begrepp som handlar om människors relationer till varandra. Den individ som tilldelats ett stigma tenderar att av andra (som Goffman 1963/2014, s. 12ff. kallar ”de normala”) bemötas med diskriminerande attityder som begränsar den stigmatiserade personens livsmöjligheter. Liksom många andra forskare, såsom Hanna Egard (2011; 2022), Kristofer Hansson (2007), Lalander (1998), Lotta Löfgren Mårtenson (2005), uppfattar jag att styrkan och användbarheten i Goffmans teoretiska bidrag, är hans förmåga att skapa förståelse för mikrosociologiska samspel i ett pågående nu, och i ljuset av tidigare erfarenheter i livet.

Centralt i stigmateorin, med kopplingar och likheter i förhållande till Beckers (1963/2019) teori om avvikare, är att sociala grupper upprättar åtskiljande regler och som används för att dela in människor i olika kategorier. En sådan kategoriseringsprocess sker omedelbart när människor möts första gången. Genom processen av kategorisering tilldelas en person en *social identitet*, till vilken det finns knutet sociala normer och förväntningar. Om personen tycks

ha någon mindre önskvärd egenskap, jämfört med andra: ”reduceras han i vårt medvetande till en kastmärkt, utstött människa” (s. 10). Det vill säga att denne tilldelas ett stigma. En sådan stigmatiseringsprocess kan för föräldrarna i studien handla om att de, på grundval av förutfattade uppfattningar, kategoriseras med icke-önskvärda föräldraegenskaper, som gör dem mer ifrågasatta än andra föräldrar.

Goffman (1963/2014) beskriver hur människor lär sig att leva med sitt stigma genom olika faser. I en första fas lär sig en individ hur ”de normala” ser på ”de stigmatiserade” och vilket bemötande de kan förvänta sig av andra. I en andra fas finner individen sig till rätta med och vänjer sig vid de sätt som andra behandlar denne. I en tredje fas lär sig individen *att passera* och alltså uppfattas som normal, vilket handlar om att försiktigt och utan att överdriva, anpassa sig själv för att inte utmärka sig i sociala samspel med omgivningen (a.a.). Centralt i denna process är kunna kontrollera den sociala information om sig själv som individen synliggör för andra, en process som benämns som *intrycksstyrning*. Det kan handla om att, genom symboler, kunna sända ut sådana signaler till omgivningen så att stigmat blir mindre synligt (genom *skylning*) eller att framställa sig själv på ett sätt som väcker tvivel kring stigmats riktighet (*desindentifikationer*). För personer som löper risk att diskrimineras, kan det vara särskilt viktigt att kunna osynliggöra eller tona ner karaktärsdrag som kan aktivera ett stigma.

För individen finns också möjligheten att göra ett aktivt motstånd mot kategoriseringsprocessen till en stigmatiserad grupp. Goffman (1963/2014) beskriver möjligheten att avvisa en social identitet genom att profilera sig själv med en *personlig identitet* som utmanar de omedelbara, stereotypa uppfattningarna. Det handlar om att kunna framställa sig själv med unika och positiva särdrag som gör att den egna personen urskiljer sig från andra personer i den stigmatiserade kategorin, som en: ”individ som kan hållas isär från alla andra individer” (s. 66). Det handlar då inte om att försöka dölja ett stigma utan om att få omgivningens erkännande som en fullvärdig människa även då symboler för stigmat är synliggjorda.

Andra människor kan vara viktiga för att stödja föräldern i dennes motstånd och avvisande av stigmatiseringen. Goffman använder begreppet *de visa* för att beskriva de människor som inte själva är bärare av stigmat, men som är ”väl förtrogna” och ”sympatiskt inställda” (s. 36) till den stigmatiserade personens livssituation. Det kan handla om människor som i allmänhet beter sig hyggligt och som har en accepterande hållning. I min analys har jag särskilt tagit fasta på hur Goffman skriver att *de visa* kan vara: ”den vars visdom kommer sig av att de arbetar [för att] sörja för deras behov […], eller som står för de aktioner som samhället vidtar till förmån för dessa personer” (s. 39). Med utgångspunkt i denna skrivning har min analys inriktats på att förstå hur några stödpersoner erbjuder föräldrarna ett stöd som gör att de inte upplever sig stigmatiserade, och som de kan anta mer komplexa identiteter inför.

I min analys har teoribildningen om stigma bidragit med teoretiska verktyg och begrepp som varit användbara för att förstå upplevelser av att bli ifrågasatt på grundval av sin klassificering med intellektuell funktionsnedsättning. Teorin har också bidragit till att förstå föräldrarnas berättelser om de omständigheter som kringskär deras förutsättningar att praktisera sitt föräldraskap. Goffmans begreppsvärld fångar det omedelbara i mänskliga interaktioner. Ibland har jag upplevt att det finns något flyktigt över begreppen, som ofta utgörs av verb, samtidigt som de med en distinkt klarhet kan skapa förståelse för ett skeende. Förmodligen är det detta som gjort att jag uppfattat teoribildningen så intressant och användbar. För att förstå hur förutsättningarna för föräldraskap upplevs och praktiseras i relation till den närmaste familjen och till andra utomstående personer har jag funnit analytiska verktyg i teorin om stigma, men också andra delar i Goffmans arbeten har varit betydelsefulla i mitt analysarbete.

Ageranden, roller och regioner

Det icke-uppseendeväckande, vanliga, ”normala” föräldraskapet och det iögonfallande, ifrågasatta föräldraskapet är ett centralt tema i denna avhandling. I sin vardag möter föräldrar som är klassificerade med en intellektuell funktionsnedsättning andra människor som betraktar dem som

annorlunda föräldrar och som bemöter dem med en kritisk hållning till deras föräldraskap, som de måste förhålla sig till.

I det dramaturgiska perspektivet (Goffman, 1959/2014) liknas mänskligt socialt samspel vid en teaterscen med skådespelare, publik och en loge bakom scenen. På scenen menar Goffman att individer presenterar sig själv och sin aktivitet för att skapa ett visst intryck för sin publik. Beroende på hur människor uppfattar, tolkar och definierar situationen kommer de att agera utifrån olika roller och repeterade framträdanden, som aktörer i ett skådespel (a.a.). Med denna ansats har jag studerat hur föräldraskap utspelar sig på olika sätt beroende på sitt sammanhang. Genom att utforska hur föräldrarna berättar om händelseförlopp och interaktioner med andra människor och med hjälp av begreppet *framträdande*, har jag studerat hur föräldrarna har definierat en rad situationer i sitt föräldraskap och har agerat i relation till olika människor och situationer. Jag har riktat min analytiska blick på hur föräldrarna intagit olika roller och agerat gentemot andra, vilka roller som varit möjliga för dem att spela i olika miljöer och hur de har tolkat och gett mening åt sin egen och andras roller och ageranden.

För att förstå hur de upplevt den sociala miljöns förutsättningar för dem att spela olika roller, har jag haft stöd i Goffmans sätt att skilja på *bakre* och *främre regioner* (1959/2014). Genom liknelsen vid en teaterscen menar Goffman att det sociala livet utspelar sig i dessa regioner. Den bakre regionen, som kan liknas vid teaterns kuliss eller loge, är det rum där individen kan slappna av i trygga relationer och miljöer och utan några större förväntningar på sig. När det gäller föräldraskap kan bakre regioner vara välkända och trygga situationer med andra familjemedlemmar där individen känner sig förstådd och omtyckt för den hon är. På den främre regionen, som när det gäller föräldraskap kan vara situationer där upplever föräldern sig observerad och får sitt moraliska agerande granskat av personer i omgivningen (en publik), kännetecknas agerandet av hur föräldern strävar efter att upprätthålla vissa normer för anständighet. Det handlar om förmågan att kunna styra andras intryck, så att den iscensatta rollen som en god och tillräcklig förälder uppfattas övertygande. I analysen av hur intryck skapas har jag haft hjälp av det relaterade begreppet *personlig fasad* som uttrycker sådana sidor som

individen vill visa fram av sig själv, exempelvis genom att framträda med vissa *uppträdanden* eller *manér* (a.a.). Begreppen beskriver hur en person presenterar sig själv genom att använda särskilda symboler som denne vill identifieras med. Uppträdande kan handla om klädsel eller andra ägodelar som individen använder för att förknippas med en tillhörighet till en social grupp eller en viss status. Manér beskriver sådant som sker i nuet och som individen reglerar med sin kropp, exempelvis hållning, rörelser, språkbruk eller gester.

Kringskurna handlingsmöjligheter – ett vingklippt ”själv”

Det dramaturgiska perspektivet har varit särskilt värdefullt för att förstå hur föräldrarna har hanterat de specifika situationer då deras barn varit föremål för en barnavårdsutredning. En del av föräldrarna har under en avgränsad period vistats i särskilda miljöer som är ägnade för detta ändamål: att barnet ska utredas. I analysen av föräldrarnas upplevelser från dessa vistelser har jag uppfattat att de rumsligt förankrade begreppen *trygga* och *kritiska miljöer* (Lalander, 1998), som bygger vidare på Goffmans begrepp om främre och bakre regioner, varit framkomliga för min förståelse.

En *kritisk miljö* är följden av individens ställningstaganden till en rumslig miljö som upplevs otrygg och med risk för att individen ska ta skada. Om en miljö uppfattas som kritisk eller inte: ”beror på individens möjlighet att hantera publikens granskande blickar” (Lalander, 1998 s. 51). I den meningen äger de oftast rum i främre regioner. I de trygga miljöerna, som ofta kan karaktäriseras som bakre regioner, kan en individ dra sig tillbaka för att ta hand om de skador som eventuellt följt av den kritiska miljön. Enligt Lalander undviks ofta miljöer som upplevs kritiska, även om både trygga och kritiska miljöer är en del av livet. Genom dessa begrepp har jag analyserat hur vissa miljöer, genom vad de symboliserar, får inflytande på hur mänskliga relationerna mellan föräldrarna och andra människor som vistas i samma miljö, skapas och upplevs.

För att analytiskt närma mig föräldrarnas upplevelser har jag också använt idéer och begrepp från Goffmans bok *Totala institutioner* (1961/2014). I denna bok, som är en etnografisk studie av anstaltslivet sociala villkor, analyserar

Goffman tillvaron på ett mentalsjukhus från de intagnas vinkel. I min analys har jag haft nytta av hur Goffman beskriver de övergripande kännetecknen för en *total institution*. Dessa har gjort det möjligt för mig att sätta in föräldrarnas berättelser i ett sociologiskt sammanhang.

Det som enligt Goffman utmärker en *total institution*, och som jag tagit fasta på, är hur den inskränker den intagne personens privata värld såsom personens levnadsvanor och beteenden. Jämfört med hur livet levs utanför institutionen, där människors liv får ett inflöde från olika miljöer och sammanhang och där individen kan växla mellan olika roller, finns det i en total institution en barriär mellan den intagne och världen utanför. På en total institution utspelas hela de intagnas liv, utan att de har möjlighet att byta miljö eller relationer. Ett annat kännetecken är att de blir fråntagna personliga tillhörigheter och att deras leverne kontrolleras av personal, så att det blir mycket svårt att upprätthålla en personlig integritet (a.a.).

De likheter med en total institution som jag har funnit i föräldrarnas berättelser har lett fram till att jag ytterligare har kunnat fördjupa och nyansera min analys av de intervjuades föräldraskap. Ett specifikt teoretiskt verktyg från analysen av totala institutioner som jag använt för att förstå föräldrarnas upplevelser är det som Goffman kallar *snaran*. Snarningsprocessen är i Goffmans resonemang kopplad till hur personalen medvetet och systematiskt kränker de intagna på mentalsjukhuset. Processen av snarning går ut på att personalen agerar mot den intagne med syftet att väcka en försvarsreaktion. När reaktionen sker utgör den måltavla för nästa attack. På den totala institutionen saknas dock möjlighet att försvara sig ”på vanligt sätt genom att skapa distans mellan sig själv och den kränkande situationen” (1961/2014, s. 34). Oförmågan att kunna försvara sig och att heller inte kunna lämna miljön bryter ner den intagnas personligheten. Snaran dras åt.

Den direkta interaktionen som en grund för samhällets villkor.

Påfallande i Goffmans teoretiserande är att hans upptagenhet av det som händer i stunden, av mikrosociologiska samspel och av göranden. Strukturer och andra liknande faktorer som påverkar dessa interaktioner och processer

får liten uppmärksamhet i hans teoretiserande. Hans fokus och begrepp gör att forskaren lägger märke till andra aspekter av mellanmänskligt samspel. Istället är det Goffmans preciserade fokus och analys av mikrosociologin som är hans teoretiska styrka. Egard (2022) beskriver att Goffmans bidrag är hans analys av hur den direkta interaktionen har betydelse för att förstå hur människor blir påverkade av sitt sociala sammanhang och omgivningens villkor, men också är medskapare av dessa villkor (a.a.). Ett annat sätt att beskriva det är att teorin har ett omvänt perspektiv, i jämförelse med de teorier som förstår människans villkor med utgångspunkt i de omgivande strukturerna. Genom ett fokus på den direkta interaktionen kan människan framträda som en aktör i det egna vardagslivet, vilket är i linje med mina utgångspunkter i denna studie. Vardagslivet, med sina ordningar och rutiner och med sina sociala interaktioner mellan människor, utgör grunden för samhällets uppbyggnad, och som Anders Persson (2012) i en analys av Goffman skriver: ”är mer verklig än andra verkligheter” (s. 37). Därför behöver förståelse av mänsklig existens börja med en förståelse av systematiska studier av vardagslivets förgivettaganden (a.a.).

I min analys är Goffmans teoriers användbarhet kopplad till förståelser av göranden och upplevelser av relationer i ett pågående nu, utifrån medvetenhet om teorin har dessa begränsningar. Teorin är allmänmänsklig och inte specifikt inriktad på funktionshinder eller föräldraskap. För mig har det betytt att jag haft ett behov av att komplettera min analys med andra teoretiska verktyg för att kunna tolka och förstå föräldrarnas berättelser i en större kontext.

Vardagsliv och familjeliv

För mitt specifika fokus på föräldraskap har jag haft användning av teoribildningen *family practices* (Morgan 1996; 2011) eller på svenska *familjepraktiker*. Teoribildningen som grundades under 1990-talet, är fortfarande under utveckling. Teorins upphovsperson, familjesociologen David Morgan, har influerats av flera olika vetenskapliga perspektiv som exempelvis funktionalism, marxism, feminism, interaktionism för att förstå

innebörder av ”familj” och ”familjeliv” hos samtidens människor. Teorins eklektiska ontologi ger den en bredd, samtidigt som jag stundtals har upplevt att det innebär att teorin kan vara utmanande att gå i dialog med. Det centrala antagandet i teorin, *doing family*, uppfattar jag som processuellt och interaktionistiskt. Lars Plantin och Wissö (2022) beskriver att Morgans huvudsakliga fokus är att förstå relationer mellan familjelivets olika delar; familjemedlemmarnas aktiviteter och handlingar, samt omgivande strukturer och diskurser som skapar den helhet som Morgan kallar familjepraktiker. Etiska och moraliska aspekter har en given plats i görandet av familj och i teorin. Dessa moraliska och etiska överväganden är något som ofta sker i stunden och är något som förhandlas i relation med omgivningen (a.a.). På så sätt fungerar teorin väl tillsammans med de ovan beskrivna interaktionistiska teorierna, samtidigt som den bidrar med andra, mer familjelivsspecifika ansatser för att förstå föräldraskap och med andra teoretiska utgångspunkter. I följande avsnitt redogör jag närmare för hur jag förstår och har använt teorin om familjepraktiker.

Föräldraskap som ”praktiserande av familj”

Jag har redan redogjort för att jag betraktar föräldraskap som ett ”görande”. Jag studerar hur görandet av föräldraskap sker i samspel mellan föräldrarna, barnen och andra personer i omgivningen. Begreppet föräldraskapspraktiker utgår från min tolkning av teorin om *familjepraktiker* (Morgan, 1996; 2011). Enligt denna teori består en ”familj” av göranden som av den enskilde själv och av omgivningen uppfattas som sådana handlingar som konstituerar en familj. Jag förstår föräldraskapspraktiker som de praktiker som specifikt konstituerar föräldraskap. Dessa föräldraskapspraktiker förekommer i skilda sammanhang där det finns interaktion mellan förälder och barn. Föräldraskapspraktiker förekommer också i interaktion med andra människor i föräldrarnas närhet, om praktikerna ges mening av att vara föräldraskap. Dessa praktiker har olika dignitet, men tillsammans utgör de föräldraskapet.

Morgan menar att för nutidens människor är uppfattningar om ”familj” inte så starkt knutna till individens tillhörighet till en viss familjestruktur.

Föreställningar om vad ”familj” utgörs av kan snarare ses som en rad aktiviteter som, till skillnad från andra aktiviteter, ges mening av att vara ”familjeaktiviteter”. Morgan menar att ”familj” inte längre kan betraktas som den institution som i familjesociologi varit den rådande uppfattningen under större delen av 1900-talet. Han utforskar begreppet familj genom att betrakta det som ett adjektiv, som något som ger en aktivitet mening av att vara en *familje*aktivitet: “[family] represent a quality rather than a thing[4]” (Morgan 1996, s. 186). Han diskuterar dessutom hur begreppet familj också kan betraktas som ett verb. Här lägger Morgan emfas på ”görande” (i stället för att ”ha” eller att ”vara”) som är en stark inriktning i sociologin. Med en parallell till begreppet *genus* som kan uppfattas som något som *görs* (’doing gender’) för Morgan fram att det är det möjligt att tala om familj som ett görande: “it is possible to similary talk about ’doing family’” (Morgan 2011, s. 5). Familj kan således förstås som en uppsättning praktiker som uppfattas och ges mening av att vara ”familjepraktiker”.

Genom sex inbördes relaterade teman preciserar han konceptet ”familjepraktiker” och argumenterar för att dessa tillsammans konstruerar ett överordnat sätt att tänka om familjerelationer som förefaller relevant för ett tidigt 2000-tal. De tre första temanas innehåll är: ett fokus på praktiker som upplevs ”bära mening av familj”, ett fokus på ”görande” och ett fokus på det ”vardagliga”. I dessa teman uppfattar jag att det finns tydliga interaktionistiska kopplingar och metodologiska referenser, särskilt till vad jag tidigare i kapitlet skriver om Beckers metodologiska ansatser om fokus på processer och ”huret” snarare än ”varför”. De tre nästföljande temana uppfattar jag som mer specifika för familjelivet. Teorins influenser av exempelvis feministisk och postmodern teori framträder och bidrar med begrepp för att nyansera teorins fokus på familjeliv. De innefattar ett fokus på ”regelbundenhet” i tid och rum, ett fokus på ”flöden” i relation till roller och identiteter (som har likheter med Goffmans teoretiserande) och ett fokus på ”länken mellan historien och den

[4] På svenska ungefär ”kan uppfattas som en kvalitet, snarare än som ett föremål”, *författarens översättning*.

egna livsberättelsen". Med utgångspunkt i dessa övergripande teman har Morgan formulerat ett teoretiskt ramverk för att förstå familjeliv.

För mig är Morgans sätt att tänka mycket värdefullt i förståelsen av de intervjuade föräldrarnas berättelser. Morgans teoretiserande bjuder in forskaren till dialog, men erbjuder i liten grad färdiga begrepp. Min upplevelse av begreppens komplexitet har ibland präglats av frustration, samtidigt som just det har inspirerat det egna tänkandet. Att teorin behålls på en överordnad nivå, att den håller fast i det allmängiltiga och generella gör att forskaren behöver ställa frågor till sig själv som: vad betyder "huret" i det jag analyserar? I min analys har jag särskilt haft nytta av Morgans teoretiserande kring aspekter av omsorg och av den praktiska förankringen i tid och rum.

Caring-for och caring-about som dimensioner av föräldraomsorg

I mitt närmande av innebörder av att göra föräldraskap har olika aspekter av omsorg framkommit som ett viktigt tema. I teorin om familjepraktiker menar Morgan att omsorg är förbundet med uppfattningar om kroppen. Han menar att det handlar om en relationell kroppslighet, det vill säga individers upplevelser av att ha och vara en kropp. Däremot är kroppslighet inte en konstant dimension i omsorg. Morgan menar snarare att i familjepraktiker kan graden av kroppsligheten variera från praktiker som inte är särskilt förkroppsligade till de som innefattar en mycket hög grad av kroppslighet. Detta har betydelse för hur han teoretiserar om omsorg och omsorgspraktiker. I sin diskussion skiljer han på begreppen *caring-for* och *caring-about*, som två dimensioner av omsorg. Att kunna skilja på dessa två dimensioner har varit en framkomlig väg att närma mig föräldrarnas berättelser. I Morgans text utvecklas inte innebörden av dessa begrepp särskilt utförligt. Han skriver:

> While the practices associated with the former [caring-for] are more obviously embodied, 'caring-about' is frequently expressed through touching or embracing, through particular forms of eye contact or through some alternation of the tone or level of voice. (2011, s. 99)

Jag har tolkat caring-for som fysiska och kroppsliga praktiker, att caring-for utgörs av de sysslor som föräldraomsorgen konkret och praktiskt består av.

Caring-about har jag tolkat och använt som ett begrepp för att förstå hur vissa handlingar, till skillnad från handlingar och görande i allmänhet, genom känslor och känsloutbyten i interaktionen ges en mening av att vara omsorgshandlingar och ett uttryck för föräldraskap. Min tolkning och analys av dessa begrepp har likheter med hur Traustadóttir (1991) använder begreppen. I en tidig artikel (som sannolikt har inspirerat Morgan), förknippar hon innebörden i caring-for med arbete (work) och en viss form av kunskap eller tekniker som associerade med detta arbete. Caring-about relaterar hon till kärlek (love) med tonvikt på de relationer och emotioner som omsorgen är ett uttryck för. För mig har dimensionerna både inneburit ett sätt att förstå vad föräldrarna värderar som omsorg, och hur de upplever förutsättningar och hinder för att praktisera (god) omsorg. Genom att abduktivt tolka och förstå empirin i ett dynamiskt samspel med teorin har jag efterhand funnit användbara teman och begrepp i teorin om familjepraktiker. Ett annat tema som jag tagit fasta på i denna teori berör föräldraskapets konkreta förankring i tid och rum.

Görande av föräldraskap i tid och rum

Genom att studera föräldrarnas berättelser om sina rumsliga och geografiska rörelser och tidsanvändning i sitt vardagsliv har jag analyserat hur föräldraskapet praktiseras på daglig basis.

Morgan (2011) beskriver att *praktisk tid* : "refering to the everyday routines" (s. 77), kan förstås som de vardagliga rutiner som på samma eller liknande sätt repeteras med en tydlig regularitet är ett uttryck för att görandet av "familj". Nära förbundet med dessa på daglig- eller veckobasis upprepade rutiner finns också ritualiserade familjehändelser av en mer säsongsbetonad karaktär. Födelsedags- och julfiranden är sådana exempel.

En *praktisk rumslighet* menar Morgan: "refers to the way in which space is organised in order to achieve practical ends" (s. 75). Det vill säga hur rumsliga aspekter organiseras i vardagen för att vardagslivet ska hänga ihop och fungera. Det handlar inte enbart om de praktiker som sker inom hemmets väggar, utan involverar också triangeln mellan familjen, det offentliga och

”marknaden”[5]. Exempelvis påverkas beslutet om var man ska bo inte enbart av bostadens utformning och pris. Resvägar till arbete, skolor och sjukvård kan också ha betydelse.

Symbolisk rumslighet berör aspekter av mening och diskurser om familjeliv i allmänhet, och specifikt föreställningar och idéer om rummets betydelser i familjeliv. Det kan till exempel handla om hur familjemedlemmar organiserar livet i gemensamma rum för att visa fram en ”riktig” familj och hur vissa rum ges mening av att ha en mer privat karaktär (t ex toaletten).

Imaginär rumslighet beskriver aspekter som berör individers egna rumsliga ideal för familjeliv. Morgan beskriver att imaginära familjepraktiker: “reflect individual biographies and the way these are shared and merged in the course of conduct of family practices” (s. 76) Det vill säga att de återspeglar individers personliga historia och individuella livsval, samt hur detta smälter samman med dennes drömmar, önskningar och hopp och blir en del av görandet av familj (a.a.).

I analysen av föräldrarnas rörelser i vardagslivet har Morgans (1996; 2011) teori om familjepraktiker bidragit med begrepp för att förstå hur tid och rum används för att föräldraskapet praktiskt ska fungera, men också som ett sätt att uttrycka vissa föräldraskapsideal. Analysen av tid och rum belyser dessutom att föräldrarnas förutsättningar för omsorg om barnen både möjliggörs och begränsas av relationer till andra människor. Omsorgen påverkas också av omgivande samhälleliga villkor. I min användning av teorin *familjepraktiker* har jag saknat begrepp och mer utvecklade resonemang som kan bidra i förståelsen av familjeliv och föräldraskap utifrån olika positioner. I sin andra bok (2011) i vilken Morgan utvecklar sitt ursprungliga argument, diskuterar han den kritik som förts fram mot teorin. Kritikerna menar att teorin tonar ner de kontextuella faktorer som påverkar familjers liv. Morgan uppmanar andra forskare att gå i dialog med teorin och att utveckla den. Jag som har ett funktionshinderperspektiv på föräldraskapet har haft ett behov av begrepp och teorier om som bidrar till att utveckla förståelse för hur

[5] Jag uppfattar att ”marknaden” innefattar de finansiella förutsättningarna, (såsom bostadspriser, lönesättning, inflation etc.) i familjens geografiska område i relation till föräldrarnas specifika ekonomiska villkor (inkomster, kapital etc).

föräldraskap och föräldraomsorg möjliggörs. I min läsning har jag influerats av filosofiska och etiska resonemang om rättvisa och ojämlikhet och intresserat mig för innebörder av att leva som en autonom människa. Jag har också haft ett behov av teoretiska perspektiv som utvecklar förståelsen av hur samhällets strukturer påverkar föräldraskapet, där jag uppfattar att Morgans teoretiserande är något för översiktligt.

Autonomi, beroende och trygghet

Villkoren för föräldraomsorg bland föräldrar som har särskilda behov är på många sätt avhängigt av hur samspelet mellan föräldrarna, deras anhöriga samt deras professionella stödpersoner fungerar. Även om ett sådant beroende finns, bär stödet potential att främja upplevelser av självständighet och egenmakt. I mitt analytiska närmande av föräldrarnas upplevelser av sina villkor för föräldraomsorg har jag tagit utgångspunkt i begreppen *autonomi* och *beroende*. Dessa begrepp tillför en etisk dimension i analysen, genom att de bidrar med teoretiska verktyg för att förstå betydelser av värderingar och värdighet i mellanmänskliga samspel i de familjer som jag har studerat. Begreppen har också varit ett stöd i mitt analytiska närmande av de sociala ordningar som föräldrarna möter i sin vardag.

Autonomi i betydelsen av att ha frihet och egenmakt är nära kopplat till de funktionshinderpolitiska målsättningarna. I CRDP är autonomi ett viktigt begrepp och lyfts fram ur olika perspektiv, såsom tillgänglighet, delaktighet och rätt att leva självständigt[6] (Socialdepartementet, 2006/2008).

Innebörder av individuell autonomi har uppmärksammats av flera forskare. Mia Jormfelt (2016) som diskuterar hur benägenheten att sätta likhetstecken mellan autonomi och oberoende kan innebära att ett beroende av andras hjälp i vardagen, kan uppfattas som bristande autonomi (se även Söder, 1990). Adrianna Bagnall Munson (2019) diskuterar autonomi och beroende i ett praktiknära sammanhang, inom ramen för independent living-rörelsen. Hon menar att autonomi: "is a situational and deeply interpretive project" (s. 107). Autonomi lärs och görs i sociala sammanhang. Det kan betraktas som ett

[6] Uttrycks på flera sätt i konventionstexten, t ex i art. 1 Syfte, art. 3 Allmänna principer. art 9. Tillgänglighet, art 19. Rätt att leva självständigt och att delta i samhället

relationellt skapat tillstånd där det dualistiska förhållandet mellan individen och dennes personliga relationer samt individens strukturella sammanhang skapar förutsättningarna (a.a.).

Inger Marie Lid (2022) för ett teoretiskt resonemang om autonomi. Hon diskuterar betydelsen av att CRDP explicit uttrycker autonomi som individuell autonomi för personer med begränsad funktionsförmåga: "If autonomy is dependent upon certain capacities in the individual, persons with intellectual disabilities are vulnerable to being recognized as subjects with no capacity for autonomy" (s. 104). Att en person saknar vissa förmågor eller färdigheter, kan leda till att personen inte erkänns som en person med kapacitet för autonomi. Beroendet av andra har med andra ord lett till att personer fråntagits ett fullvärdigt erkännande av sina rättigheter och skyldigheter. Lid skriver att hennes resonemang tar utgångspunkt i begreppet *relationell autonomi* (Mackenzie, 2019) som både innebär en *status* som rättighetsbärare och en *kapacitet* som förmågan att vara självbestämmande och självstyrande. Mot denna bakgrund argumenterar Lid (2022) för en relationell hållning till autonomi. Hon hävdar att det vägledande begreppet i CRDP: "independence, should be reformulated as interdependence, as we are never independent of others" (s. 107). Begreppet "oberoende" bör omformuleras till "ömsesidigt beroende" eftersom vi som människor aldrig är helt oberoende av varandra, menar Lid. En sådan hållning, ömsesidigt beroende, möjliggör erkännande av individen som rättighetsbärare och erkännande av att denne kan vara i behöv av särskilt stöd för denna status. Lid menar att det kan lösa problemet med att människor som är beroende av andras stöd inte får fullt erkännande som personer med kapacitet för autonomi (a.a.). För personer med begränsade förmågor understryker begreppet *relationell autonomi* rätten att få samhällets stöd för att i praktik och görande, utveckla sina kapaciteter för att vara självbestämmande och självstyrande.

För mig har Lids analys av skillnaden mellan en förståelse av autonomi som individuellt oberoende och som ett relationellt ömsesidigt beroende varit ett sätt att närma mig föräldrarnas upplevelser av det stöd som de får av andra. Det har också varit klargörande i förståelsen av diskrepanser mellan

upplevelser från det egna livet och uppfattningar om hur föräldraskapet borde vara.

Rutiner och trygghet i en senmodern tid

Kopplingen mellan individens relationer och sociala sammanhang och dennes autonomi kan relateras till upplevelser av trygghet. I trygga sammanhang kan individers kapacitet för autonomi frodas. Tryggheten grundas kontinuerligt i vardagens rutiner med individer i välkända miljöer. Anthony Giddens (1991) diskuterar hur det senmoderna samhället kännetecknas av abstrakta tekniska system, såsom till exempel trafiken, internet, telefoni, som enskilda individer inte till fullo kan begripa eller kontrollera (se även Bauman & May, 1990/2017). Han skriver: "Modernity, it might be said, breaks down the protective framework of the small community and of tradition, replacing these with much larger, impersonal organisations" (s. 33). Därför, hävdar Giddens, att ett senmodernt liv kräver att människor har tillit till att det omgivande samhällssystemet fungerar och kommer att skydda dem från risker.

På många sätt är nutidens människor skyddade från de faror och risker som tidigare generationers människor levde med. Nuförtiden finns i många stater ett väl utbyggt välfärdssystem som ska kunna utjämna vissa skillnader mellan människor som kan leda till ojämlika livsförutsättningar. Utbyggnaden av detta samhälleliga skyddsnät har varit helt centralt för människor som befunnit sig i olika former av utsatta positioner, däribland människor med funktionsnedsättning. Samtidigt som vissa typer av risker minskar, uppstår nya typer av risker (a.a.). De föräldrar som omfattas i den här studien har alltså, liksom andra människor, att hantera och lita på abstrakta system.

Giddens (1991) menar att det senmoderna samhället kännetecknas av snabba förändringar, som drivs på av globalisering och marknaden, vad gäller hur man ska vara som individ, hur man kan förbättra sig själv och skydda sig mot olika risker, såsom till exempel sjukdom, åldrande och risker för barns välbefinnande. I den meningen är livet och dess utveckling ständigt föremål för granskning och revidering, en senmodern reflexivitet. Individen förväntas att genom olika former av självhjälpsmanualer som finns på internet, på TV

eller andra former av massmedier att vara ombytlig och hänga med i förändringarna. Individens självuppfattning och identitet behöver i den meningen vara ett oupphörligt reflexivt projekt som måste hålla takt med en ”skenande värld[7]” (Giddens, 2003/2011).

I denna snabbt föränderliga och abstrakta värld är rutiner och sociala relationer förankrade i vardagslivet av stor betydelse för att hålla ångest och ambivalens på avstånd och uppleva en trygghet i själva varandet, ontologisk trygghet (Giddens 1991, s. 36). Denna trygghet är grundläggande för hur vi som människor kan låta våra liv fortgå och utvecklas, trots vetskapen om att det finns risker som vi kan drabbas av. Den ontologiska tryggheten återskapas ständigt genom rutiniserade aktiviteter som påminner individen om att inget dramatiskt kommer att hända med hen eller hens närmaste. Rutinerna och den ontologiska tryggheten som ständigt återskapas kan liknas vid en emotionell sköld, en *protective cocoon*[8] som skyddar mot att överväldigas av ångest inför de risker som är en del av själva livet. Med den följer en känsla av osårbarhet, som hindrar pessimistiskt och ångestladdat tänkande till fördel för en generaliserad hoppfull attityd inför livet. Ontologisk trygghet innebär en känsla av att det är osannolikt att något hemskt kommer att hända[9], snarare än en övertygelse om att tillvaron är säker: “a firm conviction of security” (a.a. s. 40).

Motsatsen till ontologisk trygghet är upplevelser av kaos och existentiell ångest. Giddens menar att en grundläggande känsla av trygghet har nära kopplingar till den mellanmänskliga organiseringen av tid och rum. Individens rutiner i samspel med andra bidrar till upprätthållande av upplevelsen att vara inbäddad i ett socialt sammanhang. Även i Goffmans teoribildning om social interaktion återfinns liknande resonemang om hur människors vardagsliv i form av upprepning och rutiner som organiseras rumsligt, skapar trygghet och flyt i vardagslivet (Persson, 2012). När vi ställs

[7] ”runaway world”, *författarens översättning*

[8] Skyddande kokong - *författarens översättning*.

[9] Kan ta uttryck som hur en bilförare, efter att ha kört förbi en allvarlig trafikolycka som tillfälligt fått hen att sakta ner farten, snart återfår känslan av att själv vara relativt osårbar och ökar farten igen.

inför situationer och miljöer då våra rutiner och kunskaper inte räcker, eller då det är oklart hur vi ska förstå dessa situationer och miljöer kan vi uppleva obehag. Goffman fokuserar på vad som sker i det mikrosociologiska samspel som uppstår då interaktionsordningen bryts, medan Giddens intresse även riktas mot samhällsövergripande rörelser i form av globalisering och de abstrakta system som genomsyrar våra liv vare sig vi vill det eller inte.

Giddens teorier har vissa gemensamma utgångpunkter med Zygmunt Baumans (1990/2017; 2012) teoretiserande, så till vida att båda är intresserade av det mänskliga livets förutsättningar i ett senmodernt samhälle. Bauman betecknar dock det nutida samhället som postmodernt. Hos både Giddens och Bauman finns en diskussion om den självreflekterande människan i relation till en komplex och snabbföränderlig omvärld. Båda är intresserade av att begripliggöra människors livssituationer genom att analysera och frilägga de förutsättningar, beroenden och sammanhang som kan förklara hur människor agerar och organiserar sina liv. Båda tar sin utgångpunkt i hur livsförutsättningarna har förändrats i övergången från en agrar samhällskultur till en mer urban och global kultur som kännetecknar det senmoderna samhället (för Bauman det postmoderna). För människor i den senmoderna (och postmoderna) tidsepoken innebär det att livet ofrånkomligen är sammankopplat med andra människor i ett globalt system. Det har skett en förskjutning av makten från politiken till ”marknaden”, som genom reklam skapar nya behov hos konsumenten och som gör själva konsumtionen starkt kopplad till människors identiteter (Bauman, 2012; Giddens, 1991)

I min studie tillför Giddens och Baumans teoretiserande en samhällelig och strukturell förståelseram för mina interaktionistiska iakttagelser av föräldrarnas vardagsliv. Teorier om autonomi, beroende, trygghet och rutiner har varit en hjälp i utforskandet av de intervjuade föräldrarnas förhållningssätt till andra människor och till deras organisering av sitt föräldraskap i vardagen. Denna organisering sker i ett snabbföränderligt samhälle med abstrakta system och i en individualiserad konsumtionskultur i ständig förändring och utveckling som påkallar individers reflexivitet och manifesterande av stabila vardagliga relationer och rutiner. Men jag har dessutom haft ett behov av att ytterligare fördjupa analysen av hur föräldraskapet påverkas av olika

samhällsstrukturer. I analysen har det framträtt ett behov av särskilda analyser kring genus och konsumtionsideal för att förstå hur strukturella krafter har inflytande i föräldraskapet.

Genusrelationer, konsumtionsnormer och intersektionalitet i föräldraskapet

I min analys av genusrelationer och könade förväntningar på kvinnors respektive mäns föräldraskap, har jag funnit Raewyn Connells (1991) teori om *genusregimer* värdefulla. En genusregim kan ses som en lokal variant av en mer övergripande genusordning, det vill säga en struktur som uppstår på en mellanliggande (intermediär) nivå, i institutioner, som en följd av hur kvinnor och män interagerar med varandra. Den bidrar också till att stärka den övergripande nivån. Begreppet tar således utgångspunkt i det rörliga inom en genusordning: "the state of 'play' in gender relations in a given institution is its gender regime" (s. 200). En genusregim belyser hur genusrelationer kan uttryckas och hur de hierarkiskt och processuellt ordnas. Här finns paralleller till det interaktionistiska perspektivet som jag beskrivit tidigare, genom idén om hur en genusregim rekonstrueras och modifieras genom interaktioner och göranden. Begreppet tillför ett teoretiskt verktyg i förståelsen av hur kvinnor och män tilldelas olika värden och betydelser i föräldraskapet.

I utforskandet av föräldraomsorgen framkommer att den i vissa delar är relaterad till föräldrarnas socioekonomiska villkor. Mer specifikt uppfattas en god omsorg vara kopplad till vissa ideal för konsumtion. I mitt utforskande av detta förhållande har jag inspirerats av hur Giddens (1991) och Bauman (2012) diskuterar hur individers självuppfattning och moral i ett senmodernt samhälle på många sätt är kopplad till normer för konsumtion. Genom att rikta min analytiska blick på skärningspunkten mellan genusrelationer, klass och ekonomiska resurser samt funktionshinder har jag studerat vad som möjliggör och begränsar förutsättningarna till föräldraskap. Det vill säga hur föräldraskapet påverkas *intersektionellt*.

Fokus i en intersektionell analys är att skapa förståelse för hur samhälleliga maktstrukturer skapar kategorier och hierarkiska över- och underordningar,

som i sin tur skapar och upprätthåller ojämlikhet (Mattsson, 2021). Dessa ordningar verkar på en övergripande och strukturell nivå i samhället. För en individ är de stabila och närmast onåbara att förändra. Samtidigt reproduceras och uppbärs dessa ordningar av individers gemensamma göranden, tankar och handlingar i en ständig process (a.a.). Ett intersektionellt perspektiv bidrar med att fördjupa förståelsen av kraften i hur strukturer samverkar och kan förstärka ojämlika livsvillkor. I denna avhandling riktas mitt fokus på att förstå hur föräldrarna förhåller sig till dessa ordningar och strukturer. Genom att studera hur de anpassar sig och hur de utmanar eller överskrider sociala gränser är min avsikt att förstå dels hur underordningar upprätthålls, dels hur motstånd och maktförskjutningar möjliggörs (jmf. Sixtensson, 2018).

Efter att jag i detta kapitel har presenterat mina teoretiska utgångspunkter, begrepp och perspektiv, övergår jag nu till att i nästa kapitel presentera mina metodologiska ställningstaganden och mitt genomförande av studien.

KAPITEL 4. METODOLOGISKA ÖVERVÄGANDEN OCH STÄLLNINGSTAGANDEN

En viktig intention med mitt arbete är att ge röst åt en grupp föräldrar som sällan hörts i forskning. Detta är angeläget då den befintliga kunskapen om föräldraskap bland föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning i stor utsträckning utgår från andra perspektiv än deras egna (Booth & Booth, 1994). Att lyssna på föräldrarnas berättelser om sitt vardagsliv kan bidra till en nyansering av de ofta stereotypa uppfattningar som finns om deras föräldraskap. Med denna avsikt anser jag att föräldrarnas berättelser om sitt föräldraskap är mitt arbetes viktigaste bidrag. Mina metodologiska överväganden har jag gjort i ljuset av denna intention.

I föregående kapitel har jag redogjort för hur det interaktionistiska synsättet blivit det perspektiv med vars hjälp jag har närmat mig föräldrarnas berättelser. Interaktionistiska grundtankar om att vi blir de människor vi är i ett socialt samspel med andra människor, och att språket är centralt i detta samspel (jmf. Becker, 1963/2019; Goffman, 1963/2014; Mead, 1934/2015) har varit viktiga utgångspunkter för mig i analysarbetet. Att försöka ha sådan processuell syn på människors liv och på mänskligt samspel uppfattar jag ligger i linje med vad dessa interaktionister ville förmedla. Särskilt Becker återkom ständigt till hur ”görandet” är det som skapar sociala miljöer (Becker, 1998/2008; Lalander, 2022).

Studiens design bygger på enskilda forskningsintervjuer med föräldrar. Intervjuformen planerades som ett samtal utifrån vissa teman, men som också

kunde ge utrymme för intervjupersonen att själv lyfta fram och utveckla vad som upplevdes relevant (Hydén, 2008; Riessman, 2008).

I detta kapitel redogör jag för mina utgångspunkter och perspektiv när jag har planerat studien, för urvalsprocessen, mitt tillvägagångssätt i genomförandet av intervjuerna och för analysen. Jag diskuterar också mina etiska överväganden.

Urval

I detta avsnitt redogör jag för de kriterier som jag satte upp för att en person ska kunna inkluderas i studien. Därefter redogör jag hur själva rekryteringsprocessen gick till. Jag beskriver hur jag fick kontakt med föräldrarna, hur jag gick till väga för att ge dem information om studien, om konfidentialitet och om nyttjande. Jag beskriver hur deras samtycke har dokumenterats. I ett tredje avsnitt gör jag en kortfattad redogörelse för livsvillkoren bland de föräldrar som ingår i mitt urval, hur många barn de har och huruvida de lever tillsammans med dem. Jag redogör också kortfattat för de stödinsatser som de får från samhället.

Inklusionskriterer

För att hitta intervjupersoner som kunde berätta om livserfarenheter med relevans för studiens syften, satte jag upp några inklusionskriterier vid studiens design. Jag har sökt efter föräldrar med minst ett barn, varav det yngsta skulle vara högst 20 år gammal. Anledningen till denna åldersgräns var att jag ville fånga berättelser som speglade erfarenheter från vår nutid. Jag har valt att inkludera både föräldrar som lever med sina barn och föräldrar som har sina barn placerade. Skälet är att studien handlar om att vara förälder och om föräldraskap, något som till innehållet förvisso förändras i samband med att barn placeras, men som samtidigt är beständigt. Jag har också kommit fram till att en placering inte kan anses som ett permanent tillstånd, utan är en process där villkoren för föräldraskapet kan vara föränderliga och viktiga att fånga.

Ett ytterligare inklusionskriterium var att förälderns intellektuella funktionsnedsättning var bekräftad genom en medicinsk diagnosticering. Skälet till detta var att det var viktigt att studiens intervjupersoner verkligen ingick i den målgrupp som jag ville undersöka. Det finns många människor som har svårigheter som kan relateras till kognitiva begränsningar, utan att de för den skull har en intellektuell funktionsnedsättning. Även om de kan ha liknande erfarenheter, så faller de utanför de kriterium som jag satte upp för den här studien.

De föräldrar som har den diagnos som jag sökte efter lever dock bland alla andra människor i samhället och är därför svåra att urskilja från andra föräldrar. Exempelvis anges inte systematiskt att en förälder har en diagnostiserad funktionsnedsättning i barnavårdsutredningar eller är något som är centralt att ha definierat för att få föräldraskapsstöd, även om en diagnos ofta kan vara känd bland de personer som arbetar med familjerna. För att kunna finna de människor som jag sökte efter styrde jag urvalsprocessen mot två områden där en diagnos har en avgörande betydelse, i särskolan och i personkrets 1 i LSS[10]. Ett krav för tillträde till särskolan[11] är betydande och bestående begåvningsnedsättning, vilket anges i Skollagen (2010:800)11 kap 2§ samt 27 kap 8§. Att ha tillhört särskolan är därför en indikation på att en individ har en intellektuell funktionsnedsättning. Däremot har alla med intellektuell funktionsnedsättning inte gått i särskolan, utan några har gått i grundskolan, och därmed kunde urvalet riskera att bli för snävt. Dessutom låg skoltillhörigheten några år tillbaka i tiden, vilket gjorde att jag inte kunde få kontaktpersoner i särskolan att hjälpa mig med att förmedla kontakter med föräldrar. Om det visade sig att en potentiell intervjuperson hade gått i särskolan, så kunde jag dock betrakta detta som ett tecken på att personen tillhörde den målgrupp som jag ville inkludera.

Väldigt många av dem som klassificerats med en intellektuell funktionsnedsättning ingår i personkrets 1 i LSS och har pågående insatser

[10] Kategoriseringen av de personer som har rätt till stöd enligt Lag om särskilt stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). I personkrets 1 ingår personer: med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd. (LSS 1993:387 1§)

[11] Nuvarande *anpassade grundskolan,* enligt lagändring som trätt i kraft 20230701.

enligt denna lag. Det gjorde att personer med dessa insatser kunde vara relevanta för studien. Inkluderingen i en persongrupp kräver ett läkarintyg där diagnosen är fastställd. Den största gruppen i persongrupp 1 i LSS består av personer med intellektuell funktionsnedsättning, men i denna persongrupp inkluderas även personer med andra funktionsnedsättningar (autism och autismliknande tillstånd) eller med kombinationer av intellektuell funktionsnedsättning och andra funktionsnedsättningar. Inkludering i LSS persongrupp 1 är därmed en indikation på att personen skulle kunna tillhöra studiens målgrupp, men eftersom gruppen omfattar flera diagnoser är den för bred och därmed inte ett tillräckligt urvalskriterium. För att försäkra mig om att en förälder tillhörde gruppen personer med en diagnosticerad intellektuell funktionsnedsättning, så ställde jag därför även en rak fråga om detta vid informationstillfället som föräldern svarade ”ja” på.

Kontaktpersoner, informationsmöten och samtycken

För att få kontakt med föräldrar som kunde vara relevanta för en intervju vände jag mig till personer som i sitt yrke i kommuner och regioner arbetar inom LSS eller med stöd i föräldraskap (”kontaktpersoner”). Kontaktpersonerna informerades om studien och om studiens inklusionskriterier. Jag betonade att de som var aktuella för medverkan var personer med diagnostiserad intellektuell funktionsnedsättning, om än i kombination med andra funktionsnedsättningar. Kontaktpersonerna fick också studiens informationsbrev och muntlig information om vad samtycket innebar för föräldern. Jag bad dem om hjälp med att komma i kontakt med föräldrar som kunde vara relevanta för en intervju. Det jag bad om var att kontaktpersonerna skulle fråga föräldrarna om de kunde tänka sig att ta emot information om studien och om de fick lämna ut föräldrarnas kontaktuppgifter till mig.

De föräldrar som svarade ja på denna fråga tog jag kontakt med. Jag informerade dem om studien och gav dem samtidigt möjlighet att ställa frågor.

Potentiella intervjupersoner kunde också själva kontakta mig. En informationsfilm om studien, där det även fanns kontaktuppgifter, spreds på

tre brukarorganisationers sidor på Facebook (FUB, Klippan, Grunden). En förälder tog kontakt och rekryterades på detta sätt. Vid kontakten ställde jag frågor för att försäkra mig om att personen uppfyllde studiens inkluderingskriterier och därefter följdes samma procedur av information och möjlighet att ställa frågor.

Före intervjutillfället fick föräldrarna information om studien inför sitt beslut om att delta. Det gick till på följande sätt: Sex av dem träffade jag personligen vid ett informationsmöte. Dessa möten skedde i en lokal som kontaktpersonen förfogar över och vid några tillfällen var även kontaktpersonen närvarande. De var ganska formella möten. Vi hälsade och presenterade oss. Jag berättade för dem om studien och vad medverkan i en intervju innebar för föräldrarna. Jag tog upp aspekter om samtycke, konfidentialitet och nyttjande. Jag berättade att jag skulle ändra på deras och andras namn, namn på platser och annat som skulle kunna identifiera dem. Dessutom fick föräldrarna ett informationsbrev om studiens syfte och förutsättningar och med direkta kontaktuppgifter till mig, som vi muntligen gick igenom. Brevet var skrivet med lättläst text. Om föräldern uppfyllde studiens inklusionskriterier och visade intresse för att delta, ställde jag en direkt fråga om denne ville delta i en intervju. När frågan ställdes betonades att deltagandet var frivilligt, liksom möjligheten att ändra sig och att man i så fall inte behövde förklara varför. Anledningen till att jag höll dessa möten ganska formella och korta var att jag inte ville motivera föräldrarna att berätta om sitt föräldraskap före intervjun. Det var viktigt för mig att så mycket som möjligt av deras berättelse blev en del av intervjusessionen, så att den skulle kunna användas i studien.

Med de övriga sjutton föräldrarna togs den första kontakten via telefon (ringde/smsade) några dagar före intervjun. De hade då fått studiens informationsbrev via sin kontaktperson. Med dessa personer gick jag mera noggrant igenom studiens förutsättningar muntligen vid intervjutillfället innan själva intervjun inleddes.

När föräldern sagt ja till medverkan, bokade vi en tid för en intervju några dagar senare, på en plats som denne och jag gemensamt kom överens om. Jag

tog i stor utsträckning hänsyn till förälderns egna önskemål härvidlag. Tidsspannet mellan informationstillfället och intervjun gav möjlighet för föräldern att tänka över om man var villig att delta. Samtidigt var jag noga med att genomföra intervjun relativt kort tid efter att de hade sagt ja till att medverka. Med det ville jag signalera att deras berättelse var viktig för mig och att de inte skulle känna att de behövde vänta på mig.

Själva intervjusessionen inleddes med att jag muntligen upprepade förutsättningarna för studien (samtycke, konfidentialitet och nyttjande) och föräldrarna uttryckte sitt samtycke genom att säga ”ja” och att därefter underteckna sitt samtycke i två exemplar, som vi behöll var sitt av. Flera av dem uttryckte att det var viktigt för dem att få berätta om sina erfarenheter, att de uppskattade att de fick möjlighet att få vara en del av denna studie och att det skrevs böcker om föräldraskap som deras.

Rekryteringsförfarandet framstår relativt enkelt. I verkligheten var det mödosamt och ofta svårt att få kontakt med relevanta kontaktpersoner, som i sin tur kunde hjälpa till med kontakter till potentiella föräldrar. Även om jag i de allra flesta fall möttes av välvilja och hjälpsamhet i de kommuner och regioner som jag kontaktade, var det flera som inte kände till att det fanns föräldrar med intellektuella funktionsnedsättningar bland dem som de gav insatser till i sitt arbete. Ett skäl till detta var att en eventuell funktionsnedsättning hos en förälder inte alltid var känd hos familjestödgivande enheter om inte föräldern själv hade berättat om den, eftersom föräldraskapsstödet utgår från barnet i centrum. Även personal som arbetade med stöd enligt LSS, och som jag kontaktade, kände inte alltid till om det fanns föräldrar bland deras brukare.

Jag ringde många telefonsamtal, skrev mejl och sökte bland bekantas bekanta. Att jag fick kontakt med hjälpsamma och intresserade kontaktpersoner behövde inte betyda att en kontakt med föräldrar etablerades. Bland de personer som kontaktpersonerna arbetade med fanns inte alltid föräldrar med barn i rätt ålder (”barnen” var numera vuxna). Det hände också att jag fick kontakt med personer som hade intellektuell funktionsnedsättning och som mycket gärna ville delta i studien för att diskutera föräldraskap, men som inte

själva var föräldrar. Vid ett enstaka tillfälle hände det att en potentiell intervjuperson gav ett ”halvt ja” till att ta emot information om studien, men sedan ändrade sig och inte ville ta emot information. Jag fick också kontakt med en förälder som uppfyllde studiens inklusionskriterier, men där min bedömning vid informationstillfället var att jag inte kunde göra innebörden av studien begriplig för denne. Jag kände mig osäker på om personen skulle kunna ta ett informerat beslut. I det fallet beslöt jag mig för att inte ställa frågan om denne ville medverka vid en intervju.

I de kommuner där rekryteringen av intervjupersoner lyckades, föregicks den av ett personligt möte med en potentiell kontaktperson för att etablera kontakt och ge information. Utifrån dessa kontaktpersoners personliga kännedom om potentiella intervjupersoner kunde föräldrar till studien rekryteras. De var sällan fler än enstaka eller ett fåtal föräldrar i varje kommun. Det hände dock att jag fick tag i flera intervjupersoner på en gång, då vissa kontaktpersoner hade kontakter med flera föräldrar som vill delta. Rekryteringsförfarandet ledde till att jag i mycket större utsträckning fick kontakt med mödrar, trots att jag uttryckligen sökt efter föräldrar av båda könen. Det kan ha påverkats av att alla kontaktpersoner som jag haft kontakt med själva varit kvinnor, men det skulle också kunna betyda att samhällets stödsystem, riktat till familjer som helhet, i större utsträckning har uppbyggda relationer med mödrar än med fäder. Vidare kan förfarandet ha lett till en potentiell bias av föräldrar som får stöd av samhället. Trots att det funnits två rekryteringsvägar till studien, har de flesta, men inte alla, intervjupersoner rekryterats via kontaktpersoner. Därigenom kan rekryteringen oavsiktligt ha genererat intervjupersoner med goda relationer till sina stödpersoner i välfärdssamhället, medan de som inte hade sådana relationer inte blev rekryterade. Även om jag förutsåg detta vid studiens design, visade sig rekryteringsvägen via kontaktpersoner vara den enda framkomliga för att nå fram till ett tillräckligt antal intervjupersoner.

Om föräldrarna som deltar i studien

De tjugotre deltagande föräldrarna i studien befinner sig i olika faser i sitt föräldraskap. En del av dem har ganska nyligen blivit föräldrar och har små

barn. Andra har barn i tidig skolålder och i tonåren. Deras erfarenheter av att leva tillsammans med sina barn skiljer sig också åt. En del har levt tillsammans med sina barn under hela barnets liv. Andra har erfarenhet av att barnen varit placerade i ett familjehem under en kortare eller längre period. Ytterligare någon har inte alls levt tillsammans med ett eller flera av sina barn. Med andra ord handlar det om en ganska heterogen grupp föräldrar, vars berättelser både har likheter och olikheter. För att ändå ge läsaren en uppfattning om vilka personer som medverkat i studien presenterar jag här några personliga kännetecken hos de föräldrar som jag intervjuat.

I studien ingår föräldrar som har en diagnostiserad intellektuell funktionsnedsättning och som är biologiska föräldrar. Funktionsnedsättningen är lindrig. Några av de intervjuade föräldrarna har intellektuell funktionsnedsättning som sin enda diagnos, medan andra har kombinationer med andra diagnoser, till exempel neuropsykiatriska eller psykiatriska funktionsnedsättningar eller dyslexi.

Av de intervjuade föräldrarna är nitton mödrar och fyra fäder. Sammanlagt har de trettioåtta barn. Barnens åldrar varierar mellan ett halvt och tjugofem år (figur 1).

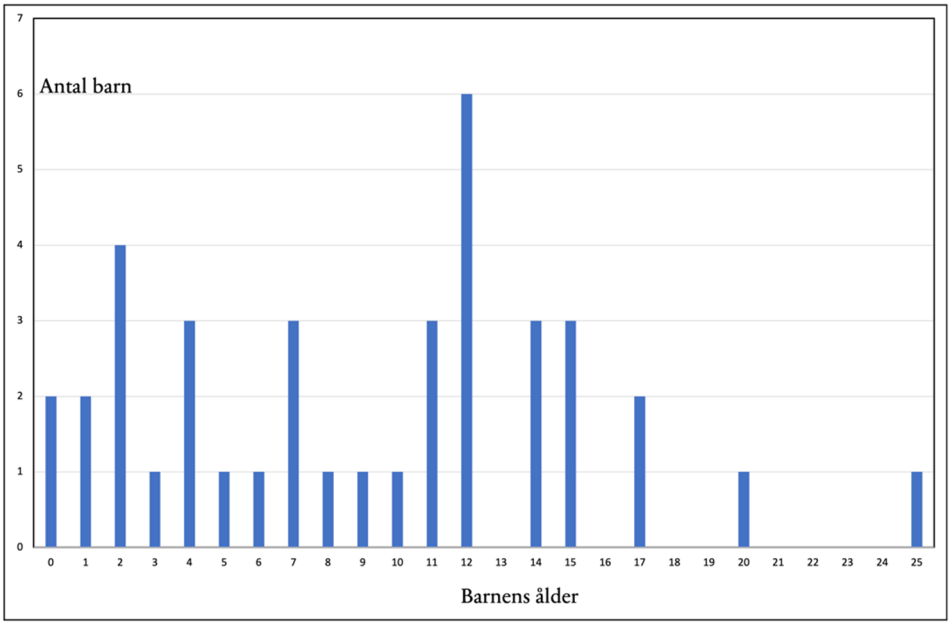

Figur 1. Figuren visar att de intervjuade föräldrarnas barn är ganska jämnt fördelade i ålder mellan 0-15 år, medan enstaka är i övre tonåren eller vuxna. Median 9 år

Intervjupersonerna är bosatta i sju olika kommuner spridda över Sveriges tre landsdelar. De bor antingen i lägenhet eller i småhus. Tretton av de intervjuade föräldrarna bor och lever tillsammans med barnets/barnens andra förälder. En av föräldrarna beskriver en romantisk relation med barnets andre förälder, men berättar att de bor åtskilda. Nio av dem är separerade från barnets/barnens andra förälder.

Tio av de intervjuade föräldrarna har erfarenhet av att något av deras barn blivit familjehemsplacerat. Vid tiden för intervjun var fjorton av föräldrarnas barn placerade; sex av dessa var placerade med samtycke enligt SoL (2001:453) och åtta var placerade med tvång enligt Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (i fortsättningen LVU). Fyra av föräldrarnas barn hade tidigare varit placerade enligt LVU, men var inte det längre. För två av dessa fyra barn hade vården upphört i samband med att de blivit myndiga, och för de andra två barnen hade vårdnaden återförts till föräldern efter överklagan i domstol. För ett barn hade barnets andra förälder, men inte den

förälder som jag intervjuade, vårdnaden om barnet. För nitton av barnen hade den intervjuade föräldern alltid haft vårdnaden om barnet. Vid intervjutillfället bodde sjutton av intervjupersonerna tillsammans med ett eller flera av sina barn.

Arton av intervjupersonerna mottar ett personligt samhälleligt stöd. Det vanligaste är olika former av stöd i hemmet, exempelvis boendestöd, följt av stöd för att sköta sin ekonomi, exempelvis av en förvaltare eller God man.

Sexton av intervjupersonerna får stödinsatser som är direkt riktade mot deras föräldraskap. Den vanligaste insatsen är en föräldragrupp där endast föräldrar med funktionsnedsättning ingår, följt av stödkontakter med familjebehandlare och stöd i umgänge med barnen.

De flesta försörjer sig via olika ersättningar från socialförsäkringen huvudsakligen av aktivitetsersättning eller sjukersättning, kompletterat med olika bidrag. En del får dessutom ett kompletterande försörjningsstöd för att nå upp till riksnormen (SoL 4 kap 3§). Ett fåtal har skyddade anställningar, vilket ger dem en inkomst i form av lön.

Genomförande av intervjuerna

Intervjuerna genomfördes i två perioder. I den första perioden, som pågick under sen vår – tidig vinter år 2015, genomfördes tolv intervjuer med sammanlagt tretton intervjupersoner. I två familjer intervjuades båda föräldrarna. Ett av dessa par intervjuades tillsammans, medan övriga elva intervjuades ensamma.

I den andra perioden, som pågick under tiden sen höst 2017 till våren 2018, genomfördes ytterligare åtta intervjuer med sammanlagt tio intervjupersoner. I två av dem intervjuades båda föräldrarna tillsammans, medan övriga sex intervjuades ensamma. Det var praktiska skäl som avgjorde att intervjuerna genomfördes i två perioder. Efter den första intervjuperioden hade jag svårt för att nå fler potentiella intervjupersoner utifrån de kontakter som jag hade. Jag satte då i gång med transkribering och inledande analyser av de intervjuer som jag hade gjort. På så sätt fick jag en god bild av vad intervjuerna visat och

nya frågor väcktes hos mig. Vid en nationell forskar- och praktikerkonferens om föräldrar med kognitiva svårigheter kunde jag knyta kontakt med potentiella kontaktpersoner i andra delar av landet. Det resulterade i att jag fick kontakt med fler intervjupersoner inför den andra intervjuperioden. I den andra periodens intervjuer kunde jag då fördjupa intressanta områden och teman, utifrån mina nya frågor.

Totalt gjordes tjugo intervjuer med sammanlagt tjugotre intervjupersoner. Intervjuerna varade mellan femtio minuter och två timmar och fem minuter (medelvärde en timme och tjugoåtta minuter). Med hjälp av en diktafon gjordes en ljudupptagning av varje intervju. Intervjuerna transkriberades ordagrant, i sin helhet av mig. Utskriften består av sjuhundratrettio sidor.

Ungefär hälften av intervjuerna ägde rum i intervjupersonens eget hem, medan resterande intervjuer skedde på dennes arbetsplats eller i lokaler som tillhör kommunen eller regionen. När jag och intervjupersonen samtalade om intervjun vid informationstillfället, som ägde rum i en lokal som tillhörde kontaktpersonen bad jag dem att föreslå en plats där intervjun kunde föregå ostört och där de själva kände sig trygga. Flera bjöd mig till sitt hem eller sin arbetsplats. Jag uppfattar att platserna valdes av praktiska bekvämlighetsskäl, men kanske också därför att man med stolthet ville visa fram sitt hem eller sin arbetsplats. Vid några tillfällen fick jag en rundvandring på arbetsplatsen eller i hemmet efter att intervjun avslutats. Flera intervjupersoner bjöd på kaffe eller annan dryck, medan jag bidrog med tilltugg, enligt tidigare överenskommelse.

När jag hade gjort några intervjuer, började jag också att ge intervjupersonerna ett presentkort på hundra kronor för inköp i en livsmedelsbutik. Det skedde efter det att en kontaktperson hade missförstått mig och erbjudit detta till en potentiell intervjuperson. Eftersom jag också själv uppfattade att det var rimligt att erbjuda en mindre gåva som tack för intervjun, fortsatte jag med detta även till de andra föräldrarna som jag intervjuade. Att forskare ger pengar till intervjupersoner kan komplicera relationen. Pengarnas värde, särskilt bland personer som inte har så mycket pengar, kan väcka frågor om samtycket verkligen är frivilligt eller om de

uppfattas som ”betalning”. Jag tänkte på hur jag skulle lösa detta dilemma och kom fram till att det var möjligt att ge detta presentkort utifrån två villkor. För det första berättade jag inte om presentkortet förrän efter att föräldrarna gett sitt samtycke till medverkan. För det andra var beloppet var så lågt att det inte skulle påverka intervjupersonernas livssituation och var därmed något som de skulle kunna avstå.

Metodologiska överväganden vid intervjuer med personer med intellektuell funktionsnedsättning

I detta avsnitt redogör jag för mina metodologiska överväganden avseende att genomföra intervjuer med personer som har intellektuell funktionsnedsättning.

Tidigare forskare (Ineland, 2013; Löfgren Mårtensson, 2005; Mallander, 2014; McCarthy, 1999) har observerat att intervjuer med personer med intellektuell funktionsnedsättning inte fundamentalt skiljer sig från andra intervjuer. Fortfarande är det forskaren som bestämmer studiens fokus, utformar frågor, genomför intervjuer och analyserar svaren. Med det sagt, kan dock vissa skillnader noteras. Mot bakgrund av tidigare studier, menar Michelle McCarthy (1999) att valet av ord som används för att ställa frågor tenderar att påverka svaren i större utsträckning för personer med intellektuell funktionsnedsättning än för majoriteten av intervjupersoner. Ove Mallanders (2014) erfarenhet är att en del personer med intellektuella funktionsnedsättning kan ha svårt att fullt ut förstå frågor och deras betydelse, och att de kan ha nedsatt förmåga att ge trovärdiga svar och att uppfatta och förstå abstrakta begrepp. De kan också ha nedsatt kunskapsmässig förankring och begränsade referensramar om mycket i sin omvärld (a.a.). Potentiella komplikationer kan framträda såsom; en bristande språklig förmåga; en tendens att svara bekräftande (ja-sägande); en idyllisering av den egna verkligheten, det vill säga att den förmedlade bilden är den verklighet som intervjupersonen skulle vilja att den var; samt intervjuareffekten, det vill säga att intervjuaren genom sin blotta närvaro påverkar svaren (Mallander, 2014; McCarthy, 1999). Booth (1996/2018) diskuterar att öppna svarsalternativ sällan skapar förutsättningar för fritt och flytande berättande hos personer

med intellektuell funktionsnedsättning. McCarthy (1999) diskuterar benägenheten hos dessa personer att svara med ett ord, en kort fras eller ett udda svar (som svårligen kan relateras till frågans sammanhang). Löfgren Mårtenson (2005) diskuterar svårigheten att få fram användbar information från intervjuer med personer med intellektuell funktionsnedsättning och pekar på den potentiella risken med att ställa ledande frågor i alltför hög utsträckning för att få intervjun att handla om studiens fokusområde (a.a.).

Med denna kunskap i beaktande har jag närmat mig området. Jag förstod att föräldrarna redan vid informationstillfället och senare vid intervjun, skulle tolka och bedöma mig och mina avsikter, och mot denna bedömning skulle avstå medverkan eller välja att visa mig vissa sidor av sig själv. Som Goffman (1959/2014) skriver skulle föräldrarna *definiera situationen*. Jag förberedde mig på att de kunde känna sig misstänkliggjorda enbart genom jag var intresserad av deras föräldraskap med utgångspunkt i att de har sin diagnos. Därför var jag angelägen om att vara transparant och att förklara att det var deras upplevelser av föräldraskap som jag var intresserad av, inte att döma dem. Det var också viktigt för mig att föräldrarna inte skulle uppleva att intervjufrågorna var obegripliga och krångliga att svara på och därigenom känna sig förminskad. Samtidigt var jag medveten om att en del av de föräldrar som jag intervjuade kunde vara skygga och lite undvikande mot nya personer. Eftersom vi aldrig hade träffats tidigare och föräldrarna, trots mina intentioner, inte kunde känna sig helt säkra på mig och mina föresatser är det möjligt att detta i viss mån påverkade intervjun. Några av dem sa att de var ovana att tala öppet om sitt liv inför nya personer. Jag uppfattade att det var så för fler av dem. Det kan också ha lett till att de var försiktiga med att tala om sig själv, som ett sätt att upprätthålla en *personlig fasad* (Goffman, 1959/2014).

I följande avsnitt redogör jag för min metodik och tillvägagångssätt vid intervjuerna. Jag diskuterar vilka anpassningar som jag har gjort och hur jag har uppfattat betydelsen av funktionsnedsättningen för genomförandet av intervjuerna.

Berätta: vad hände sen?

De intervjuade föräldrarna intervjuades om sitt föräldraskap med ett särskilt fokus på händelser och relationer. Från början var min plan att göra individuella intervjuer, men när jag kom hem till ett par för att genomföra intervjuer, visade det sig att de tänkt sig att de skulle intervjuas tillsammans. Jag bedömde att det var praktiskt svårt att göra på något annat sätt utifrån de rumsliga förutsättningarna och ville inte heller riskera att störa deras förväntningar på intervjun, för något som jag bedömde inte var så viktigt. Det visade sig gå bra att intervjua paren tillsammans, även om intervjuerna delvis fick en annan form. Paren kunde hjälpas åt att minnas, bekräfta eller säga emot varandra, vilket gav parintervjuerna en särskild relationell dynamik. Samtidigt fick var och ens berättelse något mindre utrymme i dessa intervjuer. Sammantaget anser jag att det berikar materialet att intervjuerna både består av individuella intervjuer och parintervjuer.

Oftast inledde vi med att småprata lite och dricka kaffe innan själva intervjun började. Intervjupersonerna frågade inte så mycket om mig och vem jag är. Jag berättade att jag är doktorand och forskar vid Malmö universitet. För några berättade jag att jag själv har barn och att jag har en bakgrund som socialarbetare, men jag uppfattade att flera inte var intresserade av sådan information. Den gemensamma erfarenheten av att bli och vara förälder spelade ändå en viss roll, på så sätt att vi ganska snabbt kom på ”samma våglängd”. Vi hade vissa gemensamma referensramar att tillgå till exempel av barnkultur och av olika verksamheter som vänder sig till barn och föräldrar.

Min föresats var att lämna stor frihet till intervjupersonerna att själva forma sin berättelse, att kunna lyfta fram relationer, händelser, situationer, upplevelser och sammanhang som de själva ger mening i sin förståelse av den egna föräldrasituationen och föräldraskapet. Även om jag kände till riskerna med att ha en så öppen ansats i studier av personer med intellektuella funktionsnedsättningar (se till exempel Löfgren Mårtenson, 2005; McCarthy, 1999), valde jag den metoden. Bakgrunden är att i den här studien ingår bara intervjupersoner som har en lindrig intellektuell funktionsnedsättning och

som mycket väl kan berätta om sitt liv och därför delvis utgör en annan målgrupp än den som förekommer i de ovan refererade studierna.

Jag har tagit intryck av hur Anna Johansson (2005) argumenterar för att en narrativ ansats kan fungera som ett verktyg när det gäller att förstå hur människor konstruerar sin sociala verklighet och hur strukturer, relationer och identiteter får sin form genom berättelser. Detta kan relateras till det symboliskt interaktionistiska perspektivet, i vilket individens tolkning av meningsbärande symboler (tecken, ord) gentemot omvärlden lägger grunden för dennes självuppfattning (Blumer, 1969/1998; Mead, 1934/2015), som jag diskuterar i föregående kapitel.

Med de här utgångspunkterna antar studien ett ontologiskt förhållningssätt, som innebär att den sociala verkligheten till sin natur är narrativ. För att ge intervjun en viss grundstruktur hade jag en löst utformad tanke om att följa intervjupersonens livsförlopp som förälder, och frågan ”vad hände sen?” blev ett slags ”röd tråd” genom intervjun. På det sättet fick intervjun en självbiografisk prägel (a.a.). Frågans öppna karaktär gjorde att det var de händelser som intervjupersonen själv mindes som meningsskapande i sitt föräldraskap som fick styra vad intervjun kom att handla om (a.a.). Frågan om vad som hände sen kunde också ge ny fart åt intervjun då ett ämne var uttömt. Eftersom avsikten var att förstå föräldraskapet utifrån den intervjuade föräldern eget perspektiv, var det viktigt för mig att de fick berätta om det på sitt eget sätt. Jag försökte lägga märke till intervjupersonens rytm och matcha den, för att bidra till en avslappnad stämning. Samtidigt var jag angelägen om att intervjun skulle beröra vissa områden. För att lösa detta använde jag en intervjuguide bestående av teman snarare än direkta frågor.

Detta kvalitativa och relativt öppna sättet att närma mig föräldraskapet har inneburit att dimensioner som varit viktiga för föräldrarna att berätta om har fått utrymme att träda fram. Ett sådant exempel är föräldrarnas egen barndom, som i min följande empiriska framställning diskuteras i ett eget kapitel, eftersom det under analysen framkom att den var central och tydligt kopplades till deras försök att begripliggöra den egna biografin.

En aspekt av att låta föräldrarnas eget berättande vara den bärande delen i intervjun, innebär att det är de som väljer vad de vill berätta om, eller inte vill berätta om. I min forskarroll har jag varit mycket angelägen om att vara följsam i förhållande till detta berättande. Det innebär både att jag har varit mån om att ge utrymme för det som kommit upp spontant i deras berättelser och att jag inte har gått vidare med fler följdfrågor om föräldern signalerat att de inte har velat prata om ett särskilt ämne.

Under intervjun försökte jag att balansera det fria berättandet genom att visa att jag var särskilt intresserad och ställa fler och fördjupande frågor när intervjupersonen berättade om sådant som studien har ett särskilt fokus på, det vill säga föräldraskapet. Detta sätt att intervjua på står i motsättning till en renodlad narrativ intervju, men jag uppfattar att den svaga styrningen var nödvändig för att de intervjuade föräldrarna skulle tala om sådant som var relevant för studien. Uppfattningen stärktes av att flera intervjupersoner före intervjun särskilt uppmuntrade mig att ställa frågor till dem. Bakgrunden var att de kände sig själva som personer som ibland kunde ha svårt att hålla sig till ämnet och ha lätt för att ”prata iväg”, och att de var angelägna om att deras uttalanden skulle kunna bidra till studien. Det går dock inte att komma ifrån att jag därmed vid några tillfällen har ställt ledande frågor för att stimulera intervjupersonen att utveckla sitt uttalande. Sammantaget uppfattar jag att det inte fanns några större kommunikativa svårigheter att genomföra intervjuerna.

Nätverkskarta som kommunikationshjälpmedel

Eftersom det är känt att en del intervjupersoner med intellektuella funktionsnedsättningar kan ha svårigheter att uttrycka sig verbalt (Löfgren Mårtenson, 2005; Mallander, 2014; McCarthy, 1999), kompletterades intervjuerna med en nätverkskarta som stöd. En nätverkskarta är ett kommunikationshjälpmedel som ger en visuell bild av personens nätverk, och avsikten var att den skulle bidra till att förtydliga bilden av intervjupersonernas upplevelser av sina betydelsefulla relationer. Rent generellt är målet med att använda den här typen av hjälpmedel att underlätta för personen att kommunicera det man vill förmedla (Ineland, 2013).

Nätverkskartan, som jag själv konstruerade inför intervjuerna, är uppbyggd som ett målat spindelnät på en träskiva med ett trettiotal tillhörande träfigurer i olika färger. I mitten av kartan finns en röd punkt som markerar ett centrum. Runt detta är kartan indelad i fyra sfärer, markerade med olika färgfält. Dessa är i sin tur indelade i tre nivåer, som markeras med mörk kulör närmast mitten, en mellanmörk kulör och en ljus kulör.

Vid intervjun informerades intervjupersonen om att de olika sfärerna i nätverkskartan representerar olika arenor i ens liv; familjen och släkten, vänner, professionella stödpersoner, arbetsliv/kollegor, samt att kulörerna anger upplevelsen av hur nära en person står intervjupersonen själv. Användningen av den fungerade på så sätt att intervjupersonen valde ut en träfigur som representerade denne själv och placerade den i centrum av kartan. Löpande under intervjun placerade denne ut de personer (det vill säga i form av träfigurerna) som nämndes under intervjun, i relation till sig själv. De olika kulörerna öppnade upp för att tala om den psykologiska närheten i relationerna och hur de hade förändrats genom livsförloppet. Att personerna var utplacerade gjorde det enklare att återvända till dem senare under intervjun, och deras position kunde flyttas om det var relevant. Efter det att intervjun avslutats, tecknade jag en snabb skiss över träfigurernas positioner på nätverkskartan som ett stöd för mitt minne.

Användningsgraden av nätverkskartan varierade vid de olika intervjuerna. Vid de flesta intervjuerna gav kartan mig information om relationer som jag inte annars hade uppfattat, eller förstått vidden av. Då bidrog den till att på ett dynamiskt sätt förtydliga och klargöra hur intervjupersonen upplevde sina relationer och hur de hade förändrats över tid. En förälder kunde exempelvis flytta en person som först stod väldigt nära dem, ut till kartans periferi för att markera hur denne upplevde att deras relation hade förändrats. Vid enstaka intervjuer uppfattade jag att intervjupersonen inte fick något stöd av kartan, utan hellre ville berätta enbart med ord.

Såsom nätverkskartan användes under intervjun fungerade den väl som ett hjälpmedel för att tydliggöra för mig som forskare hur föräldrarna uppfattade olika relationers betydelse i sitt föräldraskap.

Intervju med tolk

En intervju genomfördes delvis med hjälp av en tolk. Intervjupersonen (Maja) talade en del svenska, men behövde tolkens hjälp för att uttrycka utvecklade resonemang. Under intervjun befann sig intervjupersonen Maja och jag i samma rum, medan tolken lyssnade på intervjun och vid behov tolkade över en högtalartelefon. Ordningen ledde till att tempot i intervjun drogs ner. I jämförelse med andra intervjuer kunde jag inte ha riktigt samma öppna inställning när det gällde att följa resonemangen och plocka upp trådar i intervjupersonens uttalanden. I stället blev det ett större fokus på frågorna i intervjuguiden. Även om intervjun på detta sätt skilde sig i genomförandet bedömer jag att det inte hade någon nämnvärd betydelse för vad intervjun förmedlade, men den berörde något färre områden än de andra intervjuerna.

Analys, reflektion och skrivande

När jag genomfört intervjuerna påbörjades den del av studien som kan betraktas som dess analys. Denna fas påbörjades efter den första intervjuperioden. Efter att ha lyssnat på vad de första intervjuerna hade berört, hade jag inför den andra intervjuperioden skapat mig en övergripande uppfattning om områden som kunde vara centrala. Men eftersom jag använt ett kvalitativt och relativt öppet sätt att närma mig föräldrarnas berättelser i intervjuerna, och eftersom föräldrarna befann sig i olika perioder i föräldraskapets livsförlopp, varierade innehållet i de obearbetade intervjuerna ganska mycket. De bestod av berättelser om händelseförlopp, tankar, känslor och åsikter. För att kunna fånga upp det som föräldrarna betraktade var viktigt för dem att föra fram, behövde jag kunna komma nära deras berättelser. Genom att lyssna noggrant på vad föräldrarna sa i inspelningarna och därefter läsa intervjuutskrifterna många gånger blev det möjligt att greppa både tydliga åsikter och uppfattningar och känslor av mer flyktig karaktär. Jag letade efter centrala mönster och återkommande ämnen för att kunna skapa mig en tematisk överblick av intervjumaterialet i stora drag. I detta skede vägdes skisserna av intervjupersonernas nätverkskartor in, men beskrivningar av nätverket har i senare analysskeden betraktats som en del av intervjumaterialet och nätverkskartorna har inte analyserats separat.

Så småningom gick jag över till en mer detaljerad analys av föräldrarnas uttalanden. Jag närläste intervjuerna igen, valde ut citat och sorterade dem utifrån deras huvudsakliga innebörd. Steinar Kvale och Svend Brinkman (2014) beskriver *bricolagetolkaren* som när forskaren rör sig fritt mellan olika analytiska tekniker och begrepp och genom ett eklektiskt förhållningssätt skapar mening. Det handlar om att genomföra allmänna, teoretiskt präglade tolkningar av intervjutexterna utifrån forskarens ämneskunskap och filosofiska paradigm. Detta beskriver ganska väl hur jag fortsatte mitt analysarbete. Kvale och Brinkmann skriver att med bricolageansats, använder forskaren teorier och metoder *ad hoc,* utifrån studiens ändamål. Forskaren rör sig ”från det konkreta till det förklarande och från det konkreta till det mer teoretiska och abstrakta” (s. 282). Det görs bland annat genom att lägga märke till mönster, skapa metaforer, att jämföra och kontrastera. Det handlar också om att underordna enskildheter under det allmänna, konstatera relationer mellan faktorer, att bygga logiska kedjor och att skapa ett begreppsligt/teoretiskt sammanhang (a.a.).

I detta skede vände jag tillbaka till mina utskrivna intervjuer och till litteraturen; till teoretisk forskning utifrån interaktionistiska perspektiv och till tidigare empirisk forskning om föräldraskap. Jag har sökt efter teoretiska resonemang och begrepp för att kunna förstå och tolka intervjuerna. Jag har jämfört mina analyser mot tidigare forskning, för att hitta likheter, nyanser och skillnader. Min forskarblick har jag vänt mot hur föräldrarna berättar om sina möten med andra människor, om sina relationer och hur de beskriver göranden, händelseförlopp och skeenden. Jag var intresserad av att förstå *hur* mänskliga relationer, möten och processer ligger till grund för hur föräldraskapet görs. Mer specifikt har jag intresserat mig för hur dessa föräldraskap konnoteras med uppfattningar som indikerar ett problematiskt föräldraskap, för föräldrarnas strategier för att motverka kategoriserande och stigmatiserande uppfattningar om deras föräldraskap. Jag har också varit intresserad av att förstå hur föräldraskapet görs i relation till barnen. Här har jag vänt min forskarblick mot vad föräldrarna värdesätter i ett gott föräldraskap, hur de konkret *gör* föräldraskap i samspel med barnen, andra personer i omgivning och hur de organiserar sitt vardagsliv.

I en långsam växelverkan mellan läsningar av litteratur, med reflektioner och teoretisk tolkning av intervjuerna, skrivningar av utkast och preliminära avsnitt, har min analys efterhand vuxit fram.

Förstärker forskningen stigman? - Etiska reflektioner

Studien följer Vetenskapsrådets etiska riktlinjer (2016). Den har godkänts vid Regionala Etikprövningsnämnden i Lund (dnr 2015/21 samt 2015/604).

De medverkande föräldrarnas anonymitet i den färdiga studien är en viktig del i studiens design. I de empiriska kapitlen används ”F” för ”forskaren” och den första bokstaven i namnet för intervjupersonen[12] Alla personnamn, liksom namn på orter, är fingerade för avidentifiering. Klamrar, exempelvis ”[systern]”, visar ett tillagt ord i de fall då det behövts för att ge intervjucitatet ett sammanhang och därmed förbättra förståelsen. Klamrar med punkter ” […] ” visar borttagna ord, i syfte att korta ett långt citat där intervjupersonen har fört ett resonemang men bytt ämne och sedan återkommit till sitt ursprungliga resonemang. I vissa intervjuutdrag har jag gjort en försiktig språklig bearbetning för att förtydliga citatets innebörd (till exempel har jag tagit bort upprepade ord).

Studiens fokus på *föräldraskap*, är inte helt oproblematisk. Eftersom en grundläggande utgångspunkt för att delta är den egna funktionsnedsättningen, berör studien också intervjupersonens personliga sfär. En annan aspekt är att föräldraskap hos personer med intellektuell funktionsnedsättning, fortfarande omges av uppfattningar och åsikter av en stigmatiserande karaktär, såsom: Kan personer med intellektuell funktionsnedsättning verkligen klara av föräldraskapets mångfacetterade uppgifter utan att det drabbar barnen hårt? Är en samhällelig hållning att erbjuda föräldrar omfattande stöd och hjälp för att klara föräldrauppgiften alltför långtgående och innebär detta att barns rättigheter till goda uppväxtvillkor inskränks? Borde inte samhället göra vad det kan för att förhindra att personer med intellektuell funktionsnedsättning skaffar barn? Det är inte ovanligt att föräldrar möts av uppfattningar som dessa, som gör att

[12] I citat där Fredrik uttalar sig förkortas hans namn till ”Fr” och Forskaren till ”Fo”.

forskningen kanske kan betraktas som ”känslig”. Under vilka förutsättningar är det då moraliskt försvarbart att forska om personer med intellektuell funktionsnedsättning?

McCarthy (1999) diskuterar känsliga forskningsområden och menar att etiketten ”känslig” inte är klart definierad i forskning; snarare verkar gängse uppfattningar om vad som är svårt eller tabubelagt att tala om få denna etikett. ”Känslig” forskning i betydelsen ”socialt känslig” har blivit synonymt med ”kontroversiell” och skulle kunna definieras som studier i vilka det finns potentiella konsekvenser, antingen direkt för deltagaren eller för gruppen individer som representeras av deltagaren. En alternativ definition av ‘känslig forskning’ kan, menar McCarthy, vara forskning som: “potentially poses a substantial threat to those who are or who have been involved in it”[13] (1999 s. 92). Enligt McCarthy har forskning som innebär risker för forskningspersonen antingen en inkräktande karaktär, till följd av att den berör livsområden som uppfattas som privata, tabubelagda och jobbiga att tala om. Risker för forskningspersoner finns också i forskning som har potential att leda till stigmatisering av vissa individer eller grupper (a.a.).

Om den här studiens avsikt hade varit att synliggöra de intervjuade föräldrarnas brister, kunde den riskera att förstärka stigmatiserande uppfattningar. Men eftersom avsikten är att belysa deras egna upplevelser och erfarenheter av föräldraskap och studiens frågeställningar bygger på detta syfte, kan den inte anses utgöra en risk vare sig för de intervjuade föräldrarna eller för grupper som de representerar. Studien bidrar snarare till möjligheten för personer med intellektuell funktionsnedsättning att göra sina röster hörda om den egna livssituationen, ett område som det finns begränsad kunskap om. Studien bidrar med andra ord till ett funktionshinderpolitiskt synliggörande. Ett etiskt argument för att genomföra studien är att den förväntas bidra till denna kunskapsutveckling.

Det är känt från tidigare forskning att det kan vara svårt att rekrytera intervjupersoner som har intellektuell funktionsnedsättning och som är

[13] Forskning som ”potentiellt utgör en betydande risk för dem som är eller som har varit involverade i den” (*min översättning).*

föräldrar. En anledning är att personen själv inte har accepterat sin nedsättning eller inte vill kännas vid den. En annan anledning kan vara att man känner en allmän misstro mot myndigheter och att denna misstro spiller över på forskningen. Potentiella intervjupersoner kan vara på sin vakt och känna rädsla för att den egentliga avsikten med intervjun är att omhänderta barnet (Faureholm, 2006). I ett generellt perspektiv kan personer med intellektuell funktionsnedsättning ha svårigheter att förstå vad forskningsmedverkan innebär. Det innebär att forskning som berör denna grupp måste beakta att potentiella intervjupersoner kan ha nedsatt beslutsförmåga, vilket ställer särskilda etiska och moraliska krav på forskaren i samband med rekrytering och genomförande av intervjuer (Johansson, 2012).

Med denna kunskap i åtanke har jag lagt stark tonvikt vid att se till att informationen om villkoren för studien når de tilltänkta intervjupersonerna. Självklart är det å ena sidan frivilligt att delta i studier, men å andra sidan är ett deltagande en möjlighet för den enskilde att få göra sin röst hörd. Därför är det viktigt att personen har ett grundligt underlag när denne beslutar sig för att delta eller inte. Mina erfarenheter från rekryteringen är att alla de personer som samtyckt till att ta emot information om studien, sedan har valt att delta. I enstaka fall har potentiella intervjupersoner dragit sig ur tidigt i processen. Erfarenheterna pekar också på betydelsen av att kontaktpersoner är välvilligt inställda till studiens genomförande, att de är medvetna om den forskningsetiska inramningen, samt att det finns en förtroendefull relation mellan denna person och intervjupersonen.

Intervjuer är en väl beprövad metod, som i sig inte förväntas medföra komplikationer eller risker för intervjupersonerna. Likväl kan intervjuer innebära att sårbarhet och utsatthet synliggörs för intervjupersonen genom deltagandet i intervjun. På det sättet kan medverkan i studien innebära att slumrande besvikelser, sorger eller andra känslor som kan vara obehagliga, väcks till liv. Under intervjuerna har jag varit vaksam på intervjupersonernas reaktioner inför att tala om ämnen som varit jobbiga för dem. Jag har bemödat mig om ett respektfullt bemötande och om att vara känslig för *vad* som varit möjligt att tala om, liksom för *hur* det varit möjligt att tala om de

ämnen som är centrala för studien. I en betraktelse över forskares moraliska beteende menar Kvale och Brinkmann (2014) att detta är nära förbundet med den praktiska färdigheten att kunna göra situerade bedömningar. Deras resonemang härrör ur det aristoteliska begreppet *fronesis*, som innebär att ha den intellektuella förmågan att inse vad som är viktigast i en situation och att reagera på det (a.a.). Fronesis är en kunskapsform som mycket kortfattat kan beskrivas som att ha en praktisk klokhet och ett gott omdöme (Cedersund, 2019). För mig innebar fronesis i intervjusituationen att jag var angelägen om att utforma intervjuerna så att de inte på något sätt skulle kunna skada intervjupersonen.

En särskild aspekt, som jag förberedde mig på, var om jag i forskarrollen fått kännedom om familjeförhållanden där barn misstänks fara illa. Denna aspekt är speciellt relevant i förhållande till studiens urvalsgrupp, eftersom barn till föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning på gruppnivå anses tillhöra en riskgrupp (Socialstyrelsen, 2007). Forskningsintervjun kan vara ett sammanhang där intervjupersonen känner tillit och vågar öppna sig om missförhållanden, eftersom man garanteras konfidentialitet. Som forskare är det inte min uppgift att erbjuda föräldrarna stöd. Men för att kunna bidra till kunskapen om föräldrarnas och familjernas liv, kunskap som på sikt kan användas för att förbättra livsförhållandena för dem, måste frågorna och svaren också handla om livets svårigheter. Om det funnits ett behov av stöd, har jag valt att i dialog med den intervjuade personen diskutera möjligheten för dem att själva ansöka om detta.

Reflektioner om metodval

Denna studie är baserad på kvalitativa intervjustudier med ett interaktionistiskt perspektiv. Detta metodval och detta perspektiv har i hög grad format avhandlingen. Avhandlingens text är ett resultat av en upplevd, beskriven och tolkad verklighet, så som den har uppstått i relationen mellan mig och de föräldrar som jag har intervjuat.

Johansson (2005) skriver att forskningsprocessen består av faser som alla karaktäriseras av forskarens roll som aktiv uttolkare: rollen som lyssnare,

rollen som översättare av tal till skrift, rollen som läsare av denna utskrift och rollen som författare till en skriven text. Förutom att analysen av sociala konstruktioner kan betraktas som en tolkande aktivitet, är den även en reflexiv aktivitet. Som forskare är vi en del av de konstruktioner vi studerar (a.a.). Min strävan har varit att komma så nära föräldrarnas erfarenheter som möjligt för att förstå hur det är att vara förälder och ha en intellektuell funktionsnedsättning. Jag har bemödat mig om att se till att det är föräldrarnas beskrivningar och berättelser som framträder.

Även om jag inte har upplevt det som de berättar om, finns det ändå likheter med mitt eget liv. Flera av de intervjuade föräldrarna har varit i ungefär min ålder och vi har barn i någorlunda samma ålder. Vi har delat erfarenheten av att vara förälder i Sverige under samma tid. Trots det finns uppenbara skillnader i våra livsvillkor. Jag uppfattar att det framför allt är skillnader i socioekonomisk bakgrund och möjligheter att göra val genom livet som har skiljt våra livsförutsättningar åt.

Att förhålla mig till dessa skillnader, likheter och kunskaper har varit en utmaning under hela processen med det empiriska materialet. Det gäller både utformningen och genomförandet av intervjuerna och, i ett senare skede, skrivandet och uttolkningen av materialet. Jag har vinnlagt mig om att förhålla mig nyfiken på och obekant med innehållet i intervjupersonernas beskrivningar på det sätt som Kvale och Brinkmann (2014) diskuterar. De menar att den som genomför kvalitativa intervjuer måste göra en nödvändig avvägning mellan den kunskap om ämnet som man redan har och ens förmåga att observera och uppfatta tonfall och icke-verbalt språk, för att kunna registrera och tolka vad som sägs *och* samtidigt förhålla sig kritisk till sina egna antaganden. Begreppet att ”främmandegöra det välbekanta” fångar den naiva nyfikenhet och öppenhet för det oväntade, som behövs för att inte skapa förhandsuppfattningar som kan få till följd att intervjun leds i denna riktning (Kvale & Brinkmann, 2014). Trots mina föresatser kan jag inte bortse från min förförståelse, och tolkningen blir i slutändan min.

En annan fråga är vilken bild av föräldraskapet som kan belysas i kvalitativa intervjuer. Min uppfattning är att den metod som jag använt har gett en rik

och varierad bild av föräldraskapet, i linje med studiens syfte. Min farhåga var att enstaka intervjuer med människor som helst undviker och vill skydda sig från interaktioner med nya personer skulle vara att det blir ett ytligt och standardiserat narrativ som förmedlas. Vid min genomlyssning av intervjuinspelningarna kan sådana tendenser stundtals skönjas, men sammantaget är mitt intryck är att föräldrarna har förmedlat en så trovärdig berättelse om sitt föräldraskap som de har kunnat.

Med det sagt kan även andra metoder vara relevanta för att förstå interaktionistiska perspektiv av föräldraskap. Uppföljande intervjuer med samma personer skulle kunna fördjupa studien i fråga om förståelsen av vardagliga skeenden, särskilt om de kombinerades med etnografiska observationer av hur intervjupersonerna utövade sitt föräldraskap. Det hade emellertid varit praktiskt svårt att genomföra, eftersom intervjupersonerna är spridda över hela landet, och hade förmodligen lett till att det insamlade materialet om några intervjupersoner hade blivit avsevärt större än för andra, varvid svåra avvägningar skulle följa utifrån hur detta mer omfattande material skulle balanseras mot andra intervjuer. Det hade också krävt ett betydligt större engagemang hos intervjupersonerna. Etnografiska observationer skulle kunna ge en rikare bild av föräldraskapets göranden, men eftersom dessa till sin natur är tolkade beskrivningar av verkligheten gjorda av forskaren, skulle också de kunna väcka nya frågor. Hur skulle exempelvis motsägelser mellan intervjupersonernas uttalanden och forskarens observationer hanteras? Denna studies metodologiska ställningstaganden har medfört att det är intervjupersonernas egna utsagor och perspektiv som står i centrum och dessutom att det är flera olika personers perspektiv som speglas i min avhandling.

De tjugotre intervjuade föräldrarna uppfyller studiens inklusionskriterier. Däremot är fördelningen mellan kvinnor och män skev, då bara en sjättedel av intervjupersonerna är fäder, vilket lett till att studien till största delen handlar om mödrars upplevelser och erfarenheter. Att det är det kvinnliga föräldraskapet som skildras är ett känt fenomen även i andra forskningsstudier, både i den specifika gruppen föräldrar med intellektuella funktionsnedsättningar och i föräldraskapsstudier generellt. I ett

jämställdhetsperspektiv är detta ett problem, eftersom det både i denna och i andra studier finns indikationer på att föräldraskapet ser olika ut för kvinnor och män. Att så få fäder ingår i studien gör att deras erfarenheter till stor del saknas. Det skapar ett behov av kunskap om deras perspektiv på föräldraskap, vilket denna studie endast i liten omfattning har lyckats fånga.

Resultat av kvalitativa studier bygger i hög grad på forskarens tolkningar (Kvale & Brinkmann, 2014; Tracy, 2010), som i många avseenden är en komplex process. För att läsaren ska kunna följa tolkningarna i den här studien, har jag noggrant beskrivit de olika momenten i forskningsprocessen. Den analys och de slutsatser som avhandlingstexten består av är det slutliga resultatet av samspelet mellan mina tolkningar av intervjuerna, min förståelse och användning av de teoretiska perspektiven, i relation till tidigare forskning. Det är mot denna bakgrund som min avhandling ska förstås. Nu är det dags att fokusera på avhandlingens empiri och analys.

KAPITEL 5. TIDIGA UPPLEVELSER I LIVET

När jag inledde den här studien var min avsikt att fokusera på en avgränsad del av livsförloppet; föräldrarnas berättelser om sina liv ungefär från barnets tillblivelse till nutid. Denna avsikt fick jag delvis omvärdera när jag gjort intervjuerna, då föräldrarna ofta berättade om sin egen uppväxt utan att jag frågat om det. De återkom ofta till händelser i den egna barndomen sammanvävt med berättelser om det egna föräldraskapet. Under analysarbetet framträdde hur de knöt samman särskilda erfarenheter från sin uppväxt med hur det egna vuxenlivet och föräldraskapet gestaltas. Deras erfarenheter av att få eller inte få omsorg och bli fostrad av sina egna föräldrar tycktes ha gett avtryck på vad de värdesätter, prioriterar och försöker motverka i det egna föräldraskapet. Uppväxtens erfarenheter av att ingå i eller stå utanför sociala gemenskaper, speciellt skolan, har fått inflytande på föräldrarnas personliga uppfattningar om vilka de ”är” och vad de kan förvänta av andras bemötande.

Då föräldrarnas erfarenheter från uppväxten återkommer i deras berättelser om sitt föräldraskap, inleder jag denna empiriska del av texten med att lyfta fram några av dessa erfarenheter som en bakgrundsberättelse. I den följande framställningen belyser jag två teman från uppväxten som de särskilt framhåller i sin berättelse om det egna föräldraskapet; barndomen i uppväxtfamiljen och sociala sammanhang i skolan. Dessa teman ges särskild tonvikt och framställs som bidragande till hur de själva uppfattar sig som föräldrar. Att barndomsupplevelser i uppväxtfamiljen har stor betydelse för individens utveckling är välbelagt (Ainsworth m fl., 1978; Killén, 2011). Det

är också väl känt att barnets sociala relationer med jämnåriga påverkar dess personliga utveckling (Biddle, 1980). Det är relationer som ofta uppstår i möten i skolmiljön. Dessa områden kan därför allmänt betraktas som starkt danande för en individ. Därför är det inte en slump att de intervjuade föräldrarna väljer att tala om detta i relation till den egna utvecklingen som människa och som förälder.

I ett första avsnitt utforskar jag hur föräldrarna ger uttryck för sina erfarenheter från den egna uppväxtfamiljen. I ett andra avsnitt undersöker jag hur de framställer sina erfarenheter av sociala sammanhang i skolan.

Uppväxtfamiljens resonans i det egna föräldraskapet

Det finns en stor variation i hur de intervjuade föräldrarna berättar om den egna uppväxtfamiljen. Deras skildringar belyser såväl en trygg uppväxt med närvarande föräldrar, som upplevelser av att känna sig oälskade, otrygga och övergivna av de egna föräldrarna. Berättelserna skiljer sig också i hur de intervjuade föräldrarna ger sina erfarenheter mening i nuet.

Kärlek och omsorg i barndomen

Bland de föräldrar som berättar om goda minnen från uppväxtfamiljer, förknippas dessa minnen ofta med föräldrarnas förmåga att vara närvarande och stöttande för dem. Ett sådant förhållningssätt till sina barn har inspirerat dem i deras eget föräldraskap, säger de. Anna berättar:

> Man kan nästan säga att jag har tagit med allt från mina föräldrar. För dom [föräldrarna], alltså det kan jag säga, [det har] dom varit sen jag var liten. Dom har varit de bästa föräldrarna som har hjälpt mej, dom har alltid funnits för mej när jag behöver. Så nästan alltid när jag blir ledsen, jag blev ledsen en gång då'rå för att jag halkade, så sa mamma "Det är ingen fara, det är bara upp igen". Så dom fanns ju alltid till med [för] mej.
>
> F: Dom fanns närvarande så, ja.
>
> A: Så jag har fått med mej allting från mamma och pappa.

Annas berättelse belyser hur hennes föräldrars närvaro och stöd har gett henne en trygghet i livet. Även när hon då och då stöter på motgångar så ska hon inte låta sig nedslås av dem, utan resa sig upp och fortsätta det hon företar sig med. I hennes uttalande tycks hon tala om sina föräldrar både vad gäller barndomen och deras nuvarande relation (”dom har alltid funnits för mig”, ”så nästan alltid när jag *blir* ledsen”) (författarens kursivering). Den lugnande inställningen till skeenden i tillvaron som föräldrarna förmedlat har bidragit till en livsinställning av att tillvaron i grunden är trygg. Hennes berättelse är kännetecknande för dem som vittnar om en god och trygg uppväxt. Dessa föräldrar beskriver mycket nära relationer med viktiga omsorgspersoner. Oavsett om föräldrarnas omsorgspersoner, deras signifikanta ’andra’, varit deras biologiska föräldrar eller deras familjehemsföräldrar, har de känt sig älskade och upplevt att de fått den omsorg som de behövt. Dessa barndomsberättelser kännetecknas av glada och positiva minnen.

Individens självuppfattning utvecklas i samspel med för individen signifikanta ’andra’ menar George Herbert Mead (1934/2015) som uttrycker att ”självet” i grunden är en social struktur som: “arises in social experience” (s. 140). Det vill säga att det är individens självuppfattning är resultatet av en process bestående av individens erfarenheter av sociala möten, utifrån andra människors återkoppling och individens tolkning och förståelse av dessa möten. På så sätt bygger individen upp en stabil självuppfattning om vem hon är i relation till andra. Med en sådan självuppfattning och med upplevelser av att tillvaron är trygg, skapas över tid en grundtrygghet hos individen som kan betraktas som ett generaliserat skydd mot negativa upplevelser (Giddens 1991). Det handlar alltså inte om förnekelse av att risker finns eller att tråkiga händelser inträffar, utan mer om en tro på att livet i grunden är gott, att tråkigheter ordnar sig, och att andra människor är goda och vill en väl. Att de egna föräldrarna har förmedlat en sådan inställning till livet ges viktig mening i flera av föräldrarnas berättelser.

I likhet med Anna belyser Jasmin att hennes föräldrar har varit närvarande för henne i hela hennes liv. De beskriver båda hur de egna föräldrarna har varit och är fortfarande snälla och alltid redo med en hjälpande hand, även nu när de själva är vuxna. Det blir särskilt tydligt i det Jasmin berättar:

> F: Om du skulle säga nånting om hur dina föräldrar har uppfostrat dig. Hur? Vad gjorde dom?
>
> J: Ja, alltså, typ så här, min mamma, jag gömmer ingenting för henne, hon har alltid varit som en kompis för mig, typ så. Jag berättar allt för henne. Min pappa också, han har varit jättesnäll och så där. Min pappa hade förut ett fotbollslag som han gjorde, och då var jag också med och så där. Dom har varit typ att man ska, ja, man ska vara snäll, typ snäll. Man ska behandla bra, man ska behandla andra människor bra.

Även som vuxen så säger Jasmin att hon inte har några hemligheter för sin mor (”jag gömmer inget från henne”). Hon belyser hur relationen och den ständiga dialogen dem emellan har mycket stort värde för henne. Hon skildrar att hon fostrats i öppenhet och kärlek och att hon fått sunda värderingar av sina föräldrar, vilket hon menar har gett henne möjlighet till en stabil känsla av trygghet i livet. Vad Annas och Jasmins berättelser förmedlar är att de egna föräldrarna både är viktiga som förebilder och som dialogpartners. Relationen till föräldrarna, både som den var under uppväxten och som den är nu, menar de har fört med sig att de har en grundläggande hoppfullhet och säkerhet inför att de kan hantera livets faror och påfrestningar när de uppstår. Denna känsla är central för deras upplevelse av trygghet. För de flesta av de intervjuade föräldrarna är deras omsorgspersoner under barndomen deras biologiska föräldrar, men för några är det deras familjehemsföräldrar. Edith berättar:

> Alltså jag kom ju till mina fosterföräldrar när jag var tre- och ett halvt […] Jag blev ju omhändertagen till barnhemmet där då. Av socialen. Dom tog mig.
>
> F: Varför gjorde dom det?
>
> E: Ja min mamma hon hade problem med alkoholen, med spriten. Hon är alkoholist. […] Jag flyttade till Stighulta, till mina [foster] föräldrar då. Det var jättemysigt att bo där och alla jular. Alltså det var så mysigt, det var en toppenuppväxt liksom. Ingen kunde ha fått det bättre än jag.

Utmärkande i Ediths berättelse är hennes positiva skildring av sin uppväxt. Även om hon bär erfarenhet av att hon blev omhändertagen och placerad hos fosterföräldrar[14] som liten, så framstår denna händelse som en parentes i hennes liv. De centrala omsorgspersonerna är hennes fosterföräldrar, som i realiteten blev hennes nya föräldrar. Hon säger att hon har haft en idyllisk barndom som inte kunde ha varit bättre än den var. Hon upplever sig vara ett lyckligt lottat barn. Hennes berättelse illustrerar en upplevelse av att ha räddats och därigenom känt sig älskad och har fått den omsorg som barn behöver.

Ur minnesbilderna från förr är det rimligt att anta att grunden till denna relation och den tillit och trygghet som den innebär, har skapats under barndomen och frodats under uppväxtåren in i vuxenlivet, genom ett liv i nära gemenskap med anhöriga. Uppväxterfarenheterna förefaller ha gett dem redskap för att navigera i vuxenlivet. Viktiga aspekter i detta navigerande förefaller vara att känna att man har ett tydligt värde som människa. Det innebär att man kan ha tillit till att andra människor vill en väl. Man kan be om hjälp med sådant som är svårt att klara på egen hand och förvänta sig att få ett stöd som gör att man inte kommer att bli hårt drabbad av besvärliga situationer.

Att överges i barndomen

I kontrast till dessa idylliska skildringar framträder uppväxterfarenheter som präglats av otrygga uppväxtvillkor med inslag av våld, alkohol- eller drogmissbruk och svåra separationer. Kännetecknande är att föräldrarnas omsorgspersoner, som de behövt för att känna trygghet i tillvaron, inte har gett dem sådan trygghet av dessa anledningar. Olof berättar att hans mamma använde: ”Droger. Var det väl mest.” och att det innebar att hon inte var tillgänglig för honom under hans uppväxt. Några av föräldrarna berättar hur de lämnats eller förskjutits av sina egna föräldrar. Det gemensamma temat i dessa berättelser är upplevelser av att de egna föräldrarna har övergivit dem. Föräldrarna ger exempel på hur dessa erfarenheter har påverkat deras uppfattning om vilka de är och vad de kan förvänta sig av andra. Johanna

[14] Ett ord som ändrats över tid, numera ”familjehemsföräldrar”.

berättar att hon blev lämnad av sina föräldrar till olika släktingar när hennes syster, som hade ett stort omsorgsbehov föddes. Hon säger:

> Jag lämnades. […] Jag bodde i stort sett hos min moster [och] min farmor. Tills mammas och pappas väninna sa att: ”Ni måste ha en kontaktfamilj till henne [Johannas syster]. För ni kan inte göra så här mot Johanna. Hon kommer inte må bra av det här i slutändan.
>
> F: Mm
>
> J: Då började dom väl inse det här med att, ”Ja men vi kan nog inte ta hela ansvaret själv liksom”. Så då började dom lämna henne [Johannas syster] till kontaktfamilj och ta hem mig. Men då hade jag ju fått så mycket uppfostran här – där – där – där. Så jag var ju så splittrad i allt det här.

Upplevelsen av att ha blivit övergiven av sina föräldrar när hon var liten, framträder som Johannas övergripande minne av sin uppväxt. I hennes berättelse framkommer att hon inte tycker att föräldrarna tagit sitt ansvar för henne och att de inte insett att de gjorde henne illa när de lämnade henne till olika släktingar. Hon menar att det bidragit till att hon att tagit skada (”jag var ju så splittrad”). I Johannas berättelse tycks hennes upplevelse av att föräldrarna har övergett henne ha uppstått indirekt. Det beskrivs som en följd av föräldrarnas oförmåga att ta hand om henne och deras bristande insikt i vilka konsekvenser det fått för henne.

Upplevelser av att ha blivit övergiven av föräldrarna har också varit direkt riktat mot den egna personen. Davids berättelse nedan belyser att hans mor försköt honom på grund av att han inte kunde leva upp till hennes ideal om hur han ”borde vara”:

> Mamma bodde jag hos till jag var tretton. Sen slängde hon ut mig en vinter.
>
> F: Okej. Och då flyttade du hem till din mormor och morfar, var det så?
>
> D: Jag pendlande mellan morfar och mormor och mamma varannan vecka.
>
> F: Ja.

D: Mamma, hon ville ha mig också, lite. Och sen tyckte hon väl att jag var för jobbig för att jag var handikappad.

F: Okej. Om du berättar nånting som hände innan din mamma slängde ut dig. Vad var det som hände då?

D: Hon ville inte ha ett handikappsbarn, hon ville ha ett friskt barn. Jag var inte så. Gjorde jag nått som min bror kunde och jag ville göra det så sa hon: ”Gå väck med dej, ungjävel, du klarar inte av det”. Så jag var mycket nersatt av min mamma. Sen slog hon mej och min bror mycket.

Davids uttalande skildrar ett mycket starkt minne av att bli slagen och kränkt och i tidiga tonåren utslängd av sin mor. Hans upplevelser är att hon bokstavligen försköt honom. David återger att detta berodde på att han har en funktionsnedsättning (”jag var handikappad”). Med andra ord fick han lära sig av sin mor att han var annorlunda och sämre än sina syskon. Av sin mor fick han veta att han är en avvikare att han inte är ”normal” och att detta är fel. Detta har satt spår i hans berättelse om sig själv och präglar hans minnen från uppväxten. I den tidiga relationen till mamman har han inte lärt sig hur ett gott föräldraskap praktiseras och David ger det betydelse i det egna föräldraskapet.

Johanna och Davids berättelser är exempel på hur en del av de intervjuade föräldrarna bär med sig tunga och traumatiska barndomsminnen från sin uppväxtfamilj. Mot den bakgrunden är det förståeligt att en del av dem säger att de inte vill minnas den egna barndomen och att de inte vill koppla ihop det egna föräldraskapet med hur de själva har blivit fostrade. Bella uttrycker det så här: ”Jag har förträngt väldigt mycket av min barndom så att jag vet faktiskt inte”. Det tycks som att de vill avskärma sig från de egna barndomsupplevelserna för att de inte ska göra sig påminda i det egna föräldraskapet.

Även om några av de intervjuade föräldrarna berättar om avskärmande, gör andra en koppling mellan vad de själva upplevt i barndomen och vilka resurser som de kan sakna i det egna föräldraskapet. De talar om upplevelser av att inte ha tillgång till en bank av goda förebilder och exempel på göranden

i föräldraskapet. Ulrika beskriver ett samband mellan att hon inte fått tillräcklig vuxen vägledning under sin uppväxt och händelser som senare ledde till att hon inte klarade av att fungera som förälder.

> Jag tror att det har mycket att göra med min barndom för att jag hade liksom ingen, jag hade ingen förälder som visade mig vägen, om man säger så.
>
> F: Nej.
>
> U: Utan den fick jag hitta mycket själv. […] Mamma och pappa gick ju ifrån varandra när jag var liten. Och mamma valde att jag skulle bo med pappa. Han var alkoholist. […] Pappa lämnade ju mig väldigt mycket själv när jag var fem år. […] När Robin [sonen] var liten så hamnade vi ju i Grönvalla [behandlingshem], ett hem för mammor och barn som behövde hjälp och stöd av olika saker då.[…] Där såg jag ju också personalen hur dom hjälpte barnen och satte gränser och sånt som barn behöver ha. […] Och det var väl lite där också som jag insåg att min uppväxt inte alls hade varit som barn behövde. […] Jag trodde ju att min uppväxt, ja men att det skulle vara så. Så jag höll ju på att göra samma misstag med Robin för jag insåg liksom inte att jag gjorde samma som min pappa gjorde med mig. Men, räddningen kom liksom från Grönvalla […] Dom talade ju om för mig att min barndom, alltså min uppväxt där hade ju pappa gjort fel ända från första början liksom. Man får inte lämna barn när dom är så små som fem år. Det var ju han som hade ansvaret för mig att se till att jag fick mat och rena kläder och allt det där. Men det gjorde han ju inte.

Ulrikas berättelse uttrycker att hon blev övergiven av sina föräldrar när hon var väldigt liten. Hon kontrasterar mellan vad hon menar är föräldrars ansvar och barns behov (”vägledning”, ”hjälp”, ”gränser”) och vad hon själv inte fått som barn. Hennes berättelse åskådliggör hur hon likt Johanna och David upplevt att hon själv skadats av att ha blivit övergiven. Men särskilt betonar hon att hennes erfarenheter från hur hon själv fostrats inte har varit någon hjälp i hennes eget föräldraskap, utan snarare riskerat att skada hennes barn om hon inte fått hjälp att förstå vad hon varit med om. Att Ulrika förmår att tala om det nu, tycks vara en följd av att hon fått professionell hjälp att hantera erfarenheterna. Genom samtalen har hon fått ett erkännande av att hennes

livsvillkor under barndomen, det som skulle vara hennes skyddande kokong, har varit skadlig för henne och att hon själv inte bär skuld för det. Stödet som hon fick på behandlingshemmet Grönvalla har gjort att hon kunnat närma sig sina egna uppväxterfarenheter. Hon upplevde där en trygg miljö där fokus var att hon skulle få hjälp och stöd i sitt föräldraskap. Därigenom har hon kunnat undvika att själv upprepa sina föräldrars omsorgshandlingar, vilket hon var på väg att göra.

Sammantaget belyser intervjuerna relativt olika erfarenheter från uppväxtfamiljerna. Det är värt att notera att det är flera av de intervjuade föräldrarna som berättar om upplevelser av att inte ha fått tillräcklig omsorg och/eller att de har övergivits av sina föräldrar. Även som vuxna tycks de sakna en stabil trygghet i tillvaron. Flera av de intervjuade föräldrarna berättar om erfarenheter av trauman och omsorgssvikt. Denna iakttagelse överensstämmer med en studie av Pehr Granqvist och kollegor (2014) som visat att det är betydligt vanligare att mödrar med intellektuell funktionsnedsättning har personliga erfarenheter av trauman och omsorgssvikt, jämfört med mödrar utan en sådan funktionsnedsättning. Det är rimligt att tänka sig att de som upplever att de övergetts behöver mer stöd, och framför allt att de har stödpersoner som de kan känna tillit till och som hjälper dem att navigera i föräldraskapet.

Föräldrarnas berättelser tyder på att de uppfattar att deras erfarenheter och relationer i uppväxtfamiljen har inflytande på hur de själva ”är” som förälder. Det kommer tydligast i uttryck bland dem som beskriver sin uppväxt som god, men gäller troligtvis även för dem som inte uttryckligen gör denna koppling. Goda och varma relationer med de egna föräldrarna förefaller påverka de intervjuade föräldrarnas självbild i form av tillit till den egna föräldraförmågan, och tycks vara en viktig resurs för att kunna hantera utmaningar och krav. Det handlar både om en känsla av att vara värdefull och älskad och om att ha någon att vända sig till för råd, med andra ord en känsla av en grundläggande trygghet i tillvaron. Caroline berättar att hon bodde tillsammans med sin mamma när hon blev gravid och fick barn. Modern bodde kvar och fanns som en trygghet för Caroline tills hon [modern]: ”Såg att jag tog ansvar och sånt. Så lämnade hon [modern] lägenheten med möbler

och allting.” Carolines berättelse belyser hur modern gav mycket praktisk uppbackning tills att Caroline själv upplevde sig säker i sina göranden som förälder. Därefter minskade modern sitt praktiska stöd och lät Caroline själv utforma sina göranden i föräldraskapet. Dock fortsatte hon att bidra med viktiga materiella resurser till Caroline och hennes barn (lägenheten och möblerna). Detta kan ses som ett exempel på hur följsam stöttning från de egna föräldrarna, lägger grunden för upplevelser av trygghet.

Att en del av de föräldrar som har haft en otrygg och turbulent uppväxt inte vill göra en koppling till det egna föräldraskapet tycks handla om att dessa erfarenheter inte är en förebild för dem och att de vill distansera sig från vad de varit utsatta för. De vill inte ens i tanken göra samband med vad de utsatts för som barn och hur de själva är som föräldrar. Bellas och Ulrikas berättelser pekar på det genom hur de gör en tydlig skillnad mellan det egna föräldraskapet och sina barndomsupplevelser. Bella gör det genom att säga att hon har förträngt vad hon själv har upplevt som barn och Ulrika genom att beskriva det egna föräldraskapet som en motsats till hur hon själv behandlats som barn av sina föräldrar.

Hittills har jag koncentrerat mig på de intervjuade föräldrarnas berättelser om barndomen i sin uppväxtfamilj och särskilt hur de menar att erfarenheter från uppväxtfamiljen gjort avtryck i deras egen föräldraroll. I nästa avsnitt fokuserar jag på deras berättelser om hur deras personliga självbild påverkades av erfarenheter från sociala sammanhang i skolan.

Betraktad som annorlunda – skolerfarenheter som lämnat spår i självet

Berättelserna om hur barndomens erfarenheter har betydelse i föräldraskapet berör ofta en särskild miljö, nämligen skolan. I mötet med skolan, lärarna och de andra eleverna har de intervjuade föräldrarna förstått att de betraktas vara annorlunda än andra barn. Ulrika berättar hur hon kände sig i skolmiljön: ”Jag var osäker och blyg och försiktig och gick och satte mig i ett hörn på första rasten och tog ingen kontakt för jag vågade liksom inte. Jag hade ju alltid varit mobbad i skolan också i alla år”. Hon förmedlar att hon ville

undslippa kontakter med andra barn på grund av en rädsla för att de skulle skada henne. Berättelsen ger röst åt en i intervjuerna återkommande erfarenhet från sociala sammanhang i skolan; att ha känt sig missgynnad, socialt isolerad eller mobbad. Föräldrarna beskriver också misslyckanden i sin kunskapsinhämtning. Uppväxtförhållanden i den egna familjen tycks inte haft inflytande på dessa processer i skolan tillsammans med jämnåriga.

Erfarenheter av mobbing och utanförskap i sociala gemenskaper har påverkat föräldrarnas upplevelser av vem de är i relation till andra barn. De har uppfattat att de har en lägre status. Föräldrarnas berättelser kan förstås i relation till Beckers (1963/2019, s. 17) resonemang om hur sociala grupper gör upp sociala regler som de försöker genomdriva. Reglerna definierar vad som är ett passande beteende i en given situation. Genom att gruppen tillämpar dessa socialt definierade regler på specifika personer som bryter mot dem, kan dessa personer betraktas som *utanförstående* av gruppen. De tilldelas en *etikett* (s. 23) som avvikare, vilket blir den status som definierar dem i sociala situationer med andra. Denna status får en styrande verkan för vad personen kan förvänta sig av andra och vad andra förväntar av personen (a.a.). I följande citat av Maja framkommer hennes minnesbilder av hur hennes lärare gjorde skillnad på henne och de andra barnen, med andra ord tilldelade henne etiketten av att vara avvikare. Maja har haft sin skolgång i ett utomeuropeiskt land och denna kontext har betydelse för hennes uttalande. Hon faller i gråt när hon (via sin tolk) berättar om hur han bemötte henne:

> Eftersom jag inte kunde sköta skolan och göra mina läxor ordentligt så fick jag spö av min lärare varje dag.
>
> F: Åh.
>
> M: Det var en speciell lärare som jag aldrig kommer att glömma som dels mobbade mig för mitt handikapp och utsatte mig för fysisk tortyr. [Han] tvingade mig att stå på ett ben, och om jag ramlade hotade läraren mig att ”Om du ramlar så kommer jag att slå dig”.
>
> F: Ja?

> M: Och han tvingade mig in i en icke-självvald ensamhet. Han sa till dom andra barnen att dom inte skulle leka med mig för att jag var knäpp, dum i huvudet och en vilding.

Det fysiska och psykologiska våldet som skildras i Majas berättelse är påtagligt konkret. Majas regelbrott är vad läraren uppfattar är en för stor skillnad mellan hans krav på sina elevers prestationer och hennes förmåga att leva upp till dem. Läraren utsatte henne för både fysiska och psykiska kränkningar. I berättelsen gav han sig själv rätt att göra det med hänvisning till den etikett av att vara ”handikappad” och mindre värd som människa, som han menade att Maja bar. Med Goffmans (1963/2014) ord kan processen uttryckas som att läraren tillskrev henne ett stigma, då han reducerade henne från att vara ”en fullständig och vanlig människa till en kastmärkt, en utstött människa” (s. 10). För Maja väcker minnet smärtsamma erfarenheter av att ha blivit förskjuten ur den sociala gemenskapen.

Även Johanna berättar om upplevelser av att bli lämnad utanför de andra barnens sällskap. Hon säger att det handlar om att ingen kunde förstå sig på vad det ”var” med henne: ”Jag hade ju gått ut grundskolan och ingen kunde fatta varför det var något fel på mig. Det var ju det dom sa till mig ’Du är sjuk, du är störd’.” Johannas upplevelse pekar mot att hon inte hade brutit mot någon formell regel i skolan, hon hade de facto genomfört sin skolgång. Regeln hon brutit var snarare en informell norm om hur man bör bete sig i skolan. Hennes uttalande uttrycker att hon själv och de andra barnen hade förstått att det var något annorlunda hos henne. De andra barnens dom var hård. De betraktade henne som en avvikare och tillskrev henne ett stigma. De försköt henne på så sätt från den sociala gemenskapen. Hennes berättelse ger ingen antydan om vad, men att det funnits ett regelbrott markeras tydligt genom hur de andra eleverna sagt att hon var ”störd”. Det blev hennes överordnade status, en tillskriven stigmatiserad identitet.

Motstånd mot att etiketteras som avvikare

Annas berättelse är annorlunda i jämförelse med Majas och Johannas. Hennes berättelse tar sin utgångspunkt i att hon och några andra elever i särskolan

gjorde motstånd mot just beteckningen ”särskola”. De uppfattade att just beteckningen ”sär” och deras tillhörighet till ”sär”-skolan var grunden för de andra barnens etikettering av dem som utanförstående. Genom att förändra ord ville Anna och hennes vänner göra motstånd mot den etikett som de fått. Anna säger:

> Men det som jag har med mina funktionshinder. Jag har ju två tyvärr. När jag gick i skolan då fick jag gå i specialklass. Eller vad man ska säga. Vissa andra sa nånting annat och det tyckte inte jag om.
>
> Jag vill att man ska kalla det speciell klass. Inte särklass, tycker jag.
>
> F: Nä just det.
>
> A: Så jag blev lite. Men jag bara: ”Hallå, ni kan väl kalla det speciell klass i stället” Och det gjorde dom [lärarna] ju. Men många andra barnen dom sa ”Men ni går där och ni går där”. Men då [sa jag]: ”Nä nu räcker det!”. Men det är så många av mina kompisar. Men Ellinor [kompisen] hon hade inget funktionshinder. Det var bara att hon inte hade någon utvecklingsbedömning. Men Malin [kompisen] då, min kompis hon har funktionshinder. Det var jag och några till som hade [funktionshinder] och vi fick alltid. Vi blev alltid mobbade i skolan. Alltid.
>
> O: Ja.
>
> A: Och då satte vi faktiskt ihop en egen grupp i skolan. Vi sa: ”Nä, nä”.
>
> F: Det gjorde ni ja.
>
> A: Och det var faktiskt. Det hjälpte faktiskt väldigt bra. Då gick ingen på oss längre.
>
> O: Nej.
>
> A: För det är bättre att vara fler än en.

Att hon blev mobbad i skolan är skälet till att hon gjorde motstånd, säger Anna. Hon förklarar uppkomsten av mobbningen med att hon och hennes

vänner fick etiketten ”särklass”. Genom att göra en omformulering till ”speciell klass” och att gemensamt säga ifrån om att de inte tolererade att bli kallade för ”särskoleelever”, lyckades Anna och hennes vänner att få mobbingen att upphöra. Gemenskapen i den egna sociala gruppen, det vill säga kompisarna som alla har funktionsnedsättning, var viktig för att mobilisera kraft för att utöva motstånd mot nedvärderande attityder. Genom att söka stöd av varandra, och att de inte stod ensamma i upplevelsen av mobbning, kunde de definiera sig själva och därigenom uppvärdera den egna självbilden. Trots detta visar uttalandet inte att den förändrade de andra barnens hållning gentemot dem. De fick vara i fred i sin grupp, men skolgången betydde ett möte med en social värld där de blev varse att de uppfattas som avvikare utanför den egna gruppen. I berättelsen framkommer att avvikelsen inte tycks vara en följd av specifika regelbrytande handlingar hos dessa elever. Deras tillhörighet till särskolan tycks vara skälet till att de blir mobbade. Att tillhöra särskolan uppfattades som ett brott mot sociala regler som gjorde att de tillskrevs status som avvikare bland de andra eleverna i skolan.

Den gemensamma berättelsen i det som Maja, Johanna och Anna uttrycker är att skolgången inneburit att de har blivit varse om att de uppfattas vara annorlunda än andra barn, i negativ bemärkelse. De andra barnen har förskjutit dem ur sociala gemenskaper och utsatt dem för mobbning.

Morten Birkeland Nielsen och kollegors (2015) analys av mobbning i nordiska och nordeuropeiska studier[15], visar att mobbning är traumatiskt att erfara. Dock tycks en stabil grundtrygghet hos individen ha viss skyddande verkan mot följderna av ett sådant trauma (a.a.). De föräldrar som beskriver att de som barn haft en trygg tillvaro, har i större utsträckning gjort motstånd i processer där de upplevt socialt förtryck. För Anna tycks traumat ha upplevts något mindre drabbande, än det gjort för Maja och Johanna. De upplevelser som Anna har från sin uppväxtfamilj (som jag redogör för i föregående

[15] Mobbning refererar till en över tid utsträckt och systematisk form av interpersonell aggression där en individ ständigt exponeras för negativa handlingar från överordnade, kollegor eller andra elever, och där individen upplever det svårt att kunna försvara sig mot dessa handlingar. (Birkeland Nielsen, 2015 mfl) *(författarens översättning)*

avsnitt) tyder på att hon har stabilare grundtrygghet än de övriga, vilket skulle kunna vara bidragande till att hon gör ett starkare motstånd. Hon har internaliserat erfarenheter av att hon blir lyssnad på, som tycks ha gett henne styrka och tron på en social mobilisering bland eleverna, och som har kunnat sätta stopp för mobbningen.

Outvecklad potential i spåren av skolårens utanförskap

I intervjuerna berättar föräldrarna inte bara om upplevda händelser i sociala relationer med andra barn, utan även om hur de upplever följderna av att inte ha kunnat tillägna sig undervisningen och därmed ha stora kunskapsluckor som drabbar dem i vuxenlivet. Susanne beskriver en koppling mellan sina erfarenheter av att kategoriseras som en elev som inte klarade skolan så bra och hur hon behandlas som vuxen. Hon säger:

> När du kommer ut i samhället, då kan du lyfta på min lugg och så står det ”Dum i huvudet”. För det är så du blir behandlad. Dom som kommer ut i [till] skolan idag och har svår dyslexi, lindrig ADHD, aspbergers, dom får hjälp i skolan. Men på sjuttitalet och början på åttitalet när jag börja skolan. Det fanns inte [hjälp]. Då var man stämplad. […] Både Marcus [sonen] och Matteo [sonen] får ju all den här hjälp som inte jag fick. Kunde du inte skriva ditt namn då klassades du i den högen. Kunde du skriva ditt namn, ja då var du där. Kunde du göra mera så hamnade du där.
>
> F: Mm.
>
> S: Därifrån skitdåliga högen till toppen. Men när du kommer ut i samhället och du är i den här högen, då är du… ja då är du skit för samhället. Du är en stor börda, tyvärr så är det.

Susanne menar att hennes bristfälliga utbildning under skolåren har gjort att hon som vuxen bemöts som en människa med sämre egenskaper än andra. Detta har fått stora konsekvenser i hennes liv. Hennes beskrivning av att känna sig som en ”börda” pekar på det. Det som Susanne berättar handlar om att skolan delade upp eleverna på ett sätt som gjorde att vissa framstod som ”bra”, medan andra var de ”dåliga” och till och med ”skitdåliga” eleverna, (dit hon själv tillhörde). Det uppstod alltså en kategorisering av eleverna som

gjorde att en del av dem inte betraktades som ”normala”, utan som otillräckliga, som utanförstående (Becker 1963/2019). Genom hur hon säger att hon blev ”stämplad” och att det står ”dum i huvudet” i pannan på henne, tycks erfarenheterna från skolgången ha satt outplånliga spår av att hon är en avvikare i hennes självbild.

Även Jennie är mycket besviken över att hon inte fått tillräckligt med hjälp för att kunna tillägna sig kunskaper i skolan under barndomen. Hon säger:

> Det kan jag känna ifrån min barndom att… ibland önskar jag att jag hade gått [i en skola där hon fått tillräcklig hjälp för att bli läskunnig] så att jag hade kunnat fått läst lite.
>
> F: Mm. Ja kunnat få hjälp med den där läsningen och kunnat få lärt dig att läsa ordentligt?
>
> J: Egentligen mår jag ganska dåligt över det. Jo det gör jag.

Från sin skoltid bär Jennie med sig en känsla av att inte ha fått chans att utveckla sin potential, vilket påverkat hennes liv negativt. I uttalandet finns också ett budskap om att hon upplevt att hon inte hade möjlighet att faktiskt få den hjälp som hon behövde när hon gick i skolan. I vuxenlivet ger den bristande läskunnigheten henne ett dåligt självförtroende som förstärker upplevelsen av att vara exkluderad. Också Johanna berättar att hon har haft en svår skolgång:

> Jag tappade väldigt mycket i skolan. Alltså jag fick alltid börja tre veckor innan sommarn var slut liksom, och börja plugga. För att jag skulle hänga med i skolan. I stället för att [de] gjorde en utredning och kolla vad jag hade [för diagnos och behov av stöd].”

Johanna är kritisk mot att skolan lade allt ansvar för hennes bristande förmåga att följa undervisningen på henne själv. Hon menar att någon borde ha förstått att hon behövde hjälp.

Gemensamt i det som Susanne, Jennie och Johanna förmedlar är att de uppfattar att de fått undermålig undervisning i skolan. Detta har gjort att de

upplever sig som mindre kompetenta vuxna och föräldrar. Denna upplevelse framträder särskilt när de egna barnen kommer i skolåldern, något som jag återkommer till. Det som sker i barndomen sätter djupa spår inför fortsättningen av livet.

Avslutande reflektioner

Det visade sig under intervjuerna att den egna barndomen upplevdes vara mycket central för föräldrarnas förståelse av det egna föräldraskapet. Att barndomen skulle ha så stor betydelse hade jag inte förutsett när jag planerade mina intervjuer. En fördel med den narrativa ansats som jag använde under intervjuerna är möjligheten att kunna öppna upp för det oväntade och ge utrymme för att belysa aspekter som inte inledningsvis är planerade. Eftersom erfarenheter från den egna barndomen framstod som så viktiga, har jag i detta kapitel valt att belysa de aspekter som framträder som särskilt relevanta som en bakgrundsberättelse. Denna består i huvudsak av två perspektiv: erfarenheter från uppväxtfamiljens föräldraroller samt erfarenheter från den egna skoltiden som påverkat självbilden.

Berättelserna om uppväxtfamiljen varierar från trygga barndomsidyller till starka upplevelser av turbulens och otrygghet. Det framträder två teman: antingen berättelser om upplevelser av att ha närvarande föräldrar, vilka är en central del i den idylliserade barndomen och framställs som en förebild för hur man själv vill vara i det egna föräldraskapet. Eller berättelser om upplevelser av att de egna föräldrarna förskjutit en, och därmed sakna erfarenhet och referenser för att vara den (goda) förälder som man själv vill vara för sina barn.

Berättelserna om erfarenheter från skolgången pekar mot likartade upplevelser av att betraktas som annorlunda av andra barn. Med Goffmans ord har de som barn kategoriserats och tillskrivits ett *stigma* (1964/2014, s. 10). De andra barnen har genom denna process gett sig rätten att behandla dem som avvikare; som några som kan förvänta sig att få ett sämre bemötande än andra och som inte kan räkna med att inkluderas i den sociala gemenskapen. Med Beckers ord betraktas de som *utanförstående* (Becker 1964/2019, s. 17).

I en del av intervjuerna förefaller föräldrarna att i någon mån ha kunnat göra motstånd mot stigmatiseringen. Andra tycks inte alls ha haft tillgång till sådana resurser och deras upplevelser pekar mot att de har drabbats mycket hårt. Följderna av en bristande skolgång framträder som en upplevelse av att sakna viktiga kunskaper och att vara mindre kompetent än andra vuxna. Det har bidragit till känslor av osäkerhet och bristande självförtroende som bidrar till att reproducera upplevelsen av utanförskap även som vuxen.

Det som starkast lyser igenom i föräldrarnas berättelser om sina barndomsupplevelser är betydelsen av att vara trygg under uppväxten. Känslan av att man känner sig värdefull och älskad av sina omsorgspersoner och att svåra situationer ordnar upp sig tycks bygga upp en generaliserad trygghet och en förmåga att kunna göra motstånd mot stigmatiserande attityder.

I de intervjuade föräldrarnas berättelser framkommer att upplevelser av trygghet har varierat, över tid och i omfattning. Några av dem berättar att deras omsorgspersoner under uppväxten har kunnat stå för stabil trygghet och kärlek. De bär med sig ljusa minnen och goda erfarenheter från den egna uppväxten som de kan inspireras av i det egna föräldraskapet. Andra berättar att omsorgen om dem som barn varit sviktande under perioder och de förmedlar en dyster bild av uppväxtåren. Erfarenheterna av otrygghet är en tung börda som dessa föräldrar beskriver att de bär med sig in i sitt vuxenliv och i sitt föräldraskap. En del av dem som haft det svårt berättar dock att de har funnit andra omsorgspersoner, som helt eller delvis har fungerat som ersättare.

Den återkommande upplevelsen av att vara utanförstående (Becker, 1964/2019), att inte definieras som en av de ”normala”, betyder att dessa föräldrar tidigt i livet har brottats med frågor om normalitet och avvikelser. Att föräldrarna uppfattas som avvikande har lärt dem att de inte självklart kan räkna med att andra bemöter dem på ett respektfullt sätt. Under barndomen har de upplevt att de behandlades annorlunda än andra och att de inte gavs samma ”rätt” att ställa motkrav och ha förväntningar på andra, som om relationen vore jämbördig. De har lärt sig att de i sociala sammanhang är

tilldelade en underordnad position. Men bilden är inte entydig. Det finns de som berättar att de har gjort ett framgångsrikt motstånd mot den position som avvikare som de tilldelats. Erfarenheter av att själv kunnat påverka de processer som definierar vem man ”är” i sociala sammanhang med andra, det vill säga hur man blir etiketterad, har stärkt dem i förmågan att göra motstånd och att inte acceptera andras förtryck. Detta är viktiga erfarenheter som dessa föräldrar tar med sig in i sitt föräldraskap.

I det nästföljande kapitlet närmar jag mig föräldrarnas berättelser om den första tiden som förälder och i somliga fall även under tiden som gravida. Erfarenheter av att behandlas annorlunda framträder då i en ny form, men som en fortsättning på den process som skapats under barndomen. Föräldrarnas blir varse om att de kategoriseras som en särskild slags förälder, på grund av att de avviker från vad som anses vara ”normalt”. Fokus är att utforska föräldrarnas erfarenheter av hur de upplevt sig bemötta av socialtjänsten, efter att barnets tillblivelse har blivit känd, och hur de förhåller sig detta bemötande.

KAPITEL 6. IFRÅGASATTA FÖRÄLDRAFÖRMÅGOR

I det här kapitlet fokuserar jag på föräldrarnas graviditet och första tid som förälder. I intervjuerna framstår denna tid som speciell och formande för hur föräldraskapet kan ta uttryck i framtiden, och därför vill jag stanna upp vid den här. Det framkommer att barnets ankomst har skapat nya förväntningar på föräldrarna och har medfört att nya normer tillkommit i livet. I kapitlet studerar jag föräldrarnas upplevelser av sådana förväntningar och normer.

Att perioden kring barnets ankomst kan vara en känslomässigt omtumlande tid, brukar betonas av personal i hälso- och sjukvården. De övergripande råden till nyblivna föräldrar kan sammanfattas som att försöka ”sänka krav på sig själv”, att ”återhämta sig och vila”, att ”vara nära och samspela med barnet” och försöka lära känna dess rytm och behov, ”samt att samtala om sina förväntningar med sin partner” (Vårdguiden 1177, Region Skåne, 2021). Det kan tolkas som att föräldrar kan behöva, och må bra av att ha en accepterande och lite förlåtande inställning till sig själv och sin partner, för att så småningom finna sin nya roll som förälder. I kapitlet intresserar jag mig för vilka möjligheter som de intervjuade föräldrarna har haft för att kunna följa sådana råd.

Jag riktar blicken mot föräldrarnas upplevelser av den uppbackning, stöd och återkoppling på föräldraskapet som de har fått från deras viktiga ’andra’, samt från personer i omgivningen, särskilt från mödravården, barnhälsovården och den sociala barnavården. Jag studerar hur föräldrarna tillmäter samspelet med

dessa personer betydelse för sin förståelse av sin nya föräldraroll, samt hur erfarenheter av samspelet har lagt grund för föräldrarnas fortsatta relationer med samhällets stödverksamheter. Ett specifikt fokus riktas på några mödrars erfarenheter av att ha vistats på ett utredningshem med sitt barn.
Med utgångspunkt i att föräldraskap uttrycks på olika sätt av kvinnor och män, diskuterar jag även innebörden av olika förväntningar och normer som är genusbaserade i sammanhanget av en barnavårdsutredning och omhändertagande av barn. Avsikten är att förmedla några centrala aspekter av de sammanhang som föräldrarna möter i samband med att de blir föräldrar, och som följer dem under deras livsförlopp som förälder.

Bemötande mellan förståelse och stigmatisering

Mellan de intervjuade föräldrarna finns det skillnader i hur deras livssituation var, och hur ”planerade” barnen var, vilket i viss mån tycks haft påverkan på hur de minns graviditetsbeskedet och den första tiden med barnet. Några av dem berättar om en stor glädje hos dem själva, hos partnern och hos deras anhöriga och att det är detta som de vill minnas. Carla berättar om minnet när hon upptäckte sin graviditet och berättade för sina närmaste om den: ”Ja, alltså det var rätt stort. Först var det han [sambon] som fick reda på det. Sen fick min bror och min svärmor veta det. Men brorsan han blev ju helt förvirrad: ’jag ska bli morfar!’ ”

För flera andra har vissa av barndomens erfarenheter av att betraktas som annorlunda åter väckts till liv i samband med att graviditeten offentliggjorts. Föräldrarna har blivit varse omgivningens förväntningar på dem genom hur de har reagerat på deras graviditetsbesked. En tydlig tendens är att föräldrarna mötts av en viss tveksamhet från myndigheterna, ofta först i kontakten med mödravårdscentralen. Så här svarar Bella på min fråga om hur människor runt omkring henne reagerade på hennes graviditetsbesked: ”De flesta blev väl positiva, ja. De viktigaste var det i alla fall, positiva. Resten, nä det får vara”. Hennes citat förmedlar att det som hon vill minnas, är att de människor som betyder något för henne, hennes viktiga ’andra’, delade hennes glädje. Vad andra (”resten”), till exempel myndigheter eller hennes barnmorska tyckte om

graviditeten, har hon valt att inte bry sig om. Hennes berättelse exemplifierar det flera andra berättelser förmedlar: att de från mödravårdscentralen, från socialtjänsten, och ibland även från anhöriga, har mötts av oro för deras föräldraförmåga, och att de inte ska klara av att hand om sitt nyfödda barn på ett tillräckligt bra sätt.

Många av föräldrarna har erfarenhet av att socialtjänstens barnavårdsutredare har kopplats in i samband med att de väntat barn eller då barnet varit nyfött. Att socialtjänsten riktat uppmärksamhet mot familjen har varit en följd av att det har kommit in en orosanmälan, eller på något annat sätt antytts för socialtjänsten, att det kan finns oro för barnets väl. Detta framträder som särskilda upplevelser i deras berättelser och därför stannar jag upp och utforskar dem här.

Tilltro och delaktighet

Några föräldrars berättelser tyder på att det funnits en tydlig transparens från socialtjänstens sida i såväl den första kontakten, i bedömning, planering, genomförande och uppföljning av insatserna. Dessutom har insatserna som sådana haft ett tydligt och uttalat syfte att hjälpa eller förstärka föräldraskapet.

Anna och Olof berättar att det redan under graviditeten väcktes ”oro” för deras nu femåriga barn. De berättar att socialtjänstens oro handlade om att de var bekymrade för om de skulle klara att ta hand om och bemöta ett nyfött barns behov tillräckligt bra. När socialtjänsten tog upp detta med dem under graviditeten hade de redan en förtroendefull relation med en socialarbetare, Kerstin. Kerstin talade med dem om vad socialtjänsten var oroliga för. De bestämde gemensamt att de skulle använda ett hjälpmedel i form av en programmerad babydocka, en babysimulator,[16] som Anna och Olof fick låna

[16] *Infant simulator.* Det är en babysimulator i form av en docka. Simulatorn signalerar babybeteenden och registrerar hur adekvat och hur snabbt dess omsorgsbehov bemöts. Simulatorn används för att förbereda potentiella eller blivande föräldrar på vad ett föräldraskap innebär. De potentiella föräldrarnas självupplevda erfarenheter av att ha tagit hand om simulatorn något eller några dygn samt rapporten från dockan, kan utgöra en konkret ingång till att tala om vad barn behöver, föräldrars ansvar och eventuella behov av stödinsatser (SUF - Kunskapscentrum, 2017).

för att ta hand om under något dygn. Anna beskriver att det var: ”en sån där, ja talande docka”, Olof fyller i: ”som vi fick lära att byta blöjor på”. De berättar hur de använde den:

> A: Ja, det var när Kerstin [socialarbetaren] var med oss, då hade vi dockan och vi lånade den bara en dag, sen så fick dom tillbaka den. För vi kunde ju låna den en dag så fick dom tillbaka den, för Kerstin såg ju att vi kunde allting.
>
> O: Ja.
>
> A: Så hon tyckte ju att vi var jätteduktiga.

I berättelsen framkommer att föräldrarna upplevde att socialarbetaren Kerstin signalerade att hon i grunden hade tilltro till deras föräldraskap, men att socialtjänsten behövde utreda om det fanns några specifika områden som de kunde behöva utveckla färdigheter i, eller behövde hjälp med. Med hjälp av simulatorn kunde sådana områden identifieras. Det Anna och Olof berättar tyder på att de upplevde att detta var en process som de var delaktiga i. De hade förståelse för att socialtjänsten, representerad av Kerstin, behövde utreda på vilka sätt de klarade av att ta hand om ett nyfött barn. De uppfattade att babysimulatorn kunde vara ett sätt att få lov att visa det. När utfallet från vad simulatorn hade registrerat visade att de klarat omvårdnaden på ett bra sätt, gav det dem självförtroende och en upplevelse av att bekräftas i föräldraskapet, något som var viktigt för dem som ifrågasatta föräldrar. Det var en särskilt viktig bekräftelse för dem eftersom den kom från socialtjänsten som hade makten att avgöra deras föräldrakapacitet.

Berättelsen visar att föräldrarna upplever att socialarbetaren Kerstin erkänner såväl föräldraskapet som funktionsnedsättningen. Hon hade redan deras förtroende eftersom de vid tidigare möten hade känt sig respektfullt bemötta av henne. När hon föreslog simulatorn och lyfte sina tankar om hur den kan vara en hjälp för att ta reda på om det finns områden där de kan behöva stöd, kunde föräldrarna godta hennes idé. Berättelsen tyder på att deras

gemensamma historia av goda relationer med Kerstin var väldigt viktig för att föräldrarna skulle känna tillit till situationen. Kerstin personifierar samhällets stödsystem och genom hennes bemötande uppstod en känsla av att samhället kunde hjälpa dem och att de kunde känna sig trygga, denna känsla beskriver Giddens (1991) som *ontologisk trygghet*. Dessutom hade det betydelse att Kerstin valde ett hjälpmedel som enkelt anknöt till deras egen verklighet, och som gjorde att de hela tiden kände sig delaktiga.

Trots att avsikten med en babysimulator är att utreda behov och att föräldrarna i ovanstående citat accepterade detta, så finns en annan aspekt som är viktig att uppmärksamma. Det handlar om att dessa föräldrar upplever att de behöver bevisa sitt föräldraskap, (”vi kunde allting”, ”vi var jätteduktiga”). Även om Kerstin varit tydlig med att det handlar om att utreda stödbehov, finns det i föräldrarnas uttalande en tråd av att det framför allt handlar om att kunna visa fram sig själv som en tillräcklig och kapabel förälder som *inte* behöver stöd i sitt föräldraskap. Det utesluter inte att föräldrarna kan godkänna att få ett stöd i någon form. Det viktiga är att erkännas som en tillräcklig och kompetent förälder, med ett visst behov av stöd.

För flera andra har denna första tid som förälder inte kännetecknats av delaktighet, lugn och acceptans. Istället har föräldrarna upplevt att de särskilt noga bevakas av professionella personer i sina vårdkontakter och i kontakter med socialtjänsten, när det gäller att uppfylla förväntningar, och normativa krav på hur föräldrar bör vara. De har inte kunnat sänka kraven på sig själva och försöka få en rytm i relationen med sitt barn och den omvandling i relationen med partnern som följer av att barnet blivit en del av familjen. Råden som gäller föräldrar i allmänhet om att slappna av i föräldraskapet (Region Skåne, 2021) tycks inte riktigt gälla för dem. De har i stället i hög utsträckning behövt bevisa för sin omgivning att de klarar sitt föräldraskap tillräckligt bra, för att få ett erkännande som föräldrar.

Förödmjukelse och ogrundade misstankar

Även om intervjuerna visar exempel på att socialtjänstens kontakt har uppfattats som ett sätt för att få ett adekvat stöd, beskriver flera föräldrar att de inte har upplevt att ändamålet med kontakten har varit att de ska få stöd.

De berättar om känslor av mycket stor stress och upplevelser av ett direkt hot om att barnet ska tas ifrån dem i samband med att socialtjänsten har kontaktat dem. De har upplevt att socialtjänstens kontakt varit baserad på ogrundade misstankar om att de skulle vara otillräckliga föräldrar.

Josefine berättar att oro för hennes väntande barn väcktes tidigt i hennes graviditet. Hon hade flyttat tillbaka till sin hemkommun efter att förhållandet med pojkvännen hade tagit slut. Hon tog kontakt med sin tidigare LSS-handläggare för att berätta om sin livssituation.

> Då kontaktade jag LSS i min kommun igen och berättade vad som hade hänt, att jag hade fått lämna honom och så vidare och att jag var gravid. Och med en gång så kontaktade hon ”barn och ungdom” och gjorde en orosanmälan. Enligt henne själv så måste dom göra en orosanmälan när jag tillhör LSS.

I Josefines berättelse framgår att hon har berättat för sin handläggare om personliga förhållanden och har en förväntan om att få ett stöd för att få hjälp att reda ut sin situation. Det visar sig emellertid att handläggaren, med hänvisning till de riktlinjer som hon har i sitt arbete, betraktar Josefines kommande föräldraskap som en riskfaktor som måste utredas eftersom hon får LSS-insatser. Det vill säga att handläggaren gör kopplingen mellan hennes funktionsnedsättning och hennes förväntade föräldraförmåga. För Josefine innebär detta en känsla av förödmjukelse. Hon berättar vidare:

> Trots att jag ännu var gravid vid det här skedet så sa dom [socialtjänsten] då att: ”På grund av dina diagnoser och att du är ensamstående så tycker vi att du behöver dygnet-runt-service”, ungefär. Jag kände bara att: ”Vilken överrumpling! Vilken förnedring!” Och ja allt möjligt liksom. Och [jag] mådde jättedåligt över hur dom behandlade mig.

Josefine har små möjligheter att ta sig ur detta eftersom de argument som används för att motivera orosanmälan inte har något att göra med något som hon har gjort eller kopplas till riskförhållanden i hennes specifika livssituation. Det argument som hon uppfattar är endast relaterat till att hon tillhör en viss kategori av människor, dem som tillhör LSS, inte vem hon

specifikt är som människa. Till skillnad från hur Anna och Olof (tidigare i kapitlet) beskriver relationen med sin socialarbetare, som en konkret person med ett namn (”Kerstin”) som gör dem delaktiga tidigt i processen, framstår socialtjänsten här mer som en ogripbar och maktfullkomlig organisation.

Lena berättar att det väcktes ”oro” när hennes äldsta son var nyfödd. Hon beskriver att allt fungerade bra även om pojken var för tidigt född. Det fanns ingen på sjukhuset som hade uppmärksammat att något skulle vara fel i relationen med eller omsorgen om hennes nyfödda pojke. Ändå aktualiserades ett orosärende hos socialtjänsten och Lena blev kallad till ett möte. Hon berättar:

> Och sen så frågade min mamma då, för hon var med, och då frågade hon: ”Ja men, har ni nån plan, eller? För det låter ju som att ni har bestämt er för nånting.” ”Sluta och sitta och fråga liksom”. Och då sa dom: ”Ja, ni ska på, ni måste på utredningshem i åtta veckor”. ”För vaddå?” ”Ja, för att se att jag klarar av föräldrarollen”. Eftersom att jag hade gått på Åby [namn på skola]. Det var så det började.
>
> F: Vad är Åby?
>
> L: Det är särskolan. Gymnasiesärskolan.

Lena behövde ett ombud i sina möten med socialtjänsten. Hon berättar att hennes mamma följde med vid detta möte. I berättelsen uppfattade hennes mamma att socialtjänsten redan före mötet hade bestämt sig för att Lena och hennes son skulle till ett utredningshem, men att de undvek att berätta att beslutet redan var fattat. Lenas berättelse visar att hon har fått vad hon upplever som diffusa förklaringar till vad socialtjänstens orosärende grundar sig i. Hon har förstått att orsakerna till att hon skulle placeras på ett utredningshem relateras till att hon har en historia av att ha gått i särskolan och att denna historia blir en indikator på diagnosen.

Det framkommer ett mönster av upplevelser om att föräldraskapet ifrågasätts på grund av att mödrarna är *kategoriserade* till gruppen föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning (”på grund av dina diagnoser”, ”eftersom

jag gått på Åby”). En sådan kategorisering verkar *stigmatiserande* eftersom den förknippas med kollektiva uppfattningar om ett otillräckligt föräldraskap och innebär att de ifrågasätts som föräldrar (”så tycker vi att du behöver dygnet-runt-service”, ”att jag klarar av föräldrarollen”). Det ifrågasatta och riskabla föräldraskapet blir på så sätt en del av en social och stigmatiserad identitet (Goffman 1963/2014, s. 10) som de tilldelas av myndighetspersonerna. Enligt denna erkänns de inte som tillräckligt bra föräldrar.

Dessa mödrars uttalanden har likheter med vad andra mödrar med intellektuell funktionsnedsättning har berättat om sina upplevelser från denna tidsperiod i sitt liv. Ett svenskt exempel är Berit Höglunds (2013) studie som belyser att kvinnorna dolde sin funktionsnedsättning för sin barnmorska om de misstänkte att barnmorskans vetskap kunde begränsa deras självbestämmande i relation till sig själv och det kommande barnet (a.a.). På samma sätt förmedlar mödrarna en bild av att de misstänkliggörs och att deras föräldraförmågor är ifrågasatta från början. Josefine och Lena berättar att socialtjänsten krävt att deras barns situation måste utredas, med hänvisning enbart till deras intellektuella funktionsnedsättning och inte för att det funnits en reell misstanke om att deras barn far illa. De menar att de inte har getts möjlighet till att först utöva sitt föräldraskap så att eventuella brister har kunnat konstateras. De upplever också att socialtjänsten kan fatta beslut om deras barn, som de själva har mycket liten möjlighet att påverka. De har känt sig maktlösa.

Med sina berättelser åskådliggör Josefine och Lena hur det finns misstankar om ett otillräckligt föräldraskap, som grundar sig på att de klassificeras som föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning. Det innebär att socialarbetarnas bemötande av dem riskerar att grundas i uppfattningar om tillhörighet till en kategori, inte något som de gjort som indikerar att de är otillräckliga föräldrar eller en risk för sina barn.

Vara personlig och veta sina rättigheter för att göras delaktig

Stigmatiseringen innebär bland annat att föräldrarna behöver kunna bevisa att de klarar föräldraskapet tillfredsställande, för att därigenom få ett erkännande som tillräckliga föräldrar. En annan möjlighet är att göra motstånd mot den stigmatisering som socialtjänsten praktiserar.

Johanna berättar att hennes barnmorska på mödrahälsovården hade gjort en orosanmälan till socialtjänsten. Vid ett rutinbesök på mödravårdscentralen under graviditeten satt två socialsekreterare och väntade på henne: ”utan förvarning, dom presenterade sig [och] talade om att ’ja du ska till utredningshemmet när du har fött ditt barn’ ”. Det ville Johanna till varje pris undvika, eftersom hon visste att det är vanligt att barn omhändertas efter sådana utredningar. Dessutom kände hon på sig att det kunde bli svårt för henne att lära sig sin nya uppgift som mamma på ett utredningshem. Johanna började därför planera för att åka utomlands för att föda sitt barn med tanken att komma undan den makt som socialsekreterarna förfogar över. Hon hade långtgående planer på att resa då hon blev uppringd av sin socialsekreterare. Johanna berättar:

> Och i samma veva ringer den andra socialsekreteraren upp. Hon var ju lite bättre att prata med, så jag ifrågasätter henne och säger: ”Hur ska man nån gång få lära sig om man alltid ska bli utpekad?”. ”Ja, det är sant”, säger hon, ”men du, vi gör så här”, sa hon, ”du provar att föda ditt barn hemma [i Sverige], och ser vi att det inte går bra, då larm [larmar], då ringer du mej, eller hur, för vi kan väl ha den kontakten?” säger hon. ”Ja, absolut, inga problem, bara jag får göra det jag känner först”, säger jag. ”Ja”, sa hon, ”vi gör så”, sa hon.

Johanna uttrycker här motstånd mot att bli ”utpekad” genom den kategorisering som socialsekreterarna agerar utifrån. Hon kräver att få försöka vara mamma för sitt barn utan att bli förhandsbedömd. Hon kräver också att socialtjänstens bedömning av hennes föräldraförmåga görs på ett rättvist sätt. Hon håller på sin rätt att som mamma ha möjlighet att göra det hon intuitivt själv känner är viktigast för barnet. I Johannas berättelse framstår att hennes

handlingskraft fråntar socialsekreterarna initiativet i situationen. Genom en kombination av att ifrågasätta, kräva och samarbeta med sin socialsekreterare får hon till slut till en överenskommelse som innebär att hon får ta hand om sitt barn själv efter födelsen, under förutsättning att hon hör av sig direkt om hon behöver hjälp. Hon blir därmed en aktör då hon gör sig delaktig i det som sker.

Goffman (1963/2014, s. 64 f.) beskriver en persons möjlighet att hantera ett stigma genom att anta en *personlig identitet*, vilket kan betraktas som det Johanna gör. Det handlar om den besvärliga uppgiften för en stigmatiserad person att agera så att fokus riktas mot andra delar av sin person, att framträda som en unik individ, där stigmat inte har avgörande betydelse och där man tas på allvar. Johanna använde sitt självbestämmande (sitt hot om att resa) för att ta makten över den egna situationen. Detta kombinerar hon med en annan möjlighet till inflytande som hon har tillgång till, nämligen sitt samtycke till att ta emot stöd. Hennes samtycke gör att socialsekreterarna inte kan använda tvångsåtgärder. Genom sitt agerande framstår hon som en människa som vet sina rättigheter. Det finns en parallell i handlingskraften i hennes agerande med en studie i ett liknande sammanhang (Mayes m fl., 2008). Även i denna studie framkom att de gravida kvinnorna reglerade och förhandlade stödet med personer i omgivningen och att de själva dikterade villkoren för hur de kunde ta emot stödet.

För Johanna handlar det om den vanskliga balansen mellan att använda makt och göra motstånd mot att bli utredd och att visa samarbetsvilja och samtycke till att ta emot stöd och hjälp av socialtjänsten. Därigenom träder hon fram som en tydlig, samarbetsvillig person med egenmakt och klara intentioner. På så sätt utmanade hon den stigmatiserade kategori som hon tilldelats och såg till att relationen till socialsekreteraren blev mer jämlik. Hennes berättelse visar att socialtjänstens övertag inte är totalt. Johanna kunde parera och undvika en oönskad utredning på utredningshem. Sådana berättelser är ovanliga i intervjuerna. Av dem som socialtjänsten har velat utreda på ett utredningshem, har de flesta varit på en sådan vistelse.

Som i ett fängelse – mödrars erfarenheter av utredningshem

Många av de intervjuade föräldrarna har erfarenheter av att deras barn utretts i en barnavårdsutredning. Ett fåtal av dem berättar att hela utredningsprocessen genomförts i deras eget hem och närmiljö (en ”hemmaplansutredning”). Då har socialarbetare följt familjen under några veckor och observerat barnet och föräldraskapet i stora delar av deras vardagsliv. De flesta berättar dock att de efter förlossningen placerats på ett utredningshem, vilket innebär att de tillfälligt flyttar till en institution där de observeras av personal. Berättelserna visar att det finns en tydlig trend av att det huvudsakligen förväntas av mödrar att de ska vistas på dessa hem. I min studie är det fem mödrar som varit ensamma med barnet på ett utredningshem. En far och en mor berättar att de vistats på utredningshem tillsammans med sin partner. En far berättar att hans fru vistats på utredningshem med deras gemensamma barn.

Berättelser från mödrar med erfarenheter av att vistas på utredningshem pekar mot att de där har känt sig ensamma, ständigt kontrollerade och stressade, att de inte fått någon vägledning i sin nya uppgift som mor. Mödrarna beskriver genomgående vistelserna på utredningshemmen som en ”anstalt” alternativt ”fängelse”. Carla säger:

> Tyckte det kändes som man var på en anstalt, eller nånstans där, som en fånge. Ja, man kände sej som en fånge helt enkelt. Man kunde inte göra nånting.
>
> F: Nej.
>
> C: Hm får inte vara självständig eller du får inte göra det och du får inte göra detta.
>
> F: Nej, vad var det som du ville göra som du inte fick?
>
> C: Nej, om man ville gå en liten runda nånstans i Storköping [stad] eller, bara göra nånting, så med familjen, så var det bara det så ”nu ska ni ha personal med er” och sånt.

F: Så du kände dej liksom hämmad av dem, kan man säga det?

C: Ja, det kändes som att dom, man skulle vara övervakad dygnet runt.

Carla använder en metafor, att känna sig som en ”fånge” på en ”anstalt”, för att understryka sin känsla av att vara övervakad och kontrollerad. Denna känsla tycks vara det starkaste minnet från tiden i utredningshemmet. Hon understryker sin känsla med exempel på att hon upplevde att det fanns många förbud och att det saknades möjlighet att vara självständig. Therese, som har liknande minnen, ger exempel på vad det var som hon inte fick göra:

Ja, jag var fem månader på fängelset, i Lillby [ortnamn].

F: Vad är det?

T: Lillgården [utredningshemmet]. Jag fick *inte* byta blöja, jag fick *inte* mata henne. Jag fick *inte* leka med henne, jag fick *inte* gå ut med henne, jag fick *inte* gå till affären med henne, jag *fick* inte klä henne, jag fick *inte* borsta tänderna på henne och *inte* bada henne. Jag fick *inte* ens sova i samma rum som henne. Det var personalen där [som tog hand om dottern].

(författarens kursivering)

Genom att redogöra för hur ”inten” präglade vistelsen beskriver Therese en känsla av att fråntas alla uppgifter som är förenade med hennes föräldraskap och understryker sin känsla med ett exempel som visar att hon inte ens blev betrodd att göra passiva föräldraskapspraktiker, som att sova tillsammans med sin dotter. I det som Carla och Therese berättar är det framför allt upplevelsen av att ständigt begränsas som lyfts fram. Jag associerar deras berättelser till hur Goffman (1961/2015, s. 21ff.) resonerar om de intagnas situation i *totala institutioner*. Han beskriver att dessa institutioner har en barriär mellan den värld som ”de intagna” lever i och världen utanför. Dess grundläggande uppgift är att hantera mänskliga behov genom en byråkratisk organisation. ”De intagna” (s. 21) bevakas och kontrolleras av personal, vars uppgift är att kontrollera att var och en gör som hen blir tillsagd. Institutionens normer och regelsystem kuvar de intagnas personlighet (a.a.). De kriterier som Goffman

för fram för en total institution framkommer i föräldrarnas berättelser. De har upplevt sig bli tvingade till utredningshemmet på grund av att de klassificerats med intellektuell funktionsnedsättning. Där har de har blivit intagna (”fångar”) utan möjlighet att själv bestämma när de vill lämna hemmet. De har dessutom varit tvungna att lämna sin personliga hemmiljö och sina anhöriga.

Michelle fick själv ta hand om sin dotter på utredningshemmet. Således hade hon möjlighet att självständigt utöva de praktiker som är förenade med föräldraskapet, under förbehåll att hon ständigt rapporterade vad hon gjorde. Även om detta utredningshem tycktes tillåta ett visst praktiskt handlingsutrymme för henne, beskriver hon känslor av att känna sig som i ett ”fängelse”. Michelle berättar:

> Så det var ungefär som att sitta i ett fängelse. Och skickade jag inte sms till dom så vart det ett jävla liv.
>
> F: Men varför, vad var det för sms? Vad skulle du skriva i dem?
>
> M: Ingenting. Det räckte att jag skickade en punkt eller ett tomt sms om att jag var vaken. Eller att Karin (dottern) var vaken.
>
> F: Mhm. Var dom bekymrade för att du inte hade koll på det?
>
> M: Ja, dom hade koll på mig tjugofyra timmar om dygnet, i tre månader, det var fruktansvärt.

Hennes uttalande belyser hur minnet av tiden på utredningshemmet domineras av en stark känsla av förödmjukelse, trots den relativa frihet som hon hade. Hon berättar om upplevelser av ensamhet och avsaknad av stöd, tillsammans med en stark upplevelse av att känna sig kontrollerad och kuvad. Berättelsen tyder på att det är kombinationen av svagt stöd (”skicka ett tomt sms”) och hög kontroll (”tjugofyra timmar om dygnet”) som framkallar de starka obehagskänslorna.

De ovanstående berättelserna visar att mödrarna inte ifrågasätter utredningen i sig eller ens att det ständigt finns personal omkring dem. Det som de är

kritiska mot handlar specifikt om personalens övervakning och styrning av dem. Det handlar alltså om hur miljön på utredningshemmen är uppbyggd och vilka relationer som kan skapas. Det tycks som att den ständiga kontrollen av mödrarnas förehavanden och bristen på ett välvilligt stöd, får till följd att de känner sig starkt disciplinerade i förhållande till utredningshemmens normer och regelsystem. I intervjuerna åskådliggörs detta av hur mödrarna beskriver att de kände sig som fångar i ett fängelse på utredningshemmen. Ordvalen ”anstalt”, ”fängelse”, ”fånge” som mödrarna, oberoende av varandra, har använt för att beskriva erfarenheterna från vistelserna på utredningshemmen är anmärkningsvärda och belyser de starka känslor som de förknippar med sina erfarenheter.

Upplevelser av att det inte har varit möjligt att få stöd i sitt föräldraskap på utredningshemmen, är en viktig aspekt i detta. Utredningshemmens dubbla uppdrag att både granska och stödja föräldraskapet, framställer mödrarna som oförenliga. För dem har det varit oklart hur de kunde vara trygga i att ta emot stöd som inte senare kunde vändas emot dem, med hotet om att förlora vårdnaden om sitt barn. Mödrarna upplever att personalens tolkningsutrymme av sina observationer och deras makt att styra över mödrarnas handlanden har hämmat dem i praktiserandet av sin nya föräldraroll. Att slappna av, vila och försöka att lära känna sitt barns rytm och behov, som jag beskriver inledningsvis i detta kapitel, har varit omöjligt.

Med utgångspunkt i Goffmans dramaturgiska perspektiv diskuterar Lalander (1998) hur vissa rum får karaktär av att vara *kritiska miljöer*. I dessa miljöer upplever individen att hen inte är trygg och att hen kan riskera att ta skada psykologiskt. Mödrarnas upplevelse av utredningshemmen som ett fängelse kan relateras till att vara en kritisk miljö. En kritisk miljö är relaterad till den *främre regionen* (Goffman 1959/2014) så till vida att individen upplever sig granskad och att hen saknar resurser att framträda på ett positivt sätt för en kritiskt granskande publik. Däremot, menar Lalander (1998), är främre regioner inte alltid kritiska. Den kritiska miljön uppstår som en följd av att individen upplever svårigheter att hantera den granskande publikens blickar. Den kritiska miljön har inneburit att mödrarna upplevt att det inte har varit riskfritt för dem att önska hjälp eller förtydliganden från personalen.

Atmosfären på utredningshemmen utgör ett ”rum” som mödrarna saknar kontroll över. De upplever att de inte kan kontrollera personalens tolkning av deras föräldraskap (personalens granskande blick). Det innebär en risk för att barnet tas ifrån dem och att familjens nuvarande form kan upplösas. Det, i sin tur, innebär en risk för att de själva psykologiskt kan ta skada. I den meningen är mödrarna satta under hård press.

Gemensamt i vad dessa mödrar säger och särskilt tydligt i Carlas och Michelles berättelser är den psykiska påfrestning som är ett resultat av stark övervakning. Stressen av att vara övervakad hänger samman med en känsla av osäkerhet. Det handlar om att inte riktigt veta vad man ska göra för att göra rätt. Det bottnar i en osäkerhet i om deras hjälpsökande kan uppfattas som tecken på osjälvständighet och otillräcklighet och kunna vändas mot dem, eller om det i stället uppfattas som tecken på självinsikt, reflektion och mottaglighet för att ta emot stöd, något som kan tolkas till deras fördel. Denna osäkerhet har hämmat deras handlingsförmåga (”inte vara självständig”, ”fick *inte*”). Att utredningshemmen har karaktären av en kritisk miljö för mödrarna tycks alltså vara en följd av det mellanmänskliga samspelet mellan personalen och mödrarna och den ojämlika maktrelation som den innebär. Mödrarna har fått intrycket att personalens alltigenom centrala aktivitet har varit att kontrollera vad de gjorde eller inte gjorde.

Ytterligare en aspekt av utredningshemmen som kritisk miljö är att den också innebär ett ”rum” där de saknar möjlighet att kunna dra sig tillbaka till en *trygg miljö* (Lalander 1998) med Goffmans (1959/2014) ord till en *bakre region*, där de kan återhämta sig. Att de ständigt befinner sig i personalens blickfång, betyder att mödrarna saknar en viktig förutsättning för att utveckla egna strategier för att hantera det sammanhang som de uppfattar som kritiskt. Deras ensamhet (att de är utan närstående) tycks förstärka utsattheten, då de saknar någon som det är riskfritt att bolla sina funderingar med. De saknar också förutsättningar att självständigt, utan övervakning, utforma sina handlingar med barnet under mer avslappnade former. De saknar bakre regioner och den återhämtning som dessa kan innebära. Med dessa förutsättningar har mödrarna haft ytterst svårt att leva upp till de förväntningar som riktades mot dem. Ibland har det varit svårt för mödrarna

att förstå vad förväntningarna innebär. Josefine berättar att utredningshemmets personal tyckte att hon inte var tillräckligt uppmärksam på dottern Sagas ”signaler”:

> F: Vad var det för signaler som dom tyckte att du skulle se?
>
> J: Alltså dom ansåg ju att jag inte kunde läsa när hur hon grät, alltså vad hon behövde när hon grät när hon signalerade. Och att jag liksom, ja kanske inte hade bytt blöja helt i tid. Och när dom tog över henne så hade hon kanske ändå bajsat eller kissat väldigt mycket, och jag hade inte lagt märke till det. Och, det kan ju vara olika situationer hon kanske har legat i vagnen och bara tagits upp. Ja jag hade mycket henne i bärsjal och då har man inte den uppsynen för blöjan kanske. Och sen så konstaterade dom även när hon var där på heltid sen, utan mej, så sa dom att hon vaknade flera gånger på natten och behövde äta och även byta blöjan nån gång. Och enligt mej så, när dom hade pratat med mig, socialen då, så hade jag sagt att hon vaknade väldigt sällan men att hon kanske vaknade nån gång på natten, och nån gång då och då behövde blöja. Men då anser dom då att jag inte har sett hennes signaler på natten och att Saga [dottern] till och med har legat tyst och vaken för att hon märker att jag inte kan läsa hennes signaler.

Josefines uttalande tyder på att hon upplevt att personalen inte har gjort en rättvis bedömning av hennes föräldraskap. Hon beskriver att personalen letat efter diskrepanser mellan vad hon sagt att hon gör och vad de själva observerat att hon gör. Även om hon inte ifrågasätter sakligheten i vad personalen sagt om specifika situationer, så menar hon att det handlar om enstaka tillfällen där hon kanske agerat långsamt eller otillräckligt. Hon medger alltså att hon inte helt och fullt levt upp till alla de krav som riktats mot henne, men ställer sig kritisk mot att granskningen av hennes föräldraskap har pågått dygnet runt (även under de timmar då hon och barnet sov) och att det på så sätt var omöjligt för henne att perfekt leva upp till alla dessa krav.

I sin diskussion av de ”intagnas” värld på en total institution diskuterar Goffman (1961/2014) betydelser av indirekta förödmjukelser som, till skillnad från direkta angrepp, kan vara svåra att påvisa. Det beskriver han som *snaran*.

Personalen uppträder mot en intagen så att denne reagerar med en försvarsreaktion. Reaktionen blir i sin tur måltavla för nästa attack. Goffman menar att genom snarningsprocessen bryter den intagnes normala reaktioner ihop, hen har inte möjlighet att på ett vanligt sätt kunna försvara sig. Under normala förhållanden kan en individ som måste acceptera något som går emot den egna uppfattningen tillåtas visa ett visst mått av tjurighet eller negativa uttryck, för att markera mot omgivningen att man upplever sig vara förödmjukande bemött (a.a.).

Det Goffman (1961/2014) beskriver är att en snarningsprocess riktas mot den intagnes personlighet, som verkar förödmjukande. Erfarenheterna från utredningshemmen är liknande, men det finns en gradskillnad. Karaktäriserande för de snarningsprocesser som erfarenheterna från utredningshemmen belyser är att personalens uppträdanden inte riktas som attacker på mödrarnas egen personlighet, utan mot deras ”föräldraskapande” handlingar. Det vill säga på vad mödrarna gör eller inte gör. Kombinationen av att mödrarna vet att personalen ställer höga (men delvis diffusa) krav på deras föräldraskap, att avvikelser från dessa krav kan få ödesdigra konsekvenser, samt att övervakningen av föräldraskapet sker ständigt utan paus och i avsaknad av bakre regioner, utgör grunden för snarningsprocessen på utredningshemmen.

Goffman (1961/2014) menar dessutom att en vuxen individ i ett öppet samhälle införlivar vissa socialt accepterade normer för sitt uppträdande i olika vardagliga situationer. Här blir individen sällan bedömd om handlandet är riktigt eller rätt. Inom dessa normativa ramar kan individen hålla en egen takt, planera sina handlingar utifrån ett eget omdöme utan att behöva bekymra sig om omgivningens kritik. På så sätt har en individen en slags personlig handlingsekonomi (s. 35), för hur hen väljer och planerar sina aktiviteter. På en total institution saknas detta. Individen måste underordna sig institutionens regler och bedömningar. Jag menar att utredningshemmen har flera av de drag som Goffman beskriver är kännetecknande för en total institution.

I de ovanstående berättelserna, framkommer att utredningshemmets normer för vad som anses vara goda handlingar i föräldraskapet, de som anses vara ”barnets bästa”, är omöjliga för mödrarna att ifrågasätta. Det tycks inte finnas utrymme för mödrarna att organisera eller utöva sitt föräldraskap utanför dessa normativa ramar utan risk. På så sätt blir ”de goda handlingarna” oantastliga och snärjande. Eftersom det handlar om uttolkningar av institutionens värderingar av vad som anses gott, samt att personalen har ett tolkningsföreträde av vad det är som värderas, hamnar mödrarna i situationer där de känner sig maktlösa. Deras möjlighet att uppväga denna obalans är att försöka utföra sitt föräldraskap så att det faller inom ramen för normerna vad som institutionen anser vara tillräckligt bra.

På utredningshemmen handlar det om att visa upp en viss uthållighet och självständighet i följandet av dessa normer, så att föräldraskapet uppfattas som stabilt. Vad personalen värderar som tillräckligt bra, framstår dock vara ganska diffust för föräldrarna. Mödrarna har fått veta att de gör fel, att de inte är tillräckligt uppmärksamma och agerar tillräckligt snabbt. Samtidigt innebär den ständiga granskningen att de inte har möjlighet att hålla en egen takt, att få lov att utföra uppgifter i sitt föräldraskap efter sitt eget personliga omdöme och planering. Detta är följden av snarningsprocessen, nämligen att handlingens autonomi bryts ned. Med Goffmans ord är de berövade: ”en möjlighet att avväga sina önskningar och behov på ett för honom [henne] personligen lämpligt sätt och blottställer hans [hennes] aktiviteter för sanktioner” (s. 35).

Snaran innebär att mödrarna försätts i en splittrad situation: de har sitt barns bästa för ögonen och vill få hjälp av personalen för att lära sig hur de ska göra, samtidigt som den ständiga granskningen gör dem osäkra på om och hur de kan be om hjälp som inte vid en senare tidpunkt kan vändas emot dem. Den splittrade situationen, i kombination med ängslan över konsekvenserna av att inte uppfylla förväntningar, hämmar självkänslan.

Således sker snarningen i en sofistikerad process. I det ständiga flöde av handlingar som föräldraskapet utgörs av, väljs något ut för personalens tolkning, reflektion och värdering. Vad i föräldraskapet som värderas och hur

det sker, är utom mödrarnas egen kontroll eftersom de inte är delaktiga. Det är med andra ord en höggradigt kritisk miljö. Genom denna process förlorar de också kontrollen över hur de själva identifieras och kategoriseras som förälder.

Sammantaget tyder mödrarnas berättelser på upplevelser av att utredningshemmen inte har varit ett stöd i deras föräldraskap, utan snarare bidragit till att förstärka utsattheten i en redan stressad situation. Särskilt påfallande är avsaknaden av *bakre regioner* med möjlighet att återhämta sig. Deras upplevelser av att personal tar över föräldrapraktiker och att de ständigt kontrollerar och övervakar vad de gör med sina barn, pekar mot att mödrarna upplever att de på orättvisa grunder diskvalificeras i sitt föräldraskap.

Eftersom mödrarna befinner sig på utredningshemmet under tvingande, eller närmast tvingande, omständigheter, upplever de sig ha starkt begränsade möjligheter till att protestera mot det bemötande som de får. Det är institutionen som sätter reglerna för vad de kan göra och de saknar möjlighet till sorti. Vårdnaden om barnet är satt i spel. Vägran att samarbeta innebär en stor risk eftersom de känner hotet om att förlora sitt barn. Genom de sofistikerade snarningsprocesserna har deras egen initiativ- och handlingsförmåga reducerats och försatt dem i en känsla av handlingsförlamning och maktlöshet. De upplever att allt vad de säger, gör, eller inte gör, kan vändas emot dem. De kontrollinslag som kännetecknar totala institutioner skapar kritiska miljöer. I sin tur försvagar det föräldrarnas resurser. Den kritiska miljön på utredningshemmet tar deras egna resurser ifrån dem. Tvånget att vistas på utredningshemmet, hotet om att förlora barnet, upplevelser av maktlöshet och förlorad kontroll, är det som framkallar känslan av att ”sitta i ett fängelse”.

Fadersrollen – stötta modern och företräda familjen

I intervjuerna framkommer att mödrarna oftast har varit den enda av föräldrarna som vistats på utredningshemmet tillsammans med barnet. Fäderna har bott kvar i hemmet och kommit på besök. Det kan tolkas som att fäderna både tar och tilldelas en delvis annan och mer indirekt roll i

föräldraskapet än vad mödrarna gör och får. Fäderna beskriver hur deras omsorg i förhållande till sina barn mer handlar om att vara ett stöd för modern, medan den direkta omsorgen om barnet huvudsakligen utövas av mödrar. Exempel på detta framkommer i hur Fredrik berättar om vad han gjorde när hans fru kom hem från BB med deras nyfödda barn: ”Jag gjorde fint, städa och dammsuga och torka av, bädda sängen. Så hon [Therese] kom hem med sin nykomling till ett rent hem”. I Fredriks uttalande framkommer att han uppfattar sin roll som att skapa goda förutsättningar för sin fru, så att hon kan ge barnet omsorg. Hans uttalande som innehåller uttrycket ”sin nykomling” tyder på att han uppfattar att han och frun har olika uppgifter i deras nya familjekonstellation med barnet.

Att föräldrar själva intar olika roller och delar upp uppgifter mellan sig gör också att socialtjänsten har olika förväntningar på mödrar och fäder när det gäller föräldrars ansvar för barnet. Maria Bangura Arvidsson (2011) redogör för att många av de föräldrar som tar kontakt med socialtjänstens individ- och familjeomsorg eller med ekonomiskt bistånd är ensamstående mödrar. Även om de inte alltid är aktuella för någon insats, är de på så sätt lättare för den sociala barnavården att få syn på, jämfört med fäder. Dessutom tar kvinnor generellt mer ansvar för barn. Det kan leda till att det som socialtjänsten betraktar som föräldraskap, i själva verket handlar om moderskap. I sin tur kan det leda till att allt ansvar för barns omsorg, eller brist på omsorg, läggs på mödrar. Fäders föräldraskap hamnar då i skymundan och deras ansvar döljs av mödrarnas ansvar (a.a.). Ett tydligt uttryck för detta i min studie är tendensen att mödrar placeras ensamma med sina barn på utredningshem, utan fadern. Så var det inledningsvis för David. Då hans dotter och sambo placerades i ett familjehem bodde han kvar i den egna bostaden.

> Dom anmälde oss till socialen. Sen kom dom [och] sen blev Jonna [sambon] och Ella [dottern] placerade på ett fosterhem så jag fick pendla […]. Det var hemma hos en privat familj som har hand om sånt. […]. Så dom tog henne och så bodde dom väl där ett tag. Sen bodde vi på Backeboda [utredningshem] i Bullby.
>
> F: Först var ni på BB i fem veckor och sen var ni på familjehemmet?

D: Mm Jonna var. Jag pendla mellan Småstad [hemort] och det hemmet varje dag.

F: Hur länge var ni där?

D: Hon var nog där i tre månader. Sen bodde vi på Backeboda tillsammans i Bullby.

Davids berättelse visar att han var en väldigt engagerad pappa som varje dag åkte till sitt barn och sambo. Genom sitt agerande (”jag fick pendla”) utmanade han den roll av att befinna sig på avstånd som han som pappa hade tilldelats. Med sitt agerande visade David att han ville vara en aktiv och deltagande pappa i sin dotters liv. I hans fall kunde hans eget agerande rucka på institutionens organisering av genusrelationer. Efter tre månader när familjen skulle flytta till ett utredningshem fick han också följa med och bo där under utredningen. Att han inte fick det från början tyder dock på att socialtjänstens praktiker vilade på ett antagande om att föräldraskap i första hand är en kvinnlig angelägenhet, det vill säga är mödrars ansvar.

Det kan tolkas som ett uttryck för att det i socialtjänstens bemötande finns olika förväntningar på kvinnor och mäns föräldraskap, en *genusregim* (Connell, 1991). En genusregim kan beskrivas som det sätt som genusrelationer och genusordningar tar lokala uttryck. Socialtjänstens bemötande i de beskrivna situationerna kan tolkas som praktiserande av könsstereotyp genusregim: det tycks finnas en tydlig förväntan på rollen som mor att hon är ansvarig för barnets omsorg, medan förväntningar på rollen som far är mindre tydligt definierad.

Liknande observationer av genusregimer har gjorts i en studie av föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning på Island (Sigurjónsdóttir, 2004). Denna studie visade att kvinnor och män intog olika roller i relationen med socialarbetarna. I allmänhet uppfattades mödrar som samarbetsvilliga och anpassliga inför socialarbetares synpunkter, vilket gjorde att socialarbetarna i första hand vände sig till dem. Fäderna, som såg det som sitt ansvar att försvara och värna om sin familj, ifrågasatte socialarbetarnas förslag i större utsträckning. Av socialarbetarna uppfattades detta ofta som att de var svåra att

samarbeta med. I sin tur ledde det till att socialarbetarna inte inkluderade dem i sitt arbete med familjerna. Sigurjónsdóttir konkluderar att socialarbetarna, genom sin inställning, bidrog till att försvaga fädernas uppfattningar om sitt ansvar för familjen och till att mödrar upplevde att de hamnade i dilemman mellan socialarbetarna och sin partner. I förlängningen bidrog socialarbetarnas inställning således till att beröva resurser från familjen, då de med sitt arbetssätt förstärkte könstereotypa föräldraroller. Genom att de förlade det mesta ansvaret för barnets omsorg på mödrar och att de förminskade fäders omsorgsansvar, försvårade de för fäderna att vara aktiva i omsorgen om sina barn (a.a.).

De intervjuade föräldrarnas berättelser ger en liknande bild av genusregimer (könade förväntningar) som i den isländska studien (Sigurjonsdóttir, 2004). Störst ansvar för barnet tilldelas modern. Socialarbetares benägenhet att placera mödrar ensamma med sina barn på utredningshem är ett exempel på det. Sådana placeringar tycks vara bidragande till att anlägga komplementära genusordningar för mödrar och fäders ansvar i föräldraskapet. Det vill säga att det uppfattas finnas skillnader i vilket ansvar i familjen som vilar på kvinnor respektive på män, som kompletterar varandra. Dessa uppfattningar om skillnader får en styrande verkan för hur ansvar fördelas inom familjerna. Konsekvensen för mödrarna är att de kan känna sig väldigt ensamma i ansvaret för barnet. Fäderna, å andra sidan, behöver visa aktivitet och intresse för barnet för att omgivningen ska uppfatta dem som inkluderade i föräldraskapet. Ett sådant intresse krävs för att socialarbetare ska inkludera dem i de insatser som planeras.

För de flesta av studiens föräldrar som har varit med om en barnavårdsutredning på ett utredningshem, har utredningen kommit fram till ett beslut om att barnet måste omhändertas. Flera av föräldrarna som varit med om ett omhändertagande, berättar om hur smärtsamt det varit då de har förstått att barnen ska flytta från dem och att det är ovisst vilken roll som de själva kommer att ha i sina barns liv i framtiden. I mödrarnas berättelser framträder känslor av att förlora kontroll över sitt sammanhang under tiden efter att barnen tagits ifrån dem. Ulrika berättar:” Då hamnade jag ju på psykiatrin. I en månad tror jag att jag låg inne där”.

Intervjuerna visar att i dessa processer har fäderna tagit en mer aktiv roll för att göra motstånd mot misstänkliggörandet av dem som föräldrar, och att återta kontrollen över familjens situation än de haft under utredningstiden. David berättar att när omhändertagandet var ett faktum för honom och hans sambo och barnet hade flyttat ifrån dem, tog de strid tillsammans för att återfå vårdnaden. David säger:

> Vi anmälde till [tingsrätten]och fick en jurist till och det blev tingsrätten. Och vi förlora i första instansen.
>
> F: Mm.
>
> D: Och så överklagade vi och vi gick till hovrätten och där tyckte väl dom [att] socialen skrev en skev beskrivning. Den som skrev på papperna var inte chefen hos socialen. Och så tyckte dom att de la till lite extra. Jonnas [sambon] andra [barn], dom hade blivit tagna för många, många år sen. Och dom gick på hennes, deras gamla papper.
>
> F: Alltså jag hänger inte riktigt med. Tingsrätten tittade på?
>
> D: På Jonnas papper.
>
> F: På Jonnas papper och hennes historia bakåt i tiden? Och då var det egentligen hennes före detta man som?
>
> D: Ja. För dom tittade inte på mina papper och på hur min papparoll är.
>
> F: Nä just det.
>
> D: Den första [tingsrätten] gick på socialens sida. Och då överklagade vi.
>
> F: För att Jonnas andra barn blivit omhändertagna?
>
> D: Yes. Och det sa socialen att man kan inte ändra sig efter tio år. Och det tyckte inte vår jurist om. Så vi snackade med han. Och Ella [dottern] hade en jurist och hennes jurist gick på vår linje på [med] vår advokat. Dom samarbetade jättebra. Och vi överklagade och Ellas advokat var med på överklagandet […] Sen kom papperna hem att vi hade vunnit och att socialen hade en vecka på sig att placera om henne.

Davids uttalande pekar mot att han och sambon tillsammans aktivt har drivit ärendet om att återfå vårdnaden. Med stöd av juristen kunde de argumentera för att familjens situation hade förändrats. Den man som Davids sambo Jonna fått barn med flera år tidigare, och som David beskriver var en viktig orsak till att de barnen hade blivit omhändertagna, fanns inte med i familjen längre. David påpekar detta i rätten. De fick rätt och efter det att de hade vunnit målet fick de tillbaka sin dotter. Davids berättelse belyser åter hur fäder kategoriseras som mindre viktiga föräldrar än mödrar. Inför domstolen och socialtjänsten var det viktigt att David kunde visa fram sig själv som en unik person, med en *personlig identitet* som ”kan hållas isär från andra individer” (Goffman 1964/2014, s. 60 f.). Han behövde framställa sig själv som en kvalitativt annorlunda och bättre far, än den man som är far till sambons äldre barn.

Även Jan berättar om hur han tog en aktiv roll när en placering av hans och Lindas två barn var i faggorna. En skillnad i hans berättelse jämfört med vad David säger är att hans agerande varit än mer proaktivt. För honom handlade om att behålla kontrollen över det som han kunde kontrollera. I hemlighet tog han kontakt med Lindas mor Ulla och frågade om hon kunde tänka sig att ta över vårdnaden om det äldsta barnet. Jan berättar:

> Men innan dom ens kom till beslut om att dom skulle fosterhemsplaceras så hade jag och Ulla [Lindas mor] redan tagit hand på att hon skulle ta hand om Julian [sonen].
>
> F: Okej, mhm.
>
> J: Det gick jag bakom ryggen på Linda, vilket hon inte visste då.
>
> L: Men det är lite fult ändå, att gå bakom ryggen på en person.
>
> J: Ja, men jag kände liksom sen, nej, men det är vårt förstfödda barn, då ska vi ha möjlighet att kunna ha samma relation till dom, som med Julian.

Genom att själv driva processen i en riktning som Jan själv önskande visar hans uttalande beslutsamhet och handlingskraft. Att Lindas mor Ulla tog över vårdanden var något som han själv kunde samtycka till. Lindas mor svarade

ja och de två kom överens om att lägga fram det som ett förslag inför Linda och för socialtjänsten. Av citatet framgår också att Jan inte involverade Linda innan han frågade hennes mor om hon kunde ta över vårdanden om deras gemensamma barn. Hans handlingar indikerar att han ser det som den egna rollen (inte gemensamt med sin partner) att företräda sin familj och att föra familjens talan. Då han ger sig rätt att ensam ta detta viktiga beslut som i hög grad påverkar dem båda två, finns indikationer på att deras parrelation bygger på genusroller utifrån mycket traditionella ideal där mannen har rollen som familjens överhuvud. Det tyder också på en viss grad av ojämställdhet i parrelationen. Lindas protester pekar mot att det kan vara så. Trots att det sannolikt ligger välvilja bakom Jans handlande blev hans önskan om att uppfylla sin roll viktigast.

Processen av att fäder aktivt träder fram först efter omhändertagandet har skett tycks också vara ett uttryck för de traditionella genusordningar som, med vissa undantag, är utmärkande för de intervjuade föräldrarnas parrelationer. Efter att barnet har placerats har mödrarna varit uppgivna, förtvivlade och närmast förlamade av sorg. Fäderna har i stället reagerat med ilska och kraftfulla handlanden. Fädernas sätt att agera kan förstås som ett uttryck för hur de uppfattar sin roll som man som att vara stark och handlingskraftig. Russell Shuttleworth och kollegor (2012) diskuterar de positioner som män med funktionsnedsättning kan inta för att förhålla sig till spänningen mellan funktionshinder, som associeras med svaghet, och maskulinitet som förknippas med styrka. De menar att de män som förlitar sig på hegemoniska ideal om styrka, tenderar att överkompensera sin känsla av otillräcklighet (a.a.).

Jag uppfattar att fädernas sätt att bemöta beslutet om omhändertagande med handlingskraft och motstånd är ett uttryck för att de uppfattar sin roll som man på detta sätt. De kan, i linje med detta ideal, inte bryta ihop känslomässigt som mödrarna gör, utan tar på sig rollen att upprätthålla familjen. Fredrik sätt att beskriva den egna rollen i relation till fruns och dotterns vistelse på utredningshemmet antyder en rationell hållning: ”Vi hade ändå förlorat Lovisa [dottern]. För det var redan planerat från första början. Dom skulle bara hitta en fosterfamilj”. Uttalandet visar att han uppfattade att

beslutet var fattat och att utredningen bara var en fasad för socialtjänsten för att vinna tid för att hitta ett lämpligt familjehem för deras dotter. De hade inte någon chans att visa föräldraförmågor. Uppfattningen är i linje med Thereses berättelse av att *inte* få göra något med sin dotter. Därför uppfattade han att det bästa var att själv försöka hålla huvudet kallt och försöka finnas som ett stöd för sin fru. Så här berättar Fredrik om tiden efter när hans och Thereses dotter omhändertogs:

> Fo: Hur var den tiden där efter att hon hade blivit omhändertagen?
>
> Fr: Ja alltså den var ju inte så jättehård för mej för jag hade inte sett henne så. Så att, jaja. Det är inte så mycket att göra det är bara till att kämpa och hoppas vinna. Försöka.
>
> Fo: Mm
>
> Fr: Vi försökte med en rättegång direkt. Men. Vi förlora i Småstad. Vi gick till Länsrätten. Vi förlora. Vi gick till högsta domstolen i Storstad. Vi förlora. Sen fanns det inte mer att vinna på. […] Hon [Therese] trodde att hon [dottern Lovisa] skulle komma hem. Och hon tror det än idag. Och jag vet det att hon [Lovisa] kommer aldrig hem.
>
> Fo: Är det så?
>
> Fr: Ja! För hon ska bo där till hon är arton. Det är redan bestämt […]
>
> Fo: Ja. Så du tänker i förhållande till Lovisa, att henne får ni aldrig hem?
>
> Fr: Nej! Det finns inte en möjlighet.

Jämfört med hur han, när de själva hade barnet, beskriver den egna rollen som ganska distanserad (tidigare i detta avsnitt), beskriver Fredrik sig själv som mer direkt delaktig och aktiv i den rättsliga processen som följde tvångsomhändertagandet. Hans ordval ”vi förlora” ”vi försökte” o s v pekar på det. En skillnad jämfört med de andra fäderna ovan är dock att Fredriks berättelse *inte* tyder på att han försökt att göra något särskilt för att övertyga rätten om att de, trots sina brister, var förmögna att ta hand om sitt barn. De

initiativ och den beslutsamhet som framträder i de andra fädernas agerande, saknas i hans berättelse. Det rättsliga utfallet föll inte ut till deras favör och processen avslutades på ett sätt som föräldrarna inte hade önskat.

Fredrik säger också att den första tiden efter det att barnet hade flyttat från dem var mindre påfrestande för honom än den var för hans fru, eftersom han själv inte kände dottern särskilt väl (”jag hade inte sett henne så”). Då han inte delat ett vardagsliv med sin dotter upplevdes hans egen förlust inte lika påtaglig som för Therese. Det tyder på att det fysiska avståndet som uppstod genom att han inte vistades på utredningshemmet, också gjorde det möjligt för honom att hålla en viss känslomässig distans till dottern. Denna känslomässiga distans tycks ha varit viktig för honom för att kunna acceptera att dottern inte kommer att flytta hem till dem igen och att personligen behålla styrka genom processen. Den kan också haft ett visst inflytande på hans drivkrafter för att vara pådrivande i de rättsliga processerna.

Sammantaget belyser de ovanstående uttalandena att fädernas uppfattar att deras roll i föräldraskapet är att hålla samman familjen och att fungera som dess försvarare. Vid ett beslut om att barnet ska omhändertas har föräldrarna känt att familjens existens varit hotad. Då har fäderna uppfattat att det funnits en viktig uppgift för dem. I rollen som familjens sammanhållande kraft har de mobiliserat sina resurser för att återta kontrollen. Fädernas berättelser har vissa likheter med den isländska studien (Sigurjónsdóttir, 2004) som jag diskuterat tidigare i avsnittet, som belyser hur fäder ser sitt ansvar som att försvara och värna om sin familj. Särskilt framträder det i som David och Jan säger. De uttalar att det är fäderna som tagit initiativen och drivit på för att situationen av att de har eller är på väg att förlora vårdnaden om barnet, trots allt ska bli så bra som möjligt.

Avslutande reflektioner

Centralt i detta kapitel har varit de intervjuades föräldraskap som ifrågasatts av myndigheter. Särskilt mödrar har betraktats som en potentiell risk för sina barns välbefinnande. De tillåts inte att som andra föräldrar att i en lugn och

accepterande omgivning finna sin nya roll som förälder. Dessa föräldrar måste, olikt andra föräldrar, bevisa för sin omvärld att de klarar av att vara tillräckligt bra föräldrar för sina barn för att få ett sådant erkännande. Denna bevisbörda kan vara mycket påfrestande för dem. Dessutom har ifrågasättandet av deras föräldraskap gjort dem varse om att de betraktas som en särskild stigmatiserad kategori föräldrar.

I kapitlet har jag diskuterat betydelser av att mödrar ofta placeras ensamma med sina barn på utredningshem, utan fäderna och utan den grundläggande trygghet som de har i en välkänd hemmiljö. Berättelserna visar att det övergripande minnet av vistelserna på utredningshem är att mödrarna har känt sig granskade och inte sällan starkt ifrågasatta som föräldrar. Upplevelser av ständig övervakning har skapat känslor av stress och rädsla för att inte räcka till. Dessa känslor har förstärkts ytterligare av att de inte riktigt vet vad som förväntas av dem i deras nya roll. Mödrarnas beskrivningar av normativa, diffusa och även höga krav på föräldraskapet kan liknas vid snarningsprocesser vilket har begränsat deras autonomi. Utredningshemmens karaktär kan liknas vid en *total institution* (Goffman, 1961/2014) där mödrarna tvingats underordna sig institutionens normsystem. Detta har fungerat som en hämsko för deras utforskande av sin nya roll som förälder och relation med sitt barn. Därför kan situationen på utredningshemmen betraktas som en *kritisk miljö* (Lalander, 1998), där de inte kunde vara trygga. Snarningsprocesserna och den ständiga övervakningen, med avsaknad av bakre regioner, medger små möjligheter för mödrarna att framträda på ett sätt som de känner sig någorlunda bekväma med. Det innebär att föräldraskapet blir ytterst svårt att utöva där.

Med utgångspunkt i begreppet *genusregimer* (Connell, 1991) har jag analyserat hur fäderna uppfattat sin roll och socialtjänstens förväntningar på dem under olika delar av utrednings- och omhändertagandeprocessen. Jag har diskuterat att fäder, som inte har en så tydligt definierad roll under utredningstiden och därmed framstår som ganska frånvarande, i samband med beslut om att barnets ska eller är omhändertaget kan träda fram med ett tydligare aktörskap. De har då tagit en roll som en ansvarstagande far med argument som omgivningen har lyssnat på. I dessa situationer har fäderna tydligt drivit på

processen för att få tillbaka vårdanden om barnet, eller för att vårdnaden om barnet ska innehas av någon som de själva har förtroende för. Deras ageranden belyser hur dessa fäders frånvaro under utredningsprocessen inte har att göra med att den skulle vara oviktig för dem. Snarare tyder det på att de uppfattat att de själva kommer till korta när det gäller barnets fysiska omsorgsbehov. Myndigheterna har låtit fäderna vara frånvarande och detta har förstärkt denna uppfattning.

Könsstereotypa genusregimer i socialtjänsten under själva utredningsprocessen bjuder inte in fädernas deltagande och ger dem en aktiv roll. Det faktum att mödrarna oftast haft det direkta ansvaret för barnens omsorg, har sannolikt också bidragit till deras mer passiva roll. Däremot har fäderna uppfattat att det funnits en tydlig och viktig uppgift för dem att värna om att familjen ska bestå, när det finns ett hot om att den är på väg att splittras vilket ligger till grund för deras aktörskap. Detta illustrerar hur det sätt som genus praktiseras på kan ha stor påverkan på hur familjerna hanterar kriser. I ett senare kapitel (kapitel tio) återkommer jag till att diskutera hur föräldrarnas praktiserande av genus i själva föräldraskapet påverkar familjens liv.

Barndomens upplevelser av att betraktas som *utanförstående* (Becker 1964/2019) och att uppleva sig som utanför i sociala relationer med andra, får förnyad styrka när intervjupersonerna har blivit föräldrar. Tidigt i deras föräldraskap, ibland redan under graviditeten, har de mötts av myndigheters skepsis. De har mötts av ett system som ifrågasätter dem på kategoriska grunder. I det som föräldrarna berättar framkommer att dessa tidiga erfarenheter, att betraktas som en avvikare i barndomen och att tillskrivas stigmatiserande egenskaper som nyblivna föräldrar har gett avtryck i deras föräldraskap. Först efter att de konstaterats vara tillräckligt bra föräldrar, upplever de att de får samhällets förtroende att vara föräldrar för sina egna barn. För att bli definierad som tillräckligt bra har föräldrarna behövt få fram sina styrkor och förmågor och därigenom förknippas med andra egenskaper än de begränsningar i funktion som kategoriserar en intellektuell funktionsnedsättning. De har behövt utveckla en *personlig identitet* (Goffman 1963/2014) och få den bekräftad. Därför har föräldrarna behövt navigera

mellan samarbetsvilja och motstånd i sin relation till myndigheterna. De har behövt använda olika strategier för att visa fram att just de är unika, tillräkneliga och ansvarsfulla föräldrar.

Ur föräldrarnas berättelser framträder ett ganska ensidigt barnperspektiv hos myndigheterna, där samhällsvården anses vara en fullgod ersättning för det föräldraskap som föräldrarna kan praktisera. Det finns ett gemensamt tema i föräldrarnas berättelser av att de inte har getts en tillräcklig chans. Deras berättelser om att sakna stöd, att inte få möjlighet att lära sig utifrån sina förutsättningar, samt att de resurser som fäderna har inte blir mer aktiverade, tyder på detta. Föräldrarnas brister och tillkortakommanden kan uppfattas som en tillräcklig grund för att samhällsvård ska övervägas. Detta trots solid forskning som visat att samhällsvården varken kan eller förväntas att ge barn en känslomässigt förpliktigande omsorg, så som förknippas med en familj (Sallnäs, 2012/2019) och att barn som varit i samhällsvård har det sämre ställt som vuxna än sina jämnåriga utan denna erfarenhet (Andersson, 2012/2019). Barnets anspråk på att få växa upp med sina biologiska föräldrar och familj så som de är, tycks väga lätt i denna diskussion. Det är mot samhällets expertis som föräldrarna ska bevisa sig som fullvärdiga föräldrar. Föreliggande analys tyder på att det starka fokus som finns på ”barnets bästa” i de barnavårdsutredningar som föräldrarna berättar om, kan komma att realiseras på föräldrarnas bekostnad. Det innebär en praktik av att myndigheter betraktar föräldrar som inte kan leva upp till myndighetens förväntningar på föräldraskap, som obehövliga för sina barn och att ”barnets bästa” är att föräldrarna inte är delaktiga i det som angår barnen. För dessa föräldrar kan det betyda att de marginaliseras i sina barns liv.

En annan iakttagelse är den stora spännvidd av föräldrarnas upplevelser av hur den sociala barnavården beaktar och gör det möjligt för dem att vara delaktiga i de ärenden som rör dem och barnen. Berättelserna visar variationer på allt mellan upplevelser av att känna sig inkluderad och delaktig, där situationen har gjorts begriplig och där föräldrarna i dialog med myndigheterna haft inflytande i hela processen, till att ha upplevt sig helt utestängd och exkluderad från processen.

Föräldrarnas tidiga erfarenheter av att betraktas som utanförstående (Becker, 1963/2019) har återkommit när de blivit föräldrar. De har lärt sig att deras föräldraskap uppfattas vara annorlunda från andras. För att det inte ska framstå som potentiellt riskfyllt, behöver de anta strategier som innebär att de måste vara uppmärksamma och navigera sina möten med omgivningen så att de framställer sig själv som tillräckliga och kapabla föräldrar. De har lärt sig att avvikelser från normativa uppfattningar om vad som anses vara det ”rätta” kan utgöra ett hot mot deras föräldraskap. Dessa erfarenheter bär de med sig in i sina möten med andra människor. Erfarenheterna bildar en bakgrund för hur deras föräldraskap tar form. Framför allt handlar det om vilket bemötande de får, vilka krav som de själva och andra ställer på dem och vad de kan förvänta sig av sin omgivning. När jag i de följande kapitlen utforskar och diskuterar föräldraskapet, utgör dessa erfarenheter en förgrund i föräldrarnas berättande.

KAPITEL 7. ETT ANSVARSFULLT FÖRÄLDRASKAP

Även då föräldrarna har tagit sig igenom den första bräckliga tiden som beskrivs i förra kapitlet, upphör inte omgivningens granskning av dem. Även då föräldraskapet fått ett erkännande som tillräckligt bra, exempelvis genom en barnavårdsutredning, slipper de inte undan att bli kategoriserad av sin omgivning som en särskild sorts förälder. I detta kapitel koncentrerar jag mig på hur de intervjuade föräldrarna förhåller sig till sin omgivning med dessa upplevelser i beaktande.

I kapitlet fokuserar jag på vad föräldrarna gör i olika vardagliga situationer för att framstå som ”normala” föräldrar gentemot sin omgivning. Genom att fokusera på föräldrarnas berättelser studerar jag vad föräldrarna strävar efter för att kunna uppfylla omgivningens förväntningar, med andra ord deras ideal, samt på deras strategier för att undslippa stigmatisering.

Göra ”rätt” i föräldraskapet

Föräldrarna behöver förstå omgivningens uppfattningar om vad som är ”normalt” och de behöver anpassa sig själva och sitt föräldraskap så att det faller inom, och inte avviker från, det normalas ramar när det finns andra som ser dem. Oron för att föräldraskapet skulle kunna uppfattas som avvikande eller annorlunda beskrivs av flera föräldrar och är förenat med obehag och osäkerhet. Känslan av att vara granskad och de upplevelser som detta för med sig skildrar Therese så här:

> Jag är mer osäker när det springer nån här [hemma hos henne] och jag är mer säker när jag är själv med barnen. Ja det låter knasigt men…
>
> F: Nej men berätta lite mer om det vad är det som händer där. När du är själv med barnen vad är det då som gör dej trygg tänker du?
>
> T: Ja som, jag kan göra vad jag vill med barnen. Jag kan leka, jag kan göra som jag vill med dom utan att nån tycker att jag kanske leker på fel sätt eller… Jag tycker bättre om att sitta och sjunga för barnen och berätta sagor och sånt, när jag är själv med dom.

Therese beskrivning av känslor av osäkerhet för att någon ska uppfatta att hon leker med sina barn ”på fel sätt” kan förstås som ett exempel på en generaliserad oro för hur det egna föräldraskapet uppfattas och tolkas. Att hon däremot känner sig ”säker” när hon är ensam med barnen, indikerar att det är granskningen mer än det egna görandet som skapar hennes osäkerhet. Det belyser hur hennes upplevelse av att stigmatiseras följer med henne, även då föräldraskapet har omgivningens godkännande som tillräckligt bra för barnen.

För att försöka styra och anpassa sig till sin omgivning använder föräldrarna vissa tekniker. Goffman (1959/2014) beskriver dessa tekniker som *intrycksstyrning* vilket innebär att individer agerar på ett sådant sätt att de försöker styra andras uppfattningar om vilka och hur de är. Det vill säga att de ordnar sitt framträdande inför en granskande publik. För föräldrarna i studien handlar det om att konstruera en bild av sig själva som moraliskt ansvarsfulla föräldrar. Särskilt gäller det inför socialarbetare och andra professionella som arbetar med barn, som i kraft av sin anställning[17] uppfattas ha en potentiell makt över deras föräldraskap.

En tendens i intervjuerna är att föräldrarna betonar ungefär samma saker om vad en förälder förväntas vara, göra och kunna. De använder sig av samma eller liknande begrepp och exempel i sina resonemang. Påtagligt är att resonemangen är baserade på konkreta exempel som såväl föräldrarna som

[17] SoL (2001:453) 14 kap 1§.

andra i omgivningen kan förstå och följa genomförandet av och kan betrakta som ”rätt”. I likhet med Fredrik som uttrycker: ”I vissa sammanhang är man rädd att man ska göra fel”, känner många av de intervjuade föräldrarna en oro för hur omgivningen betraktar dem.

Linda och Jan är eniga i vad som kännetecknar goda egenskaper hos föräldrar och vad föräldrar bör göra för att visa fram ett gott föräldraskap:

> L: Man är fokuserad, man har koll på barnen och, ja man försöker att göra sitt bästa med läxor och hjälpa till med det man kan göra liksom.
>
> J: Ja man ska vara osjälvisk, ska man vara.
>
> L: Ja det ska man.
>
> J: Man ska se till sitt barns behov före ens eget. Och sen ska man ändå kunna visa att man är en stabil familj och att man ska liksom, innan det uppstår nånting så ska man ändå vara samspelta i det ändå.

Ett idealiskt föräldraskap, beskriver de, är baserat på engagemang i och intresse för barnet (”hjälpa till”, ”fokuserad”). Det handlar också om att prioritera barnets behov före de egna och att visa fram att familjen är ”stabil”.

I föräldrarnas berättelser synliggörs en upptagenhet av att förstå vad som är ”rätt sätt” att utöva föräldraskap på i deras följsamhet för de normer som de uppfattar som gällande, samt i hur de betonar och försöker tolka omgivningens återkoppling på att de ”gör rätt”. Det handlar om att manifestera det rätta föräldraskapet och att presentera sig själv på ”rätt sätt”. Therese betonar sin ordentlighet genom att beskriva hur hon sett till att: ”Elin [dottern] har duschat i morse och har rena kläder. Jag har kollat så att det inte har råkat bli ett litet hål [i kläderna], vilket det lätt blir på dagis”. Detta blir också ett sätt för henne att undslippa omgivningens stigmatisering. Synligheten för vad andra kan se och uppfatta av dem är centralt i berättelserna. Caroline berättar om hur det är när hon och hennes fyra barn är ute och går:

> Alltså när mina barn går ut så är det inte så att dom springer iväg. Alltså ser du mina barn så det plats på plats. Dom springer inte iväg och skall vi hålla hand så är det fyra barn som håller i hand i rad. Dom är väldigt noggranna, alltså var vi [föräldrar] befinner oss. Dom skulle aldrig springa ifrån oss. Det har jag lärt dom sen dom var små.

Det är viktigt för Caroline att visa upp att hon har kontroll över barnen genom att de håller sig intill henne, när de är synliga ute tillsammans. Det jämför hon med en motsats, att ha barn som ”springer iväg”.

Det idealiska föräldraskapet beskrivs vara kopplat till vissa sorters handlingar som ”goda” föräldrar *gör* eller *inte gör*. Föräldrarna redogör för hur vissa handlingar, förhållningssätt eller kompetenser kan utgöra exempel på ett gott föräldraskap. Deras uppfattningar är inte särskilt originella utan kan härledas från allmänt etablerade uppfattningar. Att visa att man klarar av att göra vad som i allmänhet anses vara rätt och riktigt, blir på så sätt en möjlighet att tona ner stigmat och att passera (Goffman, 1959/2014) som tillräckligt bra förälder. Genom att följa etablerade normer och visa fram ett gott och välfungerande föräldraskap undviker de att väcka omgivningens uppmärksamhet. Därför riktar sig inte uppfostran av barnet endast mot det, utan också mot en potentiellt granskande publik och, genom tolkningen av publikens reaktioner, även mot sig själv. Således tycks föräldrarna i den här studien överlag ha en ganska samstämmig syn på vad som är viktigt och rätt i ett föräldraskap. De värdesätter och lägger mycket kraft vid att kunna visa fram ett *ansvarsfullt föräldraskap* för sin omgivning (”har koll”, ”stabil”, ”hela, rena kläder”, ”lärt dem noggrannhet”). Praktiserandet av det ansvarsfulla föräldraskapet blir ett sätt att för sig själv upprätthålla kontroll över omgivningens granskande blickar.

Det finns en parallell i deras sätt att se på sitt föräldraskap till hur de brittiska familjesociologerna Morgan (1996; 2011) och Janet Finch (2007) teoretiserar om ”familjen”. Det handlar om göranden (*doing family*), men också om att på olika sätt manifestera (*display*) för omgivningen att deras göranden utgör exempel på ett gott föräldraskap och att de själva följaktligen är goda föräldrar. Med Goffmans (1959/2014) ord handlar det i grunden om att försöka styra

andra människors intryck. Detta är viktigt för dem eftersom värdet av att andra har ett gott intryck av dem kan utgöra en betydelsefull motvikt mot potentiellt dömande åsikter i omgivningen.

Att försöka sträva efter vissa ideal är emellertid inte detsamma som att i vardagslivet känna sig säker på vad som är ansvarsfullt och rätt. I intervjuerna framkommer att normer och ideal inte alltid ger tillräcklig vägledning när det kommer till specifika situationer. Föräldrarna kan då känna sig väldigt osäkra och utmanade. Det kan vara svårt för dem att i stunden uttyda vad som anses vara det rätta att göra och hur de kan förhålla sig till tvetydigheter. Samtidigt är dessa normer och ideal vad de har att ta avstamp i för att kunna visa fram för omgivningen att de är tillräkneliga och att de gör rätt. Att föräldrarna har upplevelser av att inte känna sig säkra på vad som anses vara gott eller rätt är inte något som bara gäller dem. Även teoretisk forskning om innebörder av *ett gott föräldraskap* (Eve, Byrne, & Gagliardi, 2014; Sparrman m fl., 2017) pekar mot att dess betydelser svårligen kan fångas i en entydig definition. Att veta vad som är det rätta att göra i en given situation kan vara svårt även för andra. Men för föräldrarna i min studie finns en upplevelse av att föräldraskapet är granskat och hotat. Misstag eller normöverträdelser innebär risker som kan leda till att de kan förlora vårdnaden om sina barn, som jag skrivit i föregående kapitel om utredningshem.

Ett par av föräldrarna beskriver att de följer ”föräldra”-bloggar på webben. Edith berättar att hon följer: ”Mycket bloggar, familjen Annorlunda, Madeleine Ilmrud, massa såna sidor”. Vidare nämns namn på olika personer som arbetar i den sociala sektorn och på personer i intervjupersonernas privata nätverk som de vänder sig till för råd och återkoppling, (jag återkommer närmare till dem i kapitel nio). På så sätt navigerar föräldrarna i sitt föräldraskap så att det ska uppfylla så väl de egna som andras förväntningar. För dessa föräldrar är således innebörder av att göra ”rätt” i föräldraskapet inte enbart relaterade till relationen med det egna barnet. Det förefaller också innebära en skolning i att agera på ett visst sätt, att utöva vissa praktiker som är betraktade som de ”rätta” och på så sätt hantera andras granskande blickar och den osäkerhet som innebörder av det goda

föräldraskapet kännetecknas av. De lär sig att sitt praktisera föräldraskap, men det sker med viss ängslan.

Utöver att lära sig vad och hur de bör göra, behöver de lära in strategier som fungerar för att det ska framstå som ”rätt”. Goffman (1959/2014) beskriver sådana ageranden som ett sätt för individer att ordna sitt framträdande, och därigenom styra intryck, genom att visa fram en *personlig fasad*. Det vill säga de: ”detaljer som vi intimt identifierar med aktören själv” (s. 30) Åter handlar det om att styra omvärldens intryck av dem som tillräkneliga föräldrar, genom att uppträda på ett sätt som omgivningen kan uppfatta som kännetecken för en ansvarsfull förälder, exempelvis genom att ta sig an ett visst språkbruk och agerande. Det handlar också om att i den direkta interaktionen med andra, visa fram manér[18] som markerar att man bär rollen av att vara ansvarsfull. Sådana manér är en del av att visa fram en personlig fasad och är med Goffmans ord: ”de stimuli som fungerar för ögonblicket för att ge oss besked om den roll i interaktionen som de agerande räknar med att spela” (s.30). Sådana manér kan vara att föräldrarna är mycket uppmärksamma på vad barnen gör och tillrättavisar dem.

Betydelsen av att använda sig av en *personlig fasad* hänger ihop med känslan av att vara övervakad och betraktad som en potentiellt otillräcklig förälder, såsom jag tidigare beskrivit i relation till utredningshemmen. Att framträda som en ansvarsfull förälder är alltså ett sätt att motverka stigmat, att behålla sin autonomi och att inte hamna i ett underläge.

Citatet nedan illustrerar hur en förälder, Susanne, framställer sig som en ansvarsfull förälder med god moral inför sin omgivning. Hon berättar om en konversation som hon hade med sin nioårige son Marcus när de var i affären och handlade. Av någon anledning blir Marcus bekymrad för att hon inte ska betala för en godispåse. Susannes egna föräldrar tar del av konversationen på avstånd, utan hon lägger märke till dem. Susanne berättar:

> Då säger Marcus (sonen) så här: ”Mamma, man måste betala för

[18] Manér handlar om sådant som man kan variera med kroppen, såsom rörelser, tonläge, minspel, muskeltonus etc.

godispåsen”. Vad jag inte hade sett var att mormor och morfar stod tre kassor bort, men dom hörde ju, men jag hade inte sett dom, och inte ungarna heller: ”Jag lovar att jag ska betala”, ”Ja, annars så stjäl man”, ”Ja, men jag lägger den här på bandet och här är pengarna som vi ska betala för så det är inget ”. ”Nej”, sa killarna då och sen var det bra. Ute vid bilen stod mina föräldrar och väntade och tyckte att: ”Gud, vad bra att du har lärt dom”.

F: Javisst.

S: Ja, men alltså ingenting är gratis, och man kan inte alltid få.

Susanne beskriver att hon fostrar sina barn genom att själv vara en god förebild. För detta får hon lovord och bekräftelse av sina föräldrar på att hon gör rätt i sitt föräldraskap. Genom att inkludera sina föräldrars återkoppling på sitt agerande visar Susanne att hennes handlande gentemot sonen inte enbart handlade om att fostra honom till ett ärligt och hedersamt beteende. Hennes berättelse visar också att det var viktigt att få andras, i det här fallet föräldrarnas återkoppling, för att få bekräftat att hon agerar moraliskt rätt. Min återkoppling på vad hon berättar blir ytterligare en bekräftelse på att hon gjort rätt, vilket hon i sin tur understryker genom att hänvisa till en slags generell norm i barnuppfostran. På flera olika sätt får hon bekräftelser i interaktionen med omgivningen. Hon framstår i den meningen som en förälder som är kapabel att ta ansvar i sitt föräldraskap.

Uppmärksamhet på och följande av allmängiltiga normer om vad som anses vara ett gott föräldraskap är således centralt i görandet av det. Genom denna strategi undviker de att deras handlingar sticker ut som avvikande och styr på så sätt omgivningens intryck av dem så att de uppfattas som kloka och tillräkneliga. En annan näraliggande strategi som föräldrarna använder, är att inte göra så mycket väsen om sig för att undvika att rikta fokus mot sig själv. Om detta handlar följande avsnitt.

Passera som förälder i en omgivning som stigmatiserar

Intervjuerna belyser hur föräldrarna balanserar mellan en ovilja att rikta uppmärksamhet mot sig själv och behovet av att ta emot stöd. I den ena vågskålen finns känslor av att ha en möjlighet att få stöd, men också en risk att tilldelas ett stigma då de blottlägger sina svårigheter. Särskilt handlar känslan av risk om att mötas av stigmatiserande uppfattningar om hur funktionsnedsättningen kan tänkas påverka föräldraskapet, med följden att de ibland undviker att be om stöd. I den andra vågskålen finns deras faktiska behov av få en viss typ av hjälp eller stöd. Lena berättar om hur hon känner inför riskerna av att blotta sin funktionsnedsättning inför personalen på sina barns förskola:

> Ja väldigt otrygg, var jag. För att jag kände mig hela tiden bevakad eller kollad. Och det är ju en anledning därför att jag vet att när man säger, är man öppen och säger: ”Ja, men jag har den här funktionsnedsättningen, så ni kan jättegärna påminna mig på dagis, om det tar slut på blöjor eller nånting”. Då tar ju dom det här att ja: ”Klarar hon inte av det här nu då?” Och då har ju dom stenkoll på det. Och sen hittar dom liksom fem fel och så är man där igen.

Lenas uttalande tyder på att hon upplever att ramarna för henne är betydligt snävare än för andra föräldrar. Hon upplever att hon blir mer granskad av personalen, som en följd av att hon är klassificerad med intellektuell funktionsnedsättning. Förskolemiljön, som de flesta föräldrar sannolikt uppfattar som en relativt avslappnad miljö, tycks för henne vara en *kritisk miljö* (Lalander, 1998), där det inte är möjligt att avvika från personalens förväntningar, utan att hon betraktas som otillräcklig. Det visar att känslan av att vara övervakad fortsätter även efter en utredning har kommit fram till att föräldraskapet är tillräckligt bra. Känslan från de totala institutionerna på utredningshemmen följer i den bemärkelsen med ut i det ”öppna” samhället. Det omöjliga i vad som vid en första anblick tycks vara ett lättlöst problem, att få en påminnelse om när blöjorna är slut, är i själva verket ett sätt att erkänna en svaghet som kan synliggöra stigmat, och som kan få stora

konsekvenser för henne. Hennes strategi blir då att försöka att undvika att rikta fokus mot sina svårigheter.

Goffman (1964/2014) menar att inför ett framträdande i en social interaktion avväger individen vilken information om sig själv som hen kan lämna ut. Om det uppstår en konflikt mellan uppriktighet och lämplighet, menar Goffman att detta ofta avgörs ”till förmån för lämpligheten” (s. 84) och blir följaktligen det som formar framträdandet. Vad Goffman menar är att när individen står inför valet att visa fram en fullständigt sanningsenlig bild av sig själv eller en något reducerad och förställd bild som passar i sammanhanget, så brukar valet falla på det senare.

Intervjuerna visar att föräldrarna ibland väljer att inte synliggöra vissa av sina tillkortakommanden, då de bedömer att riskerna med att göra det är allt för höga. Detta kan beskrivas som en strategi för att hantera ett stigma som Goffman (1964/2014, s. 82 f.) benämner som *att passera*, vilket innebär att en individ väljer att hemlighålla potentiellt stigmatiserande information om sig själv och lär sig att agera på ett sätt så att hen uppfattas som ”normal”. Goffman skriver: ”på grund av de stora fördelar som är förknippad med att anses som normal, så försöker alla personer åtminstone någon gång att passera” (s. 84).

Lenas berättelse tyder på att det inte räcker med att uppträda som andra föräldrar gör för att kunna ”passera”. På grund av det stigma som hon känner hänger över sig, kan även det till synes uppriktiga och rätt gjorda för att lösa sitt problem (be om en påminnelse) riskera att tolkas som en bekräftelse på stigmats riktighet. Därför väljer hon att inte agera som andra föräldrar, eftersom hon känner att för henne räcker inte strategin att ”göra rätt”. Hon måste välja en strategi som inte aktiverar omgivningens förutfattade meningar om henne. Hennes handlingsutrymme är därmed begränsat. Om hon skulle erkänna sina tillkortakommanden och stödbehov, kan detta leda in omgivningen på att se hennes problem snarare än att se det som en del av lösningen. Det blir en slags dubbel belastning, eftersom det handlar om att överträffa de förväntningar som generellt ställs på föräldrar i förskoleverksamheten i just de förmågor som hon har svårt för (till exempel

att komma ihåg). Exempel på detta förekommer i olika varianter i intervjuerna. Föräldrarnas utsagor pekar mot att de intar en vaksam hållning gentemot myndighetspersoner för att undvika att bli ifrågasatta eller upplevas som ett problem. Även om förskolepersonal inte direkt arbetar med myndighetsutövande, uppfattas de vara kopplade till myndigheter genom sin anmälningsskyldighet.

Ulrika, som har erfarenhet av att ha fått flera av sina äldre barn omhändertagna, berättar att hon har svårt för att lita på förskolepersonalen när de säger att hon tar hand om sin dotter på ett bra sätt. Hon säger: ”Barnomsorg, där har jag ju en jätterädsla fortfarande, även fast jag vet att jag inte behöver vara orolig när det gäller dagis. Det sitter kvar i en fortfarande efter det här som man har gått igenom”. Ulrika kan inte slappna av inför förskolepersonalen. Hon befinner sig på ”den främre regionen” där hon upplever personalen som en granskande publik. Hon oroar sig för att de ska uppfatta något missförhållande som de kan anmäla till socialtjänsten. Fastän hon vet att familjens levnadsförhållanden radikalt förbättrats och att hon numera har ett välfungerande boendestöd, så oroar hon sig för att hennes minnes- och organiseringssvårigheter ska ställa till det för henne. Hon känner att hon ständigt måste visa att hon inte är en glömsk person.

Goffman (1963/2014, s. 52 f.) resonerar om sensibilitet i förhållande till andras granskande blickar hos personer med erfarenhet av att vara stigmatiserade. På många sätt handlar denna sensibilitet om att behålla kontroll över den sociala information, de karaktäristika, som individen sänder ut om sig själv till omvärlden genom sitt framträdande. Med hjälp av de symboler som Goffman benämner som *desidentifikatorer* kan den stigmatiserade ”förstöra en för övrigt sammanhängande bild, men i detta fall i en positiv riktning som vederbörande finner önskvärd” (s. 53). Med andra ord använder individen sig av manér som antyder att hen inte tillhör en stigmatiserad social grupp. För föräldrarna i denna studie handlar det om att ordna sitt framträdande så att personer i omgivningen tvivlar på sitt eget misstänkliggörande av dem, så att de passerar som ”normala”. Att uppträda med attribut som kan kännetecknа ansvarsfullhet, såsom renlighet, artighet, vara lugn och tillmötesgående, kan vara exempel på sådana desidentifikatorer.

I Ulrikas berättelse framträder att hennes känslighet för att andra granskar henne och betydelsen av att uppfattas som ”normal” är en central källa för oro. Hon kan inte delta i vardagliga situationer med den lätthet som många andra kan. Det handlar om en balansgång mellan vad som kan uttryckas, när det kan ske och till vem. För att hantera sina oroskänslor försöker Ulrika vara mycket noggrann med dotterns renlighet och klädsel på ett sådant sätt att det bara delvis handlar om vad som krävs för dotterns egen skull. Ett starkt skäl till hennes noggrannhet är att visa fram sig själv som tillräcklig förälder inför förskolans personal. Hon anstränger sig för att göra rätt och vara som andra för att kunna passera, och det stressar henne. Ulrika beskriver det så här:

> Jag blir ju väldigt stressad när det är rörigt hemma, när jag liksom ser att det är dags att städa och plocka ihop för då blir jag stressad för att, även fast jag inte har med soss att göra och dom inte finns hos mig så finns dom ju där i bakhuvudet.
>
> F: Att du känner att du måste hålla i ordning för någon annans skull?
>
> U: Ja ja, ja ja.
>
> F: Om det skulle komma någon?
>
> U: Ja precis, så det kan jag bli jättestressad över. Och sen, jag har ju lite svårt att hålla, liksom komma ihåg vilka dagar Linnea [dottern] duschar och där kan jag också bli väldigt stressad om hon inte har duschat på tre dagar för att jag inte kommer ihåg vilken dag hon duschar, då kan jag också bli väldigt stressad och då blir liksom panikduschning i stället.
>
> F: Just det.
>
> U: Ja, så nu har jag börjat gjort det att jag duschar henne samma dagar som jag duschar, samma dag för att jag ska komma ihåg när hon duschar. Och sen, ja hon får inte ha smutsiga kläder på sig, hon får inte ha trasiga kläder på sig.

Det Ulrika berättar är att ordning i hemmet och att hålla sig själv och dottern ”hel och ren” är strategier som hon använder för att passera som en

omsorgsgivande och ansvarsfull mamma. Det handlar om att inte låta någon få syn på det stigma som hon själv upplever efter att ha fått sina andra barn omhändertagna. Trots att hon, förnuftigt sett, vet att det inte finns någon aktuell ”oro” för hennes dotter, lever oroskänslorna kvar i henne som en rest från det förflutna. Erfarenheterna har satt sig i hennes kropp (”i bakhuvudet”) och belyser hur övervakningen och misstänkliggörandet kan leda till att föräldrarna blir sin egen granskande publik även då inga andra utanför familjen är närvarande. Ulrikas och andra föräldrars berättelser visar hur dessa föräldrar lever med en historia bestående av en stor mängd situationer där upplevt sig ifrågasatta som människor och som föräldrar. Rester av dessa situationer stannar kvar i dem.

I Ulrikas berättelse framträder ordning och renlighet som strategier som styr undan fokus från potentiella tillkortakommanden och i stället belyser förmågor, som används för att passera som en tillräckligt bra förälder. Att det är just dessa aspekter som hon väljer att betona har sannolikt att göra med att det är konkreta och synliga aspekter av vad som anses vara ett gott föräldraskap. Strategin är att rikta fokus mot andra delar av sig själv och på så sätt avleda uppmärksamhet från funktionsnedsättningen. Goffman (1963/2014) benämner detta som *skylning* (s. 113) och menar att det är en anpassning som den stigmatiserade gör för att reducera spänning, så att stigmats visibilitet inte ska få en påtaglig betydelse i sociala situationer. Att skyla över delar av personlig information och i stället styra publikens blick mot andra delar av sig själv, är en aspekt av att forma sitt framträdande för att kunna passera som ”normal” (a.a.). I likhet med användning av desindentifikatorer, så är skylning en strategi för att upprätthålla kontroll över sin personliga identitet.

Goffman diskuterar inte konsekvenser av skylning för den som använder sig av denna strategi. Bland föräldrarna i min studie är det dock tydligt att skylning av viss personlig information för att inte förstärka stigmat, har ett pris i andra delar i en social interaktion. Utöver risken för att inte få den hjälp som de behöver, som jag har redogjort för, tenderar en skylningsstrategi också att reducera möjligheter till att ha inflytande över sin situation och reducera handlingsmöjligheterna.

Intervjuerna visar en tendens till att de intervjuade föräldrarna låter bli att säga vad de tycker eller att ha synpunkter på sådant som de är mindre nöjda med. Att hålla tillbaka sina tankar och åsikter och därmed att undvika att rikta fokus mot sig själv är kanske inte unikt för just dessa föräldrar. I deras föräldraskap blir denna undvikandestrategi däremot ytterligare ett sätt att skyla information om sig själv som kan förstärka stigmat. Under intervjun med Carla berättar hon att hon var missnöjd med personalens ageranden i förhållande till barnen, på dotterns förskola:

> Dom var knappt ute. Var det sånt strålande väder så skulle dom sitta inne. Ut för sjutton och lek! Och dom fick ju snuva och allting, alla sådana bakterier. Och hon har ju aldrig varit frisk när hon gick där på det dagiset. Då var hon förkyld och maginfluensa och allt vad det nu var som gick där på dagiset […] Ja så fort det småregna eller sol eller nånting sånt så var det: ”In!” Ja var det så fint väder som det är idag […] ja då var det ju: ”ut en liten stund, sen går vi in och äter”
>
> F: Hade ni olika åsikter om det, du och dagisfröknarna eller, vad heter det, förskole..?
>
> C: Ah, det var mest min mor som hämta och lämna på dagis.
>
> F: Okej, okej.
>
> C: Men jag var med också och hämta.

Carla gör en vändning i intervjun där hon först uttrycker starka åsikter om förskolepersonalens val att hålla barnen inomhus, och sedan berättar att modern var den som höll i kontakten med personalen på förskolan, även om hon själv också ibland var närvarande. Hon antyder här att hon själv inte har lyft sina synpunkter med personalen. Det indikerar att hon själv är en smula undvikande i sin relation till dem. Genom att låta sin mor formulera språket i kontakten med förskolepersonalen, riskerar hon inte att själv synliggöras i en interaktion som kan rikta fokus mot eventuella tillkortakommanden. Därmed kan hon passera som förälder. Samtidigt bidrar skylningsstrategin till att minska hennes inflytande i sitt föräldraskap, eftersom den innebär att hon

drar sig undan från möjligheten att kunna diskutera sådant som uppenbart är viktigt för henne.

Således visar detta avsnitt att strategin av att försöka passera har ett pris för de intervjuade föräldrarna. Själva strategin tycks orsaka mycket stress då föräldrarna använder en hel del energi på att försöka passera som ”normal”. Vidare tycks strategin att passera också innebära att de inte fullt deltar i de sammanhang som de formellt sett tillhör (exempelvis som förälder i förskolan). Föräldrarnas strategier för att undvika sammanhang för att försöka avleda uppmärksamhet från sin funktionsnedsättning knyter an till välkända teman i tidigare funktionshinderforskning. Rafael Lindqvist (2007) diskuterar att erfarenheter av att inte bli sedd som en hel individ och ständigt kämpa mot negativa attityder och fördomar, är vanliga bland personer med funktionsnedsättning (a.a.).

Jag uppfattar att föräldrarnas berättelser om hur de strävar efter att passera som normala föräldrar, kan ses som ett uttryck för detta. Hansson (2007) använder ”kamouflage” som en metafor för att beskriva hur ungdomar med funktionsnedsättning aktivt behöver förhålla sig till sin omgivning för att kunna smälta in. Det handlar om att aktivt och flexibelt förhålla sig till omgivningens skiftningar och kunna upprätthålla en skyddande likhet med den, för att kunna passera (a.a.) Föräldrarnas strategier för att kunna smälta in bland föräldrar i allmänhet, och framstå som ”normala”, stämmer väl överens med denna metafor.

Avslutande reflektioner

I detta kapitel har jag utforskat hur föräldrarna förhåller sig till omgivningens misstänkliggörande av dem som föräldrar. Jag har konstaterat att föräldrarnas upplevelser av att de är övervakade av sin omgivning får en disciplinerande verkan för dem. Den rättar in föräldraskapet i ett slags ramverk med vissa förväntningar på föräldrar bör göra och vara, med skarpa gränser för vad som kan accepteras som tillräckligt bra och som är riskfyllt att överträda. Detta ramverk består av föräldrarnas egna ideal om ett gott föräldraskap, men också i hög utsträckning vad de tror att andra personer i deras omgivning definierar

som goda föräldraideal. Att omgivningens ideal har en stor påverkan syns särskilt i hur föräldrarna lyfter fram betydelser av att de gör ”rätt” i relation till vissa normer och sin rädsla för att göra ”fel”. Det tyder på att de inte har en position där de kan tillåta sig att lita på sina egna instinkter om vad som är det bästa för det egna barnet och den egna familjen, och få omgivningens erkännande för detta. För att få omgivningens erkännande, och att inte misstänkliggöras, behöver föräldrarna vara strategiska i vad de visar fram och för vem de visar sitt föräldraskap.

I berättelserna framträder två övergripande strategier som föräldrarna använder för att styra andra människors intryck av dem. Den ena strategin handlar i huvudsak om att de konstruerar sig själva som moraliska och tillförlitliga föräldrar genom att anpassa sig till omgivningens tyckanden och att utföra praktiker som visar att de är ansvarsfulla. De uppträder med en *personlig fasad* (Goffman, 1959/2014). Kärnan i den andra strategin är att försöka att undvika att få omgivningens uppmärksamhet och att försöka *passera* (Goffman, 1963/2014) som normala föräldrar. Det handlar om att framträda med sådana symboler (desidentifikatorer) som gör att omgivningen tvivlar på sitt eget misstänkliggörande av dem, samt att försöka skyla över viss personlig information. I båda fallen går strategierna ut på att behålla kontrollen över vilken information om sig själv som de låter omgivningen ta del av, vilket Goffman diskuterar som en central teknik för att motverka stigmatisering (1963/2014 s. 51 ff.).

Framträdande i berättelserna är hur ansträngande det är för dem att ständigt uppmärksamma och att försöka forma det egna föräldraskapet så att det stämmer överens med det som anses vara det allmänt vedertagna, ”normala” sättet att vara förälder på. Samtidigt uppfattar de att fasthållandet vid det ”normala” är säkrast för dem när det gäller att hålla ifrågasättanden på avstånd. Framträdande är också hur omgivningens normer inskränker föräldrarnas självförtroende, då de ofta känner sig granskade och upplever oro för att uppfattas som avvikande. De tidiga erfarenheterna av att befinna sig i kritiska miljöer (till exempel på utredningshemmen) tycks ha satt spår i föräldrarnas känsloliv och självuppfattningar. Upplevelsen av att vara granskad och ifrågasatt framträder inte bara i vardagliga möten med andra

personer, utan även då föräldrarna är ensamma eller med sitt barn. De har genom en mängd möten med andra kommit att bli sin egen granskande publik.

Deras berättelser pekar på ett föräldraskap under press. Ständigt behöver de framträda med en fasad som signalerar ett ”normalt” föräldraskap för att inte riskera att aktivera omgivningens dömande reaktioner. Känslan av att inte ens ibland kunna tänja på detta disciplinerar dem. Deras sökande efter bekräftelse, deras strävan efter att överträffa omgivningens förväntningar samt deras undvikande av situationer som kan synliggöra stigmat är exempel på det. Föräldrarna upplever att de inte alltid kan känna att det är säkert för dem att vara ”sig själva som föräldrar”; att de kan vara uppriktiga och uttrycka vad de känner och vad de kan behöva hjälp med. I stället måste de vara på sin vakt och försöka tolka vad andra personer har för avsikter. Kort sagt, dessa föräldrar upplever sig begränsade i hur de kan agera tillsammans med andra människor.

I kapitlet framkommer att föräldraskapet på många sätt får sin form i vad andra värdesätter som ”rätt” eller ”gott”. Även om omgivningens kontroll av föräldraskapet kanske kan bidra till att upprätthålla en viss ordning i familjen som i vissa avseenden kan gynna barnen, finns det också risker med denna övervakning. Föräldrarnas självkänsla och tillit till den egna omdömesförmågan i relation till barnen kan vara hotad och de kan uppleva sig som mindre värdiga föräldrar till sina egna barn. När fokus riktas på att upprätthålla en synlig ordning, blir föräldraskapet tillrättalagt efter hur det framställs gentemot en omgivande publik.

Det tycks som att den allmänt socialt accepterade mångfald av sätt att leva som en familj (Bäck-Wiklund & Johansson 2012, Morgan 2011) inte lika självklart gäller för föräldrarna i denna studie. Det överensstämmer med forskning (Höjer 2012, Bangura Arvidsson 2011) om familjer som är aktuella i den sociala barnavården, som visat att normer för vad som uppfattas vara ”en god familj” är betydligt mer restriktiva för dessa familjer. Även en studie av Wissö och kollegor (2019) visar att föräldraskapspraktiker som tillförsäkrar barnet stabilitet och trygghet idealiseras i den sociala barnavården. Med andra ord

har den sociala barnavården ett tolkningsföreträde för vad som anses vara ”barnets bästa”. För föräldrarna i denna studie, som så gott som alltid är under socialtjänstens uppsikt, blir följden att möjligheterna att självständigt utforma och leva ett familjeliv utifrån sina egna individuella val begränsas.

I närmast följande kapitel riktar jag blicken mot det föräldraskap som riktas till barnen. Jag utforskar vad föräldrarna själva värdesätter i ett ansvarsfullt föräldraskap och hur de i samspel med sina barn och i den process som livet består av, formar sitt föräldraskap. För att närma mig detta har jag undersökt vad föräldrarna anser är centrala innebörder av ett gott föräldraskap. Vad tycker de är viktigt? I ljuset av teorier om familjepraktiker (Morgan 1995; 2011) men också i perspektiv av sen- och postmoderna ideal (Bauman, 2012; Giddens, 1991) diskuterar jag hur föräldraskapet formas i interaktion med barnen.

KAPITEL 8. OMSORG OM SMÅ OCH STORA BARN

När föräldrarna ombeds att berätta om ett ansvarsfullt föräldraskap är det framförallt beskrivningar av göranden i relation till barnen som beskrivs. När jag analyserat berättelserna har jag fastnat vid att det oftast är olika berättelser om omsorgsgöranden, och att dessa göranden ges många uttryck. Föräldrarna investerar en stor del av sig själva i att försöka ge sina barn en god omsorg. Det styrker att omsorg är ett väsentligt tema i föräldraskapet för dessa föräldrar. Görandet av omsorg kan närmast betraktas som det som tydligast ger deras föräldraskap en mening och innebörd. Utöver att olika omsorgsuppgifter varierar över tid, har jag också funnit att det sker ett samspel mellan olika former av omsorg. Berättelser om omsorg handlar exempelvis om hur föräldrarna sysslar med sina barn, hur de tar hand om dem och sköter deras saker och ärenden. Berättelserna handlar också mycket om att barnen ständigt är i föräldrarnas sinnevärld, de tänker på dem, vill dem väl och att de vill hjälpa dem.

Föräldraomsorg är således ett omfattande och komplext tema. Genom att det är komplext kan omsorg som begrepp tendera till att bli oprecist och mångfasetterat. I min analys har jag funnit att de begrepp som Morgan (1996; 2011) lyfter fram som omsorgens dimensioner kan fungera som analytiska verktyg för att utforska detta samspel.

Caring-for och caring-about

Enligt Morgan består omsorg av komplexa relationer som både involverar aktiviteter och känslor. För att förstå dimensionerna särskiljer han dem med begreppen *caring-for* och *caring-about*. I verkligheten är de sammanvävda i den process av tankar och handlingar som ges mening av att vara föräldraomsorg. Begreppen är dock värdefulla för att analysera innebörder i omsorgen. För mig passade dessa begrepp väldigt bra, eftersom de kopplar ihop föräldraskapets göranden, med den kärlek och omtanke om barnen som föräldrarna i min studie berättar om. Därför beskriver jag begreppen lite mer ingående här:

Begreppet caring-for beskriver de praktiker som är associerade med omsorgen (Morgan, 1996 s. 96). Dessa menar Morgan är ”more obviously embodied” (2011, s. 99), det vill säga att det handlar om praktiker som karaktäriseras av (kroppens) görande av sysslor och att barn och föräldrar är i fysiskt samspel med varandra i detta görande. I caring-for är omsorgens *konkreta handlingar* det centrala. Dessa handlingar har en koppling till kroppen och till fysisk kontakt, men de måste inte i varje led innefatta fysisk närhet. Även handlingar som är relaterat till fysisk omsorg kan betraktas som caring-for. Exempelvis kan en förälders matinköp och tillberedning av måltider till barnen, betraktas som uttryck för caring-for, trots att barnen inte själva är fysiskt närvarande under just dessa moment.

Begreppet *caring-about* beskriver hur vissa handlingar ges *mening* av att vara *omsorgs*handlingar av de involverade personerna. Caring-about bygger på interaktionen mellan föräldern och barnet som baseras på känslor och känsloutbyten. En sådan interaktion kan ske i rummet i en direkt kontakt mellan föräldrar och barn, men den kan också ske på andra sätt. Jag återkommer och utvecklar detta lite längre fram.

I min förståelse av begreppet *caring-for* i föräldrarnas berättelser har jag funnit två nyanser som kännetecknar deras göranden. Den ena nyansen handlar om de omsorgshandlingar som framträder som föräldrars uppgifter med hänvisning till det allmänt vedertagna. Det handlar om vardagliga sysslor i en familj, rutinerna, det som allmänt sett förväntas att en förälder gör. Den andra

nyansen består av omsorgshandlingar som föräldrarna gör för att det har uppstått ett behov hos barnet, som föräldrarna inte har kunnat planera eller förbereda sig på.

Kännetecknande för den första nyansens praktiker är att de är förknippade med vissa inlärda färdigheter och vanor som föräldrarna praktiserar i sin interaktion och som rutiniserar relationen med barnet. Dessutom finns det oftast tydliga begrepp som sätter ord på praktikernas innehåll, exempelvis som att ”borsta barnets tänder”, ”byta blöjor” och att ”läsa godnattsaga”. Genom att de anses vara vedertagna som ”föräldrapraktiker”, att de ofta har ett konkret innehåll som gör det möjligt att följa utförandet av dem, är det ofta dessa praktiker som lyfts fram i intervjuerna för att redogöra för ett ”rätt” gjort föräldraskap. Särskilt syns detta i föräldrarnas konkreta beskrivningar av sina göranden med innebörder av att de tar ansvar på ett sätt som uppfattas som accepterat av en omgivande granskande publik. Dessa praktiker ökar också deras egen övertygelse om att de gör det som är det bästa för barnet. Relaterat till föräldrarnas vistelser på utredningshemmen (se kapitel sex) så är det dessa praktiker som föräldrarna själva uppfattade att de behövde klara för att bli ”godkända” som föräldrar och därmed få behålla vårdnaden om sina barn.

Den andra nyansen i caring-for består av handlingar som uppstår av omsorgsbehov utöver rutinerna, som föräldrarna överraskas av. Dessa handlingar tar sin utgångspunkt i hur föräldern läser av barnets situation och sig själv i ett pågående nu. Till skillnad från de inlärda praktikerna som präglas av planering och förutsägbarhet, är dessa handlingar baserade på föräldrarnas omedelbara tolkning och improvisation. De uppkommer i situationer runt eller med barnet som föräldrarna inte har kunnat förbereda sig på, men som de ändå behöver handla i. De behöver agera i ett oförutsägbart, och ibland för dem okänt, socialt landskap, där följderna kan vara oväntade och där de upplever en större osäkerhet. De kan uppleva att de kommer tillkorta och att de inte vet vad de ska ta sig för. Det kan upplevas obehagligt och potentiellt hotfullt och därför är överraskningssituationer oftast oönskade och något föräldrarna helst undviker. Oavsett om görandet är rutiniserat och inlärt eller om det är mer improviserat, är den centrala innebörden i caring-for föräldrars

följsamhet för barnet och göranden som utgår från barnets behov i en fysisk samvaro.

Den andra omsorgsdimensionen som Morgan tar upp, *caring-about*, handlar om hur göranden ges mening av att vara just omsorgshandlingar, och inte vilka handlingar som helst. Han talar om det som en emotionell upplevelse av *kärlek* mellan den som utövar och den som tar emot omsorgen. Han skriver att dessa praktiker ofta tar sitt uttryck i: "the deployment of the body whether this be through touching or embracing, through particular forms of eye-contact or through some alternation of the tone or level of voice[19]" (2011, s. 99).

I Morgans beskrivning av caring about är fokus på det finstämda mellanmänskliga samspelet som genom upplevelser av välvillighet och kärleksfullhet ges en mening av att vara omsorg. Det är genom dessa upplevelser som görandet av caring-for får en särskild kvalitet av att vara omsorg. Att det finns en ömsesidig uppfattning mellan den som ger och den som tar emot omsorgshandlingarna förstärker handlingarnas innebörd av att vara omsorg. Samtidigt, och jämfört med caring-for, är det praktiska görandet och den fysiska närheten inte lika centralt i caring-about. Omsorg med caring-about-karaktär kan också ske på distans om såväl föräldrar och barn upplever att den omtanke och kontakt som finns mellan dem är ett uttryck för omsorg. Det centrala i caring-about är hur de känslor och känsloutbyten som sker i interaktionen mellan föräldrar och barn upplevs och ges mening av att vara omsorg. Dock kräver caring-about att föräldrar och barn på något sätt har tillgång till varandras liv, genom fysisk närhet eller nära dialog, eller både ock.

I detta kapitel utforskar jag föräldrarnas berättelser av hur omsorgspraktiker tar sig uttryck i föräldraskapet. Jag följer förloppet av hur barnets behov förändras genom uppväxten och hur omsorgsdimensionerna *caring-for* och *caring-about* fungerar tillsammans i dessa praktiker. Jag diskuterar hur

[19] På svenska ungefär: "Genom skiftande kroppsliga uttryck, vare sig det är med beröring, omfamning, genom olika former av ögonkontakt, genom en variation av röstläge eller röststyrka" *Författarens översättning*

föräldrarna upplever sina möjligheter att uppfylla egna och andras förväntningar på sin föräldraomsorg om sina barn.

Ordning och rutiner som strategi för omsorg

Så som jag har diskuterat i föregående kapitel är förmågan att visa fram ett omsorgsfullt föräldraskap en viktig del av att kunna framställa sig själv som en ansvarsfull förälder som gör ”rätt” och kan passera som ”normal”. Men omsorg handlar inte främst om att ytligt visa fram föräldraskapet för omgivningen. Meningen med föräldrarnas omsorg är framförallt att den ska gynna barnen. De uttrycker tydligt att barnens välmående och välgång är det viktigaste för dem. Så här berättar Therese om hur hon tänker om sitt ansvar som förälder och vad hon gör för att uppfylla det ansvaret:

> Jag prioriterar barnen allra främst, dom går före allting annat. Det är A och O för mej. Jag ser alltid till så att där finns blöjor och mat till barnen i första hand. Och våtservetter, zinksalva och hygienartiklar. Och hela rena kläder. Allting som behövs.

Therese uttrycker att ansvaret handlar om att prioritera barnen (”främst”). Denna prioritering handlar om att vara förberedd på barnens olika behov. För henne, som har ganska små barn, är det särskilt kroppsliga och fysiska behov som barnen har. Det vill säga att hennes omsorg har praktiska och konkreta uttryck.

Föräldrarna i studien uttrycker spontant konkreta omsorgshandlingar som påminner om varandra. Det finns alltså en ganska samstämmig bild mellan dem om vad som är de centrala delarna i ett litet barns omsorg. Det handlar om att kunna möta det lilla barnets omedelbara fysiska behov, såsom mat, sömn, vara hel och ren och liknande. Det framkommer också att föräldrarna känner ansvar för att skapa trygghet för barnet, genom att finnas i dess närhet och vara tillgänglig för barnet. Det sker i ett nära samspel med barnet. Tobias och Emelie, som har en tvåårig dotter tillsammans, sammanfattar vad de tycker är viktiga delar i föräldrars omsorg:

T: Ta hand om barnet.

E: Se till.

T: Ja, se till så att allt fungerar och att det har det bra och...

E: Allt dom behöver. Se till så att dom har allt. Kläder.

T: Visa rätt och fel. Och ja, se till så att barnet växer upp rätt, så att det inte blir fel.

Med sitt uttalande uttrycker de att föräldrar bär ett helhetsansvar (”allt fungerar”) för att barnens uppväxt blir ”rätt”. Uttalandet visar att de lägger tonvikt vid att deras omsorg ska tillförsäkra att barnet har tillgång till vad barn behöver. Med andra ord betonar dessa föräldrar att det är de vedertagna föräldraskapspraktikerna, det som uppfattas som ”rätt”, som ger dem trygghet och tillförsikt i att deras dotter får sina omsorgsbehov uppfyllda. Detta, att göra ”rätt” för barnet, är något annat än att göra rätt inför andras granskande blickar.

Jasmin är ensamstående mamma till två barn i småbarnsåldern. Hon uttrycker liknande tankar som Tobias och Emelie om betydelsen av att man som förälder finns tillgänglig för barnet. Hon specificerar innebörden så här:

Att ta hand om barnen, tror jag, alltså att man måste typ byta blöja och mata dom och hålla koll på hur dom mår […]

F: Alltså, ta hand om barnen och att ge dom omsorg och så. Finns det andra delar som är viktigt?

J: Ja, jag tror att man måste ha, som schema, typ, man måste planera mycket i god tid.

I Jasmins tankar på omsorg finns en betoning på föräldrars förmåga till att planera och upprätthålla ordning i barnens vardagsliv. Tydliga rutiner är ett medel som föräldrar kan använda för att ha kontroll över att barnen har det bra. Tonvikten i det hon säger är på vedertagna praktiker och rutiner (”ta hand

om", "schema") som utövas i barnets direkta närhet. Hennes beskrivning av samspelet med barnen och deras dagliga rutiner ger hon mening som sin föräldraomsorg.

Göranden i barnets fysiska närhet är kännetecknande för hur föräldrar med små barn redogör för sin föräldraomsorg. Fokus i deras berättelser är barnets vårdbehov och tillsyn samt deras egen förmåga att känna av och å barnets vägnar avgöra behov, även då barnet inte själv med ord kan uttrycka dem. Föräldrarna uttrycker trygghet i de invanda kunskaperna som de själva har lärt sig som grundläggande i ett barns liv. I deras uttalanden fokuseras barnets fysiska skötsel och liknande konkreta handlingar. Föräldrarna berättar att de känner sig säkra i utförandet av dessa sysslor och deras berättelser belyser hur görandet omges av tydligt ordnade rutiner för barnet.

Överlag framstår *ordning* och *rutiner* som genomgående teman för hur föräldrarna talar om omsorg, särskilt bland dem som har små barn. Att hålla ordning är viktigt för att känna trygghet i rollen som omsorgsgivare. (I kapitel tio utvecklar och fördjupar jag dessa perspektiv ytterligare. I detta kapitel fokuserar jag på ordning och rutiner som aspekter av omsorg.) De dagliga rutinerna, med ett tydligt konkret innehåll utgör grunden för omsorgen. Ordning värdesätts och indikerar god kvalitet och stabilitet (i föräldraskapet) och är enkelt att visa upp och att iaktta för omgivningen. Att ha ordning tycks vara ett sätt att visa ansvar som inte ifrågasätts. Ordningssamhet lyfts således fram som en central faktor för att kunna praktisera ett omsorgsfullt föräldraskap. Det framträder också som ett sätt för att försöka styra omgivningens intryck, (*intrycksstyrning*, Goffman, 1959/2014, se även kapitel sex).

Ordningssamhet har också betydelse för föräldrarna själva. Följden av att ha en intellektuell funktionsnedsättning kan vara svårigheter i att sin tankevärld ta in och bearbeta nya intryck och ny information (se kapitel två). Tillstånd av oordning kan upplevas som ett kaos och vara mycket svårt eller omöjligt att navigera i. Att troget följa kända erkända och inlärda normer skapar trygghet för dem eftersom det är något att förhålla sig till. Det gäller inte bara för dessa föräldrar. Att hålla fast vid de vardagliga, dagligen återkommande och ofta

för-givet tagna aktiviteter, beskriver Giddens (1991) som *rutiner* (se även Goffman, 1959/2014). Han menar att rutiner ger upphov till en kognitiv och känslomässig förankring, som är en helt central del i återskapandet av trygghet. Det beror inte bara på att de bidrar med en social stabilitet utan framför allt på grund av ”their constitutive role in organising an ’as if’ environment in relation to existential issues” (s. 37). Vad Giddens menar är alltså att vardagslivets rutiner och aktiviteter, såsom omsorg av caring-for karaktär, reproducerar trygghet och håller ångest på avstånd. Genom det vardagliga sociala samspelet stärks relationerna mellan föräldrar och barn. Rutinernas upprepning lägger en grund för vad som kan förväntas såväl för den som ger som för den som tar emot omsorg. Här utvecklas en inbördes intim kunskap om varandra.

Följande uttalande av Therese visar att för henne är planering av vardagen och att ha rutiner ett sätt att vara omsorgsfull gentemot sina barn. När Therese berättar om sitt vardagsliv är det med betoning på hur hon planerar och ordnar vardagen för att uppmärksamma olika behov hos sina barn.

> F: Vad brukar du och Liam [sonen] göra sen när ni har lämnat Elin [dottern]?
>
> T: Ja det är olika. Ibland går vi hem och så kelar vi och gosar och leker. Och ibland får jag städa undan då efter morgonen och diska nappflaskor och sånt där.
>
> F: Sånt där husligt?
>
> T: Ja. Tömma diskmaskinen och lite sånt, som är bättre att göra när hon är på dagis. Framförallt om man har vassa knivar och gafflar och.. Ömtåligt, liksom så.
>
> F: Tänker du mycket på det med risker och sånt i hemmet?
>
> T: Ja. Som jag har barngrind för att hon inte ska kunna gå ut vid ytterdörren och jag har barngrind där oppe vid ovanvåningen, för hon sover där oppe först innan lillebror kom.

F: Ja, ja, ja.

T: Så då har jag barngrind där just bara för att fall hon skulle få opp dörren, sovrumsdörren, så att hon inte kan plumsa ner för trapporna.

F: Det är klokt.

T: Så där är barngrindar och där är staket för trädgården som inte fanns från början.

I Thereses berättelse framgår att för henne handlar omsorg om att kunna ge sina barn trygghet, närhet, ordning och säkerhet. Hon har rutiner som hjälper henne att planera dagen och har ordnat sin vardag så att den ska förebygga risker för barnen. Tonvikten i det som hon lyfter fram är på olika göranden och vedertagna uppgifter som är förknippade med omsorgen. Men hennes rutiner har inte uppstått i ett vakuum. Hur hon berättar att hon ”kelar och gosar” med sin lille son när hon kan ge honom all sin uppmärksamhet (”när hon [dottern] är på dagis”) och tidsplanerar vissa uppgifter för att säkerställa att hemmiljön är trygg för dottern, visar att hennes rutiner är en följd av omtanke och kärlek. Det märks i de sätt som hon motiverar sin planering av sina göranden och uppgifter, som är upplagd efter hur hon som mor kan göra sig emotionellt och praktiskt tillgänglig för sina barn och finstämt kunna möta dem i sin omsorg. Således uppfattar hon att detta är ett sätt för henne att uttrycka kärleksfull omsorg. Rutinerna är ett sätt för att skapa ro i vardagen som ger ett utrymme där hon kan ge barnen hela sin kärleksfulla uppmärksamhet. De två formerna för omsorg, *caring-for* och *caring-about*, samarbetar.

Hittills har jag diskuterat hur föräldrarnas egna beskrivningar av sin omsorg ofta belyser vedertagna föräldrapraktiker och rutiner. I deras berättelser återkommer ett ideal av en lugn vardag i hemmiljön med upprepade göranden, utan särskilt stora förändringar eller avbrott (”byta blöja”, ”leker”, ”diska nappflaskor”). Det är tydligt att den rutiniserade vardagen skapar en trygg bas som deras kärleksfulla omsorg kan frodas i. En delad gemenskap och göranden i vardagslivet skapar förutsättningar för en nära relation mellan föräldrar och barn. Att det finns en sådan relation tycks vara mycket viktigt

för att deras strävan efter att uppfylla barnens behov ska upplevas som omsorg. Det vill säga att caring-for, framstår som en viktig förutsättning för caring-about och vice versa. Den fysiskt nära, praktiska omsorgen är grundläggande för att komma varandra känslomässigt nära och för att förstå specifika omsorgsbehov. Det är grunden för att finstämt kunna möta dessa praktiska behov.

Hittills har jag koncentrerat texten kring föräldrarnas konkreta vårdande göranden och den kärleksfulla omtanke som omger dessa göranden. I det föräldrarna berättar framkommer många olika exempel på hur de har tänkt och agerat i en rad situationer med det gemensamma att de strävat efter att vara omtänksamma och vårdande om sina barn. Som en särskild del i denna omsorgsrelation framkommer en mer socialiserande och fostrande omsorg. I nästa avsnitt fokuserar jag på detta.

”Sätta gränser” och visa kärlek

I föräldrarnas beskrivningar av ett omsorgsfullt föräldraskap återkommer vikten av att ”sätta gränser” för barnet. I berättelserna framställs föräldraomsorg som en dynamik mellan ömsinthet och att ”sätta gränser”. En balans mellan dessa tycks vara eftersträvansvärd. Dessa gränssättande praktiker tycks i intervjuerna vara något som är särskilt definierande för *föräldra*omsorg, och som är särskiljande från omsorg i allmänhet. Det beskrivs som ett särskilt ansvar och en plikt som föräldrar har för sina barn. Denna del av omsorgen riktas redan tidigt i barnets liv mot framtiden. Genom att gränssättningen upplevs vara sprungen ur förälderns kärlek, ges den mening av att vara *fostran* och uppfattas då som en del av föräldraomsorgen och som något som föräldrar bör göra. Fostran innebär att det tillkommer ett lärandemoment, jämfört med de vårdande praktikerna som jag beskriver i föregående avsnitt. Barnet ska fostras till att uppföra sig enligt gällande normer (”gränser”) och sociala och kulturella koder.

Så här beskriver Michelle hur fostran och gränssättning bör vara en del av den kärleksfulla och nära omsorgen: ”Det viktigaste när man är en förälder det är att man ska sätta gränser, men ändå visa att man bryr sig om sitt barn. Inte till

exempel prioritera traktorer, bilar, djur. Utan ungen ska vara i centrum.” Med sitt uttalande uttrycker Michelle att för att föräldrar ska kunna ta den fostrande uppgiften (”sätta gränser”) i föräldraskapet, krävs att föräldern visar att hen bryr sig om och prioriterar barnet före annat. Jag tolkar att Michelle i citatet ovan menar att omsorg inkluderar gränssättning. Gränssättning görs av kärlek, då det handlar om att beskydda barnet från såväl nuets som framtidens risker. Det är genom att ge barnet kärlek och prioritet som föräldrar skapar ett utrymme för att kunna sätta gränser för barnet. Föräldern kärleksfulla omsorg tycks alltså föregå och vara en förutsättning för föräldrarnas gränssättning. De gränssättande praktikerna uppfattas alltså också vara en del av det ”allmänt vedertagna” föräldraskapspraktikerna. Det framgår även i det som Ulrika säger. Hon har liknande tankar som Michelle om balansen mellan föräldrars omvårdnad och de lite stramare fostrande praktikerna. Hon menar att båda delarna är viktiga i föräldraomsorgen. Så här beskriver Ulrika sin inställning:

> Att barnen har det bra, att dom får det dom behöver. Alltså inte leksaker utan kärlek, mat och kläder. Ja, men att dom stimuleras, utvecklas. Det är väl det viktigaste. […] Men också att dom ska lära sig. Jag har ju börjat med Linnea [dottern] nu att hon ska lära sig att städa efter sig. Inte bara dra fram, att man plockar undan efter sig. Och sen är det också det här, att det är viktigt att hålla hygienen, man duschar regelbundet. Borstar tänderna. Ja, men såna saker att man sitter ordentligt vid matbordet när man äter och att man inte sitter och håller på med en massa annat och att man inte sitter och fiser och rapar och leker och såna grejer.

I det här uttalandet beskriver Ulrika fostran och stimulans som en integrerad del av omsorgen om sin dotter. I vardagslivets omvårdnad, samvaro och rutiner finns aspekter av att pedagogiskt fostra vedertagna normer för att Linnea ska lära sig vad som förväntas av henne i olika situationer. För henne inrymmer omsorg dels det hon själv gör för sin dotter, att hon ser till att dottern får det hon behöver (”kärlek, mat, omsorg och stimulans”). Dels vad hon lär ut och förväntar av sin dotter såsom rutiner och vanor för att kunna ta hand om sig själv och fungera väl tillsammans med andra (”hålla hygienen”, ”sitta ordentligt vid matbordet”). I vardagens nära samvaro blir omsorgen en

fostran inför framtiden. På så sätt får de vardagliga sysslorna och rutinerna en utvidgad mening. Genom att rutinerna upprepas och återskapas uppstår socialiseringsprocesser som leder till att dottern tillägnar sig av olika typer av interaktionsnormer. Det handlar om ett lärande som uppstår av att barn och föräldrar lever nära tillsammans, gör trevliga aktiviteter och upptäckter tillsammans och där föräldrar i de små, konkreta stunderna markerar ramarna för barnet för vad som är ett acceptabelt beteende, genom att sätta gränser och att vägleda barnet, det vill säga att fostra. Genom att Ulrika ger de fostrande praktikerna en sådan mening, visar hon att hon betraktar fostran som en del av sin kärleksfulla omsorg om dottern.

Gemensamt i det Michelle och Ulrika säger, är att de anser att fostrande omsorg förutsätter att föräldrar är aktivt deltagande i sina barns liv. I det föräldraskap som de idealiserar finns en betoning på barns och föräldrars gemensamma fysiska närvaro. Som jag diskuterade i föregående avsnitt finns en tendens bland föräldrarna att de i många sammanhang betonar det nära, konkreta, gripbara, synliga i sina tankar om sin omhändertagande omsorg. Det gäller också för den mer fostrande omsorgen. I detta finns en parallell till Morgans (2011) teoretiserande om kroppslighet som en viktig aspekt av att göra familj. Det är i görandena, i sysslorna, i den fysiska omsorgen som de lärande socialiseringsprocesserna blir till och som leder fram till kunskaper och förmågor.

Flera av de intervjuade föräldrarna ger exempel som tyder på att de tilltalas av principen ”lära genom att göra” och att de själva haft framgång genom att följa den. Intervjuerna pekar på att det är det vanligaste sättet att stödja barnens lärande och kunskapsutveckling. Föräldrarna beskriver hur de lär sina barn genom att låta dem vara med i vad de själva gör och på så sätt utvecklar barnen sina kunskaper. Ulrika uttrycker det så här: ”Det här att dom får vara med och göra saker. Ja, det spelar ingen roll om det är att man lagar mat, bakar eller vad det är man gör, men att dom får vara med”. Susanne berättar: ”Stod jag och laga mat så fick han [sonen] diska burkarna eller besticken eller nått”.

Praktiska kunskaper om hushållssysslor och matlagning har de allra flesta av de intervjuade föräldrarna, och det framgår av deras beskrivningar att de känner sig säkra i sådana kunskapsförmedlande situationer. Dessa lärandesituationer utgår från en praktisk omsorg så till vida att det handlar om att lära barnet vissa handfasta färdigheter med ett konkret och tydligt innehåll utifrån föräldrarnas egna inlärda kunskaper, erfarenheter och rutiner, det som jag inledningsvis beskriver som den ena nyansen i caring-for. Då lärandet inramas av föräldrarnas engagemang i sitt barns utveckling kan det också betraktas som ett uttryck för kärlek. Dessa situationer visar att föräldrarna är trygga i sitt föräldraskap, de kan vara goda rollmodeller som gör ”rätt” för sina barn.

Föräldrarnas beskrivningar av hur de med sin omsorg och fostran vill förmedla vissa värderingar till sina barn, kan betraktas i ljuset av Dion Sommers (2008) analys av uppfostransvärderingar i danska familjer. Han beskriver att värden som ”självständighet”, ”ansvarsfullhet” och ”tolerans för andra” är centrala värderingar i uppfostran, men att det också finns stora skillnader mellan föräldrar med olika bakgrund. Gruppen föräldrar som har arbetarbakgrund och som saknar akademiska meriter är den bakgrund som är mest lik för föräldrarna i denna studie. Föräldrar med denna bakgrund värderar sådant som att barnen är väluppfostrade och lydiga mycket högre än karriärorienterade föräldrar med akademisk bakgrund, beskriver Sommer (a.a.).

Liknande värderingar märks även i de intervjuade föräldrarnas berättelser eftersom de lyfter fram betydelser av att barnen ska lära sig ”gränser”. Intressant nog lyfts fostran och gränssättning *inte* som tema för ett gott föräldraskap i antologin *Doing good parenthood. Ideals and practices of parental involvement* (Sparrman m fl., 2017). I denna bok framskrivs det goda föräldraskapet som mer jämställt med barnet, och i termer av att föräldrar intresserar sig för och spenderar tid med sitt barn. I boken diskuterar Esther Dermott (2017) hur skiftet mot mer jämlika, demokratiska och ömsesidiga relationer präglar det senmoderna samhället. Hon menar att detta också kan ses i föräldra-barnrelationer: “reorienting the power dynamics between parent and children and providing a counter to parental determinism” (s. 140). Det

vill säga en förskjutning i maktdynamiken som innebär att det numera inte längre är givet att föräldrar dikterar villkoren i familjen. I det senmoderna livet värderas barnens egen självständighet och individualitet högt. Dessa iakttagelser tar jag med till de nästkommande avsnitten.

Jag har hittills uppehållit mig vid föräldrars omsorg om sina små barn. När barnen är riktigt små har föräldrarna inflytande över så gott som hela barnets liv, vilket möjliggör att föräldrarna kan organisera och rutinisera sin vardag utifrån sina egna inlärda färdigheter och rutiner, så som det passar dem själva. I takt med att barnet blir äldre, förändras relationen mellan föräldern och barnet. Föräldrarnas möjlighet att i interaktion med barnet skapa sig en förutsägbar vardag blir inte lika självklar. Detta är fokus i nästa avsnitt.

Förändrade omsorgsbehov – känslor av tillkortakommande

Så länge barnen är små påverkas omsorgen inte så mycket av barnens olika viljor och önskemål och föräldrarna kan i hög grad själv styra över sin vardag. Men ganska tidigt i föräldraskapet uppstår svårigheter i att upprätthålla en sådan självrådig kontroll. I detta avsnitt utforskar jag närmare hur föräldrarna upplever att barnens behov förändras med deras stigande ålder och hur detta påverkar omsorgen.

Redan som liten börjar barnet ge uttryck för en egen vilja och ha förväntningar på hur vardagslivet ska vara. Barnet skapar sig en egen livsarena och föräldrarna ställs då inför nya utmaningar i sin omsorg. Relationen går in i en ny fas. Det innebär att även omsorgens innehåll och utövande förändras över tid och följer barnets utveckling. Detta tycks inte ske i en jämn process, snarare är det förändrade omständigheter som leder till nya behov. Förändrade behov hos barnet gör att omsorgen går in i en ny fas, där den får nya uttryck. Föräldrarnas inlärda färdigheter och de egna rutinerna räcker inte till för att tillfredsställa omsorgsbehoven. Det blir svårare och mer osäkert att hålla kontroll på vardagslivet. Barnets och andra personers viljor och göranden får då i högre utsträckning påverkan på hur omsorgen praktiseras. Följande uttalande av Bella exemplifierar hur andras viljor och göranden

pockar på föräldrarnas rutiner. Så här berättar Bella om sina upplevelser av att hennes fyraåriga dotter Agnes vill ta hem kompisar från förskolan för att leka hos dem:

> Agnes [dottern] vill gärna ha hem sina kompisar och jag har sagt att det är helt okej. Men jag måste ju få klartecken från dom andras föräldrar. Och jag har försökt att få namn och nummer och sånt, för hon vill ju så gärna ha hem dom. Men jag har aldrig fått några nummer.

Bella har förstått att det är viktigt för Agnes att hon får bjuda hem kompisar och hon är själv positivt inställd till det. Dotterns lekande med andra barn måste dock involvera kontakter och överenskommelser med kompisarnas föräldrar. Dessa kontakter har Bella inte lyckats etablera, trots att hon försökt. Uttalandet visar hur hennes välvilliga inställning till dotterns önskan försvåras av att hon inte vet hur hon ska göra för att förverkliga den. Hon saknar verktygen för att omsätta sin kärleksfulla välvilja till konkreta handlingar. Hon upplever att hon saknar en plan eller rutin för att kunna lösa problemet. I stället behöver hon orientera sig i nya sociala landskap (här i relation till kompisarnas föräldrar) vilket inte är så lätt för henne. Då vet hon inte vad hon ska göra. Hon har hamnat i något av en återvändsgränd eftersom de färdigheter och rutiner som hon redan har inte räcker till för att lösa problemet. Det hon berättar belyser omsorgssituationer som gradvis innebär nya krav och ställer nya förväntningar. Då och då innebär det en känsla av att inte kunna kontrollera vardagliga situationer som uppstår i relation till den fyraåriga dottern.

Ungdomars frigörelseprocess från sina föräldrar och det faktum att tonåringar ofta har en önskan om att distansera sig från sina föräldrar, är ett välkänt fenomen (Cullberg, 2010; Plantin, 2001). Att föräldraskapet förändras allteftersom att barnen blir äldre, kan således betraktas som en relativt allmän upplevelse. Föräldrarna berättar om en gradvis förändring i relationerna med sina barn som innebär en känsla av att bli åsidosatt i barnens liv. Så här berättar Edith om hur hon upplever att hennes relation till sin tolvåriga dotter Alice har förändrats under det senaste året:

Hon [Alice] drar sig mer till Erik [sambon] nu och frågar mycket och så där. Är med honom. Men hon är med mig också.

F: Hur märker du? Alltså finns det en skillnad i att hon drar sig ..?

E: Ja det är det. Alltså det är väldigt mycket så här, tjejsnack, med mig. ”När det är så här”, liksom så. Hon börjar komma i puberteten nu. Börjar få svettningar under armarna och lite så där. Och frågor och funderingar och så.

F: Hon frågar dig?

E: Ja precis när det gäller det. Men annars när det gäller datorer eller grejer och sånt där inom såna saker och frågor inom skolan, då är det ju mest Erik som hon frågar för jag kan ingenting om det där. Det är ju svårt för mig som…inte kan så mycket. Men hon är jättetrevlig och hon är go och hon är snäll och. Samtidigt så kan hon vara lite så där som en, ja det blir lite tonårsfasoner nu.

F: Hur kan det visa sig?

E: Eh ja, hennes humör. Det är inte så himla lätt att komma fram så.

Edith säger att hennes relation till dottern Alice har blivit annorlunda. Hon tror att det beror på Alice begynnande pubertet som gör att hon fått andra typer av behov. Alice orienterar sig i världen utanför familjen och ställer frågor till sina föräldrar. Omsorgsbehovet består mer och mer av samtal relaterat till vuxenblivandet och mindre av fysisk omvårdnad. Även om dottern vänder sig till henne när det gäller kroppens utveckling under puberteten (”tjejsnack”) så tyder Ediths uttalande på att hon kan känna sig lite utanför i de samtal som Alice har med sin far (som inte har en intellektuell funktionsnedsättning), eftersom hon själv ”kan ingenting om det där”. Att dottern dessutom har börjat visa ”tonårsfasoner” som gör att Edith inte riktigt ”kommer fram” till henne i deras relation, tyder på att relationen håller på att förändras.

För föräldrarna kan en minskad fysisk närhet få följden att den emotionella närheten avtar då barnet finner andra människor att dela sina förtroenden med. Utan denna närhet blir det också svårare för dem att förstå hur barnet egentligen har det och vilka behov av dem som barnet har. Föräldrarna kan då uppleva sig som lite utanför i barnets liv. Det är inte så att föräldrarnas kärlek eller omtanke om sina barn blir mindre, men utan en konkret gemensam vardag blir det svårare för dem att sätta sig in i barnets situation och att uttolka adekvata behov. Föräldrarna tycks ha ganska liten möjlighet till att aktivt involvera sig i vad barnen gör och får göra. Snarare beskriver de upplevelser av att känna otillräcklighet i relation till de konkreta omsorgsbehoven. Johanna berättar:

> Jag ville att han [sonen] skulle hjälpa till att laga maten och kanske få lära sig baka hemma. [Men] problemet med mig är att jag måste göra på mitt sätt, annars blir det fel i mitt huvud. Jag har ju försökt baka med honom men så tar han bakpulvret före mjölet och så blev det kaos i mitt huvud.

Johanna insåg att sonen behövde få vara mer självständig och lära sig vissa färdigheter i hushållet, men hon klarade inte av att han i sitt lärande bröt mot hennes eget behov av en viss ordning (”bakpulvret före mjölet”). Det är ett exempel på hur föräldrarnas omsorg förändras när barnen blir äldre. Istället för att omsorgen utgår från förälderns egna rutiner som när barnen är små, blir barnets behov av självständighet en allt viktigare del att bemöta i omsorgen. Föräldrarna behöver kunna förmedla kunskap om omvärlden och flexibelt kunna vägleda sina barn inför framtiden. Målet är att barnet ska ha det så bra som möjligt när det blir tonåring och senare som vuxen och att barnet inte ska drabbas av de stigman som föräldrarna själva har erfarenhet av.

Föräldrarna upplever att de inte kan det och de känner sig osäkra inför de frågor och val som barnen står inför. Att de är välvilliga och kärleksfulla räcker inte och kan inte överbrygga vad de upplever att de saknar. De behöver handla mer improviserat och kanske också lära sig nya färdigheter och anamma nya vanor. Detta kan upplevas som en stor utmaning för föräldrarna. Det kan leda

till processer som gör att föräldrarna marginaliseras när omsorgsbehoven förändras. Det framkommer att föräldrarna ibland behöver erkänna för barnet att de inte alltid har de förmågor som krävs för att ge dem stöd. Så här berättar Susanne om situationen i sin nuvarande omsorg om sönerna som är i skolålder och tidiga tonåren:

> Jag har alltid fått säga ”Amen jag kan inte det här, så jag kan inte hjälpa dig. Jag kan inte läsa, jag kan inte skriva, jag kan inte förstå det här pappret”. Så därför så vill jag att mina barn ska slippa det här jävla helvetet jag har.
>
> F: Jag förstår.
>
> S: Det är nånting som vi talar om för våra barn att det här kan inte jag och det här vill jag att du ska lära dig. Åtminstone försöka lära dig, för jag kan inte det och du ser hur jobbigt det är.
>
> Så att det har ju killarna förstått ifrån början. Samhället är för våra barn. Inte för Henrik (maken) och mig. Just det här, hur man blir bemött. För vi vill ju liksom ja slussa ut killarna: ”Det här måste du gå igenom det här måste du lära dig”. […] Då slipper du göra det där helskotta.

Susanne brottas med upplevelser av en egen otillräcklighet och samtidigt gör hon vad hon kan för att detsamma inte ska drabba barnen. Hon försöker att motivera dem att anstränga sig i sitt lärande av viktiga färdigheter genom att peka på sig själv och egna tillkortakommanden. Hon försöker alltså att överbrygga den egna otillräckligheten genom att visa barnen en väg (”slussa ut”) för att barnen ska undkomma att drabbas av den utsatta situation som hon själv upplevt (”försök lära dig, för jag kan inte, och du ser hur jobbigt det är”). Det vill säga att hon upplever att hon själv kommer tillkorta och att hon känner sig utanför. Hon pekar på betydelsen av att de lär sig sådant som hon själv inte kan. Men i hennes uttalande finns en tendens av att lämna över en del av ansvaret för detta till sönerna själva att reda ut. Hon både önskar och kräver av sina söner att de ska tillägna sig förmågor som de saknar. Det är förmågor som hon själv saknar och inte heller kan vägleda dem i, mer än på ett övergripande plan motivera dem. De rutiner hon annars använt och behärskar fungerar inte.

När barnens konkreta omsorgsbehov alltmer överlämnas åt dem själva, tyder detta på en förändring av föräldraomsorgen. Även om föräldrarnas kärleksfulla välvillighet fortfarande existerar, blir omsorgen totalt sett mer på distans. De praktiker och ofta schemalagda rutiner som tidigare kännetecknats av att vara föräldraomsorg övergår mer till att vara barnens självständiga egenansvar och alltså inte längre en del av föräldraomsorgen. Denna tendens ses i flera av intervjuerna. Föräldrarna önskar att barnen tillägnar sig kunskaper som de inte själva har, men som de upplever att de saknar. De vet inte heller hur de ska hjälpa sina barn. Det kan beskrivas som att deras caring-for varken efterfrågas eller fungerar. Den är bättre anpassad till små eller yngre barn än till ungdomar. Samtidigt kan det också betyda att ungdomarna stimuleras att utveckla förmågor och tillägna sig färdigheter som ökar ungdomarnas egen självständighet. Vid intervjun med Jennie beskriver hon hur hennes femtonåriga dotter Tina är en tillgång i familjen på olika sätt:

> Jag kan använda datorn, inga problem så. Men, ja när det blir såna här invecklade saker, när han [sonen Tim] ska vara på olika sidor där dom har filmer, och där det inte det där går och jag ska hjälpa honom med något, då blir det så här: ”Tina, Tina”[dottern]
>
> F: Mm, kan hon hjälpa dig då?
>
> J: Ja, så kan det vara ja. Och sen... Du och jag vi lagar ju mat och så [vänder sig mot stödperson]. Och sen var det en dag som jag sa till Tina: ”Nej, jag vet inte vad vi ska äta”. Då var hon som dig [stödpersonen]: ”Nu delar du potatisen i klyftor, in med fisken, på grädde”, ”Bra!!” tyckte jag då (skrattar) och det blir supergott, ja. Jag gjorde så. Det blev superbra. Jo, men jag hade ju aldrig kunnat tänkt mig att göra det där med fisk.

Tinas närvaro och förmågor är en viktig kompenserande faktor för Jennies praktiska och konkreta omsorg om sina barn. Det tycks inte som att Jennie överlåter själva utförandet av olika uppgifter till henne, men dottern Tinas hjälp att komma på vad och hur hon ska göra, motiverar henne att komma i gång. Det tycks ske en kompenserande *rollomkastning* (Goffman, 1959/2014) där dottern ”rycker åt sig och regisserar interaktionen” (s. 170) och ger modern omsorg, för att dottern har uppfattat att modern är i stort behov av

det. Att Jennie drar en parallell mellan vad Tina gör och vad stödpersonen gör, tyder på att dotterns insats inte är obetydlig. Det tycks som att rollen som omsorgsgivare och omsorgsmottagare växlar mellan mor och dotter. Dotterns uppbackning och omtanke om sin mor är en förutsättning för Jennies konkreta omsorg om sina barn (och vice versa). Det antyder att dottern Tinas roll i familjen är värdefull för Jennie. Tina behövs som ett moraliskt stöd för sin mor för att hon i sin tur ska kunna ska kunna praktisera konkret omsorg om sina barn.

I ett antologikapitel om barn som anhöriga till mödrar med intellektuella funktionshinder diskuterar Mikaela Starke (2015) hur barnen blev ”unga omsorgsgivare” (s. 93) till sina föräldrar. Barnen i denna studie berättar att föräldrarnas oförmåga att sköta hushållet och ansvara för familjelivet ofta ledde till konflikter och bråk mellan föräldrarna. Då utvecklade barnen omsorgsstrategier som var anpassade till föräldrarnas behov och familjens samlade oförmåga. Starke för fram detta som en resiliensstrategi[20], hos barnen för att minska konfliktnivån i hemmet.

Jennies berättelse tyder på att hon håller på att utveckla en jämbördig relation med sin dotter. Även om det är så, är denna jämbördighet inte enbart en följd av att hon som förälder har gett dottern Tina ett större och större egenansvar efterhand som hon har bedömt dotterns mognad. I stället tycks rollomkastningen ha skett på dottern Tinas initiativ, då hon uppfattat att hon har en viktig kompenserande uppgift i familjen att fylla och därför axlat ett ansvar som från början inte var hennes, i linje med den resiliensteori som Starke diskuterar. Det är en strategi hos dottern för att bemöta moderns och familjens samlade oförmåga. Jämbördigheten har alltså uppstått mer som en följd av det ansvar som Tina tagit, snarare än som ett inflytande som hennes mor Jennie har gett henne.

I det här avsnittet framkommer hur föräldrarna kan känna sig icke-behövda eller otillräckliga inför vissa viktiga omsorgsbehov som deras ungdomar har. Föräldrarna upplever svårigheter i att kunna leva upp till de egna förväntningarna på sitt föräldraskap. Det finns en tendens av att föräldrarna

[20] Förmåga till motståndskraft mot riskfaktorer (s. 186).

drar sig tillbaka från sina ungdomars liv då de inte riktigt vet hur de ska praktisera sin omsorg om dem. Det tycks också vara så att barnen tilldelar sina föräldrar en mer perifer plats i det egna livet, då de inte längre har samma behov av fysisk omsorg och inte upplever att de har så stor nytta av sina föräldrar. När barnet övertar ansvar från sin förälder rubbas de inbördes rollerna och följs av omdanade villkor för omsorgen. I takt med att barnens behov av föräldrarnas praktiska hjälp blir mindre, kan följden bli att upplevelsen av relationens innebörd som en omsorgsrelation försvagas.

Även om barnets behov av fysisk omsorg och närhet med föräldern minskar efterhand, finns det andra områden där behovet av föräldrarna ökar i takt med barnets stigande ålder. Ett viktigt sådant område är föräldrarnas pengar. I nästa avsnitt utforskar jag hur föräldrarnas strävan efter att ge sina barn en god omsorg påverkas av barnens materiella förväntningar och av att föräldrarna har knappa ekonomiska resurser.

Föräldraskap och ungdomars konsumtionsnormer

Det finns en tendens i intervjuerna av att föräldrar som har yngre barn beskriver sina ekonomiska förutsättningar som någorlunda hanterbara, medan de med äldre barn beskriver en mycket tuff ekonomisk situation. Tobias och Emelie vars dotter är två år, beskriver att deras ekonomi fungerar:

> Det räcker. Vi lyckas nog spara kanske, tretusen. Cirka. Vissa månader har vi fler räkningar och ibland har vi mindre räkningar så. Vissa månader har det gått mer pengar till mat, vissa månader har det gått mindre. Det beror lite på vad för mat man köper också, framförallt. Jag försöker hålla det så billigt som möjligt.

Genom att de är sparsamma och att deras inköp utöver fasta kostnader i huvudsak är livsmedel, får de sina pengar att räcka. Dotterns personliga kostnader är inte särskilt märkbara. Det är stor skillnad från de föräldrar som har äldre barn. De uttrycker att barnen har behov av kläder och saker som andra jämnåriga har. Följaktligen behöver föräldrarna ta hänsyn till barnets egna sociala sammanhang med sina vänner i föräldraansvaret. För att kunna

ge omsorg med barnets välmående i fokus upplever föräldrarna att de behöver se till att barnen har likvärdiga materiella villkor som sina jämnåriga kamrater, vilket ofta handlar om att till viss del kunna följa vissa normer för konsumtion. Detta är svårt för dem. Inte sällan tycks det uppstå konsumtionskonflikter. Jennie berättar att även om hon och hennes femtonåriga dotter Tina för det mesta pratar mycket med varandra och har en bra relation, blir det ibland jobbigt och tufft när de pratar om pengar. Jennie säger:

> Ja, men du vet när man är femton år då kan man inte, då kan man inte köpa en jacka för kanske femhundra kronor. Utan det ska ju helst vara en jacka som kostar tusen kronor och över. Jo, hon har en poäng med det där. Det är bättre kvalitet och det håller jag med om fullständigt. Men om man inte har dom pengarna, då?

Jennie kan förstå dotterns argument om att köpa bra kvalitet som är dyrare, men det är inte möjligt för henne. Även Susanne har märkt av att barnens konsumtion har ökat sedan de blev äldre:

> Har du två tonåringar som ska ha märkes, nä, inte märkeskläder för det har dom aldrig fått men, alltså nått liknande. Då drar, då är inte barnbidraget mycket att hurra för, sen ska du ha mat på det, så ska du ha kläder, så ska du ha en adhd-kille som om man köper tennisskor åt honom på söndagen så är dom slut på fredagen.

Såväl Jennie som Susanne menar att de förstår att det är viktigt för sina barn att kunna vara som andra barn, så de gör vad de kan för att ge dem samma saker som sina kamrater, till exempel någorlunda moderna kläder. De menar att det är en stor utgift i familjens budget, speciellt skor och kläder som snabbt slits ut, där barnbidraget inte räcker till.

Ett ökat behov av föräldrarnas pengar är ett område som utmärker sig i intervjuerna och som tycks bli mer viktigt för att kunna ge omsorg om äldre barn. Intervjuerna tyder på att föräldrarna prioriterar barnens behov framför de egna, så att de i någon mån har likvärdiga villkor som andra barn. Ungefär samma fenomen uppmärksammas i Allison J. Pughs (2009) studie av barns

konsumtionskulturer, där hon visar att såväl barn som föräldrar prioriterar barnens delaktighet i sin sociala värld tillsammans med andra barn. En väsentlig del av detta är att ha tillgång till de saker och upplevelser som har mening inom det som Pugh beskriver som barnens egen ”värdighetsekonomi”, det vill säga produkter som har det högsta symboliska värdet i barnens sociala sammanhang med andra barn (a.a.).

Resonemanget har paralleller med vad föräldrarna i den här studien gör för sina barn. Föräldrarnas ständiga strävan efter det normala för att på vis undslippa stigma, återkommer här i en ny form. De är angelägna om att deras barn inte ska framstå som avvikare, eftersom deras egna negativa erfarenheter av att betraktas som avvikare har varit så drabbande för dem själva genom det egna livet. Föräldrarnas angelägenhet om att deras barn ska inkluderas i sociala gemenskaper och inte behöva uppleva att de ställs utanför och stigmatiseras, bottnar med andra ord i föräldrarnas personliga erfarenheter av just detta. Föräldrarnas omtanke om sina barn gör att de inser att deras barn behöver få vissa produkter (”jacka som kostar tusen kronor”, ”märkeskläder”) som kan vara symboler för att de ska erkännas och inkluderas i gemenskapen med andra barn, eller som Giddens (1991) formulerar: ”the project of the self becomes translated into one of the possessions of desired goods and the pursuit of artificially framed styles of life” (s. 196). Det sätt som barnen framställer sig själv gentemot andra barn, är på många sätt kopplade till vad de äger och konsumerar.

Dessa rådande konsumtionsideal- och trender ställer krav på föräldrarna och deras förmåga att ge omsorg, för att de ska kunna leva upp till sina egna omsorgsideal. I görandet av en praktisk omsorg om äldre barn, – som barnen uppfattar möter deras behov och ger mening av att vara omsorg – upplever föräldrarna ofta att de behöver ha tillgång till pengar. För att kunna leva upp till gällande ideal och visa fram sig själv som ”normal” behöver barnen visa att de tar intryck av de influenser som florerar i deras nya sociala sammanhang. Dessa influenser kan bland annat handla om vad som är de coolaste kläderna att bära eller vilka produkter som är de ”rätta” att äga, det vill säga konsumtionsideal.

Inflödet av sådana ideal är en ofrånkomlig del av att leva i ett senmodernt samhälle menar Giddens (1991). Han beskriver det som att moderniteten öppnar upp för projektet ”själv”: ”but under conditions strongly influenced by standardising effects of commodity capitalism” (s. 196). Individens, i det här fallet det mognande barnets, självförverkligande är i själva verket starkt påverkade av standardiserade konsumtionsmönster, skapade av ”marknaden”. Mot bakgrund av sina ekonomiska förutsättningar uppfattar föräldrarna att dessa materiella ideal nästan är omöjliga att leva upp till. Många av de intervjuade föräldrarna uttrycker att det är svårt att få pengarna att räcka till familjens grundläggande behov och dessa nytillkomna behov förstärker upplevelsen av ekonomisk knapphet. Det stämmer överens med vad Stina Fernqvist och Elisabeth Näsman (2016) har observerat. De lyfter fram att familjer där föräldrarna har kognitiv funktionsnedsättning lever med en ekonomisk knapphet som påverkar dess basala behov, såsom hyra, el och livsmedel och som föräldrarna upplever är tätt sammanlänkad med deras funktionsnedsättning (a.a.). En sådan ekonomisk knapphet blir starkt utmanad i mötet med barnens konsumtionsnormer.

För föräldrarna blir följden att egna berättigade behov inte tillgodoses. Susanne berättar att hennes stödperson Kerstin inte riktigt förstår hur hon upplever sin situation. Kerstin har föreslagit hon ska: ”Piffa upp mig, köpa lite nya kläder”, för att hon tror att Susanne skulle må bra av det. Men Susanne håller inte med:

> Det är mat på bordet, det är kläder till ungarna, det är tak för huvudet, bil så att man kan skjutsa dom fram och tillbaka till skolan, att dom får bra skolgrej, utbildning. Sen får Henrik [maken] och jag komma därefter. Då har till exempel Kerstin [stödperson] sagt ”Men Susanne, nu måste du göra något åt dig själv”. Men vad? Jag har barn. Jag har inte dom pengarna att sköta om mig själv.

Hennes uttalande uttrycker att hon upplever att stödpersonens välvilliga omtanke är insiktslös utifrån den ekonomiska situation som hon har. Hon prioriterar nämligen sina barn och kan inte lägga pengar på sitt eget utseende. Att stödpersonen inte förstår det känner hon sig lite förnärmad av. Även Maja

berättar att hon inte har möjlighet att prioritera familjens pengar på sina personliga behov. Majas son är fortfarande ganska liten, men hennes uttalande belyser tydligt de känslor och strategier som föräldrarna med större barn uttrycker, och som blir alltmer påtagliga i takt med att barnens behov av pengar ökar. Hon berättar:

> Dom har gjort en ganska komplicerad operation på mina ögon som har gjort att eftervården blir ganska kostsam, med speciella papper och medicin och så som jag måste bekosta själv. Varje månad efter att vi har fått lön så går vi och handlar allt som Sami (sonen) behöver, så att vi har det. […] Det är väldigt knapert, det finns behov som vi får tränga undan. Saker som vi skulle vilja göra som vi inte kan göra. Och jag väljer att inte bry mig om de behoven.

Majas berättelse om hur hon och maken inte ger sig råd att köpa den medicin som hon är ordinerad efter sin operation, för att de känner att de måste prioritera sin sons behov, sätter ljus på en mycket begränsad ekonomisk situation. Strategin av att helt enkelt ”välja” att inte bry sig om de behoven, trots att de som i det här fallet tycks vara uppenbart berättigade, pekar mot hur föräldrarna med sina små ekonomiska marginaler prioriterar sina barn. Föräldrarna tycks känna sig närmast tvungna att inordna sig i de konsumtionsnormer som är rådande för barnfamiljer. I en utpräglad konsumtionskultur behöver de kunna känna att deras barn får det som andra barn får. Föräldrarna har en stark önskan om att göra det som är bäst för barnet. För föräldrarna innebär det en stor påverkan på deras redan begränsade ekonomi, vilket i sin tur bidrar till att öka på deras utsatthet.

Bauman (2012) diskuterar att konsumtion har en nära koppling till moral. Han menar att i det postmoderna samhället tycks konsumtion fungera som ett ”moralsubstitut” för den omtanke och kärlek som kräver en viss självuppoffring som människor inte har möjlighet till. Konsumtion blir då ett sätt att manifestera en viss moralisk hållning som ”marknaden” bestämmer (s. 90 f.). Resonemanget har viss bäring på det som föräldrarna berättar i den meningen att de, genom att köpa det som barnen vill ha och behöver, vill visa sina barn att de älskar dem. På så sätt är deras konsumtionsideal också ett

manifesterande av en moralisk hållning. Men för föräldrarna i studien är skälen dessutom ett sätt att visa fram för omvärlden att de kan erbjuda sina barn ”normala” materiella villkor, att kunna visa att deras barn inte saknar något som andra barn har. Det hänger samman med att de vill framställa sig själv som ansvarsfulla föräldrar, som jag belyser i kapitel sju. Där diskuterade jag hur det ansvarsfulla föräldraskapet är huvudstrategin för att motverka omgivningens ifrågasättanden och risken för att stigmatiseras. Mot denna bakgrund motiveras prioriteringen av barnens behov och undanträngning av egna, i många fall väl berättigade behov. Fruktan för att betraktas som en otillräcklig förälder, eller att deras barn ska uppleva den obehagliga känslan av att vara stigmatiserad, är långt större än egna materiella behövligheter.

Ett ytterligare område där barnets behov av sina föräldrars omsorg tycks öka i takt med att barnet blir äldre är relaterat till barnets skolgång. I intervjuerna utmärker sig skolgången som särskilt viktigt för föräldrarna och det tyder på att det kan vara en drivkraft för dem att fortsätta försöka vara ett stöd för sina barn, trots att de kan känna sig osäkra på hur detta kan göras. I nästa avsnitt fokuserar jag på föräldrarnas omsorgspraktiker i relation till barnens skolgång.

Omsorg som rustar för framtiden

Överlag betonas skolgången som väldigt viktig av föräldrarna. Att barnen klarar skolan och att de får en utbildning nämns av flera som en möjlighet för ett gott liv, en chans som de uppfattar har gått dem själva förbi. Så här funderar Jan på sina barns framtid:

> Det är nog inte så mycket man kan påverka så för att… Ja, försöka få dom att kämpa för att bli godkända, men kan dom bli lite bättre så ska dom göra det också. Utan att plugga ihjäl sig.

Skolan uppfattas av Jan som en av få möjligheter som föräldrar har för att kunna påverka sina barns framtid i en positiv riktning, även om han också uppfattar att det kan finnas personliga gränser hos barnen (”plugga ihjäl sig”). Att utbildningen ges ett så högt värde är nog till stor del en konsekvens av

föräldrarnas egna uppväxter och liv. De menar att deras egen bristfälliga skolgång har begränsat dem genom livet och de oroar sig och vill inte att detsamma ska drabba de egna barnen. I berättelserna finns en tydlig strävan mot att barnet får en användbar utbildning och kunskaper inför sitt vuxenliv och sin framtid. Att de själva värdesätter barnens skolgång så högt motiverar dem att försöka fortsätta hjälpa sina barn, trots att de inte riktigt vet hur de ska göra.

En del av de intervjuade föräldrarna menar att barnens skolgång fungerar bra, vilket får till följd att deras omsorger för att se till att barnen tillägnar sig sin skola upplevs tryggt och inte så betungande. Det är tillräckligt att de följer med i vad barnen gör och hur de verkar må i skolan. Caroline säger så här:

> Där känner jag mig väldigt trygg, för jag har bra kontakt med skolan. Det har jag, med läraren och sånt, så det är bra. Dom ringer så fort det är nånting dom tycker, alltså så fort det är nån oro, något som inte är ok liksom. Minsta lilla. Och det tycker jag är bra faktiskt.

Trygghet i relationen med skolan är framträdande i det Caroline säger. Det hon själv upplever att hon behöver göra för att säkerställa att barnens skolgång fungerar, är att vara tillgänglig för skolans information och att prata med barnens lärare när de ringer upp henne. Mestadels handlar det alltså om en ganska passiv position, även om hon behöver vara lyhörd för om behov av mer aktiva insatser uppstår (”nånting dom tycker”). Upplevelsen präglas av att de egna omsorgsförmågorna räcker till för barnens behov, även när det gäller skolgången.

Men alla föräldrar har inte erfarenhet av att skolgången fungerar smidigt. Det innebär ofta att föräldrarna behöver vara betydligt mer personligt aktiva i att skapa förutsättningar för att barnen ska komma till en gynnsam och stimulerande lärandesituation. Ofta handlar det om de barn som i likhet med sina föräldrar kan ha svårt för att tillägna sig kunskaper på det sätt som de förmedlas i skolan. Lena berättar om vad hon gjort för att försöka att få till en fungerande skolgång för sin elvaårige son Vilgot:

> Vilgot [sonen] tyvärr, hade ju väldigt mycket fel folk i sin skola, som absolut

> inte fatta hur han funka. Och pressa han för mycket. Och dom ringde. Det var krismöte, varje jäkla vecka, jag svär. Och jag försökte. Jag gav till och med en lista till rektorn och försökte förklara att ”Ni måste göra på ett annat sätt”. Men ingenting hände liksom. Han har ju lidit mycket av det. När han kom hem, då var ju han arg för att det inte funkat i skolan. Så då fick ju jag ta alla hans utbrott då och kämpa då.

Lena är mycket kritisk mot hur skolans personal har arbetat för att främja en god lärandemiljö för hennes son Vilgot. Sonens utbrott och skolans signaler har gjort att hon förstått att skolgången inte har alls lett fram till kunskaper och en god utbildning som hon anser är så viktig för hans framtid. Omsorgen om Vilgot har lett henne till att hon själv har känt sig tvungen att ta en aktiv och drivande roll för att få till en förändring i skolan. För att skolgången ska nå fram till en lärandesituation och kunskapsinhämtning för Vilgot, upplever Lena att hon praktiskt och konkret har behövt engagera sig. Hennes uttalande pekar mot att detta varit både svårt och ansträngande (”fick jag ta alla hans utbrott”). Dessutom tycks ansträngningarna inte ha lett fram till en önskad förändring (”ingenting hände”). Det tyder på att skolan har lagt över ett stort ansvar på henne för att sonens skolgång skulle fungera, som hon ensam inte kan klara av. Det har inte räckt att hon har uppmärksammat skolan på sonens särskilda behov. Hon menar att det har funnits ett behov av konkreta insatser och ett flexibelt stöd i skolgången som hon själv inte har kunnat erbjuda, som skolan inte har gett och som sonen därmed inte heller fått. Det vill säga att hon saknar egna verktyg för konkret omsorg och behöver andras stöd för det. Detta beroende innebär att hon själv inte kan behålla kontroll över ett område i omsorgen som hon upplever sig ansvarig för och som hon själv anser är mycket viktigt.

Flera av föräldrarna menar att det ofta är svårt för dem att veta vad de kan göra för att stötta sina barn i deras skolarbete. Ofta relaterar de dessa tillkortakommanden med att de själva har fått en bristfällig skolgång (se kapitel fem). Så här säger Johanna om sin femtonårige son Sebastian: ”Skolan har väl varit ganska tuff för honom i och med att jag inte [har] kunnat hjälpt honom med läxorna”. I hennes uttalande framträder att hon, genom att vara lyhörd har uppfattat att sonen haft behov av hennes stöd i sitt skolarbete. Hon

har velat men inte kunnat hjälpa honom, eftersom hon känt att hon saknat sådan kompetens. Det vill säga hon saknar de konkreta färdigheterna för att kunna erbjuda relevant omsorg i denna situation.

Ofta behöver föräldrarna förlita sig på att andra vuxna som kan kompensera för deras avsaknad av vissa kunskaper, kan hjälpa dem. För även om barnen får undervisning i skolan, upplever föräldrarna att det är de som har det överordnade ansvaret för att den fungerar. Jennie berättar om sin elvaårige son Tim, som är i behov av särskilt stöd i skolan:

> Ja, så man kan säga så här: skulle inte jag bry mig över allt det här, ja men, hur blir det sen då? Hur blir det sen? Nu när han håller på att bli vuxen. Liksom.
>
> F: Mm. Det vilar ett tungt ansvar på dig. Är det det du säger?
>
> J: Ja, jag känner så. Jag känner så. Därför att, han måste ha. Han måste ha hjälp med sånt där. För glömmer jag. Jag märker ju att när jag glömmer, ja, men då kan han säga till mig så här sen: ”Men mamma du skulle ju ha sagt nånting, du vet ju att jag är glömsk”. Ja ja, då brukar jag säga det: ”Det är jag med, men vi gör så gott [vi kan]”.

Jennie uttrycker sin oro för Tims skolgång. Hon upplever att skolgången, som är helt central för hans framtid, innebär två stora utmaningar för henne. För det första handlar det om att hon känner att det verkliga ansvaret för att Tim ska förvärva kunskaper och få den utbildning som hon själv i stora delar saknar, till syvende och sist vilar på henne. Trots att det finns hjälp och stöd att få, så måste hon vara den som ser till att allt fungerar. Det vill säga att det är hennes egna konkreta stöd till Tim i hans skolgång som kan vara avgörande för hur det går. Det leder in på den andra utmaningen. Hon måste fungera väl inom de områden där hon, till följd av sin funktionsnedsättning, har begränsad förmåga på (minnesförmågan). Hon måste se till att det hon inte själv kan hjälpa Tim med blir kompenserat av andra vuxna.

Känslan av att inte räcka till för sitt barn, väcker oro hos föräldrarna. Men det en annan slags oro än att inte själv leva upp till ett gott föräldraskap i andras ögon. I stället är oron förknippad med en känsla av att sakna vissa förmågor

som är viktiga för barnet att de har. Det handlar om förmågor som föräldrarna själva anser är centrala för att försäkra att barnen har goda förutsättningar för ett gott vuxenliv i framtiden. De bryr sig om och önskar det bästa för sina barn, men de har svårare för att omsätta sin välvilja till konkreta handlingar som gagnar barnen, vilket gör att de sammantagna villkoren för omsorgen blir osäkra. Det är annorlunda från hur de kunde praktisera omsorg som var mer i linje med barnets utvecklingsnivå, i ett ”här-och-nu” när barnen var små. Omsorgen kunde då ges med en större trygghet, mindre ambivalens och känslor av otillräcklighet.

Tidigare studier har visat att det är mycket vanligt att mödrar med intellektuell funktionsnedsättning lever med hög stress (Aunos, Feldman, & Goupil, 2008; Feldman, Léger, & Walton-Allen, 1997). Dessa stressnivåer tenderar att öka med barnets ålder och är som högst när barnet är i skolåldern. Mödrarna i Maurice Feldman och kollegors studie (1997) menade att det var deras kontakter med skolsystemet som orsakade deras stress. De upplevde sig stigmatiserade av lärarna, andra föräldrar och barn, och de upplevde sig begränsade när det kom till att hjälpa sina barn med studierna (a.a.). Föräldrarna som intervjuats i denna studie har inte specifikt berättat att de själva känner sig stressade i relation till sina barns skolgång. Deras berättelser är mer fokuserade på barnen. Barnens skoltid beskrivs mer i termer av möjligheter men också oro för barnens framtid. Ändå ser jag kopplingar till Feldmans studie såtillvida att berättelserna om föräldraskapet förändras från småbarnstiden till skolåren med betydligt högre krav som medför mer oro hos föräldrarna.

Trots sin oro skildrar en del av föräldrarna att värdet av skolgången är så viktig för dem att de vägrar att låta de egna svårigheterna stå i vägen för barnets framtid. De mobiliserar de resurser som de har för att säkerställa att barnet inte ska drabbas av samma utanförskap som de själva har gjort. Så här resonerar Jennie om Tims skolsituation:

> Han ska inte sättas i normal skola och gå igenom samma helvete som jag hade. Självförtroendet växer inte utav sånt.

F: Nej.

J: Så ja. Det kämpade jag för. Med han.

F: Ja. Och hur går det? Alltså, får han den hjälp som han?

J: Ja, ja.

Jennies egna barndomsupplevelser av skolan som ett ”helvete” (se kapitel fem) har lagt grund för hennes kampvilja. I ljuset av sina egna dåliga erfarenheter av att uppleva sig utanför som vuxen har Jennie kämpat för att hennes pojke ska få rätt till utbildning i en liten undervisningsgrupp, med lärare som kan möta hans behov. På så sätt har hon utmanat sina egna svårigheter och den process som kan riskera att hennes historia upprepas för sonen.

Jennies berättelse visar att hon har antagit en aktiv roll för driva igenom sonens rättigheter och att hon har ställt krav på att få inflytande i sin roll som förälder. Hon har gjort motstånd mot att bli marginaliserad genom att vägra att återta den roll som utanförstående som hon hade som barn. Med andra ord har hon ställt krav på att samhället ska leva upp till sin egen målsättning om att erbjuda en utbildning som anpassas efter elevers särskilda förutsättningar (Skollag, 2010:800, 1 kap 4§). Hennes berättelse ger exempel på hur en del föräldrar i sin kärleksfulla omsorg om barnet behöver kämpa sig till ett utrymme i interaktionen med skolan, för att kunna få till stånd ett reellt inflytande som kan kompensera för egna tillkortakommanden, (exempelvis bristande skolkunskaper och studieteknik). Det handlar om att få hjälp att förstå olika alternativ på åtgärder och förmodade konsekvenser av dem, så att de har ett grundligt underlag att ta ställning till när de reflekterar och fattar beslut å sina barns vägnar.

Ett annat sätt att beskriva Jennies agerande på är att hon kräver att erkännas både det maktutrymme som föräldrar har i relation till sina barn i skolans värld[21], och tillgång till relevant information med hänsyn till barnets perspektiv. Det vill säga förutsättningar för att kunna uppfylla sin roll som

[21] ”utbildningen syftar till att *i nära samarbete med hemmen* främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling” Skollag 1 kap 4§ 3 st (*författarens kursivering*)

skolbarnsförälder. Jennie säger att genomdrivandet av sonen Tims rättigheter definitivt inte har varit enkelt för henne. I motsättning till att försöka passera genom *skylning* (Goffman 2014/1963, se även kapitel sex), så handlar det i stället om att träda fram och blottlägga sina (och sonens) tillkortakommanden och att framhäva och kräva de rättigheter som samhället erbjuder till personer med dessa behov. Kraften att ändå göra det motiverar hon med att sin vilja för att sonen ska ingå i sociala sammanhang där han är inkluderad och får känna sig värdefull, samt för att undgå risken för att han ska etiketteras som utanförstående (Becker, 1963/2019) så som hon själv blivit som barn.

Det framkommer att omsorgspraktikerna ofta handlar om att försöka skapa förutsättningar för sina barn och ungdomar för att komma till en fungerande lärandesituation och att stötta dem i deras kunskapsinhämtning. Dessa undervisningsrelaterade situationer är områden som föräldrarna upplever är svåra att agera i. Ofta har de liten egen erfarenhet och kan i viss utsträckning sakna inlärda färdigheter och rutiner att falla tillbaka på och använda när det gäller skolan. Det gör att föräldrarnas omsorg relaterad till ungdomarnas skolgång till viss del är otrampad mark för dem.

En ytterligare aspekt är att behoven relaterat till skolgången inte är så väldefinierade. Behoven kan snarare beskrivas som föräldrarnas lyhördhet för att kunna förstå när det påkallat att agera om barnet/ungdomen behöver hjälp eller stöttning och då flexibelt kunna ställa sig själv till förfogande för att hjälpa barnet. Således tar omsorg relaterad till barnens skolgång utgångspunkt framför allt i föräldrarnas välvilliga intresse och omtanke, men då det är befogat aktiveras också deras praktiska göranden. Det är en ganska väsentlig skillnad jämfört med den rutiniserade och planerade småbarnsvardag som jag diskuterar inledningsvis i detta kapitel. Då förutsättningarna i hög grad påverkas av vad andra gör och då föräldrarna har små möjligheter att själva planera sina göranden efter eget huvud, ställer detta andra och större krav på förmåga till att kunna anpassa sig och att kunna improvisera i stunden. Hur omsorg kopplad till barns skolgång ska göras är därför svårfångat för föräldrarna, samtidigt som det är särskilt viktigt för dem. Hög grad av osäkerhet och samtidigt ett högt värde, gör att barnens skolgång utmärker sig som ett distinkt område i föräldrarnas omsorg.

Sammantaget visar det som föräldrarna berättar att barnets skolgång är särskilt viktig för dem. De är genom egna erfarenheter, väl medvetna om betydelsen av skolan för barnets välbefinnande och för dess rörelse mot framtiden. Den egna historian av att vara utanförstående och att stigmatiseras ska inte få upprepas hos barnet. Trots att skolbarnsföräldraskapet ibland kräver mer av dem än vad de egentligen upplever att de kan klara, väcker barnets skolgång och utbildning engagemang. Denna starka känsla att göra allt för sitt barn, oavsett om man tvingas ut i områden som man inte behärskar, bottnar i den kärlek som grundlagts under barnets uppväxt i en nära interaktion mellan föräldrar och barn och till viss del i erfarenheter från den egna barndomen.

Avslutande reflektioner

I detta kapitel har jag utforskat och diskuterat föräldrarnas fokus för sin omsorg genom barnets uppväxt. För föräldrarna i denna studie är deras gemensamma samvaro med sina barn, i föräldraskapets olika göranden och i de vardagliga rutinerna i föräldraskapet och i familjen, viktiga sammanhang i vilka omsorgens dimensioner tar form. Genom vad de berättar om sin omsorg om barnet, ser jag kopplingar till deras egna erfarenheter under uppväxten såsom betydelsen att få omsorg av de egna föräldrarna, och deras första steg för att göra ”rätt” i sitt föräldraskap. Föräldrarna uttrycker klart att barnens välgång är deras mål med sin omsorg. På så sätt får deras omsorg ett slags moralisk och etisk betydelse utöver den rent praktiska. De vill inte att barnen ska stigmatiseras på samma sätt som de själva har blivit. Till sina barn vill de förmedla sociala och kulturella koder om hur de bör bete sig för att undvika stigman.

I mitt närmande av hur föräldrarna talar om sin omsorg har jag tagit utgångspunkt i Morgans (1996; 2011) omsorgsbegrepp, som uttrycker två olika dimensioner. Dimensionen *caring-for*, karaktäriseras av praktiska och konkreta göranden i barnets fysiska närhet. Dimensionen, *caring-about*, definierar hur vissa handlingar och göranden genom känslor och känsloutbyten ges mening av att vara just omsorgpraktiker. Det handlar om

upplevelser och kommunicerande av kärlek mellan föräldern och barnet och hur omsorgen får sitt uttryck i det mellanmänskliga samspelet, som välvillighet eller omtanke genom att försöka anta barnets perspektiv.

Genom att tolka föräldrarnas omsorg med hjälp av dessa begrepp framträder att föräldrarnas kärlek, välvilja och intresse för sina barn och deras liv är stark. De är mycket angelägna om att försöka vara goda och omsorgsfulla föräldrar för sina barn. Så länge de har möjlighet att rutinisera vardagen och att barnens behov kan uppfyllas av det föräldrarna gör, det som de har kunskap om och resurser till, vållar den praktiska omsorgen sällan några bekymmer. Dock kan föräldrarna uppleva att de har svårt för att ge barnen en god praktisk omsorg när de har bristfällig kännedom om sammanhanget, när de måste improvisera i stunden och när deras ekonomiska resurser är otillräckliga.

I berättelserna om omsorg framträder att det finns ett samspel mellan *caring-about* och *caring-for*. Genom sin kärlek och omtanke, alltså caring-about, kan föräldern bli uppmärksammad på konkreta omsorgsbehov hos barnet, som i sin tur kan leda fram till konkreta caring-for-praktiker. Det visar att föräldrarna försöker att vara följsamma för vad barnen behöver och gör vad de kan för att ge dem det. Ett annat sätt att beskriva det på är att föräldrarna, genom caring-about, blir uppmärksamma på komplexa behov som inte kan bemötas med de rutiner föräldrarna behärskar och är vana av. På det här sättet blir caring-about vägledande för vad som är mest centralt i omsorgen. Det kan också fungera som en drivkraft för att få caring-for -praktiker till stånd. Caring-about ger dock inte någon vägledning för hur praktikerna i caring-for konkret kan göras.

Föräldraomsorgen innebär en komplexitet utöver det tillrättalagda föräldraskap som föräldrarna är angelägna om att visa fram för en granskande omgivning (se kapitel sju). Även om ett idealiserat föräldraskap kan synliggöras genom väletablerade praktiker och rutiner, så handlar det inte enbart om att uppfylla vissa förväntningar. I sådana situationer kan föräldrarna uppleva att de kommer till korta. Berättelserna visar tydligt att föräldrarna i sin interaktion med barnet ibland upplever att deras egna rutiner och resurser inte räcker till för barnens omsorgsbehov.

Föräldrarna upplever att deras möjligheter för att kunna ge adekvat omsorg minskar när omsorgsbehoven hos barnen förändras i takt med dess stigande ålder. När barnen är små är betoningen i föräldrarnas omsorg på caring-for praktiker i barnets fysiska närhet, utbredd i tid. Till stor del består omsorgen av praktiker som kretsar kring barnets personliga skötsel och stimulans som föräldrarna har färdigheter, förmågor och rutiner för. Det rutiniserade småbarnslivet med hög grad av fysisk närhet och med ett tydligt och greppbart innehåll som föräldrarna själva i hög grad kan styra över, underlättar och bidrar till känslor av ontologisk trygghet och av att vara en tillräckligt bra förälder som gör gott för sitt barn och som lever upp till omgivningens förväntningar. Detta beskriver jag inledningsvis som den första nyansen av caring-for.

I takt med barnets mognads- och självständighetsprocess sker en successiv förändring av omsorgsbehoven. Den fysiska och omedelbara interaktionen mellan barn och föräldrar glesnar när barnet blir äldre. Det påverkar möjligheterna för föräldrarna att upprätthålla de rutiner som på olika sätt medverkat till att stärka relationen. Barnets egen vilja och önskemål blir tydligare och mer styrande i omsorgen. Det är tydligt att senmoderna normer och ideal (Bauman, 2012; Giddens, 1991) om barn- och ungdomsliv som barnen för in i familjen, får en allt större betydelse i relationerna mellan barn och föräldrar och detta påverkar föräldraskapet. Vidare blir barnets skolgång en allt viktigare del för föräldrarna att engagera sig i. För föräldrarna innebär detta att omsorgen inte längre på samma sätt kan utgå från deras egen situation, sådant som de har kontroll över och resurser för. I stället måste de i högre grad anpassa omsorgen utifrån barnets situation och barnets eget liv. Det är tydligt att dessa anpassningar upplevs göra föräldraskapet svårare, än när de själva kunde styra över sin och barnens vardag.

Ett särskilt sådant område som utmanar föräldrarna är kopplat till deras knappa ekonomiska resurser. Berättelserna visar tydligt att föräldrarna, trots att de prioriterar sina barn, upplever att det är mycket svårt att erbjuda barnen likvärdiga materiella villkor som deras jämnåriga. Det bidrar till en upplevelse av att inte kunna leva upp till sina egna krav på omsorg, alltså att inte konkret kunna praktisera den omsorg som de sensibelt uppfattar att barnen behöver.

Med andra ord upplever föräldrarna att deras ekonomiskt ojämlika livssituation har påverkan på deras möjligheter att erbjuda sina barn en tillräckligt bra omsorg.

Jämfört med hur uppgifterna i småbarnslivet ofta kan ta utgångspunkt i föräldrarnas förmågor, inlärda färdigheter och rutiner, fordrar omsorgen när barnen blir äldre allt oftare mer proaktiva handlanden med en större komplexitet och som ställer krav på förmåga att i stunden kunna ta improviserade beslut. Detta beskriver jag i inledningen av kapitlet som den andra nyansen av caring-for. Det gör omsorgspraktikerna svårare och mer osäkra. Föräldrarnas berättelser pekar dock tydligt på att även dessa handlingar upplevs som en helt central del av deras föräldraskap, som de mer eller mindre måste praktisera för att uppfylla sina egna förväntningar gentemot barnen. De behöver ha ett förhållningssätt till sina dilemman och till hur de kan hantera komplexiteter. Det gäller även då situationer upplevs sammansatta på ett sätt som gör det svårt att få en uppfattning om vad som är det ”rätta” att göra och då de inlärda färdigheterna och de egna erfarenheterna inte ger tillräcklig vägledning. När de inte har rutiner och inlärda färdigheter att falla tillbaka på, sjunker deras förutsättningar att hantera en situation avsevärt. Jämfört med den självsäkerhet som föräldraskapet utstrålar när förutsättningarna finns och är tydliga för dem, är skillnaden stor.

En central iakttagelse i detta kapitel är skillnaden mellan trygghet, tydlighet och förutsägbarhet å ena sidan och osäkerhet, ovisshet och oklarhet å andra sidan. Det framgår tydligt att föräldrarna upplever att de egna förmågorna till omsorg är betydligt starkare om de känner att förutsättningarna är klara för dem. Etablerade rutiner i vardagslivet och fysisk närhet till barnen är sådant som ökar föräldrarnas upplevelser av förutsägbarhet och trygghet. När förutsättningarna i omgivningen är givna och förväntningarna på föräldraskapet är begripliga och hanterbara flyter föräldraskapet på.

Motsatt leder ovisshet och oklarheter till osäkerhet och stress. Att det i ett föräldraskap ingår delar som är oförutsägbara eller komplexa är dock en realitet. Det framkommer att föräldrarna upplever att de har en begränsad kapacitet när det gäller att hantera vissa situationer. Det kan leda

rollomkastningar där barnet får ta ett större ansvar för den egna situationen och ibland också behöver vara omsorgsgivare till sin förälder.

Känslan av otillräcklighet kan dock också väcka motstånd och kraft för förändring. I intervjuerna framkommer att detta särskilt gäller barnens skolgång. Föräldrarna är medvetna om att de själva och deras barn har rättigheter till stöd. Genom att blottlägga sina egna svårigheter och själv vara drivande i processen för att få stöd, kämpar de å sina barns vägnar för att barnen ska få ett konkret och anpassat stöd som är adekvat för deras behov. På så sätt relaterar de olika omsorgsdimensionerna *caring-for* och *caring-about* till varandra: Vardagens trygga ordning i omsorgen återskapas genom görandet av rutiner (caring-for) och ges på samma gång mening av att vara god omsorg (caring-about). Genom omtanke om barnet och den intima kunskap om varandra som uppstår när föräldrar och barn delar sitt vardagsliv och rutiner, utvecklar föräldern en intim kunskap om sitt barns unika omsorgsbehov. Med denna utgångspunkt kan föräldern utöva en omsorg som är reflekterande i relation till kunskapen om barnet och proaktiv i relation till vad föräldern uppfattar är viktigt för barnet i framtiden.

I föräldraomsorgen finns det ofta behov av andra personers resurser och stöd. Många föräldrar lever i närheten av sina anhöriga och umgås med dem i sitt vardagsliv. När de känner sig trygga med personer i sin omgivning är de angelägna om att få deras stöd. Det visar hur viktigt det är att omgivningen visar dem tillit och hjälper dem att begripliggöra händelser och situationer i deras föräldraskap. Därigenom spelar de anhöriga ofta en roll även i föräldrarnas familjeliv och många av dem är en del av omsorgen om barnen. Vidare har nästan alla föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning samhälleliga stöd i någon form i sitt föräldraskap. Genom att de mottar dessa stöd utvecklar föräldrarna relationer på olika nivåer med dem som utför stöden, deras stödpersoner. Hittills har jag bara ytligt berört dessa relationer och stöd av ett socialt nätverk men intervjuerna visar att de har en central plats i föräldrarnas föräldraskap, inte minst i deras omsorgspraktiker. Nu är det dags att särskilt rikta blicken mot dem. I nästa kapitel sätter jag fokus på hur föräldrarna förhåller sig till det stöd som de får av sina anhöriga och det som de får från samhället.

KAPITEL 9. AUTONOMI I FÖRÄLDRASKAPET OCH BEROENDE AV STÖDJANDE SOCIALA NÄTVERK

I de intervjuade föräldrarnas berättelser nämns en rad olika personer som på olika sätt är en del av deras vardagsliv och föräldraskap och som bidrar till omsorgen om deras barn. Fram till nu har dessa personer bara skymtats i texten, men många av dem har i verkligheten en ganska framträdande position i de föräldraskap som denna avhandling handlar om. I de föregående kapitlen har jag diskuterat att föräldrarna upplever sig iakttagna av omgivningen, att de är angelägna om att framställa sig som ansvarsfulla föräldrar och att det ansvarsfulla föräldraskapet på många sett tar sin form genom omsorg. På olika nivåer kan personer i det nära nätverket ha en betydande funktion för hur denna omsorg fungerar. I detta kapitel fokuserar jag på föräldrarnas upplevelser av att ha anhöriga och professionella stödpersoner involverade i sitt föräldraskap och hur de själva uppfattar betydelsen av deras stöd för sin omsorg om barnen.

För att förstå hur föräldrarna själva uppfattar vem som är viktig och som ingår i deras sociala nätverk, använde jag en nätverkskarta vid intervjun. Jag beskriver detta närmare i metodkapitlet. Nätverkskartan visade att de personer som de beskrev som sina viktigaste sociala relationer oftast ingick i den sociala grupp som de betraktar som sin ”familj” (jmf. Morgan, 1996) samt den sociala grupp som är deras ”stödpersoner”. Att föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning beskriver sitt sociala nätverk i form av både informella relationer, såsom familj och vänner, och formella relationer, såsom

professionella kontakter har även belysts av Starke (2022). I följande framställning tar jag fasta på dessa två sociala grupper och studerar föräldrarnas uppfattningar om deras betydelse för sitt föräldraskap.

Att andra vuxna är inblandade i föräldraskapet innebär att föräldrarnas självständiga styrande över familjens inre liv blir påverkat. Graden av involvering kan variera mycket. Föräldrarnas egen hållning till de anhöriga och andra stödpersoner och hur de tillmäter betydelse till deras stöd varierar också. Det har påverkan på om de upplever att stödet bidrar till beroende och hur de värderar den egna autonomin. I min analys av föräldrarnas förhållande till andra personers involvering och stöd i deras föräldraskap har jag utgått från relationen mellan autonomi och beroende. *Individuell autonomi* är en bärande del i de funktionshinderpolitiska målsättningarna och dess innebörd har diskuterats av forskare genom årtionden (Bagnall Munson, 2019; Jormfelt, 2016; Söder, 1990). Jag har funnit Inger Marie Lids (2022) resonemang om autonomi både som en status som rättighetsbärare och som en kapacitet för att utöva rättigheter, som en användbar utgångspunkt för att förstå föräldrarnas berättelser.

Lid (2022) menar att när autonomi kopplas ihop med kapaciteter för ett individuellt oberoende, kan oförmåga att på egen hand utöva sina rättigheter betraktas som bristande autonomi. Dock är vi som människor aldrig helt oberoende av varandra och kapaciteter för autonomi skapas i samspelet mellan människor som är ömsesidigt beroende av varandra, menar Lid. Hon beskriver detta som *relationell autonomi*. Ett erkännande av att individer har olika funktionaliteter och befinner sig i samhälleliga strukturer som kan påverka deras kapaciteter till självbestämmande och egenmakt tydliggör detta. Med en relationell förståelse av autonomi betyder ett behov av att få andras stöd för att utveckla sina kapaciteter inte att autonomin inskränks. Stödet är något som möjliggör autonomi (a.a.).

I det närmast följande avsnittet ger jag mig nu i kast med att utforska vad det betyder att ha en personlig relation till de personer (de anhöriga) som bistår med stöd i föräldraskapet. I analysen tar jag fasta på Lids (2022) förståelse av autonomi som relationellt tillstånd och diskuterar hur föräldrarna uppfattar

den autonomin och sitt förhållande till att de är beroende av de anhörigas stöd. Jag kommer också in på hur de anhörigas omsorgspraktiker tar uttryck som caring-for och caring-about och hur detta påverkar upplevelsen av autonomi och beroende.

Acceptans, ambivalens och balansering: förhållningssätt till anhörigas stöd

När föräldrarna i denna studie skildrar sitt vardagsliv framkommer att de sällan träffar personer utanför den egna geografiska och sociala sfären. Å andra sidan har de väldigt täta, ofta dagliga kontakter med personer inom denna sfär. De nätverkskartor som användes i intervjuerna visar med stor tydlighet att det sociala nätverket till största delen består av personer som föräldrarna har känt länge. Oftast är de anhöriga i form av familjemedlemmar eller andra släktingar. Många av dem har funnits för varandra under hela livet.

Det är vanligt att de anhöriga bor i de intervjuade föräldrarnas geografiska närhet, ofta i samma eller näraliggande bostadsområde. De allra flesta beskriver sina relationer med anhöriga som mycket centrala i sitt liv. Att träffas och umgås med dem är en aktivitet som ofta beskrivs i intervjuerna. Många av de stödpersoner som föräldrarna talar om är också en del av deras vardagsliv, men de har en annan roll. Jag återkommer till dem lite längre fram i detta kapitel. Nu koncentreras mitt fokus på de anhörigas roll och delaktighet i föräldraskapet.

Intervjuerna synliggör att de anhöriga ofta är direkt involverade i föräldraskapets praktiker. Flera av föräldrarna beskriver att deras anhöriga bidrar med resurser som de själva saknar och som de uppfattar är viktiga för att barnen och föräldrarna själva ska må bra och ha en tillfredsställande livssituation. Det är mycket vanligt att de anhöriga hjälper till med matlagning, ger bilskjuts, köper kläder och saker till barnen, hjälper till att hålla rent i hemmet där barnen bor och hjälper till med läxor. Genom att andra vuxna träder in i omsorgen pareras något av den ojämlika situation som föräldrarna och familjen befinner sig i. Därigenom utvidgas familjens resurser för barnen och det skapas fler möjligheter i omsorgen. Så här berättar Jasmin

om stödet hon får av sin mamma: ”Min mamma hjälper mig ganska ofta [med extra pengar]. Som typ den här månaden när jag köpte vinterkläder”. Det är också vanligt att de anhöriga ger råd och finns som ett ”bollplank” för föräldrarna, när de ska ta ställning i olika frågor. De anhöriga bistår med rådgivande kunskapsresurser. Susanne berättar: ”Jag har alltid kunnat vänt mej till mina föräldrar och min syster. Jag har alltid haft lätt för mej att prata och [kan säga till dem]: ’Äh men det här fixar inte jag, hur gör jag nu?’ ”

Den praktiska och handfasta karaktären av de anhörigas omsorg innebär att deras insatser kännetecknas av det som Morgan (2011) beskriver som caring-for- praktiker. Det vill säga att de anhörigas omsorg inte enbart innebär omtanke och kärlek om familjerna, utan i hög grad också består av ett praktiskt omsorgsarbete som kräver kunskaper, reella göranden och andra resurser av dem. Intervjuerna tyder vidare på att de anhöriga använder en hel del av sina egna resurser, i form av tid, energi och pengar, på att finnas för och stötta familjerna och barnen. Det handlar om att familjen som helhet ska fungera, och de anhöriga är delaktiga i detta. Dessa göranden förefaller i många fall vara rutiniserade, så till vida att de återkommande utförs som en del av en gemensam vardag.

De nära anhörigas involvering beskrivs ofta som en förutsättning för att kunna fortsätta att leva som förälder i en barnfamilj, men de intervjuade föräldrarnas inställning till detta varierar. Föräldrarna beskriver sina upplevelser av de anhörigas omsorg i ett spektrum av känslor: allt från harmoni till känslor av att ha bristande självständighet och ofrihet. Idealet om individuell autonomi tycks här vara en nyckelfaktor för den upplevelse som föräldrarna har av sina anhörigas stöd. Bland de föräldrar som tycker att de egentligen borde klara mer av föräldraskapet på egen hand (i linje med samtida ideal om individualitet), upplever beroendet större. Jag återkommer till detta längre fram.

En del andra föräldrar har en annan syn och tycks uppfatta de anhörigas generositet som en självklar följd av att de är en familj. De tycks inte uppleva att deras autonomi är hotad av att föräldraskapets uppgifter delas med andra vuxna. I detta sammanhang kan Bauman och Tim Mays (1990/2017)

problematisering av förväntan om ömsesidighet vara relevant. Deras resonemang tar utgångspunkt i ett konstaterande av att vi som människor lever med olika grad av frihet. Våra möjligheter att handla i överensstämmelse med våra mål är ojämnt fördelade, vilket är grunden för social ojämlikhet. De menar att människors drivkrafter för att hjälpa varandra kan förstås utifrån de förväntningar som finns på att skulden ska regleras. I ljuset av interaktionen mellan *utbyte* och *gåva* diskuterar de ömsesidighet och menar att motiven sällan är renodlade (s. 99). Mellan släktingar menar de att den personliga relationen innebär att man inbördes intar en status av att vara en ”speciell person” för varandra. Denna status innebär en rätt att kunna förvänta sig generositet, eftersom man är ”förenade med varandra i bindande relationer” (s. 102). Det vill säga att vara en ”speciell person” lättar på skulden och kraven om att återgälda.

I följande tre avsnitt utforskar och diskuterar jag hur föräldrarna förhåller sig till sina anhörigas stöd utifrån deras syn på autonomi och beroende och på förväntningar om ömsesidighet. Jag diskuterar vad olika synsätt betyder för föräldrarnas självuppfattning och vad stödet kan betyda för barnens omsorg.

Det första avsnittet koncentreras på de föräldrar som beskriver att de själva och deras anhöriga hjälps åt med barnen. Jag diskuterar betydelsen av att en del av dessa föräldrar, med insikt i sitt behov av stöd, uttrycker att de inte har som mål att självständigt uppfylla alla ansvar i sitt föräldraskap.

Det andra avsnittet fokuseras på de föräldrar som har en mer ambivalent hållning till att de är i behov av stöd från sina anhöriga. Jag diskuterar betydelsen av att stödbehovet bidrar till upplevelser av beroende och till inskränkt autonomi, samtidigt som stödet uppfattas vara viktigt för barnens trygghet.

Det tredje avsnittet inriktas på hur en del föräldrar försöker att stärka den egna autonomin för att kunna minska känslan av att stå i skuld till de anhöriga. Jag diskuterar föräldrarnas strategier och upplevelser av sitt handlingsutrymme.

Ett delat ansvar utan känslor av beroende

Några föräldrar tycks betrakta de anhörigas stöd och involvering i sitt föräldraskap som ganska okomplicerat. I berättelserna framträder att föräldrarna, tillsammans med de anhöriga, hjälps åt med barnen som om det vore självklart. Även om det huvudsakliga ansvaret för barnen vilar på föräldrarna, delas vardagens göromål mellan föräldrarna och de anhöriga som i en familjegrupp där flera generationer lever tillsammans och kärnfamiljen har en nedtonad position (jmf. Dencik m fl., 2010). Så är det för Anna. Hon beskriver sin egen mammas position i deras familj så här: ”Min mamma vet ju vad [vi behöver hjälp med]. Hon har ju varit med oss sen Elsa var liten”. Hennes citat belyser att de litar på hennes mammas kännedom om omvärlden och att hon helhjärtat stöttar dem i deras föräldraskap. Det har gjort att Anna och Olof låter mamman få inflytande i beslut som de tar om sin dotter.

Genom att föräldrarna har en inställning av att de skapar sitt familjeliv tillsammans och i ett delat ansvar med sina anhöriga, blir deras positioner som mor och far till ett barn i en kärnfamilj nedtonade. De anhörigas göranden i familjen tycks av dessa föräldrar betraktas som en ömsesidig generositet mellan personer som uppfattar varandra som en enhet och ”speciella personer” (Bauman & May, 1990/2017) för varandra, där resurser i form av pengar, tid och förmågor ses som något som gruppen gemensamt förfogar över. Genom att ansvaret för barnen anses vara gemensamt för alla vuxna inom familjegruppen, är föräldrarnas självständiga föräldraskap inte ett eftersträvansvärt ideal i dessa familjer. Därmed förminskas föräldrarnas upplevelse av att stå i skuld till sina anhöriga, eftersom de med detta perspektiv kan göra rättmätiga anspråk på att de anhöriga delar ansvaret för barnen med dem. Känslan av underläge och bristande autonomi som en sådan skuld innebär, och som gör relationen ojämlik, kan därigenom i någon mån avvärjas.

David berättar att han och hans familj ofta umgås med hans systers familj. Först beskriver David relationen med systern i ömsesidiga termer. Han berättar att de ses nästan dagligen och att hans dotter leker med sina kusiner. Sen berättar David att han får stöd av sin syster och hennes sambo. Han säger:

”dom stöttar oss tjugofyra timmar om dygnet om det behövs”. Uttalandet kan ses som ett exempel på hur de anhöriga bidrar med ett stöd som är en integrerad del av relationen. Det David uttrycker belyser en gemensam detalj i flera av de intervjuade föräldrarnas uttalanden. De utgår inte från att de som individer själva ska kunna klara av alla delar i föräldraskapet. I stället tyder deras beskrivningar på att deras föräldraskap utövas i en kollektiv gemenskap, där de anhörigas insatser är en mycket viktig del.

Jasmin berättar att hon får mycket hjälp med barnen av sin mamma, pappa och syster, men allra mest av sin mamma. Jag frågar henne hur hennes mamma hjälper henne. Hon säger:

> Med allt. Alltså hon lyssnar på mig och hon hjälper till här hemma med mig också. Ja och ibland om jag ska ut, om nån fyller år eller så, så kan hon sitta barnvakt.
>
> F: Ja, det gör nog de flesta [morföräldrar]. Alltså passar barn.
>
> J: Ja.
>
> F: Men hon kommer också hem här och hjälper dig med vissa saker i hushållet säger du. Vad är det för någonting?
>
> J: Ja, men typ om jag har storstädning en gång i veckan eller så där, då kommer hon. Och hon kan laga mat ibland.

Jasmins uttalande speglar en tät och harmonisk relation med sin mor. Att hon uttrycker att modern ”lyssnar på mig”, tyder på en upplevelse av erkännande (jmf. Honneth, 2003). Vardagens omsorg om barnen har ett stort utrymme i deras relation och är något som modern tycks ta ett stort ansvar för. I Jasmins berättelse framstår moderns göranden vara en gåva av det slag som Bauman och May (1990/2017) beskriver som generositet mellan släktingar baserad på det ansvarskännande som människor som uppfattar sig vara förbundna med vararandra gör. Den kan betraktas som en höggradigt ”ren” gåvohandling där skuldreglering inte förväntas. I hur Jasmin säger att modern ”kommer”, tyder på att hon inte är ombedd utan själv uppfattar att dessa uppgifter i Jasmins

hem åligger henne som mormor (i alla fall ur Jasmins perspektiv). Genom detta upplägg har mormodern förutsättningar för att upprätthålla en nära och direkt kontakt med sina barnbarn, något som nog kan vara viktigt för henne. Att de är överens om arrangemanget och att de har en liknande uppfattning om vilka förväntningar som de kan ha på varandra, gör att relationen är relativt jämlik.

Såväl Davids som Jasmins beskrivningar åskådliggör hur några föräldrar uppfattar sina anhörigas stöd och delandet av göromål relativt oproblematiskt och som en accepterad del av livsförutsättningarna. Genom att anta en hållning av att ansvaret för barnen delas med andra vuxna i familjen finns det här inte tankar om att man hamnar i skuld eller att relationen upplevs ojämlik. Att föräldrarna, som här, uttrycker sitt behov av andra människors stöd tyder på att de har insikt i att de inte kan vara fullständigt självständiga i sitt föräldraskap, men att de inte heller förväntar sig det av sig själva. De erkänner på så sätt ett förhållande (att deras förmågor är annorlunda) som omgivningen ibland kan vilja blunda för. Detta erkännande förefaller inte driva på upplevelser av beroende. Snarare tycks det vara tal om en autonomi som uppstår genom att erkännas som en fullvärdig förälder och att ha förutsättningar för självbestämmande i samspel och gemenskap med andra. Det är genom stödet från de anhöriga som föräldrarna blir autonoma. Men det centrala för att stödet ska leda till upplevelser av autonomi tycks vara grundat i hur föräldrarna och deras anhöriga uppfattar varandra som människor.

I de här fallen tycks stödet vara grundat i ett erkännande hos både föräldrar och de anhöriga, att de som människor har lika värde och är skapade med olika förmågor. Olikheterna innebär att de har olika förutsättningar till självständighet och olika stort behov av andras stöd. Genom att olikheterna erkänns uppstår en möjlighet att förstå de anhörigas stöd som rättvist, trots att det i faktiska termer förflyttas fler resurser från de anhöriga till föräldrarna, än åt motsatt håll. Upplevelsen av att stödet från de anhöriga är rättvist lägger grunden för att relationen kan upplevas som jämlik. Detta kan jämföras med hur Lid (2022) argumenterar för att vi som människor är ömsesidigt beroende

av varandra och att det är genom mänskliga processer, samspel och delanden som individens kapacitet för autonomi skapas.

Hos de föräldrar som uppfattar att de själva har status som en ”speciell person” för sina anhöriga och att de anhöriga i sin tur har en självklar och framträdande roll i barnens omsorg, är denna hållning stark. I dessa relationer tycks de anhöriga inte fritt ha valt mellan att hjälpa till eller att låta bli. Deras stöd och inblandning i omsorgen är snarare en förväntad och en naturlig del av att leva tillsammans i en gemenskap. För de föräldrar som beskriver att de lever under sådana villkor och att de har ett sådant synsätt, förefaller det vara enkelt och självklart att de själva och deras anhöriga hjälps åt med barnen. För dem genereras inga känslor av misslyckade i föräldraskapet eller känslor av beroende.

Ambivalens och inskränkt autonomi

Även om en del av intervjuerna visar exempel på en oproblematisk hållning till anhörigas stöd så till vida att de uppfattar hjälpen som något de självklart kan förvänta sig eftersom de är familj, så är den mest förekommande bilden att föräldrarna har motstridiga och ambivalenta känslor inför det stöd som de anhöriga ger dem. Dessa upplevelser är kopplade till hur föräldrarna skiftar mellan att betrakta stödet som en självklar gåva och att betrakta stödet som en generositet som de anhöriga erbjuder för att de känner sig tvungna, som en följd av personligt bindande relationer.

Så här berättar Edith om hur hon känner inför den egna situationen och inför stödet hon fått av sin pappa:

> Jag hade sjuhundra kronor att [vecko]handla för, och det gick hur bra som helst. Jag tycker inte att det är en tråkig vecka egentligen men…man kan inte köpa fläskfilé kanske, till helgen eller liksom så där. Men, ja det är som det är… […] Pappa har ju hjälpt mig väldigt mycket med pengar och liksom skjutit till… men nu när han har gett mej bilen så vill jag inte fråga mer.
>
> F: Nä jag förstår.

E: Då fixar jag det här liksom. Jag måste det.

Edith försöker hålla sig positiv och vara självständig, trots sina knappa ekonomiska villkor. I hennes tacksamhet till sin pappa som kontinuerligt hjälpt henne ekonomiskt, finns också känslor av att det finns en gräns för hur mycket pengar hon kan ta emot av honom. Att han har gett henne en bil är sådan gräns. Samtidigt upplever hon att hans reguljära ekonomiska tillskott för att hon ska klara veckohandling av livsmedel, egentligen har högre prioritet om hon själv fick välja vad hon skulle få hjälp med. Det belyser hur beroende hon är av hans stöd och hur viktigt det är att det stöd som hon får är rätt anpassat till hennes situation.

Det är sällan som det är de anhörigas välvilja i sig som föräldrarna värjer sig emot. Föräldrarna beskriver snarare tacksamhet inför denna gåva av hjälpsamhet. I stället handlar dessa känslor om att känna att man inte har några egentliga alternativ. Jennie berättar att hon bor granne med sin mor. De spenderar stora delar av sin vardag tillsammans.

F: Ses ni mycket?

J: Ja.

F: Hur ofta då?

J: Varje dag. Ja hon är, ja. Men du vet hon liksom lite så här att ja. ”Men nu, nu tar vi undan tvätten och så gör vi det här och fixar det här och”. Och ibland kan jag bara säga åt mamma att ”Åhh, men stressa inte upp dig över den där tvättkorgen, jag hinner väl ta undan den” liksom (skrattar). Nä men hon är bra också för hon vet [vad som behöver göras].

Moderns sätt att driva på Jennie så att hon ska ta tag i hushållsuppgifter och också själv utföra praktiska uppgifter i hennes hem, har hon dubbla känslor inför. Det kan kännas jobbigt att hon driver på, men samtidigt tycker hon att det är bra eftersom hon själv kan ha svårt för att komma i gång. Jennies berättelse är ett exempel på hur en del av föräldrarna har en ambivalent hållning inför sitt beroende av sina anhörigas stöd trots att det ger tillgång till

olika resurser. Föräldrarna är medvetna om att de egna ambitionerna om att självständigt klara sina hushållsuppgifter (i Jennies fall tvättkorgen) i realiteten sällan blir förverkligade. De vet att de har svårt för att motivera sig, planera sina uppgifter och att genomföra dem på egen hand. På så sätt är föräldrarnas livsförutsättningar sådana att de har begränsade möjligheter till ett självständigt liv och de är ambivalenta inför detta. De anhörigas praktiska hjälpsamhet i vardagen uppfattas både som en gåva och som en boja. Inskränkningar av den egna självständigheten är inte en helt accepterad del av livet och uppfattas som ett pris som de får betala för att uppnå något som de värdesätter högre – att vara förälder i en barnfamilj.

Stödet innebär också att de anhöriga släpps in i en position där de har inflytande över föräldraskapet. Genom de täta kontakterna har de anhöriga god insyn i de inbördes relationerna i familjerna. Det förekommer att de har synpunkter på hur föräldrarna utövar sitt föräldraskap. Susanne berättar att hennes mamma kommer med synpunkter: ” ’Marcus (sonen) behöver nya byxor’ ” och att hon måste försvara sig inför henne: ”Ja men det hänger nya byxor där, men dom passar inte [hans smak]” Även om de anhöriga kan ha välvilliga bevekelsegrunder för vad de säger, kan det uppfattas som påfrestande. Hur föräldrarna uppfostrar sina barn är ett ämne som kan skapa spänningar mellan föräldrarna och de anhöriga. Edith berättar om hur hennes mamma lägger sig i hur hon och maken fostrar sin sexåring Noah:

> [Vi] bjöd hit henne på första adventsfika och vi satt där i soffan och hade det trevligt och Noah [sonen] levde om som vanligt och tog allting på fatet och vi sa till [honom] och mamma bara ”Nej ni behöver inte säga till honom”. Men alltså, vi har regler som vi följer [här] hemma. Okej att hon gör nånting annat när han är där, men vi vill verkligen [fostra honom] så här.

Ediths uttalande illustrerar hur de anhöriga kan ge sig själva ett mandat att rätta föräldrarna inför barnen. Detta belyser hur de anhöriga i vardagliga interaktioner försöker skapa sig en överordnad position gentemot föräldrarna och hur deras konkreta involvering och omsorg kan leda fram till asymmetriska maktrelationer, där det inte är obestritt att föräldrarna själva

har kontrollen över sin familj och sina barn. Det framgår inte riktigt i Ediths uttalande om hon sa ifrån mot de påpekanden som hennes mor hade, eller om det var något som hon bara tänkte på. Däremot belyser uttalandet hur föräldrarna kan uppleva att de anhörigas synpunkter kan invadera deras tankar om vad som är det bästa för barnet. Det stärker upplevelsen av att självständigheten i föräldraskapet hotas av de anhörigas kontroll. När det praktiska, synliga stödet tar överhand hos de anhöriga är det inte längre ett stöd som främjar föräldrarnas känsla av egenmakt.

Många föräldrar upplever ansträngda ekonomiska villkor som påverkar omsorgen om barnen, vilket jag diskuterar utförligare i kapitel sju. Ekonomin har stort inflytande på hur föräldrarna upplever sina möjligheter att ge sina barn omsorg. Att barnens materiella villkor uppfattas vara tillräckliga av omgivningen är också viktigt för att inte riskera att bli ifrågasatt som förälder. Susanne i citatet nedan berättar om sin relation till sina föräldrar. Hon berättar att hon och hennes familj har fått mycket hjälp, särskilt ekonomiskt, av hennes föräldrar genom åren. Det motverkar följderna av ekonomisk knapphet eftersom det förbättrar familjens materiella villkor.

För Susanne innebär de ekonomiska tillskotten dock att hon måste stå ut med föräldrarnas ständiga förmanande. Hon berättar att hennes mamma kan säga: ” ’Ja men du behöver väl inte ha värmepumpen på tjugofem [grader]. Det är inte så kallt ute, det blir så dyrt’ ”. Liksom för flera andra av de intervjuade föräldrarna i denna studie, finns det en gnagande oro hos Susanne för att någon ska ha synpunkter på hennes föräldraskap. Susanne berättar att hennes anhöriga använder sig av hennes egen oro emot henne:

> Ja, men gör jag ett misstag, slår jag mitt barn, eller den får inte mat eller nått för att jag har glömt det eller nånting.
>
> F: Mm. Men skulle det hända?
>
> S: Det är ju det jag är orolig för, det är ju det jag är orolig för. För det är ju det man alltid har hört i alla dessa förbaskade år [från de egna föräldrarna], uttryckligen: ”Ah, men sköt dig nu så dom inte snor barnen. Tänk på att dom kommer på familjehem”.

Även om hotet om omhändertagande inte på något sätt är reellt för Susannes barn, väcker blotta tanken på det starka och obehagliga känslor hos henne. Hennes anhörigas ständiga förmaningar har gjort att hon har fått kluvna känslor inför deras relation. På det här sättet blir Susannes egen oro för att inte göra rätt en hållhake för de anhöriga genom att de vänder hennes rädsla emot henne. I det här exemplet framträder närheten till de anhöriga i stor utsträckning tära på föräldern egenmakt att kunna göra självständiga val. Trots att den gör det har hon delvis accepterat detta faktum. Hon har gjort det eftersom hon vet att barnens livsvillkor påtagligt skulle försämras om de anhöriga drog tillbaka sin stöttning.

Här framträder en social ojämlikhet som många av de intervjuade föräldrarna på olika sätt belyser. Begränsade egna resurser av såväl ekonomisk som kunskapsmässig karaktär gör det svårt att vara självständig. Att de lever med denna ojämlikhet innebär att de ibland, för en del ganska ofta, behöver acceptera ett beroende och att den egna autonomin inskränks för att skapa trygghet för barnen. En del av berättelserna tyder på att priset för de anhörigas stöd kan vara högt. Det kan handla om upplevelser av att det inte finns utrymme för att ta avstånd från sina anhöriga, även då de överträder personliga gränser och då föräldern känner sig kränkt. De saknar möjlighet till exit.

Föräldrar som har en ambivalent hållning inför sina anhörigas stöd uppfattar att de borde vara mer självständiga i sitt föräldraskap, men att de inte kan det. De upplever att de är i underläge i relationen och att de hamnar i en välgörenhetsskuld gentemot de anhöriga. Relationen upplevs som ojämlik. Det syns i hur dessa föräldrar beskriver att de anhöriga lägger sig i och kommer med råd och förmaningar till dem. Känslan av att vara beroende av de anhörigas välvillighet är framträdande i dessa föräldrars berättelser. De har få sätt att återgälda sina anhöriga så att balansen mellan dem återställs. För att fortsätta få tillgång till stödet väljer föräldrarna att försöka förlika sig med hur situationen är och att anpassa sig efter de anhörigas vilja. Deras självständighet och egenmakt kringskärs, men genom de anhörigas stöd får föräldrarna

tillgång till resurser som gör att de kan klara föräldraskapet tillräckligt bra. Skälen till att föräldrarna inte gör ett kraftigare motstånd tycks bero på att de upplever sig bundna vid de anhörigas hjälp. De beskriver att de inte har något annat val än att acceptera realiteterna; för att undvika avbrott i stödet är det viktigare att upprätthålla goda relationer med anhöriga, än att tillåta sig att protestera då integriteten utmanas. Det gör att föräldrarna uppfattar att de hamnar i en slags moralisk skuld, som de inte kan ge tillbaka för.

Denna moraliska skuld är föräldrarnas dilemma och det är den som gör att de upplever att deras autonomi i relation till de anhöriga kan vara mycket skör. Trots det skapar stödet från de anhöriga en möjlighet till att kunna leva ett familjeliv med sina barn. Därför tycks beroendet och ojämlikheten i relationen vara ett pris som de är beredda att betala, trots ambivalens. Beroendet av stödet påverkar således föräldrars möjligheter att uppleva att de lever ett självständigt liv, eftersom de delvis blir bundna vid och behöver anpassa sig till sina anhörigas synpunkter, ideal och involvering.

I de situationer som jag har redogjort för i detta avsnitt framställs de anhörigas hjälp och stöd inte enbart främja föräldrarnas autonomi. Det tycks dock inte vara de anhöriga eller deras insatser i sig som är ett hot mot autonomin. Snarare tycks det vara föräldrarnas livsvillkor som snärjer dem i ett beroende av de anhöriga som de kan ha svårt att ändra på. Föräldrarna saknar i många avseenden valmöjligheter och en frihet att kunna utforma sitt familjeliv som de själva önskar. Det finns dock de som på olika sätt försöker att balansera sin beroendesituation och bevara sin autonomi genom att stärka de egna resurserna. Det är fokus i nästa avsnitt.

Att balansera en beroendesituation

Trots att en del föräldrar berättar om relationer med anhöriga som inskränker deras autonomi, visar intervjuerna också exempel på att föräldrarna försöker att balansera relationen med dem. Särskilt beskrivningar av att få ekonomiska tillskott från sina anhöriga skiljer ut sig i intervjuerna, jämfört med annat stöd som de får från anhöriga. Att vara beroende av de anhörigas pengar för att klara föräldraskapet tycks påverka känslan av värdighet. Pengatransaktionens påtagliga realitet kan inte lindas in i en känsla av ömsesidighet och gemensam

samvaro. I stället tydliggör den beroendeförhållandet, eftersom det är uppenbart att det handlar om att ekonomiska resurser överförs från de anhöriga till föräldrarna. Det pekar åter på hur föräldraautonomin ständigt är utsatt och satt på spel. Att försöka stärka den egna ekonomin är en strategi som kan väga upp för beroendet av anhöriga.

Johanna, som är ensamstående med sin femtonårige son Sebastian, berättar att hon haft svårt att på egen hand klara hela föräldraskapet. Exempelvis har hon inte kunnat hjälpa Sebastian med skolarbetet och ibland har hon haft svårt att köpa saker åt honom. Johanna berättar:

> Tack och lov så har han en guld värd farmor som har hjälpt mig med det. Så vi började ju då när Sebastian [sonen] var, vad kan han ha varit sex år, fem-sex år, då börja han vara varannan vecka hos farmor och farfar […] Ja. Så att där har ju jag, jag har väl inte dragit, alltså vi har ju inte haft samma nivå, dom är ju mera, dom har gott om pengar och jag har inte och… Ja, det har varit mycket, dispyter så där i mellan.
>
> F: Mm.
>
> J: ”Men det är väl bara att köpa det, om han vill ha en cykel så är det väl bara att köpa det”. Så såna saker har det varit mycket, så där liksom. Men det har ju gjort också att jag har blivit mera, jag har sökt fonder, jag har gått till kyrkan, jag har gått till Frälsis, jag har, jag har kämpat för att han ska få en bra vardag.

Johannas berättelse belyser hur hon försöker att balansera en beroendesituation och den ojämlikhet som den innebär. För Johannas del innebär det att hon i viss mån accepterar det faktum att de behöver ta emot farmoderns hjälp eftersom den förbättrar sonens livskvalitet, även om själv tycker att farmodern säger irriterande saker till henne (”det är väl bara att köpa”). Samtidigt visar hennes uttalande också att hon försöker stärka den egna autonomin genom att göra sig mindre beroende av den hjälp som gör relationen med farmodern ojämlik. Hennes berättelse om hur hon sökt fonder och medel från välgörenhetsorganisationer beskriver det. Genom att de medel hon självständigt förvärvar ökas, förminskas deras beroende av

farmoderns hjälp relativt sett. I någon mån bidrar det till att balansera beroendet i relationen och göra den mer jämlik.

Ett annat sätt att försöka minska upplevelsen av att stå i skuld, är att göra en ekonomisk överenskommelse med de anhöriga, det vill säga ett *utbyte.* Bauman och May (1990/2017) beskriver att i utbytets renaste konstruktion har båda parterna något att ge. En sådan uppgörelse förefaller vara ett sätt för att balansera beroendet i relationen utifrån antagandet om att ett utbyte sker mellan jämbördiga parter där en skuld regleras kontinuerligt och ömsesidigt. I intervjuerna framkommer att några av föräldrarna har gjort överenskommelser med anhöriga med syftet att reglera beroendet. I teorin kan ett inbördes avtal, där villkor och pris är förhandlat och fastställt, öppna upp för en möjlighet att kunna göra rätt för sig så länge som man uppfyller sin del i avtalet.

Carla berättar att hennes föräldrar, som också är deras hyresvärd, har gett Carla och hennes man förmånliga villkor. De bor och äter hos dem för en fast kostnad på femtonhundra kronor per person, varje månad. När deras kostnader är betalda, har familjen kvar ett visst ekonomiskt utrymme, även om deras inkomster är låga. Ändå upplevs det inte som en komplett lösning på hennes känslor av att vara ekonomiskt begränsad, vilket Carla beskriver i följande citat:

> F: Hur tycker du att det funkar nu då? Nu har ni bott där i ganska många år ju.
>
> C: Jo, det funkar rätt så bra.
>
> F: Skulle du vilja att det var på något annat sätt? Tänker du det?
>
> C: Ja, man skulle vilja vara mer självständig.
>
> F: Mm, och hur tänker du då? Om du tänker på dom behov som du har och. Det är en sak att man vill vara mer självständig men vad tror du liksom är svårigheterna?
>
> C: Ja, men det är ju min ekonomi som sätter stopp för det så att.

F: Okej.

C: Jag har ju inte nån inkomst och bo själv. Alltså, med henne [dottern] och inte med hennes pappa heller. Så vi har ju knappt någon inkomst för att få tak över huvet nästan.

Den ekonomiska knapphet som Carla och hennes familj lever med gör dem helt beroende av hennes föräldrars omsorg om henne och hennes familj. Det är osannolikt att familjen skulle kunna göra en lika förmånlig uppgörelse med någon som inte är en anhörig, vilket pekar mot att deras ekonomiska överenskommelse också har stora inslag av en gåva. Det belyser hur föräldrarna i studien lever med en låg grad av ekonomisk frihet som begränsar deras valmöjligheter. I deras relationella och strukturella sammanhang uppstår inte möjligheter för dem att göra val. De är i hög grad beroende av anhörigas välvilliga gåvor och generositet och har små möjligheter att ekonomiskt återgälda detta. Att uppleva sig vara en ”speciell person” (Bauman och May, 1990/2017) för sina anhöriga och på så sätt kunna ställa vissa förväntningar på deras generositet, räcker inte.

Följden av att inte kunna skapa en känsla av att skulden är ekonomiskt reglerad i ett ömsesidigt utbyte, gör att den förändras. Den ekonomiska skulden får i stället en innebörd av en moralisk skuld. Genom att föräldrarna anpassar sig till de anhörigas åsikter och vilja och att de är återhållsamma med protester, betalar de på skulden genom att låta den egna autonomin inskränkas. Deras möjligheter att öka den egna självständigheten så att balansen ändras är begränsade. På grund av faktorer som de själva inte rår över kan de inte med egen viljekraft ändra på detta. Föräldrarnas bedömning av följderna av att avstå anhörigas praktiska och ekonomiska hjälp och försöka att leva ett mer fristående liv, tycks vara att barnens livssituation påtagligt skulle försämras. Barnen och föräldrarna är beroende av de anhörigas omsorger. Mot bakgrund av vad det skulle innebära för barnen (och i förlängningen omgivningens ifrågasättande av dem som föräldrar) att avstå hjälpen, tycks det inte vara ett tänkbart alternativ. Deras handlingsutrymme är alltså begränsat.

Hittills har jag i detta kapitel diskuterat hur anhörigas generositet ofta är ett mycket viktigt stöd i familjens livssituation. Trots att stödet ofta innebär ett oönskat beroendetillstånd till de anhöriga, skapar det förutsättningar för tillfredsställande livsvillkor som nog annars inte varit möjligt. Betydelsen av att ha nära och täta band till en anhörig som stöttar och uppmuntrar är belyst i annan forskning (Traustadóttir & Sigurjónsdóttir, 2008). Trots ett samhälleligt stöd, tycks dessa föräldrar ofta ha behov av att ha stöd från ett privat nätverk som hjälper dem (a.a.) Jag ser kopplingar mellan denna studie och vad föräldrarna berättat i intervjuerna. Genom de anhöriga får föräldrarna och barnen tillgång till resurser som de är i stort behov av och som de inte på egen hand har åtkomst till. Det är med andra ord tydligt att det är de strukturella förhållandena som inskränker autonomin, inte de anhöriga. Denna konklusion är i linje med tidigare forskning (Kroese m. fl., 2002; McConnell, Breitkreuz, & Savage, 2011), som visat att tillgång till stöd från anhöriga är starkt förknippat med upplevelser av psykologiskt välbefinnande och positiva erfarenheter av föräldraskap bland mödrar med intellektuell funktionsnedsättning.

I det kommande avsnittet lämnar jag relationerna med de anhöriga och rör mig mot de relationer som föräldrarna beskriver att de har med sina professionella stödpersoner. Jag lägger ett särskilt fokus på vad som upplevs som en tillgång och som ett stöd.

De visa

Föräldrarna berättar att de får stöd från samhället i sitt föräldraskap. De personer som yrkesmässigt utför dessa föräldraskapsstöd definierar jag här som ”stödpersoner” [22]. I relationerna till dessa stödpersoner är förväntningarna på ömsesidighet i stödet annorlunda. Jämfört med de anhöriga är de inte på samma sätt involverade i föräldrarnas vardags- och privatliv. Stödpersonerna har ett uppdrag att ge föräldrarna stöd utan att få något av dem i gengäld. Deras relation är definierad så eftersom

[22] De intervjuade föräldrarna refererar till flera olika yrkestitlar. En del är etablerade såsom *familjebehandlare* eller *kurator*, andra är lokala yrkestitlar. Av konfidentialitetsskäl återger jag inte dessa.

stödpersonerna får ett *utbyte* (Bauman & May 1990/2017) i form av lön av sin arbetsgivare. Det gör att föräldrarna kan ställa vissa anspråk på stödet och på relationen, utan att hamna i skuld gentemot sina stödpersoner. Det är inte så att föräldrarna alltid kan få vad de vill, men de kan uttrycka önskemål och behov utan att känna att de själva måste ge tillbaka något som motsvarar insatsen till stödpersonen.

En del av föräldrarna har fått samtalsstöd av en stödperson, exempelvis av en familjebehandlare. Med hjälp av denna har föräldrarna fått hjälp med att vrida och vända på situationer som de tycker är besvärliga i sitt föräldraskap. Tillsammans med sin stödperson har de kunnat komma fram till strategier för hur de kan de kan göra rätt som föräldrar. Edith berättar att hon får stöd genom samtal: ”Jag går till henne [familjebehandlaren] för att träna hur jag ska säga och vara och liksom så. Så det är jättebra. Jag har ju fått hjälp med det här att han ska sova själv. Det fick jag hjälp av henne”. När det finns en etablerad tillit till stödpersonen beskriver föräldrarna att de kan vara öppna med sina funderingar och ändå känna sig trygga. De beskriver att stödpersonen har en välvälja och en sympatisk inställning till dem och deras situation.

Stödpersonen kan i detta sammanhang ses som ett exempel på den roll som Goffman (2014/1963) beskriver som *de visa*, vars funktion är betydelsefull för att motverka stigmat. Personer med detta epitet tillhör, enligt Goffmans teori, kategorin ”normala”, men deras speciella situation, har gjort att de är ”väl förtrogna med den stigmatiserade individens hemliga liv, är sympatiskt inställda till detta [liv], och som kan räkna med ett visst mått av erkännande” (s. 36 f.). Det handlar alltså inte om alla stödpersoner, utan endast om dem som föräldern ger ett sådant erkännande. *De visa* kan här förstås som personer som utifrån intresse och yrkesval har valt att arbeta stödjande för personer i social utsatthet. De har insikt i samspelet mellan föräldrarnas funktionalitet och de strukturer som omgärdar deras liv och inte minst erkänner de föräldrarna som fullvärdiga föräldrar, deras föräldraskap och de stödbehov som föräldrarna har.

De intervjuade föräldrarna identifierar olika typer av relationer med stödpersoner och med vissa anhöriga som fungerar som en *vis* person för dem. Det gemensamma i dessa relationer är att föräldern känner att *den vises* involvering i föräldraskapet blir en slags garant för att föräldraskapet görs tillräckligt bra. Genom handlingar och förhållningssätt visar den vise att hen erkänner föräldern som en fullvärdig förälder. I detta ingår även ett erkännande av de konsekvenser som funktionsnedsättningen kan föra med sig. Den vise är inriktad på att förutse händelseförlopp och hjälper föräldern att förbereda sig för dem samt hjälper till att tolka situationer efterhand som de uppstår.

I exemplet med Maja nedan är relationen baserad på stödpersonens expertis och består av instruktioner för ett gott föräldraskap, uppföljning och bekräftelser. Maja berättar att hon sökte sin familjebehandlare Beatas hjälp för att sätta gränser för sin son. Så här berättar Maja om stödet som hon fick:

> F: Men du beskrev att du ibland behöver sätta gränser. Hur gör du det?
>
> M: [hämtar ett papper]
>
> F: [läser] Aha, du går hos en familjebehandlare som heter Beata.
>
> M: Beata, aha. Jag går hos Beata och berättar för henne hur jag gör på det här och på det här sättet. Och då får jag bekräftat av henne om det är bra eller inte.
>
> F: Okej.
>
> M: Hon har berättat att det är viktigt med gränser och att det är viktigt att man håller rutinerna så att barnet lär sig. Som till exempel tandborstningen, så har han lärt sig att innan han går och lägger sig så ska han borsta tänderna. Och efter frukost så ska han borsta tänderna. […] På vardagarna har vi tydliga planer för vad han ska göra och när, men på helgerna så är vi lite mer liberala. Han går och lägger sig lite senare än vanligt, men på vardagarna håller vi fast vid de rutinerna vi har. Men han är själv väldigt välartad och det har vi fått bekräftelse på från förskolan.

Maja berättar att familjebehandlaren Beata inte är vilken stödperson som helst för henne. Beata har gett uttryck för att föräldrar har ett ansvar för att ”sätta gränser” och att ”ha rutiner” för sina barn. Beata omvandlar på så sätt innebörder i vad som anses vara normativt gott föräldraskap till konkreta caring-for praktiker som Maja med lätthet förstår och kan följa. Hennes respons på vad Maja gör, bekräftar Maja i att hon gör ”rätt” och det bästa för sitt barn. Det konkreta exemplet handlar om att ha rutiner för att borsta tänderna och att barnet ska lägga sig vid en given tidpunkt.

I Majas beskrivning framkommer att hon, genom följandet av familjebehandlarens råd, känner trygghet i sitt föräldraskap. Familjebehandlarens bekräftelse på att handlingarna är ”bra” och dessutom att förskolan har signalerat att sonen fungerar fint i verksamheten där, är ytterligare en bekräftelse. Familjebehandlaren får i denna situation rollen som *den visa*. I Majas beskrivning framkommer att hon tycker att familjebehandlaren Beata gör en korrekt tolkning av hennes specifika behov. Beatas rådgivning uppfattas vara välmenande och relevant för den givna situationen av Maja. Genom kontinuerliga uppföljningar kan de tillsammans stämma av hur det går och göra anpassningar om det behövs.

Innebörden av familjebehandlarens tydliga bekräftelser, betyder att Maja inte behöver känna sig osäker på om hon duger. På så sätt ger familjebehandlaren, i rollen som den visa, självförtroende till Maja. Detta förhållningssätt tycks kunna motverka att ett stigma uppstår i situationen, så att Maja känner sig nedvärderad och ifrågasatt. Detta är en skillnad mot hur föräldrarna beskriver sina möten med personal på utredningshemmen (se kapitel sex), där föräldrarna upplevt att de inte fått bekräftande återkoppling. Att miljöerna med de visa upplevs vara trygga, och inte kritiska, och att de dessutom inte upplever att de hamnar maktmässiga underlägen som på utredningshemmen, eller i skuld som med de anhöriga, bidrar också till att relationen känns mer jämlik.

I exemplet med David som jag beskriver nedan, lutar stödet mer åt moralisk rådgivning och den personliga relationen med stödpersonen framhävs mer. David berättar att han har en stödperson från kommunens familjeteam som

heter Thomas, som han har mycket stort förtroende för. Han vänder sig ofta till Thomas för att prata om föräldraskapet. De har en ständigt pågående dialog utan förskönande omskrivningar som David är mycket tacksam för. Så här beskriver han sin relation till Thomas:

> F: Vad är det han gör?
>
> D: Han kollar hur Ella [dottern] mår och hur vi [David och sambon Jonna] mår […] Thomas har ju hjälpt mej jättemycket […]. Han är, jag räknar inte han som socialen. [Som] anställd, utan han räknas som… nästan som en hel familj. Han stöttar mig och, till och med att man kan ringa han och fråga vad man ska göra med Ella om hon inte äter eller om hon blir dålig när jag är ensam själv med henne. Då säger han: ”Ja men du klarar det David. Klarar du det inte så har du din syster dit du kan ringa och rådfråga”

Genom att berätta att Thomas är som ”familj” för honom säger David att han uppfattar att han står honom mycket nära, mer än andra stödpersoner gör. För David är Thomas mest av allt en medmänniska, inte en representant för en myndighet. Thomas är tillgänglig för David och signalerar att han i grunden har tilltro till honom som far (”du klarar det David”). Med grund i denna förtroendefulla relation kan Thomas vara uppriktig mot David utan att tilliten förloras. David gör ibland sådant som går stick i stäv med vad som kan betraktas som ett gott föräldraskap. Framförallt händer det att David uttrycker sig med ett grovt språk. Han berättar: ”Jag kan säga rent ut: ’ungjävel dra’.” Men eftersom David har tillit till Thomas, kan de prata om detta och han känner att Thomas fortsätter att stötta honom, trots att han ibland gör fel. Tilliten innebär att Thomas inte lindar in vad han tycker, utan talar rakt till David:

> Och det tycker väl inte Thomas om att man säger ”ungjävlar” och sånt men. Men vad fan ska jag göra, säger jag, lyssnar dom inte på mej så va fan ska jag göra i stället för att slå, så kan jag väl lika bra säga ”ungejävel, lyssna nu”.
>
> F: Ja, ja, så att du känner att du egentligen inte har nått annat, vad ska jag säga, du behöver ett sätt att fostra henne.

D: Jag är van vid att slå, så att, misshandel, så att.

F: Då är detta bättre?

D: Men jag har aldrig tänkt slå min dotter.

I Davids berättelse framkommer att han ibland kan tycka att det är svårt att veta vad han ska göra i sitt föräldraskap och det gäller särskilt i situationer där han känner att dotterns beteenden utmanar hans tålamod (som jag delvis varit inne på i förra kapitlet). Han berättar att hans egna erfarenheter inte är till hjälp när han ska fostra henne, eftersom han har själv blivit slagen och kränkt som barn. Här framkommer att Davids tunga erfarenheter från den egna barndomen (som jag redogör för i kapitel fem) belastar hans eget föräldraskap. Framför allt har han inte kunnat bygga upp en bank av erfarenheter av ett mötas av ett gott föräldraskap av sina egna föräldrar och på så sätt kunnat lära sig de praktiker som (goda) föräldrar utövar. David beskriver att stödpersonen Thomas är tydlig med att det är mycket olämpligt att använda ord som kan uppfattas som kränkande i barnuppfostran. Samtidigt förefaller språkbruket inte att rubba Thomas i sin uppgift, han tycks vara inställd på att stötta David i hans föräldraskap.

Lalander (2018) diskuterar värdet av att människor kan mötas som människor. Han menar att det i dessa mellanmänskliga möten kan uppstå en särskild social emotionell energi som man vill uppleva igen. I dem kan en *konkret socialitet* frodas, där ”mänskligheten träder fram […] och där relationen upplevs som äkta och speciell” (s. 144, se även Asplund, 1987). I Davids berättelse framkommer att han upplever att Thomas erkänner honom som en fullvärdig förälder och människa även om han, som alla människor, har sina brister och fel. Thomas ser innebörden i Davids grova språkbruk. Han tolererar det inte, men han dömer honom inte heller.

Längre fram i intervjun berättar David att Thomas har föreslagit strategier för hur han kan hantera situationer när han vill ha sin dotters uppmärksamhet. Hittills har de inte fungerat för honom. Trots att han uppfattar att de strategier som Thomas erbjuder inte fungerar, är deras tillitsfulla relation en hjälp för att inte navigera snett och därmed överträda normativa gränser i

föräldraskapet. Med andra ord säger David att tydlighet om vad som gäller hjälper honom att förstå vilka förväntningar som finns och vad som är förbjudet och/eller oacceptabelt i ett föräldraskap. Detta möjliggör att de kunnat bygga en trygg relation med högt i tak.

Det som karaktäriserar stödpersonen i rollen som *den vise* i detta exempel är att denne inte väjer för att tala om svåra eller problematiska ämnen, utan talar om dem på ett sätt som föräldern kan ta emot. Stödpersonen blir inte moraliskt upprörd för tillkortakommanden, utan uppfattar att det är just dessa områden som är dennes uppgift att arbeta med. Det innebär till exempel att kritik inte riktas mot förälderns egen person utan mot de handlingar eller förhållanden som är otillräckliga eller problematiska. En annan viktig egenskap för att stödpersonen ska uppfattas som *vis* är att denne förmedlar information så att den blir begriplig och därmed tillgänglig för föräldern. Det betyder oftast att på ett respektfullt sätt kunna tala rakt på sak och utan utsvävningar. På det här sättet upplevs stödet som en hjälp för att utveckla de egna omsorgsresurserna.

Therese och Fredrik fick sitt äldsta barn Lovisa omhändertaget med tvång för några år sedan. Sedan de fick sina två yngsta barn, Elin och Liam, har de haft stödinsatser i sitt hem och som föräldraskapsstöd. Att ta emot detta stöd har varit förenat med en hel del stress för dem, eftersom det inneburit att de släppt in de sociala myndigheterna i familjens innersta rum. Det har funnits en oro för att myndigheterna ska upptäcka oegentligheter som kan leda till att de förlorar vårdnaden även om de yngsta barnen. De berättar om ett händelseförlopp som skedde när deras äldsta dotter Lovisa var liten. De hade då en familjebehandlare som insats i sin familj. Familjebehandlaren ville förändra olika delar i deras familjeliv. Hon gjorde det på ett sätt där Therese och Fredrik inte kände sig delaktiga, utan kände sig överkörda av olika förväntningar och krav. Therese berättar: ”Hon [familjebehandlaren] och jag kom inte alls överens […] jag mådde inte bra av henne och Fredrik mådde inte bra av henne”. Så här minns Fredrik händelsen: ”Hon [familjebehandlaren] skulle se när hon [Therese] bytte på henne [dottern] och när hon mata henne och sånt”. Därefter var familjen på ett uppföljningsmöte på socialtjänsten och då upplevde Fredrik att två familjebehandlare: ”Höll på

i fyra timmar och trycka ner Therese […] hon var värdelös mor, hon gjorde fel. Och sen det värsta är när den ene inte höll med så titta den andre på den andre 'ja ja, men jo, så är det' ".

Känslor av att vara granskad, kränkt och att inte göras delaktig är påtaglig i deras berättelser. Therese upplevde det som så stressande att hon sa upp insatsen. Therese och Fredrik upplevde sig så jagade av myndigheterna att de kände sig tvungna att flytta till en annan kommun för att ge sig själva en chans till en nystart. Det fungerande inte så bra och dottern Lovisa tvångsomhändertogs av socialtjänsten i den nya kommunen. Familjen flyttade därefter tillbaka till den kommun där föräldrarna växt upp, och i samband med att det andra barnet föddes kunde de lyckligtvis få en annan typ av insats som har fungerat bättre. Numera har de ett stöd av en hemterapeut, Eva-Lis, som arbetar med både boendestöd och stöd i föräldraskapet. Therese berättar att hon är mycket nöjd med det stödet:

> F: Vad är det som är bra med en hemterapeut? För så som du berättar så verkar det som att du är rätt så nöjd med att ha en hemterapeut.
>
> T: Ja. Jaja, men vi åker ju och storhandlar en gång i månaden ungefär. Om det blir möjlighet till det, och sen följer hon ju med på möte och så, finns som ett stöd.

Det tydligaste budskapet i uttalandet är att Therese uppskattar sin stödperson Eva-Lis följsamhet för de behov som Therese själv upplever att hon har. Hemterapeuten Eva-Lis låter Therese själv styra över sitt eget liv och finns tillhands för att hjälpa henne med så väl praktiska angelägenheter (”storhandling”) och som stöd i situationer som kan upplevas stressande (exempelvis möten om barnen), men tycks inte drivas av att göra förändringar i hennes föräldraskap. Snarare är hon följsam för de stödbehov som Therese själv uttrycker att hon har. För Therese har det varit avgörande för att hon skulle kunna ta emot stödet. Numera, sedan relationen är etablerad, brukar Therese självmant vända sig till Eva-Lis för att få stöd när hon ska ta ställning i olika frågor.

Relationen med stödpersonen har således en väldigt stor betydelse, men indikerar också att föräldrarna upplever ett underläge, eftersom de inte har möjlighet att få välja sin stödperson. Deras stödperson är en person som kommunen har anställt för att ge föräldrar som dem stöd. Det är inte självklart så att de får en stödperson som de själva betraktar som *vis*. De är så gott som tvungna att följa den rådgivning och ta emot det stöd som stödpersonerna erbjuder, oavsett hur de upplever kvaliteten på detta stöd. Så här berättar Olof om hur han upplevde att ha en stödperson som inte var följsam i förhållande till hans situation: ”Direkt när jag kom ifrån jobbet då stod hon [stödpersonen] där med dammsugarröret ’här, städa’. Så. Och det tyckte inte jag om”. Att ta emot stöd är förvisso frivilligt, men alternativet är ofta att de inte får något stöd alls. Eftersom de lever med risken för att förlora vårdnaden om sina barn, som jag konstaterat tidigare, är priset för att göra motstånd högt. Om de skulle avsäga sig stödinsatser, (i realiteten stödpersoner som inte erbjuder dem det stöd som de behöver), kan detta vändas till deras nackdel.

Maja, David och Therese beskriver att de numera får ett stöd som de är nöjda med. I deras berättelser framkommer att det stöd som de får är baserat på ganska konkreta vägledande normer om hur ett gott föräldraskap utövas. Det handlar både om hur vissa praktiker framhävs som goda och hur andra tillbakavisas som dåliga eller felaktiga. Men inte minst beskriver föräldrarna betydelsen av att de har en pågående dialog med sina stödpersoner. De har ett sammanhang där de kan ta upp verkliga dilemman för dem och kan diskutera även sådant som kan vara känsligt. Det tyder på att de känner sig trygga och inte granskade inför dessa *visa* stödpersoner. Det är en skillnad från deras upplevelser av relationer med personal på utredningshemmen (som jag diskuterade i kapitel sex).

Möjligheten att kunna tala öppet med personer som de litar på, skapar förutsättningar för att reflektivt diskutera vad som är centralt för deras omsorg, och bidrar alltså till *caring-about*. Särskilt syns det i Davids berättelse, vars egen uppväxt har kantats av våld. Med stöd av sin stödperson tar han avstånd från våld och försöker att lära sig andra strategier. Hans sätt att säga att det kan vara svårt att veta ”vad fan jag ska göra?”, ett slags erkännande av

en svaghet, tolkar jag som att han trots allt känner tillit till att han får den hjälp han behöver. Ytterligare egenskaper som kan kännetecknа *de vise* framkommer i intervjun med Ulrika:

> Hon är, hon kör raka rör. Hon är ärlig. Hon säger vad hon tycker och tänker. Hon går inte bakom ryggen på en som, som ja, det här med anmälning. Hon skulle aldrig göra en socanmälning utan att prata med mig först. Aldrig någonsin. Man kan prata med Bodil (stödpersonen) om allt, det stannar mellan oss. Och är det så att hon behöver prata med kollegorna, då frågar hon först.

Stödpersonens uppriktighet och goda moral är framträdande i Ulrikas uttalande. Även det som är jobbigt och svårt talar hon med Ulrika om. Att hon säger att hon inte skulle göra en socanmälning ”utan att prata med mig först” visar att Ulrika litar på att Bodil bara för sådant vidare till sina kollegor som hon har stämt av i förväg med henne. På det sättet vet hon vad socialtjänsten diskuterar om henne, och det ökar hennes känsla av tillit. I situationer som dessa där föräldrar lever med upplevelsen av att föräldraskapet är hotat, är stödpersonernas sekretess mycket viktig och kanske avgörande för att de ska kunna bygga upp och behålla en tillitsfull relation. Stödpersonerna har anmälningsplikt eftersom de arbetar i en verksamhet som berör barn (SoL 14 kap 1 §), vilket föräldrarna är medvetna om. Men, som Ulrika betonar, kan hon känna sig säker på att hennes stödperson inte kommer att göra en anmälning utan att hon först får veta varför och när det sker. Det är avgörande för hennes tillit.

Ett ytterligare kännetecken för de stödpersoner som kan betraktas som *de visa* är att de har kunskap om vad det innebär att vara förälder med en intellektuell funktionsnedsättning och använder det egna omdömet för att hjälpa dem. Susanne berättar om en sådan situation. Hon hade känt sig frustrerad därför att hon märkt att hennes barn behövde mer stöd med läxorna än vad hon och maken själva kunde erbjuda, men hon visste inte hur hon skulle lösa det. Hennes egna försök att få stöd från skolan hade inte varit framgångsrika. Hon säger:

> Vad gör jag? Det här är frustrerande för mig och det är frustrerande för mina barn. Vad gör jag? Underbara Bertil [stödpersonen] han fixade det här, han ringde till soc och han prata med dom. Vi har fått beviljat kontaktperson, men inte bara läxläsning utan sysselsättning också, aktivitet, att dom [barnen och kontaktpersonen] ska göra nånting [roligt tillsammans också].

Framträdande i stödpersonen Bertils agerande är hans förmåga att sätta sig in i Susannes situation och att ta initiativ för att få till en adekvat insats för de behov som finns. Såsom kännetecknar de *visa* är han väl förtrogen med de svårigheter som föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning tacklas med, med de krav som myndigheterna ställer för att kunna erbjuda en insats, och med Susannes specifika situation. På så sätt kunde han på ett smidigt sätt hjälpa till så att en adekvat insats ordnades för Susannes barn. Ett annat sätt att beskriva det är att stödpersonen agerade som en social resurs för förälderns relation till myndigheten.

Sammantaget visar intervjuerna att de stödpersoner som kan betraktas som *de visa* har vissa gemensamma kännetecken. Det övergripande tycks vara att känna sig erkänd som en fullvärdig förälder och människa av stödpersonen. Det handlar om en upplevelse av att stödpersonen har tilltro till föräldraskapet, även med de svårigheter och tillkortakommanden som föräldrarna lever med. Här blir bemötandet centralt i de direkta mötena som föräldern har med stödpersonen. Känslan av att bli lyssnad på, att det finns en dialog och att man upplever sig värdefull som människa, är det centrala för bemötandet.

En del av föräldrarna tycks särskilt värdesätta att stödpersonen visar fram och ger mer av sig själv som en människa, att det uppstår en mellanmänsklig gemenskap, det som Lalander (2018) fångar som en *konkret socialitet*, än vad som kanske ryms i stödpersonens på förhand angivna arbetsuppgifter. För andra tycks stödpersonens egen person och gemenskapen med denna, vara mindre viktig. Kärnan i bemötandet är att stödpersonen gör sig tillgänglig för förälderns tankar, ord och önskemål om stöd, även om föräldern inte kan, eller vill, erbjuda ett intresse och en gemenskap tillbaka.

Egenskaper hos *de visa* är att de tycks kunna göra sig känslig och följsam för situationer och försöker att förstå helheter, relationer och processer i föräldrarns liv och att de inriktar sitt arbete mot det. Bemötande handlar också om hur stödpersoner talar om föräldrarna eller om deras sak med andra som arbetar inom området för stöd på ett värdigt sätt. Det går inte att komma ifrån att stödpersonerna representerar myndigheten och att de därmed har vissa skyldigheter, som exempelvis anmälningsplikt. Men hos föräldrarna kännetecknas innebörden av bemötande i detta sammanhang av att kunna känna tillit till att man talas om som en person som är *i* behov av stöd, snarare än en person som *är* sina svårigheter.

Andra centrala kännetecken hos stödpersoner som uppfattas som *visa* av föräldrarna är att de är förtrogna med vad det kan innebära att leva med en intellektuell funktionsnedsättning på olika nivåer. Det kan handla om kunskap om hur man som individ med intellektuell funktionsnedsättning kan fungera och ha förståelse för de svårigheter som kan uppstå. Det handlar också om att vara varse om de strukturella hinder och stigman som omgärdar deras liv, och att arbetet inriktas mot att motverka att föräldrarna och barnen drabbas av dem. Genom att erkänna människan med sina svårigheter och de hinder som de möter och att omdömesfullt inrikta sina stödinsatser för att stärka föräldraskapet på olika nivåer, kan en stödperson på så sätt bli betraktad tillhöra de visa. Värdet av att en välfungerande professionell stödrelation med en stödperson som tar denna roll är därför stor. Genom att stödpersonerna med rollen av *den visa* både arbetar med ett individuellt stöd och med stöd i de sociala strukturerna framstår deras roll vara en mycket viktig faktor för att främja föräldrarnas upplevelse av autonomi.

Avslutande reflektioner

I detta kapitel har jag utforskat de intervjuade föräldrarnas tankar och hållning till det stöd i sitt föräldraskap som deras sociala nätverk erbjuder dem. Framförallt får de ett sådant stöd från två sociala sammanhang; från sina nära anhöriga och från professionella stödpersoner. Stödet förefaller vara mycket viktigt för dem och bidrar på olika sätt till deras omsorg och

föräldraskap. Ett adekvat stöd kan parera följderna av att familjerna lever under socialt och ekonomiskt ojämlika livsvillkor, så att de inte blir så drabbande för barnen och för föräldrarna själva. De uttrycker att de är i behov av andra vuxnas stöd och att de skulle ha svårt för att klara föräldraskapet på ett bra sätt helt på egen hand. Ett mottagande av stöd innebär dock att föräldrarnas egen autonomi sätts på spel.

Autonomi kan förstås på olika sätt. När autonomi uppfattas som ett oberoende liv, frikopplat från andra människors inflytande, kan ett beroende av stöd betraktas som en inskränkning av autonomin. Ett sådant synsätt kan relateras till vissa samtida ideal om individualitet och förmåga att kunna klara sitt liv på egen hand, det vill säga *individuell autonomi*. Det kan exempelvis föra med sig förväntningar om att föräldrar ska ta hand om sina barn självständigt. Dylika ideal florerar hos en del föräldrar som beskriver det som ett dilemma som de brottas med. De känner att de borde klara föräldraskapet på egen hand, men att de inte kan det. Ibland tycks sådana ideal också dyka upp i den sociala barnavårdens praktiker. Jag har i tidigare kapitel (i kapitel sex) diskuterat att förväntningar om självständighet särskilt tycks gälla för mödrar. I det konkreta exemplet lyfte jag fram hur barnens livssituation utreds enbart mot moderns förmågor och resurser på utredningshem.

Ett annat sätt än individuell autonomi är att förstå autonomi relationellt. *Relationell autonomi* (Lid, 2022) upplever individen genom att i samspel med omgivningen få erkännande och valmöjligheter. En relationell autonomi kan i föräldraskapet vara grundat i ett erkännande av att föräldrarna lever under socialt och ekonomiskt ojämlika villkor. Dessa förutsättningar kan vara omöjliga för de inblandade att förändra, eftersom de är baserade på förhållanden ligger utanför den egna kontrollen. Hur föräldrarna själva förstår autonomi och hur de förhåller sig till att de tar emot stöd, samt hur de anhöriga och stödpersonerna bemöter och ger dem stöd, är det centrala för hur deras egen autonomi respektive beroende upplevs.

Jag uppfattar att autonomi framförallt handlar om möjligheten att kunna göra självständiga val. Centralt för autonomi är således möjligheten till multipla val, det vill säga att ha val*möjligheter*. För personer som är i behov

av andras praktiska stöd, så som föräldrarna i studien, kan idealet om individuell autonomi upplevas som en norm som är svår att uppfylla. Processen av att väga olika perspektiv mot varandra kan vara besvärlig att göra på egen hand. I praktiken kan det betyda att valmöjligheterna reduceras.

I linje med synen på autonomi som ett relationellt tillstånd uppfattar jag att självbestämmande och egenmakt kan komma till stånd då människor har möjlighet till att göra informerade beslut. För det kan människor behöva få andra personers stöd. Att ha valmöjligheter kan när det gäller föräldraskap handla om att i samspel och med stöd av personer i det nära nätverket få vägledning, råd och stöttning utan att stödet villkoras, med avsikt att motverka föräldrarnas ojämlika villkor.

Föräldrarna i studien kopplar ihop den egna funktionaliteten med en socialt och ekonomiskt utsatt livssituation. Att flera tydligt uttrycker att de behöver stöd från sina anhöriga för att barnen ska ha det tillräckligt bra, kan också betraktas som ett uttryck för det. Även om föräldrarna själva har denna insikt om sin livssituation framkommer det att beroendet av de anhöriga är ett återkommande dilemma för dem. Dissonansen mellan de egna förmågorna och livsvillkoren och den egna önskan om att kunna leva ett självständigt liv kan ge upphov till känslor av mindre värdighet och att sitta fast i ett oönskat beroende. Detta belyser att föräldrarna, trots insikten om att de behöver andras stöd, upplever att det finns förväntningar på dem att de egentligen borde klara föräldraskapet själv. De kan uppleva att stödet är villkorat från de anhöriga med krav på inflytande i deras föräldraskap. Även om föräldrarna upplever att integriteten utmanas, saknas möjligheter till protest. Den trygghet som de anhöriga ger föräldrarna och barnen, innebär ett beroende som de inte kan vara utan, trots att det inkräktar på det egna självbestämmandet. Också när stödet från de anhöriga ges som en *gåva* (Bauman & May, 1990/2017) utifrån en välvillig önskan om att dela med sig, kan det på sikt innebära att föräldrarna upplever att de bygger upp en moralisk skuld till de anhöriga som de inte kan återgälda.

Med andra ord tycks en upplevelse av att vara en autonom förälder vara svår att åstadkomma i en stödrelation mellan föräldrarna och deras anhöriga. Det går inte att komma ifrån att de anhörigas stöd är förenat med rollkonflikter och olika förväntningar på ömsesidighet. Detta, kombinerat med att stödberoendet är så omfattande att det inte går att avstå ifrån utan stora konsekvenser, gör stödrelationerna komplexa och det påverkar upplevelsen av autonomi.

De professionella stödpersonerna arbetar på uppdrag av myndigheterna. Deras uppgift är att ge ett adekvat stöd utifrån de ramar som myndigheten medger. Det innebär att de inte kräver något i gengäld av föräldrarna, men deras förpliktelser kan trots det påverka tilliten i relationen. I föräldrarnas berättelser är beroendet inte lika framträdande i relation till dem. Detta kan härledas till att föräldrarna inte upplever att de bygger upp en skuld till sina stödpersoner, så som de gör med sina anhöriga. Stödet uppfattas vara berättigat då det baseras på ett *utbyte* (Bauman & May, 1990/2017). Genom förhållandet att stödpersonerna ger ett samhälleligt stöd som föräldrarna uppfattar att de har rätt till, känner de att de kan ställa vissa anspråk på stödet utan att samtidigt uppleva att de hamnar i skuld, så som i förhållandet med de anhöriga. Det samhälleliga stödet kan därför främja föräldrarnas upplevelse av autonomi genom att de bekräftas som tillräckligt bra föräldrar.

Samtidigt är stödet från samhället i högre utsträckning förknippat med känslor av att vara granskad. Hur relationen med den specifika stödpersonen är, blir därför viktigt för dem. Jag har visat att föräldrarna framförallt värdesätter tillitsfulla relationer, där de kan vara öppna med sin situation och vad de känner och tänker, utan att riskera att bli ifrågasatta eller klandrade. De stödpersoner som har ett sådant bemötande och förhållningssätt har jag med Goffmans (1963/2014) begrepp beskrivit som *de visa*. I berättelserna lyfter föräldrarna fram betydelser av att stödpersonen är lyssnande och bekräftande, men också sådant som uppriktighet, rakhet och ärlighet är viktigt för dem. Det är också viktigt att stödpersonen är följsam för förälderns behov, har kunskap om vad funktionsnedsättningen kan innebära och kan agera omdömesfullt i deras sak.

Mina iakttagelser pekar mot att praktiserandet av dessa egenskaper ställer höga krav på de stödpersoner som utför stödet. Det handlar om den svåra konsten att möta föräldrarna där de ”är”. Det innebär att kunna möta föräldrarna som människor, att erkänna dem som fullvärdiga föräldrar och att inte döma dem, trots att de ibland brister och gör fel. I analysen har jag visat att en del av föräldrarna upplever att myndigheterna ständigt granskar dem och att det pågår en ständig avvägning om föräldrarna kan behålla vårdnaden om sina barn. Trots att föräldrarna vet om och förstår att stödpersonerna avser att hjälpa dem, tycks det som att själva förändringsprocessen kan upplevas så stressande att den försämrar föräldrarnas egen förmåga om den inte är förankrad hos dem. Huvudbudskapet i det föräldrarna säger är att deras stöd måste utgå från deras egenupplevda behov och förändringar måste ske i den takt som de kan klara. Det innebär att stödpersonerna behöver ha en respekterande inställning och kunna åsidosätta föreställningar och normer om hur föräldraskapet ”bör vara” och egna ambitioner om förändringar för att kunna möta föräldrarna i just deras unika situation.

Stödpersonernas roll för mina tankar till filosofen Søren Kirkegaards (1859) välkända dikt ”Till eftertanke” där inledningen lyder:

> Om jag vill lyckas med att föra en
>
> människa mot ett bestämt mål
>
> måste jag först finna henne där hon är
>
> och börja just där.
>
> Den som inte kan det lurar sig själv när hon tror att hon kan hjälpa andra.

Att dikten blivit så välkänd beror nog på hur den sätter ord på själva essensen i mellanmänskligt förändringsarbete och pedagogik; det empatiska förhållningssättet. På många sätt kan det som föräldrarna uppskattar hos sina

stödpersoner reduceras till detta; att de blir bemötta som de människor de är och att det stöd som de får alltid tar avstamp i deras unika situation. I dikten framhävs också hur detta till synes enkla, kan vara det svåraste.

Relationerna mellan föräldrarna och deras stödpersoner är inte enbart baserad på ett stöd till föräldrarna. Även om det inte finns en förväntan om ömsesidighet såsom med de anhöriga, så har stödpersonerna förpliktelser åt andra än föräldrarna. Deras överenskommelse med sin uppdragsgivare (arbete mot lön), är formulerat som ett uppdrag att ge ett föräldraskapsstöd som ska vara ett stöd till föräldrarnas barn (SoL 5 kap 1§). Det innebär att stödpersonerna måste ha tillförsikt till att deras insatser är konstruktiva och hjälpsamma för barnet, när de utgår från föräldrarnas unika situation. Detta även då förändringarna är långsamma eller blygsamma. Från föräldrarnas perspektiv framträder att om syftet med insatsen är att barnet ska ha goda och trygga uppväxtförhållanden hos sina (biologiska) föräldrar, så behöver stödet till dem ges på ett sådant sätt.

I nästa kapitel fördjupar och utvecklar jag texten om föräldrarnas upplevelser av möjligheten till ett självständigt liv utifrån ett annat perspektiv. Genom att utforska vardagens sammanhang, särskilt med fokus på de tids-, plats- och genusstrukturer som genomsyrar föräldrarnas berättelser, diskuterar jag hur olika aspekter av tid och rum, främjar och motverkar upplevelsen av autonomi.

KAPITEL 10. ORDNING, RUTINER OCH GENUSROLLER I TID OCH RUM

Att ordning och rutiner är viktigt för att kunna praktisera ett omsorgsfullt föräldraskap återkommer ofta i föräldrarnas berättelser. En klar ordning hjälper föräldrarna att ha överblick och känna att de har kontroll. Ordning betyder att känslor av oförutsägbarhet och oklarhet, som ofta bidrar till stress och otrygghet, kan motverkas. Rutiner, i sin tur, är ett medel för att säkerställa att man har ordning. Det finns en parallell här till hur Giddens (1991) beskriver hur för-givet-tagna dagliga handlingar utgör ett fundament i individens upplevelse av världen, som håller emot för existentiell oro och kaos. Genom att följa rutiner minskar risken för att glömma något viktigt och att hamna i situationer som upplevs osäkra. På så sätt kan oordning och kaos hållas borta, och en känsla av att tillvaron i grunden är trygg kan upprätthållas. Detta förefaller vara mycket viktigt för föräldrarna och följaktligen är de överlag ovilliga att bryta invanda vanor.

I kapitel sju har jag belyst betydelser av ordningsamhet i relation till att visa fram ett ansvarsfullt föräldraskap. I kapitel åtta har jag diskuterat ordning och rutiner som förutsättningar för föräldrarnas omsorg. I detta kapitel tar jag ett annat perspektiv på dessa aspekter och koncentrerar mitt fokus på ordning och rutiner i tid och rum. För att kunna hålla ordning är föräldrarna hjälpta av att det i deras vardagsliv finns tydliga rutiner och strukturer. I föräldrarnas berättelser syns dessa ordningar i termer av tids- och plats- och genusstrukturer.

Morgan (2011) diskuterar att tid och rum ofrånkomligen är en del av familjepraktiker, han uttrycker det som att: "family practices are conducted *within* time and space and involve the *use* of time and space" (s. 80, kursiv i original). I perspektivet av Morgans (2011) teori om hur aspekter av tid och rum ofrånkomligen är inbegripna i familjepraktiker studerar jag i detta kapitel hur föräldrarna ordnar sitt föräldraskap i sin vardag. Min huvudsakliga utgångspunkt tar jag i begreppen *praktisk tid och praktisk rumslighet*, det vill säga hur föräldrarna beskriver hur deras användning av tid och rum blir ändamålsenlig för dem. Särskilt fokus riktas på hur vardagslivets organisering i tid och rum kan bidra till upplevelse av den ordning som jag i tidigare kapitel har visat är så eftersträvansvärd. Trots att det finns en nära förbindelse mellan *tid* och *rum* ställer de i viss mån olika frågor i relation till familjepraktiker. Det kan därför vara lämpligt att inledningsvis behandla dem separat, menar Morgan (2011). I detta avsnitt fokuserar jag särskilt på hur föräldrarna beskriver hur de strukturerar sin tid i vardagslivet och längre fram i kapitlet fokuserar jag särskilt på deras rumsliga strukturer. Eftersom föräldrarna beskriver skillnader mellan mödrar och fäder i föräldraskapets ansvar och omsorg, fokuserar jag specifikt på hur genusstrukturer tar uttryck i tid och rum. Tillsammans ger dessa strukturer i tid och rum en konkret bild av vardagslivets föräldraskapspraktiker.

Förutom de tydliga strukturer för tid och rum som grund för en stabil ordning i vardagen, så framträder också stabila ordningar för partners i en parrelation när de fördelar uppgifter och göranden i familjen mellan sig. Tidigare forskning (Sigurjónsdóttir, 2004) har visat att det är vanligt att familjer där föräldrarna har intellektuella funktionshinder ofta lever med traditionella genusordningar och i kapitel fem har jag diskuterat hur könsstereotypa *genusregimer* (Connell, 1991) tycks uppstå i föräldrarnas möten med myndigheterna i en barnavårdsutredning. Det vill säga könsspecifika förväntningar på kvinnors och mäns föräldraskap, som är skapas, vidmakthålls och förändras i vardagligt samspel. I detta kapitel är jag särskilt intresserad av de processer som ligger till grund för att mödrar respektive fäder har och tar olika uppgifter och ansvar gällande barnen.

I mitt resonemang kommer jag också in på hur föräldrarnas tids- och rumsanvändning speglar vissa samtida ideal om hur ett familjeliv och föräldraskap ”bör” levas och hur föräldrarna berättar att de förhåller sig till dessa ideal. Jag diskuterar spänningen mellan behovet av att känna trygghet i välbekanta miljöer och sammanhang i relation till vissa samtida ideal om vad ett familjeliv bör innehålla för att uppfattas som ett ”rätt” och ”gott” föräldraskap.

En praktisk tid med scheman

När föräldrarna talar om sitt vardagsliv, förefaller det kretsa kring barnens behov och aktiviteter. Det handlar om rutiner för den omsorg som jag beskriver som *caring-for* (Morgan, 2011) i kapitel åtta. Dagarna har en tydlig struktur och en påtaglig likhet, något som verkar eftersträvansvärt eftersom det tycks skapa trygghet och förutsägbarhet. Utöver den tid som föräldrarna spenderar på arbete eller sysselsättning, fylls deras dagar av omsorg om och samvaro med barnen, samvaro med andra släktingar och av hushållsuppgifter. Dessa rutiner tycks vara högst betydelsefulla för att upprätthålla ordning och därmed kunna ta sitt föräldraansvar. Dygnsrytmen är väldigt regelbunden, ibland även schemalagd.

Vid intervjuerna i föräldrarnas hem iakttog jag att flera har tydliga veckoscheman uppsatta på väggen eller på kylskåpsdörren, som ett stöd för att hålla koll på veckans och dagens aktiviteter och uppgifter. Det visar att föräldrarna har behov av en struktur för att få caring-for att fungera väl. Föräldrarna berättar att schemat påminner dem om den veckovisa strukturen, till exempel ”onsdag - packa gympapåse”, och om konkreta dagliga hushållsuppgifter, till exempel varje kväll en påminnelse om att ”gå ut med soppåsen”. Schemana har med andra ord en hög detaljnivå fokuserat på konkret praktiskt görande. Det visar hur rutiner hjälper föräldrarna att ha kontroll över tid och de aktiviteter som är infogade i denna tid. Föräldrarna berättar att uppgifterna är utformade i samråd med stödpersoner och baserade på konkreta områden som identifierats som sådana som de tenderar att glömma. Det visar även det stödbehov som de intervjuade föräldrarna har för egen del.

Intervjuerna visar att vardagens göromål är inordnade i en mycket stabil struktur av tids- och platsbundna, regelbundet återkommande aktiviteter som kretsar kring barnen och familjens olika behov. På det här sättet görs världen kontinuerligt välbekant. För den här studiens föräldrar framträder aspekter av *praktisk tid* (Morgan, 2011) vara centralt för deras uppfattningar om vad som utgör deras familj och regelbundenhet och rutiner tycks vara viktiga förutsättningar i ett fungerande föräldraskap. Detta framträder i hur de talar om sitt föräldraskap som ett konkret görande och hur vardagslivet planeras utifrån scheman och hur obehag inför plötsliga förändringar beskrivs. Rutiner förefaller bidra till välbefinnande och lugn för de allra flesta och motverkar upplevelser av att inte ha överblick och kontroll.

Caroline, som är ensamstående med fyra barn i tidig skolålder, beskriver sitt veckoschema och berättar att hennes dagar har en tydlig planering som hon noggrant följer:

> Jag vaknar klockan sju. Äter frukost halvåtta. Får i väg barnen vid åtta. Kommer hem. Hämtar dom vid halvfyra-fyra. Äter middag vid fem. Eh, ja, där är en tavla.
>
> F: Ja, du har en tavla där, som det står.
>
> C: Ja, då är det middag vid fem, och sen lägger jag barnen, vid åtta. Så det är, det är min dag det, det är min veckoplanering.
>
> F: Ja, just det, det är ju bra.
>
> C: Så det är min struktur det.
>
> F: Ja, det är bra det. Barnen har aktiviteter fyra gånger i veckan. Spelar gitarr, karate, dans. Tjejerna dansar och Hugo [elvaårige sonen] karate och Axel [nioårige sonen] gitarr, är det så?
>
> C: Nej, Axel har karate också.
>
> F: Han har det, ja.
>
> C: Så det är en, två, tre, fyra aktiviteter i veckan. En för varje barn.

Carolines berättelse visar att hennes vardag är inriktad på att klara omsorgen om barnen och att finnas till hands och stödja barnens aktiviteter och rutiner, alltså praktisk tid. Vardagslivet rör sig kring basbehov som måltider, sömn och hämtning och lämning i förskola och skola. Utöver dessa praktiska behov har varje barn var sitt tillfälle för en fritidsaktivitet i veckan, vilket för Caroline betyder att hon ska hålla reda på fyra aktivitetstillfällen. Det är påtagligt att Carolines tid kretsar kring hennes barn. Endast i förbigående och utan detaljer nämner hon aspekter av sitt personliga liv utöver det som hon gör i sitt föräldraskap. Det kan dock påpekas att hon var fokuserad på situationer i föräldraskapet, eftersom det var intervjuns syfte.

Trots att det var så, finns ett mönster i intervjuerna av att dagarna fylls av föräldraskapet och att leva upp till de förväntningar som finns. Därigenom undgår föräldrarna att bli ifrågasatta och de får omgivningens erkännande av att de gör ”rätt” (se kapitel sju). På så sätt kan man säga att för flera av de intervjuade föräldrarna så är livets innehåll; föräldraskapet. Barnen är livets helt dominerande fokus och mål. På så sätt flyter den så omfattande upptagenheten av barnens omsorg, deras praktiska tid och praktiska rumslighet, ihop med föräldrarnas drömmar om hur de *vill* att deras liv ska vara, det som Morgan beskriver som en *imaginär rumslighet*. Den strävan efter karriär och individuella livsprojekt som Giddens (1990; 1992) beskriver är så central i senmoderna samhällen, är på många sätt frånvarande i deras berättelser. Det gäller särskilt för mödrarna, som jämfört med fäderna i lägre omfattning har andra sysselsättningar. Småbarnsmamman Therese uttrycker det så här:

> Jag har aldrig haft jobb, jag har bara haft praktiker.
>
> F: Ja. Vad har du då för intressen och har gjort och så?
>
> T: (skrattar) Barn. Det är A och O. Det är nummer ett.

Yrkeslivet har aldrig varit tillgängligt för Therese. Hennes arbetslivsmöjligheter är olika arbetsplatspraktiker, som hon hittills inte upplevt som särskilt stimulerande. Det är dock inte något hon sörjer, eftersom

hon har valt att inrikta sitt liv mot sina barn. För Therese är uppgiften som mamma den allra viktigaste och på det viset görs hennes vardag meningsfull. Vardagens rutiner och den fysiska närheten till barnen (praktisk tid och praktisk rumslighet) uppfyller på många sätt de ideal som Therese har om sig själv som vuxen och de drömmar om det liv som hon vill leva. Ett annat sätt att beskriva det är att hennes ordning och rutiner skapar den bubbla av trygghet som hon behöver för att praktisera omsorg. Förmågan att kunna ge god omsorg är viktigt för att kunna framställa sig själv som en tillräcklig förälder, vilket hon beskriver som sitt livs centrala fokus (”nummer ett”).

Intervjuerna visar att föräldrarnas rutiner närmast uteslutande handlar om barnen. Utformandet av vardagslivet där barnen är det centrala ger livet en tydlig struktur, förutsägbarhet och känsla av värde. Det håller också tillbaka känslor av oro och stress. Att ha ett tillräckligt tidsutrymme för barnen, baserat på förutsägbara rutiner för vad som ska göras under dagen, tycks vara väsentliga delar av detta. Jennie säger:

> Ja, att man måste ha rutiner. Och det är svårt det.
>
> F: Det är föräldern som ska stå för rutinerna. Är det det du menar?
>
> J: Ja, men det är svårt.

Vid flera tillfällen under intervjun återkommer Jennie till att hon kan vara glömsk och ha svårt för att komma i gång med olika göromål. Hon har ett behovsbedömt personligt stöd för att motverka konsekvenser av detta. Det kan förklara varför hon tycker att det kan vara svårt att upprätthålla rutiner, även i sitt föräldraskap. Samtidigt visar hennes uttalande, tillsammans med vad Caroline och Therese säger, att deras uppfattningar om ett omsorgsfullt föräldraskap är att det kräver tid och engagemang. Genom att de villigt och medvetet inriktar så gott som hela sitt vardagsliv mot de rutiner och vanor som föräldraskapet kräver (praktisk tid), så ger de sig den tid som de behöver. Samtidigt har de inget egentligt alternativ. Överlag säger föräldrarna att de stressas av förändringar och situationer som de har svårt för att överblicka och därmed att kontrollera. Intervjuerna visar många exempel som kan härledas

till sådana upplevelser. Att inte hålla på rutiner och ordning, kan snabbt leda till kontrollförlust. Som jag har redogjort för i kapitel sju är det väsentligt för föräldrarna att känna sig säkra på att de ”gör rätt” och på så sätt kan styra omgivningens och deras eget intryck av föräldraskapet. Eftersom föräldrarna kan känna sig begränsade i sammanhang där de behöver vara snabba och flexibla så undviker de ofta sådana situationer. Att ha rutiner och ta sig tid för sitt föräldraskap är en väg för att undvika oförutsägbara situationer och skapa en struktur i livet som bidrar till upplevelse av ordning. Det blir ett sätt att reproducera trygghet för sig själv och barnet, och ett sätt att forma sin identitet och därigenom uppfylla egna ideal som förälder.

I kontrast till den fasta, närmast schemalagda strukturen för återkommande göromål, framträder även ett annat mönster för tid. I den strukturerade vardagen finns också plats för oplanerad tid med barnen. Man kan säga att i vardagens schema har föräldrarna avsatt tid för att bara vara med barnen. Då umgås föräldrarna med sina barn utifrån barnets önskningar. Detta, att bara vara med barnen, beskriver jag som *barnens tid*.

Barnens tid

Innehållet i *barnens tid* styrs i hög utsträckning av barnets önskningar och behov (inom möjligheternas ramar). Utifrån hur föräldrarna känner sina barn och sina egna resurser, skildrar de att tiden utformas i ett dynamiskt samspel dem emellan. De som har små barn viker sina eftermiddagar åt barnens lekar och intressen. På så sätt tycks de vara närvarande i stunden, i ett ”här och nu”. Intervjuerna visar att de allra flesta föräldrar njuter av att vara tillsammans med och umgås med sina barn. Det är mycket sällsynt att de beskriver att de har egna intressen eller åtaganden styr dem från detta fokus. De föräldrar som har en yrkessysselsättning utanför hemmet blir oftast lediga tidigt på eftermiddagen. De som har små barn beskriver att de på vägen hem från arbetet hämtar sina barn i förskolan och sedan ägnar i princip all ledig tid åt barnet, fram till dess att barnet somnar. *Barnens tid* är alltså en följd av hur vardagens rutiner är strukturerade (praktisk tid), men är också ett uttryck för föräldrarnas egen önskan om hur de vill praktisera sitt föräldraskap som en höggradigt intim fysisk samvaro med barnen i tid och rum.

Maja berättar om sina eftermiddagar efter att hon slutar på sin dagliga verksamhet vid tvåtiden. På vägen hem hämtar hon sonen Sami på förskolan, som ligger några hundra meter från hemmet. När de kommer hem vill han gå till sina leksaker och sedan: ”Så sitter vi ihop och leker alla tre, så att vi ägnar all tid åt Sami fram tills han somnar”.

Davids beskrivning liknar Majas, men han uttrycker dessutom en ambition om att hans fyraåriga dotter Ella ska vara mycket utomhus. Tre bestämda dagar i veckan hämtar han Ella i förskolan efter det att han själv slutat arbeta klockan halv tre. Dessa eftermiddagar, där bara han är ansvarig för dottern, tycks skapa utrymme för föräldraskapet och relationen med dottern. Han berättar att de på eftermiddagarna ofta är ute och att dottern vill: ”Leka på lekplatser, för det mesta”. Att kunna följa dotterns önskningar om att leka är det David prioriterar när han är ledig. Han tar sig tid för sin dotter och söker sig till de platser han tror att dottern trivs i.

På ett liknande sätt beskriver Jasmin att hon ägnar sig åt och njuter av att vara tillsammans med sina barn. Hennes barn går i förskolan på förmiddagarna, men själv har hon ingen sysselsättning och är då oftast ensam hemma. När hon hämtat barnen tidigt på eftermiddagen har hon mycket energi för sina barn och hon berättar att de hittar på något tillsammans nästan varje dag, ofta tillsammans med Jasmins syster. Så här berättar Jasmin:

> F: Vad brukar ni göra tillsammans?
>
> J: Typ min syster hon älskar min dotter och hon brukar ibland ta henne till Vråketorp [ortnamn] och då brukar dom bada och ta ut henne till parken och så. Annars brukar jag och mina barn, och ibland min syster eller mina vänner som har också barn, brukar ta med till Leos lekland och gå ut till parker eller gårdar så där. Leka med barnen.
>
> F: På lekplatser och så där?
>
> J: Ja. Men nu börjar det bli kallt, så det är inte roligt att gå ut längre.

Gemensamt för Maja, David och Jasmins berättelser är att de skildrar en ganska enkel planering av tillvaron, där barninriktade aktiviteter är ramen.

Det är lusten som får styra vad de gör. Det är ovanligt att föräldrarna i studien beskriver att de har några konkurrerande intressen eller åtaganden som står i vägen för deras tillgänglighet för sina barn. Detta är kännetecknande för det som jag beskriver som *barnens tid*. Min iakttagelse skiljer sig från hur Wissö (2012), i sin avhandling av småbarnsföräldrars vardagsliv, diskuterar hur föräldraskapets vardag med små barn kännetecknas av emotionella ambivalenser. Hon beskriver diskrepansen mellan förväntningar på att föräldern förväntas tycka att det är roligt att leka med sina barn och känslor av att föräldern egentligen skulle vilja göra något annat för sin egen skull. Föräldrarna i mina intervjuer uttrycker inte sådana tankar. Tvärtom kännetecknas deras berättelser av att deras positiva engagemang för att umgås och leka med sina barn inte är distraherat av andra känslor.

Wissö (2012) använder begreppet *tillsammanstid* för att beskriva idealet av att familjemedlemmarna som bor tillsammans också ska göra kvalitativa saker tillsammans, som en ”hel familj”. Hon skriver att det i hennes intervjuer *talas* det mer om detta, än att faktiskt ägna tid åt barnen. I hennes studie kontrasteras *tillsammanstid* mot *egen tid*, vilket syftar på tid då en förälder befrias från ansvar för barnen under en stund för att ägna sig åt aktiviteter för sig själv. Wissö visar att föräldrarna förhandlar med sig själv och sin partner för att hitta en balans mellan dessa ideal. Föräldrarna i min studie ägnar sin tid åt sina barn, genom att umgås med dem och finnas till hands för dem, utan att denna tid kopplas ihop med de särskilda aktiviteter eller göranden som Wissö menar är kännetecknade för *tillsammanstid*. Den av föräldrarna i Wissös studie eftertraktade tiden tillsammans för att ”bara vara”, förverkligas av föräldrarna i min studie utan att de samtidigt säger sig vilja göra något annat. Det kan hänga ihop med att barnen upplevs som det viktigaste i livet, så som mamman Therese uttrycker ovan, samt att de har tid för detta umgänge. Ett sätt att beskriva det som jag kallar för *barnens tid* är att den utgör en bubbla av sorglöshet som de inte släpper in oro och bekymmer i, en slags *carpe diem*-[23]tillvaro. I intervjun med David sägs följande:

[23] Latin för *fånga dagen*. Innebörden är ungefär att måttfullt njuta av nuet.

F: Vad gör ni på eftermiddagarna?

D: Ja det beror på hur vädret ser ut.

F: Ja ja.

D: Annars är vi ute. Idag ska vi ner till syrran och hennes yngste påg fyllde år i måndags och han blev nio år tror jag. Så vi ska ner och gratta han.

F: Ja vad trevligt.

D: Mm. Och dricka en jävla massa kaffe.

Davids uttalande exemplifierar hur vardagslivet i familjen präglas av ett enkelt och relativt kravlöst umgänge med barnen och ibland andra anhöriga. Andra förpliktelser, personliga ambitioner och önskemål om *egen tid* är i stort sett frånvarande i hans och andra föräldrars berättelser. Förknippat med denna livshållning finns också de aspekter som innebär att föräldrarna i liten utsträckning berör det som ligger utanför stunden, eller uttalar idéer eller ambitioner om sina barns framtid. Det är nuet som är närvarande. Det kan tyckas gå stick i stäv med hur föräldrarna talar om betydelsen av barnets skolgång och framtid, som jag har diskuterat i kapitel åtta. Men snarare är det ytterligare ett tecken på att dessa framtidsorienterade delar av omsorgen kan vara svår att praktisera, även om föräldrarna tillmäter den stor betydelse och mening.

Fokus i avsnittet är på hur föräldrarna använder och organiserar sin tid för att ge vardagslivet struktur. Det framkommer att föräldraskapet är viktigt för att ge livet mening och som en följd av det får barnet vara i fokus för deras tidsanvändning. En klar tidsstruktur för dagen bidrar till föräldrarnas upplevelser av trygghet. Genom att ha tydliga rutiner, behöver föräldrarna inte lägga så mycket energi på att upprätthålla vardagsfungerandet i familjen, något som främjar upplevelsen av förutsägbarhet och trygghet. Vetskapen om att de följer sina rutiner, ger dem trygghet om att de inte glömmer bort viktiga uppgifter. Just oro för att glömma något viktigt framträder som en särskild grund för att bli ifrågasatt som förälder, (jag har diskuterat detta i kapitel sju).

Därför kan vardagens rutiner ibland ha en ritualiserad karaktär, så till vida att uppgifter och göranden upprepas på samma sätt dag efter dag.

Det framkommer också att den praktiskt ordnade vardagen med barnen ges en utvidgad betydelse i föräldrarnas berättelser. Det är tydligt att livet tillsammans med barnen är något av en livsdröm som uppfylls. När det sker har föräldrarna inte så många andra saker som de strävar efter och som uppfyller deras tankevärld, det vill säga att det praktiska görandet i tid och rum smälter samman med föräldrarnas personliga drömmar, alltså deras imaginära rumslighet. Samtidigt kan det som jag beskriver som *barnens tid* också ses som ett exempel på *symbolisk rumslighet* (Morgan, 2011). Genom att spendera mycket av sin tid på att ”bara vara” med barnen uppfyller föräldrarna starka ideal om vad föräldrar bör prioritera för att vara goda föräldrar, såsom Wissö (2012) diskuterar.

De restriktiva ramar som omgärdar föräldraskapet för med sig normer som föräldrarna är angelägna om att uppfylla för att inte framstå som avvikande (som jag diskuterat i kap sju och åtta). På så sätt kan *barnens tid* till viss del också förstås som att föräldrarna omvandlar vissa samhälleliga ideal till sina personliga ideal, då detta förmodligen bekräftar dem som goda föräldrar av omgivningen. Det kan förstås också handla om att de helt enkelt ger sig tid till att bara vara med barnen för att de själva vill det. Skälen för att föräldrarna spenderar mycket tid tillsammans med sina barn kan troligtvis inte betraktas som enbart baserade på renodlade val. Snarare är det en kombination av hur de uppfattar de egna möjligheterna att kunna leva ett familjeliv med egna barn, deras möjliga karriärvägar, samt deras personliga önskningar och mål med sitt vuxenliv.

Nu har jag diskuterat hur tydliga tidsstrukturer i vardagen bidrar till en eftersträvansvärd ordning i vardagslivet. Föräldrarnas praktiska ordnande av sin tid hänger samman med hur de också låter sin omsorg ges mening av praktiska göranden. På så sätt ger de sin användning av praktisk tid en utvidgad mening då de själva uppfattar att tid spenderad med barnen bär mening av att vara god omsorg. I nästa avsnitt fokuserar jag på hur vardagslivets rumsliga aspekter får betydelse i föräldraskapet.

Livets triangel: hemmet – förskolan – sysselsättningen

I sin teoretisering av familjepraktiker menar Morgan (2011) att rumsliga aspekter handlar om hur vardagens platser organiseras för att uppfylla praktiska syften för familjen. I min studie använder jag ”rum” för att studera föräldrarnas rörelsemönster i sitt vardagsliv. Tillsammans med strukturer för tidsanvändning, åskådliggör vardagens platser en bild av hur föräldraskapet praktiseras och rutiniseras.

Ett mönster bland de intervjuade föräldrarna är att de rör sig inom ett begränsat geografiskt område inom boendekommunen. Det är ett område bestående av bostaden, barnens förskola, den dagliga sysselsättningen och ofta också anhörigas bostad. För en del av föräldrarna handlar det om en rörelse över områden på högst ett par kvadratkilometer. Andra rör sig över större områden men endast mellan kända platser, exempelvis utefter en specifik busslinje. De här platserna bildar en slags triangel (eller kvadrat, i de fall då de anhöriga involveras) där i princip hela livet utspelar sig. Det vill säga att även om omväxling mellan hem och arbetsplats finns i flera av de intervjuade föräldrarnas vardag, så rör de sig över små områden. På det här sättet har de en rumslig närhet och känner väl till de sammanhang och miljöer som de rör sig i. Med andra ord kan man säga att livet levs i ett lokalt sammanhang. Även om det är så, betyder det dagliga miljöombytet (hemmet och arbetsplatsen) att de möter olika personer och att dagens innehåll får en tydlig variation. Bland de av föräldrarna som lever så, tycks skiftningarna främja upplevelser av normalitet, att deras liv är likt det liv som andra vuxna lever, men också upplevelser av trygghet och kontroll. Så här berättar Tobias och Emelie om sina rutiner en vanlig vardagsmorgon:

> T: Så jag går ju opp måndag till fredag vid kvart i sju ungefär.
>
> E: Ja, kvart i sju, sju går du upp.
>
> F: Mm.
>
> T: Lämnar på dagis, eller ja, först tar på henne [kläder] och sånt, ger henne kanske lite yoghurt eller nått sånt. Macka brukar hon inte vilja äta så tidigt

på morgonen, så hon får yoghurt. Och sen lämnar jag på dagis. Sticker till jobbet, jobbar.

F: Mm, vilken tid är hon på dagis då?

T: Hon är väl på dagis vid fem i halv.

F: Fem i halv åtta?

T: Ja.

F: Är det här i närheten?

T: Ja, det är där oppe.

F: Alltså gångavstånd?

E: Ja.

T: Förbi Coop.

F: Och sen tar du dig till jobbet. Hur tar du dig till jobbet?

T: Cyklar.

F: Cyklar, mm. Och det är också, bara ett par kilometer eller så?

T: Ja, vad kan det vara, två kilometer, en och en halv, två.

I Tobias berättelse om sin dagliga morgonrutin beskrivs familjens förberedelser för aktiviteter på förskolan och på arbetet. De går upp vid en bestämd tid och gör sig redo för att ta sig an dagen. Innehållet i deras morgonrutin består av moment som kan betraktas som allmänt vedertagna föräldraskapspraktiker (”lämna på dagis”, ”ger yoghurt”) och det stärker upplevelsen av att han gör rätt. Samtidigt visar berättelsen att hans dagliga förflyttningar är över små geografiska områden, vilket är typiskt för vad de intervjuade föräldrarna beskriver. Flera berättar att barnets förskola ligger alldeles i närheten av hemmet och att de själva kan cykla, promenera eller åka

buss några minuter för att ta sig till sin arbetsplats. De föräldrar vars liv växlar mellan hemmet och arbetet, får också prägel av sin nära lokalitet. Omväxling mellan platser tycks vara betydelsefullt både för hur vardagen fungerar och för föräldrarnas personliga trivsel och välmående. Närheten underlättar, men framförallt tycks det vara möjligheten att på ett enkelt och självständigt sätt kunna förflytta sig i vardagen, som främjar upplevelsen av trygghet och autonomi. Nära och enkla förflyttningar gör att tidsanvändningen för dessa aktiviteter är liten, vilket också tycks bidra till dessa upplevelser.

Det finns också de föräldrar, särskilt mödrar, som inte har en daglig sysselsättning att gå till. Jag utvecklar analysen utifrån genusaspekter längre fram i kapitlet. Situationer där den ena (eller båda) föräldrarna arbetar hemifrån beskriver Morgan som *låg mobilitet* (2011, s. 84) och menar att de ofta är förknippade med diskussioner i parrelationerna om gränser för familjeliv och arbetsliv. De rumsliga miljöerna bildar inte en naturlig avgränsning mellan livets olika delar, i stället måste de aktivt skapas. Mödrarna i denna studie beskriver inte sådana diskussioner. Snarare ger livet i hemmets närhet dem förutsättningar för att ha tillräcklig tid både för sådant som spontant dyker upp (jmf. *barnens tid*) och för att upprätthålla ordning och rutiner i familjens och barnens liv. De ytor som föräldrarna rör sig över och stannar upp vid kan ibland innebära att de utvecklar nya sociala kontakter. För Edith blev promenaderna till och från förskolan ett sammanhang där hon fann en av sina nuvarande bästa vänner. Edith berättar:

> Hennes son Arvid har gått på samma förskola [som min son], Kullagårdens naturförskola. Så det var där vi började träffas, och sen fick Arvid en lillebror, Malte. Och då var jag mycket där och gick promenader. När jag var ledig så var hon mammaledig, så att då träffades vi. Och sen har vi gått igenom köksrenovering och dom har gått igenom köksrenovering för kanske några månader sen, så har vi pratat om sånt där.

Edith berättar att premisserna för vänskapen med väninnan var att de befann sig i varandras närhet och hade tid att umgås. I promenader i närområdet och i pratet om småbarn och köksrenoveringar har de värdefullt sällskap av varandra. Betydelsen av informella mötesplatser som är offentliga, men ändå

hemtama och välkända för besökare med intellektuell funktionsnedsättning diskuteras av Bibbi Ringsby Jansson (2002). Hon menar att dessa miljöer öppnar upp möjligheter för att få kontakter med andra människor som kan vara viktiga inflöden av information, erfarenhet och ger tillgång till vissa resurser som de inte alltid kan få av sina nära och täta nätverk. Styrkan ligger i att dessa platser kan överbrygga sociala och kulturella skillnader mellan människor (Ringsby Jansson 2002, s. 225). Ediths berättelse tyder på att det som kan uppfattas som föräldrarnas ”rum” på förskolan (ungefär förskolans gård och hall under vissa tidsperioder under dagen) kan betraktas som en sådan informell mötesplats. Det hon säger tyder på att hon på olika sätt stimulerats av gemenskapen med väninnan. En gemenskap som har sin grund i att de delat en informell mötesplats i förskolemiljön där de båda haft rollen som ”förälder” och som sedan utvecklades till vänskap.

Sammantaget belyser det som föräldrarna formulerar att geografisk närhet mellan vardagens platser, kombinerat med en känsla av att ha tillräcklig tid, är mycket betydelsefullt för deras föräldraskap. Sådana omständigheter har inverkan på deras känsla av att de har ordning och det påverkar upplevelser av trygghet genom att omgivningen är tillgänglig för dem. Där kan de utföra välbekanta rutiner i välkända sammanhang. Ibland görs detta tillsammans med andra som de skapat kontakt med under sina rörelser på olika platser. Det har påverkan på föräldrarnas möjligheter till att hantera vardagslivets praktiska åtaganden på egen hand och med andra ord stärker upplevelser av att kontroll över tillvaron. På så sätt kan föräldrarnas upplevelse av självständighet och trygghet främjas av att de har en liten geografisk rörlighet i sin vardag. Detta är dock inte otvetydigt. Ibland kan föräldrarna uppleva ambivalens mellan tryggheten i det välbekanta och en önskan om att uppleva andra platser. Detta diskuteras i nästa avsnitt.

Ambivalenta känslor inför behovet av välbekanta miljöer

Även om det ofta finns geografisk närhet mellan vardagens platser och att detta på flera sätt främjar föräldrarnas trygghet och autonomi, så är det inte entydigt så. Föräldrarna har, precis som andra vuxna, ibland behov av att ta sig till platser utanför det lokalt välbekanta. Deras berättelser om att lämna de

kända miljöerna indikerar ambivalens och ett visst obehag, som beror på känslor av att inte kunna känna sig säker på att ordning och förutsägbarhet kan upprätthållas. Det handlar om en rädsla för att tappa överblick och för att hamna i situationer då de inte vet vart de ska och hur de ska kunna ta sig vidare till nästa mål. Rädslan begränsar handlingsutrymmet och ökar beroendet av andras hjälp, vilket i sin tur kan leda till att föräldrarnas frihet begränsas. Oro för att förlora kontrollen kan vara så stark att de helt enkelt undviker att förflytta sig utanför de välbekanta områdena.

Flera av de intervjuade föräldrarna berättar att de helst inte vill lämna sina välkända områden av rädsla för att komma vilse. Jasmin berättar:

> Ibland om jag ska ta mig till några ställen eller så där. Då kanske jag behöver lite hjälp.
>
> F: Alltså, med vad?
>
> J: Med vägbeskrivning och så där.
>
> F: Du har lite svårt för att hitta menar du?
>
> J: Ja. Det brukar gå bra.
>
> F: Det brukar gå bra ja. Har du några hjälpmedel då när du ska hitta?
>
> J: Ja det är en app. Nu har dom lärt mig maps.
>
> F: Mm. Google maps?
>
> J: Ja. Och då söker jag där. Från så här hållplats till hållplats. Liksom så.
>
> F: Så hittar du med den, när du får hjälp med den?
>
> J: Ja, så nu går det ännu bättre. Ja, det har varit jobbigt några gånger. Då har jag hittat fel och så kommer jag försent och så där.
>
> F: Just det. Så egentligen, så är det så där när du ska resa nånstans att du liksom drar dig från att resa för att du tycker att det är svårt att hitta?

J: Ja jag kan inte, så här långa resor, då kan jag inte själv.

Jasmins uttalande visar att hon känner en stark osäkerhet inför att orientera sig på nya platser. Även om hon nu har ett hjälpmedel som ger en viss hjälp, är känslan inför rörelser i okända miljöer att detta är något som hon inte kan klara själv. Uttalandet belyser hur en liten geografisk rörlighet i vardagen inte nödvändigtvis är självvalt, utan snarare handlar om att en större rörlighet ofta förenas med känslor av otrygghet och i förlängningen brist på överblick och kontroll. I det perspektivet kan liten geografisk rörlighet snarare vara ett tecken på inskränkningar i tillgänglighet, eftersom den kan begränsa möjligheten att vara en del av sammanhang som kunnat vara viktiga och eventuellt stimulerande för dem och familjen.

Även om jag nu har visat ett mönster av att föräldrarna i studien helst och oftast rör sig inom välkända områden, visar intervjuerna att de också besöker andra platser. I intervjuerna syns detta exempelvis i talet om att ha bil och att kunna köra bil. Hur stämmer mönstret av begränsad geografisk rörlighet med bilkörning? Det är ovanligt men det förekommer att de intervjuade föräldrarna har körkort och bil, men det är ett ämne som kommit upp i många av mina intervjuer. En del av föräldrarna beskriver känslor av att känna sig hämmad i relation till situationer där det är krångligt eller omöjligt att utföra transporter på något annat sätt än med bil. Flera beskriver att de är beroende av anhöriga som kan köra familjen när de egna transportmedlen är otillräckliga. Några nämner att bilkörning är för dyrt och inte något som de skulle prioritera, ens om de hade körkort. Linda säger: ”Det är dyrt med skatter och allt”. Jan håller med: ”Ja och så bensin och så allt annat skit så att, nej”. I den meningen inverkar deras ekonomiska knapphet och beroendet av anhörigas resurser på deras möjligheter till mer utsträckt geografisk rörlighet.

Men detta med bil och körkort har flera bottnar. Särskilt i intervjuerna med männen betyder innehavet av ett körkort mycket, då det relateras till en eftersträvansvärd frihet. Tobias, som har körkort och tillgång till sin svärmors bil, säger: ”Så lånar jag bilen. Det har jag gjort många gånger också. Ibland behöver vi sticka och handla och sånt”. I uttalandet framhävs hur tillgång till

en bil gör det enkelt att göra ärenden spontant och att det underlättar i familjens vardag.

Så här berättar Olof om att han inte har något körkort: ”Jag försökte ju ta körkort, men då fick jag, det ju muntligt jag behöver då och det tycker jag är jobbigt då att jag inte kan göra det”. Genom att säga att det är känslomässigt jobbigt att inte kunna ta körkort belyser hans uttalande att ett körkort också kan handla om att få en eftersträvansvärd identitet.

I en australiensisk studie av Gordon Waitt & Theresa Harada (2016) framkommer att föräldrars bilkörande av och med sina barn dels kan förstås som ett sätt att praktisera omsorg om barnen, dels ett sätt att visa fram ett ”tillsammansskap”, som är förenat med ett gott föräldraskap i vissa sociala miljöer[24]. Mina intervjuer bekräftar detta. Bilkörning framstår i intervjuerna som en norm för ett vanligt familjeliv. Oavsett om föräldrarna själva kör bil eller ej, så är det något som de förhåller sig till. Särskilt skillnaden mellan att någon i familjen har körkort eller att det saknas, är betydelsefull eftersom körkortet skapar en möjlighet alternativt en begränsning i att uppfylla vissa familjeideal. Då det framför allt är männen som betonar ett eget körkortsinnehav, tycks detta också kunna kopplas till identiteten som man och far. På det här sättet framstår bilkörande och körkortsinnehav mer som ett manlighetsideal så som Erling Bjurström (1995) beskriver det och en möjlighet för att förenkla delar av livet, än en reell strävan om att vidga sina vyer utöver de välbekanta territorierna.

Att resa på semester

I det följande närmar jag mig föräldrarnas rörelsemönster från ett annat håll, nämligen deras förhållande till att resa på semester. I en del av intervjuerna beskriver föräldrarna nämligen att de har gjort enstaka utlandsresor med familjen för nöjes skull, så som Susanne berättar här: ”Vi åkte Turbåtslinjen och käka viltbord. Det var en höjdare och killarna tyckte att det var skitmysigt”. Andra beskriver att turen gått till sol- och badorter i exempelvis

[24] Vita, medelklass, heterosexuella familjer.

Turkiet, Grekland och Spanien. En del har på egen hand sparat ihop till resan, medan andra har blivit bjudna av anhöriga.

Semesterresor går stick i stäv med mönstret av att föräldrarna helst inte vill lämna sina välkända platser och sociala nätverk, men framstår som en del av föräldraskapet i intervjuerna. I Wissös (2012) avhandling framträder semesterresor som ett exempel på den eftersträvansvärda *tillsammanstiden* som familjen har som en ”hel familj”. Betoningen vid att tillbringa tid tillsammans på semestern är inte så stark i de intervjuade föräldrarnas berättelser. Det kan bero på att semestertiderna inte skiljer sig så mycket från livet i övrigt på denna punkt. Men i flera av intervjuerna berättar de alltså om semesterresor med sin familj. När jag frågar Jennie om de gör något särskilt tillsammans i familjen ibland, så är det just resande som hon lyfter fram:

> Ibland. Ja, vi har varit iväg till Stockholm, sovit på hotell.
>
> F: Mm. Vem har gjort det? Är det du och barnen och din man? Eller är det bara du och din man?
>
> J: Ja, ja.
>
> F: Båda delarna?
>
> J: Ja, och barna också. Då kom hans bror och hämtade oss, så vi inte. Ja, det var ändå billigare att betala bensinen än att åka tåg.

Med sin berättelse visar Jennie att erfarenheterna av att ha varit i Stockholm och att ha sovit på hotell betyder något särskilt i hennes familj. Hennes uttalande tyder på att särskilda gemensamma familjeupplevelser ofta handlar om att kunna resa, så som andra familjer gör. Men uttalandet handlar också om att hon verkligen har fått tänka på hur de ska få resan att ekonomiskt gå ihop, vilket belyser familjens ekonomiska knappa situation och behovet av att brodern erbjöd dem stöd i deras resande. Caroline berättar att hennes mamma har bjudit henne och barnen på en resa:

> Alltså, jag är inte intresserad av resa, alltså så, nej. Jag känner mig trygg i

lilla Västermåla [ortnamn].

F: Ja. Men ni bestämde er ändå för att resa till Spanien?

C: Ja-a. Det var mamma som gjorde det.

F: Ja, det var hon, ja.

C: Ja, det var allihopa.

F: Ja, men det var hon som liksom tog upp det så att säga?

C: Mm. Hon betala för allt.

F: Gjorde hon det? Ja, det var ju bra.

C: Vi behövde bara följa med.

F: Ja, det var ju skönt.

C: Hon jobba ihop alla pengarna på två år.

Trots att Caroline egentligen känner sig tryggast hemma i den ort där hon bor, så ville hon och barnen följa med på den semesterresa som hennes mor ville bjuda dem på. Hennes uttalande visar dock ambivalensen av vad resande kan ge upphov till. Det handlar om en spänning mellan känslor av otrygghet för henne själv, då de invanda ordningarna bryts och att uppfylla ett viktigt familjeideal av att semestra tillsammans. Till viss del kan ekonomisk ojämlikhet och beroende av anhörigas resurser för resans genomförande upplevas som en utmaning som också bidrar till hennes ambivalens. Att semesterresande är ett starkt ideal understryks av att modern prioriterar det för sina sparpengar och av Caroline, som trots sin ambivalens åker med på semestern.

Mina iakttagelser tyder på att aktiviteten att resa på semester är ett sätt att visa fram ett ”normalt” familjeliv. Med andra ord framträder semesterresor i mina intervjuer som ett sätt att uppfylla vissa familjeideal, vilket också Wissös studie har visat. Genom hur föräldrarna i min studie uttrycker betoning vid hur de

bekostat resan tycks dessa ideal dock framför allt handla om konsumtionsnormer och om begränsade ekonomiska resurser. I det här fallet förväntningar på att ha erfarenheter av att ha rest någon annanstans (och alltså ha konsumerat en resa). Däremot är de ideal om att resande ska leda till förverkligande av en ”hel familj” som föräldrarna i Wissös studie betonar, inte något som föräldrarna särskilt lyfter fram.

Caroline berättar om vad de gjorde på resan: ”Vi badade och vi var på badland och ja, lite allt möjligt gjorde vi. Badade vid stranden och solade mycket och åt glass varje dag”. I sitt uttalande lyfter hon fram aktiviteter som troligen har valts av barnen (”badland”, ”glass varje dag”), vilket tyder på att det har varit *barnens tid* som styrt aktiviteterna även under semesterresan. Wissö (2012) diskuterar hur föräldrarna i hennes studie beskriver att deras resor handlar om något utöver sol och bad. Det handlar om att umgås på ett sätt (”bara vara”) som dessa föräldrar upplever att de inte riktigt kan på hemmaplan, då vardagens bestyr trycker på. På så sätt blir resorna ett sätt för att förverkliga vissa ideal beträffande föräldraskapet och hur man vill uppleva kvalitetstid tillsammans som en familj (a.a.). I Carolines uttalande är ”tillsammansskapet” också i centrum. Vad de rent faktiskt har tagit sig för under semesterresan har nog också stora likheter med vad föräldrarna i Wissös (2012) studie har strävat efter. Det som Susanne, Jennie, Caroline och de andra föräldrarna uttrycker om sina resor tycks ha en kvalitet av ett ”tillsammansskap” eftersom det inte skedde i vardagen. Att tillsammanskapet inte lyfts som något särskilt har att göra med att kontrasten under semestern i förhållande till vardagslivet i hemmiljön inte är så stor, eftersom föräldrar även utanför semestertiden tillbringar mycket tid för att bara vara med sina barn, speciellt när barnen är små.

Överlag tycks mobilitet och resande vara ett fenomen som föräldrarna har ambivalenta känslor inför. I intervjuerna framträder detta som en spänning mellan deras egen sociala och ekonomiska verklighet och vissa ideal. Liten mobilitet i vardagslivet tycks på vissa sätt främja känsla av autonomi, samtidigt som detta också kan upplevas begränsande. För även om de beskriver att de känner sig lugnast och tryggast inom de välkända områdena tycks det också finnas en önskan hos dem att självständigt kunna ta sig fram.

Dock tycks semesterresande i första hand vara kopplat till vissa normer om hur en familj bör skapa sig vissa gemensamma erfarenheter och inte nödvändigtvis vara en personlig önskan om att uppleva nya platser. Resandet kan därför betraktas som ett sätt att leva upp till förställningar om det ”normala” familjelivet.

I sin avhandling diskuterar Johanna Sixtensson (2018) hur resande kan förstås som en *skillnadsskapande praktik* mellan unga tjejer med olika klassbakgrund. Resande uppfattas av tjejerna som en markör för vissa samhälleliga ideal. Det handlar om att resandet markerar en viss status; att man har råd att konsumera kostsamma resor symboliserar makt och privilegier. Sixtensson diskuterar också hur resandet genererar ett kulturellt kapital för den bereste (a.a.), vilket jag tolkar som den bildning som är följden av att ha mött olika kulturer, språk och platser. För föräldrarna i studien förefaller det viktigaste målet med semesterresor att ge barnen en upplevelse och erfarenhet av att ha ”rest”. Resandet är alltså ett sätt att ge sina barn kärlek och omsorg. Samtidigt bär det på symbolik av att ha gjort som andra familjer och att visa fram för omgivningen att man prioriterar sina barn och därigenom att man lever som en ”riktig” och ”normal” familj.

Föräldrarna skapar ordning och rutiner i vardagslivet genom rörelser och ageranden i tid och rum. Berättelserna har visat att det finns skillnader mellan hur män och kvinnor tar sig an föräldraskapets göranden. I intervjuerna berättar både män och kvinnor att de delar på uppgifterna i familjen, men de berättar också att mödrar förväntas ta ett större ansvar för barnen än fäder. När det gäller barnens omsorg finns detta ansvar på en strukturell nivå och visar sig bland annat i hur kvinnorna beskriver att det förväntas av dem att de anpassar sitt yrkesliv för att vara tillgängliga för barnens behov.

I nästa avsitt riktar jag ett särskilt fokus och fördjupar analysen kring genusaspekter i föräldraskapet. Jag är intresserad av att förstå de sammanhang och processer i tid och rum som påverkar och ibland förstärker de tydliga ordningar och rutiner som kännetecknar familjernas liv. Genom det föräldrar som lever i en parrelation berättar, vill jag förstå hur de fördelar ansvaret för

barnen och för andra hushållsuppgifter i familjen mellan sig och vad detta betyder för deras föräldraskap.

Föräldraomsorg – i första hand ett kvinnligt ansvar

De föräldrar som lever i parrelationer har ofta rutiner för hur uppgifter i hemmet och med barnen ska fördelas. För både kvinnor och män tycks det vara familjens behov som styr hur vardagen är planerad. Det betyder att omfattningen av föräldrarnas sysselsättning eller yrkesliv tycks vara underordnad familjens behov. I valet av arbete tycks arbetsplatsen geografiska belägenhet vara viktig, så till vida att föräldrarna ska kunna pendla dit självständigt. För kvinnorna framkommer även betydelsen av att arbetstiden är anpassad, så att arbetslivet ska kunna fogas in i familjens övriga liv. Arbetets rumsliga och tidsliga aspekter har således en påverkan på valet av sysselsättning eller yrkesliv.

Bland de intervjuade föräldrarna är det vanligare att mödrarna än fäderna i familjerna står helt utan sysselsättning utanför hemmet, eller att de har sysselsättning i lägre omfattning än vad de önskar. Det finns dock också en del mödrar som säger att de har en sysselsättningsnivå som passar dem. Tendensen i intervjuerna är att mödrarna har ett tydligare fokus mot hemmet för att finnas till hands för sina barn, än vad fäderna har. Följden är att kvinnorna har en mindre geografisk rörlighet i sin vardag, än vad männen har.

Anna i följande exempel berättar att hon tog ledigt under hela sin dotters jullov: ”Jag valde att vara ledig både från vecka fyrtionio till vecka tre för att jag fick lite längre julledighet. För jag kan ju inte börja jobba då när Elsa [dottern] har julledighet, det går ju inte.”. I hur hon säger att ta ledigt är det enda tänkbara sättet, visar hennes uttalande att hon uppfattar att detta är en självklar sak för henne som mor. Det tyder på att hon uppfattar en mors ledighet under barnets skollov, för att kunna vara rumsligt och tidsligt tillgänglig för barnet, som en så etablerad norm att hon inte kommer på tanken att ifrågasätta den. Det belyser hur kvinnorna mest orienterar sig mot barnen och hemmet och att arbetslivet kommer i andra hand. Samtidigt säger

de att arbetsliv och sysselsättning utanför hemmet också är viktigt för dem, vilket jag snart återkommer till.

Överlag tyder beskrivningar av arbetslivet på att det inte upplevs som stressande utan snarare som en källa till tillfredsställelse, särskilt bland männen. De män som deltar i studien har alla arbetsliknande sysselsättningar varje vardag i veckan och förefaller i stor utsträckning vara nöjda med det. Även kvinnornas beskrivningar av sina mäns yrkesliv visar att det är vanligt att männen har sysselsättning eller arbete på heltid.

Småbarnspappan Tobias är angelägen om att göra ett bra jobb och säger: ”Anställningen är ju till fyra, men jag går ju inte hem vid fyra utan jag går ju hem när det är färdigt”. Uttalandet visar att han är lojal med sin arbetsplats och troligen känner han sig som en uppskattad och viktig medarbetare. Samtidigt visar hans uttalande att han kan tillåta sig att arbeta så länge som det behövs (”när det är färdigt”), utan att han behöver förhålla sig till andra förpliktelser i hemmet och med barnet. Det tyder på att han och barnets mor har delat upp ansvaren mellan sig utifrån en tydlig rutin, som skapar möjlighet för honom att vara så länge på arbetsplatsen som arbetet kräver. Med andra ord kan han tillåta sig att ha andra rörelse- och tidsmönster i sin vardag, som innebär att han kan tillbringa en större del av livet utanför hemmet än vad kvinnorna kan.

Annas och Tobias uttalanden är exempel på skillnaden mellan hur mödrar orienterar sig mot barnen och hemmet och hur fäder orienterar sig mot arbetet och kan ses som ett uttryck för en traditionell könsrollsfördelning[25] (Bäck-Wiklund & Johansson, 2012; Parson, 1951). Konsekvensen blir att det är vanligare att kvinnorna vistas mer tid i hemmet än männen. Detta kan ses som konsekvensen av en stereotyp *genusregim* (Connell, 1991), som gör det svårare för kvinnor att få och behålla ett arbete. Att ha en skyddad anställning med lön innebär en betydligt större inkomst, än om inkomsten är baserad på aktivitets- eller sjukersättning. Det framkommer av intervjuerna att det är betydligt vanligare att män har en sådan anställning jämfört med kvinnor,

[25] Eftersom könsroller handlar om ett socialt konstruerat kön, använder jag fortsättningsvis begreppet *genusroll*.

som i mycket högre utsträckning har sin försörjning via sjukförsäkringssystemet. Det betyder att många av kvinnorna har en betydligt lägre inkomst än vad männen har. Följderna gör kvinnorna mer ekonomiskt begränsade vilket gör dem mer beroende av sin mans eller sina anhörigas inkomster.

Susanne, som är gift och har två söner i skolåldern, är en av de kvinnor som tillbringar sina dagar i hemmet. Hon berättar att hon blev hemmafru för att det inte fanns några egentliga alternativ. Hon berättar också att hon sökte hundratals arbeten utan att få något. Så småningom blev stressen över det så stor att hon utvecklade psykisk ohälsa. Då bestämde hon sig för att aktivt välja att bli hemmafru och ägna sina dagar åt att ta hand om sina barn och sin familj. På frågan om hon känner sig tillfreds med sin situation, svarar Susanne så här:

> Både och. För jag går ju oftast hemma.
>
> F: Ja, ja.
>
> S: Om jag inte går i skolan eller är här då. Men ibland är det ju tråkigt att stå vid diskbaljan tre-fyra gånger om dagen, men samtidigt då så vet jag ju att, ja, jag gör det för mina barn och det är fortfarande dom jag lever för.
>
> F: Ja.
>
> S: Sen har vi faktiskt, har vi faktiskt börjat diskutera, min man och jag. Nä men, vi skiter i, vi kör det vi alltid har gjort och som blir bäst för oss, sen får [andra personer i] omgivningen. Ja men och, tycker dom att det här är fel, ja, men gör nått åt det då.

Susanne har dubbla känslor inför sin situation. Det stillsamma livet kan ibland kännas långsamt och tråkigt. Genom att övertyga sig själv om att det är det bästa för barnen och familjen, känns det ändå meningsfullt. Att hemarbetet och omsorgen om barnen har mening är centralt i Susannes berättelse, och för henne innebär det att det är hennes ansvarsområde, där hon har kontroll över att uppgifterna utförs på ett bra sätt. Även om hon kämpar

för att få erkännande för sitt livsval, ifrågasätts hennes beslut av omgivningen och hon känner att hon ständigt behöver försvara det.

Tvåbarnsmamman Edith berättar att hon tidigare i livet har varit på praktik varje veckodag och trivts med det. Nu har den möjligheten begränsats, trots att båda barnen numera är i skolålder och det inte längre finns ett direkt behov av en hemmavarande förälder. I likhet med Susanne uttrycker hon också att dagarna blir långa och ensamma när mannen är på arbetet och barnen är i skolan. Edith berättar:

> Alltså, nä, då har jag jobbat varje dag på en del ställen. Men, det är väl bara nu som jag har gått ner på typ, två dar. Att det räcker.
>
> F: Är det du själv som har valt det?
>
> E: Nä, det är ju Hjulet [arbetslivsinriktad stödverksamhet] som har gjort. Jag vill ju vara fler dagar, men dom säger: ”Räcker det inte med två dagar?”.

Trots att Edith har uttryckt att hon vill ha fler än två arbetsdagar på sin praktikplats, som hon har nu, svarar organisationen som administrerar praktiken att det inte behövs. Svaret antyder att hon har liten möjlighet till att själv få bedöma och bestämma över hur mycket praktik hon vill ha och mår bra av.

Även om det är flera år sedan Susanne och Edith lämnade den tid i livet då föräldraledighet kanske var det normala för dem som mödrar, har de inte ett arbetsliv som de tycker är tillfredsställande. Även om det kan finnas välvilja och önskan om att stödja kvinnorna i de arbetslivsinriktade verksamheter som de är i kontakt med, tyder verksamheternas praktiker på att de som kvinnor betraktas vara viktigare för hemmet och för barnen, än vad deras män är.

Bella bodde när dottern Agnes var liten tillsammans med sin man Jörgen. I hennes familj var det hon och inte Jörgen som var ansvarig för dotterns omsorg. Hon tog också det största ansvaret för hushållsuppgifterna. Utifrån situationen att Jörgen både var vårdnadshavare och arbetslös, blev deras dotters rätt till förskola begränsad till ett visst antal timmar, då det förväntades av honom att han skulle hämta och ansvara för Agnes när Bella var på jobbet.

I den här situationen utgick myndigheterna alltså från ett jämställt föräldraansvar. Bella berättar att Jörgen inte hämtade dottern. Hon upplevde att hon inte hade något annat val än att själv göra det. Därigenom behövde hon motvilligt inskränka den egna tiden i daglig verksamhet med tre timmar dagligen för att anpassa sig till dotterns tider. Bella berättar:

> Jag hade ju daglig verksamhet och jag ville ju gärna jobba mer än dom timmarna.
>
> F: Ja, just det, och hur många timmar är det, daglig verksamhet?
>
> B: Alltså, jag kan ju jobba mellan nio och tre. Men eftersom jag inte kunde lämna [på förskolan] förrän nio så kunde jag inte börja jobba förrän tio och så var jag tvungen att sluta klockan ett, för att jag skulle hämta henne klockan två [på förskolan].

Bellas berättelse visar att även om hon är den av föräldrarna som har ett yrkesliv utanför hemmet, betyder det inte att hennes huvudansvar för dottern utifrån hennes position som mor ändras. Hennes önskan om att kunna utnyttja hela sitt erbjudande om tid i daglig verksamhet är inte ett tillräckligt argument för att förändra det.

Jennie beskriver att hon upplever att det finns genusbaserade skillnader i bemötandet från sin sons skola. Hon berättar att sonens far Jimmy, som är vårdnadshavare men som hon är separerad från, inte dyker upp på möten om sonen Tim, som har särskilda behov. Hon upplever att skolan ser mellan fingrarna med detta på ett sätt som de inte skulle göra om hon gjorde likadant. Jennie berättar:

> Ja, men det konstiga är att när vi ska ha möte om Tim [sonen], han [Jimmy] är ju för fanken aldrig där, och han klarar sig jämt. Tänk om jag hade gjort så där, varje gång! Då hade dom anmält mig för sociala, att jag är oansvarig eller att jag inte bryr mig. Jag förstår inte hur han kan klara sig jämt?

Jennies uttalande visar att det kan finnas stora skillnader i vilka förväntningar som skolan ställer på vårdnadshavare, beroende på deras kön. Det tyder på att mödrarna uppfattar att fäderna har möjlighet att välja vilka delar av

föräldraskapet som de vill engagera sig i. Denna frihet uppfattar de inte själva att de har.

Ur olika perspektiv skildrar Anna, Susanne, Edith, Bella och Jennie föräldraskapet som främst en kvinnlig angelägenhet. Skälen till att de gör det tycks ha flera rötter. Intervjuerna visar att myndigheter och andra offentliga verksamheter har olika förväntningar och ställer olika krav på föräldraskapet för kvinnor och män. Därmed understödjer de ett i första hand kvinnligt föräldraansvar och genom dessa handlingar bidrar de till att en stereotyp genusregim (Connell, 1991) upprätthålls. I sin tur får detta konsekvenser för kvinnornas ekonomi och för deras rörelsemönster och autonomi. Skillnader i bemötandet kan härledas till en traditionell syn på kvinnors och mäns omsorgspraktiker och hur olika ansvar förväntas fördelas mellan dem. Detta har jag också diskuterat i kapitel sex i relation till föräldrarnas erfarenheter av utredningshem.

Bestämda tidpunkter för fäders omsorgsansvar

Även om det framgår av intervjuerna att män är yrkesverksamma eller i sysselsättning i högre grad än kvinnorna, tyder intervjuerna på att det inte nödvändigtvis är yrkeslivet som står i vägen för fädernas föräldraansvar. Det förefaller vara de traditionella genusrollsstrukturerna som är de starkaste styrmekanismerna för detta ansvar. Fredrik var arbetslös när första dottern föddes och både han och hans fru var hemma tillsammans med sitt nyfödda barn. Så här berättar han om den tiden:

> Vad gör en arbetslös människa? […] Jag satt vid datan. Jag förstod att Lovisa [dottern] kommer ta den tid [hon tar för Therese] och, alltså det kommer inte bli så mycket [tid för mig]. Men det var ju jobbigt och vara, liksom plötsligt, nummer två. Och så är man van vid att få [tid och uppmärksamhet från sin tjej].
>
> Fo: Vem var du nummer två för?
>
> Fr: Men det blir man ju, automatiskt. Tjejen bryr sig om barnet ju.
>
> Fo: Du menar Therese?

Fr: Ja. Barnet behöver ju mycket. Och det var ju inte jag van vid.

Fo: Nä.

Fr: Så jag var ju lite så där. Utstött.

Fo: Utstött ja.

Fr: Kände jag sen. Och så hade jag bara vännerna och min data liksom.

Uttalandet visar att Fredrik uppfattade att det var frun som hade hela ansvaret för dottern. Hans beskrivning tyder på att han kände att han inte hade någon uppgift relaterat till barnet, mer än att bereda utrymme för det genom att själv hålla sig undan. Därigenom motiverar han att han ägnade sin tid åt sin dator och åt sina vänner. I det sätt som han beskriver att de befann sig i en slags undantagssituation när barnet var nyfött, som han accepterade men som enligt honom berättigade att han unnade sig tid vid datorn, pekar på att hans inställning lutar åt traditionella genusroller i deras parrelation som ger honom tidslig och rumslig förfogandefrihet. Den innebär att han, som man, kan förvänta sig att frun både ska ta hand om barnet och passa upp och bekräfta honom.

För kvinnorna är det helt annorlunda. Deras berättelser tyder på att de känner att de förväntas bära föräldraansvar hela tiden. Ansvaret ålägger dem att befinna sig på de platser vid de tidpunkter där föräldraskapet praktiseras, exempelvis i hemmet eller andra platser där barnen vistas. Följden är att deras eget handlings- och rörelsemönster begränsas. Men genom sitt moderskap har de alltid en given identitet och en uppgift som inte blir ifrågasatt. För en del av kvinnorna blir föräldraskapet därför både en eftersträvansvärd och en tillräcklig vuxenkarriär. Flera av dem berättar om komplicerade och inte alltid goda erfarenheter av ett yrkesliv, och det är inte är något som de känner saknad efter. I det ljuset kan ett föräldraskap på heltid för några mödrar ses som ett aktivt val och för andra som något som de har accepterat och gjort till sitt val.

Även om de traditionella genusrollerna innebär en tydlig struktur för de förväntningar som finns på kvinnor och män, och som kan ligga till grund för den ordning som föräldrarna eftersträvar, har de en snävande verkan på mödrars och fäders omsorgspraktiker om barnen. I genusrollernas ramverk begränsas föräldrarnas valmöjligheter för att utforma föräldraskapet i tid och rum, så som det passar dem.

Det framkommer i intervjuerna att inte alla kvinnor föredrar en fördelning utifrån traditionella genusroller. En del beskriver en längtan efter ett yrkesliv, framför allt av sociala skäl eftersom de tillbringar långa dagar ensamma i hemmet. Det gäller särskilt för dem som har barn som närmar sig skolåldern eller är ännu äldre, då barnens praktiska omsorgsbehov har minskat betydligt (se kapitel sju). Intervjuerna visar tecken på att det här tycks finnas barriärer som är svåra för kvinnorna att ta sig över. Dessa kan anas i de traditionella strukturer som upprätthålls av både kvinnorna själva och av deras män. Kvinnornas berättelser tyder på att dessa strukturer understöds av professionella i välfärden genom att de, uttryckt i deras handlingar, tycks ha större förväntningar på föräldraskapet gällande kvinnorna. För kvinnorna fungerar inte önskan om eller det faktum att de har ett yrkesliv som ett tillräckligt skäl för en mer jämställd fördelning av ansvaret för barnen. Kvinnors yrkesarbete utöver deras ansvar för hem och barn kan då totalt sett bedömas bli ”för mycket”, både av kvinnorna själva och av professionella i välfärdssamhället.

Även om jag nu har redogjort för hur kvinnor tar huvudansvaret för barnen, visar mitt material att det finns andra exempel. Också männen tar ansvar för barnens omsorg. Exempelvis är det några föräldrapar som har beslutat att fadern ska ha ansvar för barnen vid på förhand bestämda tider eller aktiviteter under veckan, exempelvis så som David och Tobias gör, som jag redogjort för tidigare. Fredrik berättar att han tog ansvar för barnen när Therese inte kunde:

> Jag har faktiskt haft Liam [sonen] och Elin [dottern] själv hemma i tre veckor, med dom här sex timmarna [stöd om dagen med], både Katarina [boendestödjare] och Cecilia [boendestödjare] och Hanin [boendestödjare], [den övriga tiden så var vi] själva.

Fo: I somras?

Fr: Mm. Jag tog lite pappaledigt. Jag var tvungen till det. Therese opererades för gallsten.

Fredriks uttalande visar att han menar att hans ansvar för barnen träder in först när Therese av särskilda skäl inte kan ta det. Med andra ord framstår fädernas föräldraskapsansvar som ett undantag från normen om det kvinnliga ansvaret. Mödrarna har helhetsansvaret i barnens omsorg, medan fädernas bidrar med vissa, ofta tydligt specificerade delar (till exempel avtalade tidpunkter/dagar) och är under övrig tid lediga från barnens omsorgsansvar. Kvinnorna kan däremot nästan aldrig vara lediga från barnen.

Det förstärker bilden av mycket traditionella genusroller. Detta tycks ha flera skäl. Dels tycks det vara en följd av att såväl mödrar som fäder själva har fostrats in i en kultur med traditionella genusroller, så att den blivit normerande för dem. Det är också så att identiteten som mor är åtråvärd för kvinnorna och något som de värnar om. Därför gör de gärna uppgifter som förknippas med moderskap, eftersom det bekräftar dem i rollen som en (god) mor. Dessutom tycks det bero på att föräldrarna oroar sig för att ifrågasättas som föräldrar av myndigheterna. Då de uppfattar att myndigheterna har andra och större förväntningar på mödrar (stereotyp genusregim, se kapitel sex), kan mer jämställda genusroller uppfattas som att mödrarna inte tar ett tillräckligt ansvar, vilket kan väcka myndigheternas misstanke. För att kunna *passera* (Goffman, 1963/2014) som tillräckligt bra föräldrar, kan en traditionell genusrollsfördelning uppfattas vara det säkraste sättet att framställa sig själv och på så sätt minska upplevelsen av att föräldraskapet är ifrågasatt.

Ändå kan det över tid anas vissa förändringar i välfärdssamhällets stöd för att främja jämställdhet. En jämförelse mellan föräldrarna som deltar i denna studie och en nästan tjugo år gammal studie av föräldraskap bland föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning på Island (Sigurjónsdóttir, 2004), visar små skillnader i synen på behovet av att synliggöra jämställdhetsaspekter. I den isländska studien visar Sigurjónsdóttir (2004) att stödpersonerna riktade sig till kvinnorna, dels utifrån djupt rotade uppfattningar om att ansvaret för

barnets välbefinnande primärt vilar på modern, dels därför att stödpersonerna tyckte att det var lättare att arbeta med dem. Hon visar att männen oftare ifrågasatte olika insatser, vilket i sig gjorde att stödpersonerna uppfattade dem som besvärliga och icke samarbetsvilliga. Männen å sin sida uppfattade att det var deras plikt att tala för och skydda sin familj. Sigurjónsdóttir pekar på att stödpersonerna, genom att inte involvera männen, snarare förstärker familjens begränsningar, än utför ett socialt arbete som riktas mot att stärka familjen som helhet (a.a.).

Intervjuerna i denna studie har paralleller med resultaten från Island, så till vida att de traditionella genusrollerna i hög grad reproduceras av de professionellas bemötanden. Även om fäder som delar vardagen med sina barn numera tycks bli något mer inkluderande i de stödåtgärder som myndigheter och stödpersoner planerar och utför i familjen, placeras huvudansvaret för barnen fortfarande hos mödrarna. Skillnaden från vad den isländska studien (Sigurjónsdóttir, 2004) visat är liten, men tyder trots det på att bemötandet som de intervjuade föräldrarna fått har varit något mer jämställt.

I detta avsnitt har jag studerat och diskuterat hur genus i föräldrarnas omsorgspraktiker uttrycks i tid och rum. De sammantagna beskrivningarna visar att både kvinnor och män i den här studien tycks vara överens om uppfattningen att omsorgen om barnen i praktiken i första hand vilar på kvinnor, något som kommer till uttryck i att kvinnorna orienterar sig mer och spenderar mer tid med barnen. Det framkommer tydligt att kvinnorna har färre möjligheter till rörlighet och tid spenderad utanför hemmet, än vad männen har. Det begränsar kvinnornas förutsättningar för ett yrkesliv. Betydligt starkare än kvinnorna betonar männen vikten av att ha ett arbete och därigenom vara yrkesverksam. I jämförelse med kvinnorna är männens orientering mot arbetet och arbetsplatsen större. Dessa orienteringar och uppdelningar av ansvar tycks bero på könade förväntningar i omgivningen som förstärker de traditionella genusrollerna i familjen.

De traditionella genusrollerna förefaller alltså påverka föräldrarnas autonomi. De tycks bidra till att skapa en ordning och klarhet i förväntningar som är

eftersträvansvärd av föräldrarna. Däremot, genom att de låser in föräldrarna i vissa på förhand givna roller, tycks de vara grunden till att mödrarna i lägre utsträckning än männen har arbete eller sysselsättning utanför hemmet. Intervjuerna visar också att professionella i välfärden, med få undantag, vänder sig till mödrarna eller till föräldrarna gemensamt, men inte till fäderna enbart, i frågor om föräldraskap. När föräldrarnas omsorg om barnen framför allt ses som mödrars ansvar, blir välfärdssamhällets incitament för att stödja mödrars strävan mot yrkesarbete svagare. På så sätt kan barriärer uppstå som hindrar kvinnorna från att argumentera, och självständigt agera, för att få ett yrkesliv i den omfattning som de önskar. Det bidrar troligen till familjens ekonomiska ojämlikhet, genom att beroendet av mannens inkomster och andra anhörigas ekonomiska tillskott ökar.

Avslutande reflektioner

Ordning och rutiner i vardagen är centralt för att föräldrarna ska kunna ta det föräldraansvar som eftersträvas. Det framkommer i intervjuerna att föräldrarna lever med tydliga strukturer i sitt vardagsliv. För att vardagslivets och föräldraskapets olika delar ska fungera tillsammans så är det praktiska aspekter som tydligast styr dessa strukturer, det som Morgan (2011) beskriver som *praktisk tid* och *praktisk rumslighet*. Olika förväntningar på kvinnors och mäns föräldraskap, det vill säga de genusroller som finns i familjerna, tycks vara viktigt för hur vardagslivets praktiska aspekter organiseras och är därmed starkt styrande för hur vardagslivet struktureras.

Från intervjuerna framgår det att föräldrarna lever med korta tidsperspektiv i ett ”här och nu”, att de helst rör sig mellan välkända platser och att de delar sin vardag med personer som de känner väl. Upprepade tidsspecifika rutiner och liten geografisk rörlighet skapar förutsägbarhet och minskar känslor av stress och oro, vilket främjar upplevelsen av att tillvaron är trygg (Persson, 2012). Deras rörelser i tid och rum kan betraktas som ett sätt att hålla fast i de trygga ramar som livet i ett litet samhälle (”small community”) erbjuder och att hantera inflödet av nya intryck och förändringar, som kännetecknar det senmoderna livet (Giddens, 1991, s. 33). Upplevelsen av trygghet är viktigt för

att självständigt kunna hantera vardagslivet olika praktiska göromål. En begränsad rörlighet i tid och rum, begränsar också exponeringen för sammanhang där förutsättningarna är oklara för föräldrarna. Denna begränsning gör att stress och oro kan hållas tillbaka och på kort sikt främjar det upplevelser av autonomi.

De traditionella genusrollsstrukturerna, som är vanliga i de intervjuade föräldrarnas familjer, bringar klarhet i vad som förväntas av föräldrarna. På så sätt kan strukturerna främja förutsättningarna för ordning och stabilitet, något som upplevs viktigt för att kunna visa fram ett fungerande föräldraskap för omgivningen och därmed undvika att bli ifrågasatt. Därmed bidrar de traditionella genusrollerna till att uppnå ändamålet; en praktisk organisering i tid och rum som innebär att vardagslivets olika delar kan kopplas ihop och utan avbrott fungera tillsammans, det som Morgan (2011) beskriver som "achievement of practical ends". Den praktiska organiseringen i tid och rum tillsammans med de traditionella genusstrukturerna, blir här ett funktionellt sätt att få familjelivet att fungera samtidigt som det minskar den upplevda risken att föräldraskapet ifrågasätts.

I många intervjuer framställs föräldraskapet som livets viktigaste mål, andra individuella livsprojekt är i stort sett frånvarande. Snarare är det barnens behov och önskningar som får stort utrymme i vardagen, något som jag beskriver som *barnens tid*. Med denna livshållning smälter föräldrarnas praktiska hållning till tid och rum ihop med deras personliga ideal. En välfungerande familj med egna barn är en livsdröm som går i uppfyllelse. Att spendera mycket tid tillsammans med sina barn och "bara vara" är dessutom något som samhälleligt sett idealiseras som ett gott föräldraskap (Wissö, 2012). Därför kan barnens tid också ses som ett sätt att omvandla samhälleliga ideal till sina personliga ideal, som bidrar till att framställa dem som välfungerande och goda föräldrar. Det väcker emellertid frågor om hur autonoma de är i sitt val. Valet att vara förälder på heltid framträder i vissa berättelser vara ett val utan särskilt många alternativ. Det funktionella sättet att organisera föräldraskapet tycks föra med sig sidoeffekter som framförallt påverkar kvinnornas valmöjligheter i livet.

För även om ett liv uppbyggt av rutiner och tydliga ordningar i familjen kan ge trygghet, framträder att en del föräldrar, särskilt mödrar, kan känna ambivalens till den roll som de tilldelats. Trots att ordning på många sätt är en viktig förutsättning för att kunna upprätthålla ett välfungerande familjeliv, kan den upplevas begränsande. Ett mycket inrutat och rutiniserat liv som tidsligt och rumsligt i huvudsak utspelas i hemmiljön, kan för mödrarna innebära att de känner sig understimulerade och att de saknar andra delar i sitt vuxenliv utöver föräldraskapet, även om de är nöjda med hur livet rent praktiskt fungerar. För männen, vars liv i tid varierar mellan hemmiljön och en arbetsplats, är sådana upplevelser av att ha långtråkigt inte lika framträdande. Dock framkommer det ambivalenta känslor inför det upplevda behovet av rutiner, förutsägbarhet och stabilitet i både kvinnors och mäns berättelser.

Det handlar om avvikande känslor mellan vem man upplever att man är och vem man skulle vilja vara. Känslan av att inte kunna vara flexibel, att snabbt ställa om, skapa sig en överblick och agera, kan upplevas som ett hinder för att uppfylla vissa familjeideal. Trots att vardagens stabila struktur kan vara åtråvärd och inte leda till oönskade konsekvenser, tycks den också kunna stå i vägen för föräldrarna själva. Då kan stabilitet upplevas som något negativt och hindrande. Föräldrarna kan känna ambivalens mellan en vilja att kunna leva som andra familjer och de svårigheter som uppkommer för dem om de bryter invanda mönster.

I intervjuerna framträder denna ambivalens på olika sätt. Ambivalens ses i relation till resande, både när det gäller att smidigt kunna förflytta sig själv och familjen till olika platser med bil och att göra längre semesterresor. Resande som fenomen framträder som en viktig markör för att visa fram för omgivningen att man är en riktig familj. Föräldrarnas prioritering av semesterresor med barnen, trots att de utmanar dem i deras svårigheter att kunna orientera sig på nya platser och ofta är mycket kostsamt för dem, visar att detta är en viktig markör för god omsorg. För föräldrarna som ofta lever under ekonomiskt knappa förhållanden kan dessa ideal ibland upplevas utmanande och öka deras beroende av anhörigas resurser. Samtidigt kan tillgång till de anhörigas resurser vara en möjlighet när det gäller att kunna

röra sig utanför ”triangeln”, det vill säga de områden som man är välbekant med, och in i de sammanhang som man inte är känd med och behärskar på egen hand. De vidgade vyerna kan upplevas som en möjlighet för föräldern egen utveckling genom nya erfarenheter och ge en känsla av ett gott föräldraskap och god omsorg.

Ambivalens ses också i förhållande till det ofta förekommande, traditionella könsbaserade sättet att dela upp uppgifter och ansvar mellan sig. På kort sikt tycks det ge upphov till känslor av ordning, trygghet och stabilitet, som minskar känslor av att föräldraskapet är hotat. På längre sikt tycks traditionella genusroller däremot lägga grund för en rigiditet gällande mödrars respektive fäders omsorg som förefaller begränsa föräldrarnas autonomi. Genom vad mödrarna berättar om sina svårigheter i att etablera sig i yrkeslivet och dess negativa påverkan på deras psykiska välmående, framkommer att deras hemmafrutillvaro, som i förstone både kan framstå som en praktisk och funktionell lösning och en symbol för det goda föräldraskapet, i själva verket kan gå stick i stäv med deras önskningar och drömmar. De långa dagarna spenderade i hemmet och kvinnornas upplevelse av att vara fastlåsta dit, kan betraktas som en temporal och rumslig orättvisa som är en konsekvens av stereotypa genusregimer.

En traditionell uppdelning av uppgifter och ansvar kan leda till att föräldrarnas samlade potential i sitt föräldraskap inte kommer barnen till dels. De traditionella genusrollerna innebär att fäderna inte har tydliga uppgifter och ansvar i barnens praktiska omsorg, vilket kan utgöra en begränsning för fädernas fulla potential som förälder. Att mödrarna får bära det huvudsakliga praktiska ansvaret för barnen kan utarma deras resurser och bidra till ekonomisk knapphet och ökat beroende. Sammantaget kan traditionella genusroller och det sätt att dela upp uppgifter mellan sig som de innebär alltså innebära att familjens samlade kapacitet begränsas.

Trots att ordning och rutiner främjar en tydlighet som kan vara nödvändig för att familjelivet ska fungera, tycks det kunna begränsa föräldrarnas möjlighet att göra egna val. Begränsade valmöjligheter gäller framförallt för kvinnor, som genom sitt huvudansvar för barnen förväntas vara mer

återhållsamma när det gäller andra delar av livet. Upplevelser av att alltid behöva anpassa sig till den mest praktiska lösningen, den som omgivningen uppfattar är mest förnuftig belyser detta och det synliggörs också i hur kvinnorna begränsas i rörlighet och tid att spendera utanför platser där barnen vistas. Således visar analysen att även om autonomi på kort sikt främjas av den ordning och stabilitet som traditionella genusroller åstadkommer, begränsar det föräldrarnas, särskilt kvinnornas, autonomi på längre sikt.

Genom dessa rutiner som är skapade i vardagen sker en systematisk underordning av kvinnorna till positioner där de har mindre makt. På grund av deras svagare koppling till yrkeslivet har de färre möjligheter till egen försörjning och därmed sämre ekonomi. Genom deras begränsade rörlighet i vardagen går de miste om ett inflöde av nya intryck som möten med andra människor ger. Med andra ord finns det en samverkan mellan faktorerna funktionalitet, kön och klass som förstärker mödrarnas underordnade position och som begränsar deras valmöjligheter. Även männens position påverkas av dessa genusstrukturer. Deras förutsättningar för rörlighet i tid och rum gynnas av denna intersektionalitet, samtidigt som deras möjligheter att vara närvarande fäder kan begränsas.

Fram till hit har jag studerat och diskuterat vad föräldrarna förmedlat i intervjuerna. Nu är det åter dags att vända blicken mot studiens övergripande syfte för att sammanfatta och diskutera dess slutsatser. Det gör jag i nästa kapitel.

KAPITEL 11. VARA FÖRÄLDER MED INTELLEKTUELL FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Mitt övergripande syfte med denna avhandling har varit att förstå hur föräldraskap upplevs, praktiseras och reflekteras av föräldrar som har klassificerats med intellektuell funktionsnedsättning.

Genom tjugotre föräldrars berättelser har jag studerat hur föräldraskapet görs och formas i samspel med barnen, anhöriga, och med för föräldrarna viktiga 'andra' personer i omgivningen, samt hur samhälleliga strukturer, ideal, normer och lagstiftning har inflytande på förälderns liv. Mitt fokus är föräldrars upplevelser av sitt vardagsliv med barnen i familjen, med avsikt att förstå deras egna uppfattningar om vilka förutsättningar och villkor som har betydelse för praktiserandet av det egna föräldraskapet.

Detta fokus betyder att jag har intresserat mig för föräldrarnas berättelser om *hur* föräldraskapet upplevs och praktiseras. Genom att tematisera, analysera och teoretiskt diskutera dessa berättelser har min ambition varit att fånga centrala teman och innebörder och därigenom skapa förståelse för föräldraskapet och för livet som förälder med en intellektuell funktionsnedsättning. Studiens kvalitativa design har inneburit en möjlighet att få tag i utvecklade resonemang och att fånga upp oväntade aspekter av hur föräldraskapet kan förstås. Jag har haft min huvudsakliga teoretiska hemvist i det interaktionistiska perspektivet, och fokuserat på hur mellanmänskliga möten och samspel skapar roller, ordningar och efterhand strukturer som har

inflytande på föräldraskapet. I vissa delar har jag därtill haft stöd i andra teorier och begrepp för att utveckla och nyansera analysen.

I den inledande delen i detta kapitel diskuterar jag huvuddragen i mina iakttagelser. Styrkan i värdet av identiteten som en förälder, att klara sitt föräldraskap och att barnen har det bra, är en viktig iakttagelse. En andra viktig iakttagelse handlar om föräldrarnas upplevelser av att vara ifrågasatta, och deras erfarenheter av att behöva navigera sitt föräldraskap mellan trygga och kritiska miljöer (Lalander, 1998).

Efter att jag har diskuterat studiens huvuddrag tar jag utgångspunkt i tre områden som jag funnit särskilt intressanta och gör en reflektion över hur föräldraskapets förutsättningar kan förstås utifrån kategorierna funktionalitet, klass och kön. Avslutningsvis lyfter jag fram några implikationer för det sociala arbetets praktik och ger förslag på forskning som kan ta vid efter denna studies avslut.

Göra ett tillräckligt bra föräldraskap

Att vara en tillräckligt bra förälder för sina barn är viktigt för föräldrarna. De är angelägna om att kunna praktisera ett gott föräldraskap. Barnen och livet som barnfamilj framställs som mycket centrala. Det synliggörs i hur föräldrarnas vardagsliv tidsligt och rumsligt inordnas efter barnens rutiner och i föräldrarnas ekonomiska prioriteringar av barnens behov. Att ha blivit förälder upplevs som ett uppfyllt personligt livsmål. Förmågan att kunna upprätthålla ett fungerande familjeliv med barnen och att barnen har det bra, är således något som ges ett högt värde i livet. Med begreppet *barnens tid*, som beskriver hur föräldrarna inordnar det egna livet för att göra sig tillgängliga och följsamma för barnen, diskuterar jag hur barnen utgör centrum i föräldrarnas eget liv. Eftersom *barnens tid* uppfyller föräldrarnas önskan om hur de själva vill spendera sin tid, utan att det konkurrerar med andra önskningar, förverkligas här både egna drömmar om familjeliv och samhälleliga ideal om vad föräldrar bör vara och göra.

Omsorg om barnen är starkt förknippad med det goda föräldraskapet och prioriteras av föräldrarna. Genom begrepp och teorier om *familjepraktiker* (Morgan, 1996; 2011) och resonemang om *rutiner* (Giddens, 1991; Goffman, 1959/2014) har jag synliggjort hur föräldrarnas omsorg uppstår i ett nära samspel mellan föräldrar och barn. Föräldraansvaret uttrycks i hög grad som omsorgsgöranden. Dessa *göranden* kan sammanfattas som kärleksfulla handlingar som ska gynna barnen i nuet och skapa goda förutsättningar för dem i framtiden.

Föräldrarna ger sina omsorgshandlingar mening i relation till egna upplevelser i sin egen barndom. För en del av dem handlar sådana beskrivningar om att de med sina handlingar vill föra vidare ett arv av kärlek och omsorg som de fått av sina egna föräldrar. Andra föräldrar ger omsorgshandlingarna närmast en motsatt mening. Med sin omsorg vill de bryta med ett socialt arv av omsorgssvikt och undvika att reproducera de egna föräldrarnas misstag. Omsorgen beskrivs av dessa som ett sätt att göra upp med sitt eget förflutna och att kunna skapa bättre förutsättningar för sina barn än dem som man själv haft. Det goda föräldraskapet, uttryckt som att visa fram ordningsamhet för omgivningen, att kunna uppfylla barnets fysiska behov, och att kunna möta barnets förändrade behov, framträder som ett sätt att leva i enlighet med sina egna ideal. Livet som förälder i en barnfamilj är ett uppfyllt personligt livsmål, menar flera föräldrar. Föräldraskapet hänger på så sätt ihop med en önskad vuxenidentitet.

Svårt att navigera i föräldraskapet

I den tematiska tolkningen och analysen framträder också bilden av ett föräldraskap som inte är så lätt att navigera. Föräldrarnas egna svårigheter blir mer påfallande då de egna förmågorna och resurserna ställs på sin spets i sammanhang relaterade till barnen. Omsorgens förväntningar och krav på föräldrarnas funktionsförmåga, kunskaper och materiella resurser upplevs då som utmaningar för föräldrarna. För en del föräldrar kan det handla om förmågan att minnas, att organisera och liknande, det vill säga områden som de utifrån sin funktionsnedsättning har svårt för, och som de upplever att de

inte har ett tillräckligt stöd i att överkomma. Men det handlar inte bara om upplevelser av att stödinsatserna kan vara otillräckliga. Genom sina barn har föräldrarna inte kunnat undgå sociala sammanhang som de har liten egen erfarenhet av eller inte kan så mycket om, men som de måste fungera i. Dessa sammanhang är inte är ordnade på ett sätt som gör att de är fullt ut hanterbara och förståeliga för föräldrarna. Det kan röra sig om att de behöver agera i för dem okända sociala landskap och att ha specifika kunskaper, som berör barnets egen sociala värld. Det kan också handla om barnets förväntningar på konsumtionsvaror.

För föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning är detta dessutom kopplat till upplevelser av oro för att omgivningen ska döma dem om de skulle brista i efterlevnaden av förväntningar och krav. Att känna sig granskad och ifrågasatt som förälder i vissa sociala miljöer och sammanhang är ett tydligt tema i analysen och överensstämmer med vad tidigare forskning har visat (Höglund & Larsson, 2013; Höglund m fl., 2013; Starke, 2010, 2011a). Genom livet, med början redan i barndomen, har de föräldrar som intervjuats i studien erfarit att andra kan uppfatta dem som utanförstående (Becker, 1963/2019). De har blivit tvungna att lära sig olika sätt för att presentera sig själv (Goffman, 1959/2014) för att undvika stigmatiserande uppfattningar om dem som begränsade och oförmögna. Omgivningens uppfattningar om hur de är och fungerar som människor, tycks förstärkas ytterligare när de är på väg att bli föräldrar. Om detta vittnar de överraskande kraftfullt negativa antaganden om hur de ska komma att fungera som föräldrar, som de mötts av från myndigheterna när föräldraskapet har tillkännagjorts. Det är tydligt att myndigheternas kontroll över dem har skärpts, när de blivit aktuella som föräldrar.

Myndigheternas låga förväntningar och svaga tilltro till deras föräldraskap samt ett ifrågasättande av dem som föräldrar är påfallande och det innebär en stor utmaning för de föräldrar som intervjuats. Ständigt behöver de visa fram att de, trots att de har vissa svårigheter, också har förmågor, styrkor och resurser. Att kunna praktisera ett föräldraskap som för andra gäller som tillräckligt bra, räcker inte alltid. En del av föräldrarna uttrycker att de måste

överträffa de normer som gäller för andra föräldrar, för att inte betraktas som otillräckliga.

Styrkan i dessa upplevelser varierar under olika perioder i föräldraskapet, men försvinner aldrig helt. Barnets första år framträder som en period då föräldrarna känt att deras föräldraskap bevakas särskilt. Flera av dem har erfarenhet av att barnets livssituation då har utretts i en barnavårdsutredning. Men upplevelser av att vara granskad upphör inte efter att utredningen avslutats, utan tycks följa med genom hela barnets uppväxt.

Känslan av att vara misstänkliggjord har internaliserats i föräldrarnas kroppar, och gett upphov till självövervakning och självdisciplinering. Föräldrarnas berättelser visar att detta upptar mycket av deras uppmärksamhet. Det kan beskrivas som en ständigt pågående stigmahantering. Oupphörligt tolkar de sin omgivning för att få signaler om hur deras föräldraskap uppfattas av andra och om miljön är trygg eller kritisk (Lalander, 1998). Mot bakgrund av hur de tolkar sammanhanget anpassar föräldrarna sitt beteende för att de ska framträda som ”normala” föräldrar. En betydande del av föräldrarnas fokus i vardagen är inriktad på att upprätthålla en egen kontroll över vilken information om sig själv som omgivningen kan ta del av, så kallad *intryckstyrning* (Goffman 1963/2014). Det handlar om att kunna tolka situationer och lära sig vilka ”rum” och med vem, som de kan slappna av och känna sig trygga i att de inte är granskade. Behovet av att kunna visa fram en personlig fasad som förstärker vissa sidor av individen och som döljer andra, går som en röd tråd genom berättelserna om föräldraskapet.

Samtidigt brottas föräldrarna också med sina svårigheter. De intervjuade föräldrarna uppfattar att de behöver stöd i sitt föräldraskap och de förväntar sig att kunna få det. De har vuxit upp under en tidsperiod då funktionshinderpolitiken gjort stora framsteg (se kapitel två). De känner till sina rättigheter och de har förväntningar på att kunna leva så som andra vuxna gör, vilket inbegriper att få barn och kunna leva tillsammans med dem i en familj. På livsområden utanför föräldraskapet, (såsom i hushållet, för sysselsättning och för ekonomi) har de personligt stöd för att undanröja barriärer och hinder, så att negativa följder av funktionsnedsättningen ska

kunna motverkas. De har däremot inte lika obestritt kunnat få stöd i sitt föräldraskap, trots att de har sådana rättigheter enligt *Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* (CRDP)[26] (Socialdepartementet, 2006/2008). Föräldrarna upplever här en diskrepans mellan sina rättigheter och sin konkreta verklighet.

Föräldraskapsstöd är per definition ett stöd till *barn* för att trygga deras rättigheter till goda uppväxtvillkor (SoL, 5 kap. 1–3 §), inte för att motverka funktionshinder i föräldrars vardag. Eftersom fokuset är på barnet kan ett stöd som i strikt mening utgår från denna definition innebära en stor utmaning för föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning. De intervjuade föräldrarna upplever att de måste kunna bevisa att de inte står i vägen för sina barns rättigheter, för att föräldraskapet inte ska ifrågasättas. Föräldrarnas och barnens rättigheter är inte motstridiga, men erfarenheterna som lyfts i intervjuerna pekar mot att samordningen av båda perspektiven i den sociala praktiken brister och att föräldrarna blir misstänkliggjorda på grund av sitt stödbehov. Följden av detta misstänkliggörande är att föräldrars rättigheter i praktiken underordnas barnens. Föräldrarna hamnar i ett underläge.

I intervjuerna finns det dock också föräldrar som beskriver helt andra erfarenheter och som inte upplever att föräldraskapet ifrågasätts, eller känner att de blir misstänkliggjorda på grund av sitt stödbehov. Den dominerande berättelsen bland dessa föräldrar är att deras föräldraskap fungerar bra. De upplever att de mestadels lever ett gott liv tillsammans med sina barn och sin familj. Berättelserna belyser ett liv som på flera sätt är självvalt och önskat. Trots upplevelser av att känna sig begränsad på andra livsområden, vittnar deras berättelser om autonomi som föräldrar. Denna autonomi har på många sätt sitt ursprung i upplevelser av trygghet. Tryggheten har flera källor. Det kan handla om en grundläggande tillit till att tillvaron i grunden är säker, trots att det också finns hot. Giddens (1991) begripliggör detta med begreppet *ontologisk trygghet*. Upplevelser av grundläggande trygghet är något som dessa

[26] Enligt konventionstexten har föräldrar med funktionsnedsättning rättigheter till ett ”ändamålsenligt stöd till personer med funktionsnedsättning i utövandet av deras ansvar för barnens fostran” (CRDP, artikel 23 punkt 2.)

föräldrar härleder till den egna barndomen och som förmedlats av de egna föräldrarna.

Trygghet beskrivs också i termer av att ha överblick och kontroll över barnen, familjen och det egna livet. Viktiga delar för känslan av kontroll är att kunna upprätthålla ordning och rutiner som fungerar. Upplevelser av ordning reducerar känslor av oklarhet och stress och ger livet stabilitet. En sådan trygghet frigör kapaciteter hos dem och kan i sin tur kan främja autonomi. Upplevelser av hur autonomi kan skapas i ett samspel med de anhöriga och professionella stödpersoner som ger dem sitt stöd, framträder som ett tydligt tema i berättelserna. Föräldrarna uttrycker att de blir lyssnade på, att deras ojämlika livsvillkor erkänns och att de får stöd som motverkar underordning och ger förutsättningar för att utveckla sina kapaciteter, vilket kan betraktas som *relationell autonomi* (Lid, 2022). Dessa föräldrar upplever alltså att de har erkännande som fullvärdiga föräldrar och att omgivningen har förtroende för deras föräldraskap. Därigenom skapas ett utrymme för dialog som innebär att stödet i föräldraskapet kan ske i en process som kännetecknas av delaktighet och självbestämmande. Detta är den helt centrala skillnaden i förhållande till de föräldrar som känt sig misstänkliggjorda.

Det finns alltså två dominerande berättelser om föräldraskapet och om erfarenheter av stödinsatser. För föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning kan skillnaden mellan att bli ifrågasatt och misstänkliggjord eller att uppleva autonomi, delaktighet och trygghet vara stor. Det framkommer tydligt hur upplevelsen av att vara ifrågasatt kringskär föräldraskapet. Det hämmar föräldrarna i deras omsorgshandlingar och gör dem villrådiga och osäkra. De blir beroende av andras bekräftelse på att de ”gör rätt”, något som leder till att föräldraskapet anpassas till hur det kan uppfattas i omgivningen. När föräldrarnas fokus är inriktat på att parera och undkomma kritiska miljöer, blir följden att deras föräldraskap kännetecknas av praktiska och kortsiktiga lösningar. Dessa handlar mer om att täcka upp för och förekomma eventuell kritik för att tillfredsställa omgivningen, än att kunna skapa ett föräldraskap i samspel med omgivningen (jmf. Wissö 2012; Sparrman m fl., 2017). Det kan beskrivas som att föräldrarnas delaktighet i det egna livet brister. På längre sikt tycks ett sådant handlingsmönster kunna

ge upphov till och upprätthålla strukturer som begränsar och dränerar deras liv.

Förutsättningar för dessa föräldrar att uppleva autonomi och trygghet i sitt föräldraskap tycks på många sätt bero på andras bemötande och stöd, genom att de erkänns delaktighet. När föräldrarna upplever att de blir lyssnade på, upplever sig välinformerade, har valmöjligheter och stöd i valsituationer, kan de göra informerade beslut. Det aktiverar deras egna resurser och främjar deras omsorgsförmågor om sina barn. När föräldrarna får stöd och resurser från andra människor, blir barnens liv mindre påverkat av familjernas ojämlika livsvillkor.

I föräldrarnas vardag med barnen och i deras möten med personer i omgivningen finns ett inflöde av samhälleliga ordningar, ideal, normer och strukturer som inte går att undkomma och som påverkar föräldraskapet. I de följande tre avsnitten tar jag avstamp i detta förhållande och övergår till att reflektera över hur föräldraskapet påverkas intersektionellt.

Styra intryck och göra motstånd - strategier för att hantera och utmana uppfattningar om funktionalitet

Många föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning har kontakter med den sociala barnavårdens myndighetsutövning i sitt föräldraskap. Kontakten med myndigheter är ofta förknippade med känslor av oro. Oron bottnar i upplevelser av att deras klassificering med en intellektuell funktionsnedsättning kan utgöra en risk för att bli förhandsbedömd enbart utifrån sina svårigheter, och att deras styrkor och förmågor inte utreds och värderas. I föräldrarnas sinnevärld finns en rädsla för att barnen ska omhändertas av myndigheterna. Ett omhändertagande uppfattas som den yttersta konsekvensen om föräldraskapet skulle anses vara otillräckligt. Föräldrarna upplever det som ett hot som kan skada familjens och föräldraskapets existens och som de måste ha strategier för att bemöta. Dessa strategier kan förstås både som anpassning och som motstånd.

Det finns en tydlig trend av att föräldrarna på olika sätt försöker anpassa sig till sin omgivning för att inte aktivera ett stigma och för att kunna *passera som* (Goffman 1963/2014) normala föräldrar. På så sätt är anpassning en strategi för att motverka känslor av att familjelivet är hotat. Föräldrarna vet att olika möten med myndigheter kan vara förenade med risker om deras svagheter blottläggs. Det gör dem försiktiga. Genom att de söker sig till trygga sammanhang kan de undvika att dra uppmärksamhet till sig. Det finns ett mönster hos dessa föräldrar av att de helst rör sig mellan välkända platser. Jag har tidigare diskuterat att det bidrar till känslor av kontroll och självständighet. Samtidigt kan dessa rörelser mellan trygga miljöer med ett annat perspektiv uppfattas som en strategi för att undvika uppmärksamhet. Deras rörelser i rummet som begränsas till livet i ”triangeln” (hemmet – förskolan – sysselsättningen), är i själva verket också är en form av självbevakning. Det vill säga ännu ett uttryck för hur dessa föräldrar har internaliserat andras misstänkliggörande av dem och att det satt sig i deras kroppar. Deras rörelser i endast trygga miljöer kan därmed också betraktas som en anpassning för att inte aktivera stigmat. Genom föräldrarnas kännedom om rummet, inlärda rutiner och fåtaliga möten med bekanta människor skapas en förutsägbarhet som stärker föräldrarnas kontroll över omgivningen. Det gör att strategin *passera som* (Goffman, 1963/2014) blir lättare för dem att praktisera.

En annan trend berör föräldrarnas aktiva motståndsstrategier. Dessa är mer sällsynt förekommande i berättelserna, men framträder trots det med tydlighet hos somliga. Föräldrar försöker att mobilisera motstånd mot det förtryck som de upplever att de utsätts för av myndigheterna. De vägrar att vika ner sig och försöker att stå upp för sig själv, sitt barn och sina rättigheter. Det sker exempelvis genom att de försöker att framställa sig själv som komplexa människor med kompetenser och förmågor som är mer än den kategori som de placerats i, och med krav på att bli tagna på allvar. Det kan också handla om att blottlägga de egna svårigheterna och att kräva av myndigheterna att de ska leva upp till deras rätt till stöd. De framträder med en *personlig identitet* (Goffman, 1963/2014) som är något mer än den kategori som de tilldelats. I sak tycks detta ofta ha varit framgångsrikt för dem. Några

föräldrar har genom att peka på sina egna styrkor och rättigheter fått myndigheterna att följa deras linje. Samtidigt framkommer också att genomdrivandet av rättigheterna har varit mycket påfrestande för dem.

Föräldrarnas strategier belyser att de känner oro för att inte behandlas rättvist och rättssäkert av myndigheterna på grund av sin funktionsnedsättning. Oavsett om föräldrarna försöker att anpassa sig och skyla över vissa delar av föräldraskapet, eller om de blottlägger svårigheter och kräver sina rättigheter, är det uttryck för att de inte kan lita på myndigheternas ageranden. Vanligtvis betraktas föräldrar som tillräckliga och det bästa för sitt barn tills motsatsen har påvisats, men det tycks inte riktigt gälla för dem. Föräldrarnas försiktighet och begränsade rörelserna tyder på en påtaglig oro, som i sin tur får påverkan på det egna livsutrymmet men också i föräldraskapet.

Att anpassa föräldraskapet så att det ska tillfredsställa andra, gör det mer osäkert. Det kan betyda att föräldrarna förlorar något av den trygghet som är viktig för dem, såsom att kunna planera och ordna sin vardag som passar dem och som ger dem överblick och kontroll. Föräldrarna behöver göra andra prioriteringar och lägga fokus på andra saker, än om de inte hade känt sig granskade. Känslan av att själv kunna planera och göra handlingar i sin egen takt utan att riskera kritik, det som Goffman benämner som *handlingens autonomi* (Goffman, 1961/2014) går något förlorad.

Eftersom föräldrarna upplever att de är granskade kan de inte enbart förhålla sina föräldraskapsgöranden gentemot barnet utifrån vad de i nuet uppfattar är relevant för barnet. De behöver dessutom simultant byta perspektiv och förstå hur de egna handlingarna kan uppfattas och förstås av personer i omgivningen, samt väga in detta perspektiv i sina egna göranden. Det ger upphov till en handlingens rigiditet, så till vida att föräldrarna inte kan tillåta sig själva att agera på vad de instinktivt själva uppfattar är viktigast för barnet, eftersom de inte kan känna sig säkra på att de kan motivera för omgivningen att detta är ”rätt” för barnet. I berättelserna har detta synliggjorts genom föräldrarnas ständiga strävan efter att för sin omgivning framstå som ansvarsfulla föräldrar som gör ”rätt” och inte ”fel”. Detta binära sätt att beskriva sitt föräldraskap visar på ett begränsat förhandlingsutrymme för vilka

ramar som ska gälla för ett gott föräldraskap i deras unika situation (jmf. Wissö 2012; Sparrman m fl., 2017). Detta belastar föräldraskapet ytterligare och, eftersom det kan leda till att omedelbara behov hos barnet som föräldrarna uppfattar men inte agerar på, kan det också innebära att de risker som föräldrarna oroas över kan realiseras.

Det är anmärkningsvärt att det, som i berättelserna om motstånd, ofta varit föräldrarna själva som behövt påminna myndigheterna om vilka rättigheter de har och de juridiska villkoren. Det ger intryck av att det finns en viss omedvetenhet om funktionshinder och funktionalitet bland socialarbetarna på myndigheten. Det är en omedvetenhet som uttrycks i ett bemötande av föräldrarna utifrån kategorin ”intellektuellt funktionsnedsatta” och som tillskriver dem vissa negativa egenskaper (Goffman, 1963/2014), vilket bidrar till konstruktionen av dem som riskabla föräldrar som förstärker deras utsatta position (jmf. McConnell & Llewellyn, 2002). Föräldrarnas svårigheter individualiseras och förklaras enbart med hänvisning till funktionsnedsättningen. Ett sådant förenklat synsätt som inte väger in mer komplexa förhållanden i livssituationen, i kombination med det maktutrymme som socialarbetarna på myndigheten besitter, drabbar dessa föräldrar som ett förtryck som bidrar till att befästa deras ojämlika livsvillkor (jmf. McConnell & Llewellyn, 2006). De stereotypa attityder som föräldrarna möts av i sin vardag skapar och upprätthåller vissa föreställningar om dem och tilldelar dem en underordnad maktposition. Men föräldrarnas positioner påverkas inte bara av omgivningens attityder och bemötanden. I nästa avsnitt diskuterar jag hur samhälleliga normer och strukturer som flödar in i familjen genom barnen påverkar föräldraskapet och möter föräldrarnas positioner i relation till barnen.

En marginaliserad livsresa gör avtryck i föräldraskapet

Föräldrarna berättar att de gärna och i stor utsträckning ägnar sina barn tid, utrymme och engagemang. Så länge barnen är små upplever föräldrarna att de inte möter några större svårigheter i sitt föräldraskap och att omsorgen kan

leva upp till barnens behov. Detta förändras och försvåras i takt med att barnet blir äldre. Omvärlden utanför hemmet blir viktigare för barnet, vilket får till följd att normer i omgivningen får en större betydelse i omsorgen. Föräldrarna kan uppleva att de har svårt att på egen hand leva upp till dessa nya förväntningar på föräldraskapet hos barnen. I samtalen med barnen om deras upplevelser utanför familjens sfär, exempelvis om nyheter, skoluppgifter eller sina egna framtidsutsikter, kan föräldrarna uppleva att de kommer till korta. De kan känna att de saknar relevanta kunskaper och överblick, vilket kan leda till upplevelser av att inte vara delaktig i de äldre barns liv.

När barnen är små kan föräldrarna själva besluta över omsorgen och praktisera föräldraskapet så att det fungerar bra för dem. Genom att de själva kan behålla kontrollen över rummet, kan de skapa ett sammanhang där funktionsnedsättningen inte leder till hinder i vardagslivet. Så länge föräldrarna ägnar barnen tid, intresse och är uppmärksamma på sina barns säkerhet, tycks de uppfylla såväl egna som samhälleliga normer om det lilla barnets behov av stimulans och aktivitet även när det sker i hemmet och i närmiljön. Barnets behov av fysisk omsorg framställs som att de hålls prydliga, att de är mätta, rena och att de har rena och hela kläder och skor som är anpassade för årstid och väderlek. Föräldrarnas berättelser visar att de för det mesta kan uppfylla detta. Föräldraskapet kan flyta på utan att de samhälleliga normer och strukturerna utmanar det i någon större utsträckning.

När barnen blir äldre tränger sig omvärlden på (Giddens, 1991). Föräldraskapet gör att föräldrarna inte kan värja sig från samhällets strukturer och normer. Föräldrarna kan inte längre välja sina sammanhang utifrån egna upplevelser av inkludering och tillgänglighet på samma sätt som att det bara gällde dem själva, eller när barnen var yngre. Föräldraskapet konfronterar dem med de sammanhang som barnen ställer dem inför. De äldre barnen drar in omvärldens konsumtionsideal i familjen med förväntningar om att kunna få liknande erfarenheter och kunna ta del av samma saker som sina jämnåriga. På så sätt blir konsumtion en mer betydelsefull del av omsorgen (Pugh, 2009). Föräldrarnas ofta små inkomster räcker inte till för barnens materiella behov och kan leda till en upplevelse av att ha otillräckliga förutsättningar för att ge barnen omsorg. Föräldrarna prioriterar barnen, trots att det innebär att egna

berättigade behov då får stå tillbaka. Dels handlar det om att vilja göra gott för sina barn, dels handlar det om att föräldrarna inte vill riskera att bli ifrågasatta som föräldrar av en granskande omgivning. Dessa erfarenheter är en följd av att samhälleliga strukturer tränger sig in i familjen och påverkar föräldraskapet.

Det tycks närmast vara tillfälligheter som avgör om dessa nytillkomna sammanhang som de introduceras för via barnen är inkluderande och tillgängliga för dem. Snarare pekar föräldrarnas berättelser på att det ofta är de själva behöver överbrygga klyftan mellan de egna behoven av anpassning och tillgängligheten i dessa miljöer, något som Patrick Kermit (2022) beskriver som: ”the struggle to manage in the absence of inclusive practices”. Men med sina knappa ekonomiska resurser och sina begränsade erfarenheter av exempelvis högre utbildning och resande saknar föräldrarna mycket av det kapital som de behöver för att kunna följa sina barns behov av omsorg. Ekonomiskt och kulturellt sett befinner de sig i en underordnad klassposition jämfört med många andra föräldrar (Fernqvist & Näsman, 2016). Det gör att de sociala följderna av funktionsnedsättningen blir mer framträdande i barnens omsorg när barnen blir äldre och samhällets strukturer och normer tränger sig på. Med andra ord är det inte föräldrarnas funktionalitet som i första hand utgör ett hinder för dem. Snarare är det konsekvenser av att de under sin livsresa har marginaliserats som blir framträdande. Det kan handla om upplevelser av att ha fått en bristfällig utbildning eller att vara långvarigt arbetslös, som ger sig till känna genom upplevelser av att sakna de kunskaper, erfarenheter och inkomster som barnen begär av dem.

Föräldrarna mister något av den makt att kunna styra över sin funktionalitet som de hade när barnen var yngre, och som innebar att hinder och barriärer kunde undvikas eller bli mindre märkbara. Med andra ord ackumuleras föräldrarnas underordnade maktpositioner intersektionellt genom kategorierna funktionalitet och klass (Mattsson, 2021) när barnen blir äldre. Det är alltså en process som startar tidigt i livet, men som blir mer märkbar när flera underordnade positioner sammanstrålar och förstärker varandra i mötet med förväntningar som föräldrarna inte kan värja sig från. Denna process påverkas också av strukturella könade förväntningar på kvinnor och

män. I nästa avsnitt diskuterar jag föräldrarnas underordnade funktionalitets- och klasspositioner i relation till kategorin kön.

Det kvinnliga ansvaret för föräldraskapet

Föräldrarna praktiserar i stor utsträckning traditionella könsroller där omsorgsansvaret för barnen i hög grad vilar på kvinnorna. Det framgår att en sådan rollfördelning kan främja den tydliga och förutsägbara ordning i familjen som föräldrarna eftersträvar. Det är viktigt för dem att inget väcker omgivningens misstankar om att något i deras familj inte skulle vara tillräckligt bra för barnen. Otydlig ansvarsfördelning mellan föräldrarna kan lägga grund för att de missar eller glömmer något, vilket de inte vill riskera. Det kan betraktas som en oro för att mötas av omgivningens omedvetna förtryck relaterat till funktionalitet.

Flera av kvinnorna uttrycker dessutom att möjligheten att kunna fokusera på sitt moderskap är en uppfylld personlig önskan om sin vuxenidentitet. Föräldraskapet är en av få livsdrömmar som går att förverkliga. Trots allt är moderskapet en central livserfarenhet som de delar med andra jämnåriga kvinnor och det ger dem ett viktigt symboliskt kapital och en status av jämbördighet. Samtidigt behöver valet att fokusera på barnen ställas mot att de har få andra valmöjligheter i sitt vuxenliv. Även för männen är föräldraskapet betydelsefullt och status som familjefar är en vuxenidentitet med viktig symbolik också för dem. Innebörden i rollen som familjefar skildrar både män och kvinnor mer som ett ansvar att föra familjens talan och för dess försörjning, än för det direkta ansvaret för barnens omsorg. Föräldrar av båda könen är således överens om sin inbördes rollfördelning, men den förstärks av oro för att mötas av förtryck relaterat till funktionalitet.

Även om både kvinnor och män förefaller att föredra en traditionell genusordning som leder fram till ovannämnda omsorgsansvar, tenderar detta till att låsa fast kvinnorna i en till stor del en oönskad hemmafrutillvaro. Kvinnorna väljer hemmatillvaron med barnen för att det är ett av få val som de har. Kvinnorna upplever att de inte har samma möjligheter till arbete eller

annan sysselsättning utanför hemmet, för att förväntningarna på deras föräldraskap är större.

En förklaring till att kvinnorna är mindre benägna att söka sig till sysselsättning utanför hemmet än männen kan relateras till att de tar ett större omsorgsansvar för barnen grundat i en överenskommelse inom parrelationen. Särskilt gäller det när barnen är små och har ett stort behov av praktisk omsorg med hög fysisk närhet. Men det är inte i första hand under småbarnsperioden som mödrarna upplever att de är låsta vid hemmet. Motivationen för sysselsättning och arbete ökar hos mödrarna när barnen kommer i skolåldern. Kvinnorna ges inte möjlighet till sysselsättning i den omfattning som de skulle vilja ha, trots egen önskan. De långa ensamma dagarna i hemmet som flera mödrar vittnar om, pekar på det.

Olika processer tycks här samspela. En del av förklaringen kan härledas till en stereotyp *genusregim* (Connell, 1991) om det kvinnligt könade föräldraskapet i den sociala barnavården (Höjer, 2019). Trots att jämställdhetsideal har fått genomslag i samhället i stort, tycks det i dessa sammanhang finnas diskurser om kvinnor och mäns olika och komplementära roller i relation till barnen, som påverkar det sociala arbetet i praktiken (Bangura Arvidsson, 2011). Denna företeelse framkommer alltså även i denna studie och den påverkar särskilt kvinnornas livssituation och möjlighet till självständiga val.

Det mest framträdande skälet till att mödrar står utanför sysselsättning, är att professionella i välfärdssamhället placerar föräldraansvaret hos dem. Kvinnors sysselsättning och arbetsliv sätts i relation till deras ansvar för barnen i mycket högre grad än vad männens gör, med konsekvensen att mödrar tilldelas, och inte väljer, en lägre sysselsättningsgrad. Kvinnornas ofrivilligt låga sysselsättningsgrad är en konsekvens av bemötanden och beslut tagna av professionella. I berättelserna finns det inget som tyder på att kvinnorna haft möjlighet att fatta ett informerat beslut genom att de har varit fullt delaktiga. Det är troligt att de professionellas arbetssätt syftar till att hjälpa dessa mödrar att skapa en hållbar tillvaro där de sammanlagda kraven inte ska överstiga deras ork, men utan mödrarnas delaktighet i beslutet kan detta ses som paternalistiska handlingar (Apelmo & Alftberg, 2022). På det här sättet bidrar

de professionella till att reproducera stereotypa genusregimer (Connell, 1991) som späder på det redan tunga föräldraansvaret som vilar på kvinnorna. Sådant bemötande bidrar till att låsa fast kvinnorna genom att styra dem tidsligt och rumsligt till hemmet och omsorgsgöranden om barnen. Det är ett mönster som skapas i vardagslivet i bemötande, tilltal och förväntningar och sannolikt sker det omedvetet och med ett välvilligt syfte. Detta begränsar kvinnorna. De får sämre möjlighet till egen försörjning i jämförelse med de män som de är tillsammans med. Det innebär att kvinnorna förfogar över en mindre del av familjernas ofta begränsade resurser än vad männen gör, vilket tilldelar dem än svagare klassposition. Förmodligen ger det också kvinnorna en generellt sämre livskvalitet då deras tillträde till andra miljöer som kan vara intellektuellt stimulerande för dem begränsas.

Att mödrar tilldelas och har en lägre sysselsättningsgrad än fäder, är bara ett av flera uttryck för hur kvinnorna tilldelas ett större föräldraansvar, utifrån en stereotyp genusregim (Connell, 1991). Det finns en tydlig trend i de intervjuade föräldrarnas berättelser att socialarbetarna och andra professionella adresserar föräldraskapet till mödrarna genom att vända sig till enbart modern eller paret gemensamt i frågor gällande barnen. Ett sådant exempel gäller upplägget att placera mödrar ensamma med sina barn på utredningshem. Det kan betraktas som ett uttryck för att mödrar uppfattas som den viktigaste föräldern och därmed också den största risken för barnet hos de socialarbetare som gör placeringen. Om socialarbetarna inte är tillräckligt uppmärksamma på hur fäder praktiserar sitt föräldraskap, ställs de utanför och betraktas som ointresserade. Eftersom parterna i en parrelation kan bära med sig olika kompetenser som inte är förbundna till deras kön, kan konsekvensen för en familj vara att alla resurser inte kommer till uttryck. Det belastar kvinnorna och kan betraktas som ett uttryck för ett omedvetet förtryck relaterat till deras kön.

Sammantaget visar mina iakttagelser och reflektioner att föräldraskapet påverkas av föräldrarnas, särskilt mödrarnas, strukturella underordning. Föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning tenderar att bemötas av stigmatiserande attityder och möta samhälleliga normer och strukturer som tilldelar dem positioner med mindre priviligierad status, färre sociala resurser,

en begränsad ekonomi och ett mindre maktutrymme än om de inte hade haft sin funktionsnedsättning. Det ger upphov till en intersektionell underordning, det vill säga att en viss underordning, exempelvis funktionalitet, ackumuleras och utvecklas i relation till andra underordningar, samt att dessa underordningar därför inte kan förstås separat (Mattsson, 2021).

I min reflektion framkommer att kategorierna funktionalitet och klass samverkar och förstärker föräldrarnas utsatta positioner. För kvinnor gäller detta även för kategorin kön. I korsdragen mellan kategorierna skapas intersektionell underordning. Den stigmatisering som föräldrarna möts av förstärker deras redan utsatta positioner. Detta framträder konkret i föräldrarnas vardag i samspelet med barnen, med deras partner och med andra personer i omgivningen. På egen hand har föräldrarna små möjligheter att ändra sina positioner och förbättra den egna situationen. Deras livsvillkor och förutsättningar är på många sätt knutna till andras bemötande och stöd.

En fjärde kategori, ålder, korsar genom dessa nämnda positioner. Det handlar om föreställningar om vad kvinnor och män i ung vuxenålder är och bör vara. Det är tydligt i studien att positionen av att vara en förälder är en viktig identitet. Denna position är mer existentiell och handlar om att ha möjlighet att kunna leva ett liv som andra jämnåriga vuxna. I studien framkommer att föräldraskap möjliggörs och skapas i samspel med andra personer och med omgivningen. Identiteten som förälder framstår som en skör position på grund av andra underordningar som genomskär och ackumuleras i de föräldraskap som jag studerat.

Implikationer för det sociala arbetets praktik

I ett jämställt samhälle blir önskan om att kunna ta ansvar för och fostra egna barn en dröm som går att förverkliga för allt fler föräldrar. Denna studie om föräldraskap bland föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning visar, i likhet med tidigare forskning (Tarleton, Ward, & Howarth, 2006; Tarleton & Ward, 2007; Wade, Mildon, & Matthews, 2006), att ett välfungerande föräldraskap skapas i samspel med omgivningen. För nästan alla är tillgång

till ett adekvat stöd från samhället en förutsättning för att föräldraskapet ska fungera väl. Från tidigare studier vet vi att ett adekvat stöd för den här gruppen föräldrar måste vara långsiktigt, individuellt anpassat och baserat på föräldrars egna särskilda förutsättningar och vilja (Mc Hugh, 2016; Mildon, Wade, & Matthews, 2008).

Denna studie bekräftar behovet av ett adekvat, långsiktigt och individuellt anpassat stöd men tillför att en särskild tonvikt behöver läggas vid en *förståelse av föräldraskapet som en del av ett system*. Studien visar tydligt att föräldraskapet praktiseras i ett sammanhang där de nära anhöriga ofta har en aktiv och praktisk roll i omsorgen om barnen. Barnens omsorg är närmast att betrakta som ett ekologiskt system där olika vuxna i barnets närhet (inkluderat de biologiska föräldrarna) fyller olika funktioner och roller. Eftersom familjerna lever så, torde ett synsätt där stödet till familjerna omfamnar ett större system förmodligen främja såväl omsorgen om barnen som kunna minska känslor av beroende och skuld hos föräldrarna.

En implikation för ett socialt stöd i praktiken till dessa föräldrar är att *stödet till föräldrarna behöver vara holistiskt och utgå från ett systemiskt perspektiv på familjen och föräldraskapet*. Den innefattar inte bara den omsorg som direkt riktas till barnen. Även sådant som resurser i det sociala nätverket och föräldrarnas försörjningsförmåga bör uppmärksammas.

Det betyder att *ett adekvat stöd till dessa föräldrar behöver involvera deras sociala nätverk av anhöriga*. I familjer som dessa där föräldraskapet ifrågasätts på grund av brister i omsorgen om barnen, är det förstås viktigt att familjens samtliga resurser kan disponeras. Utgångspunkten bör vara ett systemiskt förhållningssätt där alla personer som ingår i föräldraskapets praktiker inkluderas. Samtidigt är det viktigt att beakta att föräldrarna kan uppleva de anhörigas stöd som något negativt och kopplat bristande autonomi. Eftersom föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning ofta har ett stort behov av stöd behöver denna farhåga uppmärksammas.

Det systemiska förhållningssättet behöver därför också innefatta en kritisk reflektion över de sociala insatsernas konsekvenser på kortare och längre sikt. Det kan beskrivas som att göra en *ekologisk kontroll*, det vill säga att systemet

är hållbart och att ingen beståndsdel överutnyttjas. Överfört till ett familjesystem kan det handla om att uppmärksamma de inbördes rollerna i familjen så att föräldrarna och deras anhöriga, var för sig, har en hållbar livssituation. Det kan handla om att ställa frågor som: På vilket sätt kan barnens, familjernas och föräldrarnas eget liv komma att påverkas av normer och strukturer av de insatser som den sociala praktiken väljer att göra eller inte att göra? Kommer de insatser som görs (eller inte görs) få oönskade följder i för någon annan, eller i en annan del av systemet? Med andra ord är det viktigt att stödet till dessa föräldrar inte ges som punktinsatser, utan att helheten i föräldrarnas, barnens och den utvidgade familjen vägs in.

När flera olika svårigheter och oklarheter sammanförs och läggs på varandra, är det ofta den sammantagna situationen som blir ohållbar eller omöjlig att reda ut för dessa föräldrar. En ytterligare implikation för det sociala arbetets praktik går ut på att försöka *eliminera, eller åtminstone minska antalet, hinder i livet för föräldrarna*. Det kan handla om att minska konsekvenser av strukturell utsatthet genom att stödja föräldrar att stärka den egna positionen. Det kan också handla om att arbeta främjande för föräldrars självständighet, egenmakt och emancipation. Stöd i att förstå, reda ut och kunna prioritera kan vara viktiga delar. Det handlar också om att familjen erbjuds ett adekvat kompensatoriskt stöd för de behov som finns.

Centralt är också att föräldrarna ges *tillgång till tillräckliga materiella och ekonomiska resurser*. Denna studie belyser att det är vanligt att föräldrar med intellektuella funktionshinder får ekonomiska tillskott från sina anhöriga. Dessa tillskott är viktiga för barnen, men ger upphov till känslor av skuld och beroende hos föräldrarna. Trots att föräldrarna vill kunna försörja sig själva, är det i realiteten sällan möjligt för dem. De knappa ekonomiska villkoren utgör grund för mycket oro hos föräldrarna som i sin tur påverkar deras förutsättningar för omsorg.

Mycket centralt är också betydelsen av att *föräldrarna görs delaktiga i ärenden som gäller deras barn*. Det handlar om ett bemötande som utifrån ett erkännande av föräldrarnas roll i sina barns liv, ger förutsättningar för tillgänglighet, inflytande och självbestämmande. Delaktighet kan skapas

genom att lyssna på föräldrarna, genom att bjuda in dem till dialog, genom att skapa förutsättningar för förståelse genom transparenta bemötanden, tillit och tid. Dessa rättigheter har föräldrarna (SÖ, 2008), men det är rättigheter som förverkligas i ett samspel och görande i processer med andra människor. Min studie visar att föräldrarna saknar och efterfrågar detta i sina möten med välfärdssamhället.

Förslag till fortsatt forskning

Ett viktigt bidrag i denna studie handlar om hur mödrar med intellektuell funktionsnedsättning drabbas av inlåsningseffekter som begränsar deras rörelser i tid och rum. I detta avslutande kapitel reflekterar jag över hur dessa inlåsningseffekter kan relateras till det intersektionella samspelet mellan funktionalitet, klass och kön. Jag diskuterar också att detta även kan gälla för kategorin ålder: att kunna leva som förälder som andra jämnåriga vuxna, genom att underordningar inom de förstnämnda kategorierna ackumuleras intersektionellt. I avhandlingens empiriska kapitel använder jag i viss mån en intersektionell tolkningsram för att fördjupa förståelser i mitt i huvudsak interaktionistiska perspektiv. Det framkommer tydligt att samhällets normer och strukturer är viktiga faktorer som påverkar föräldrarnas liv.

Mina iakttagelser och reflektioner tyder på att det kan finnas ett värde i att göra en mer genomträngande analys av föräldraskapet och särskilt mödrarnas förutsättningar utifrån intersektionella perspektiv. Eftersom föräldraskapets förutsättningar är så starkt kopplade till vilket samhälleligt stöd som erbjuds vore det intressant att förstå de villkor som dessa professionella verkar under. En del av detta kan bestå av analyser av de professionella socialarbetarna och stödpersonernas föreställningar om dessa föräldrars föräldraskap. Det kan också vara relevant att utveckla kunskapen om de juridiska och organisatoriska villkoren för att kunna erbjuda barnen och föräldrarna ett stöd som bygger på en holistisk hållning och förståelse av deras familjesystem.

Ett andra område som jag vill lyfta fram för behov av vidare kunskapsutveckling berör de äldre barnen. Det finns en tendens i Sverige till att samhället riktar mest uppmärksamhet mot små barn med föräldrar med

intellektuell funktionsnedsättning. Det är också dessa familjer som har uppmärksammats mest i forskning, även internationellt sett. Detta är förstås en viktig del i samhällets ansvar för att garantera barns trygghet. Samtidigt finns centrala områden i föräldraskapet som förefaller underutforskade och vars erbjudande av stöd är begränsat. Ett sådant område är behovet av föräldraskapsstöd till föräldrar vars barn närmar sig eller är i tonåren.

Föräldrarna i studien formulerar en oro för sina barns skolgång och framtid, men de har samtidigt svårt för att sätta ord på vilka precisa behov de har. För de flesta är högre studier ett område som de själva har liten eller ingen erfarenhet av. Föräldrarnas oro och önskan om att kunna rusta barnen inför framtiden, kan ses som ett exempel på ett större tema som handlar om hur föräldrarna upplever att deras omtanke och välvilja om sina barn kan vara svår att omsätta i praktiska och konkreta handlingar. På egen hand kommer de till korta och de behöver ett stöd. Således tyder studien på att det kan finnas ett behov av föräldraskapsstöd till föräldrar med äldre barn och att detta stöd kan behöva fokusera på andra delar av föräldraskapet än vad som gäller när barnen är små. Vad ett sådant stöd behöver innefatta finns det mycket begränsad kunskap om. Därför finns ett behov av att vidare studera former för föräldraskapsstöd och hur ett sådant stöd kan erbjudas i ett föräldraskap med barn som närmar sig eller är i tonåren.

Denna studie, med fokus på föräldraskap, har inte berört barns perspektiv på att växa upp med en förälder med en intellektuell funktionsnedsättning. Studien visar dock, genom föräldrarnas perspektiv, att barnens uppväxt påverkas av föräldrarnas funktionsnedsättning. Inte minst visar det sig genom hur samhällets stöd och insatser ingår som en väsentlig del av familjens vardag. Men trots stöd är föräldraskapet inte särskilt lätt och föräldrarna upplever ofta stora utmaningar. Flera av dem har inte kunnat behålla vårdnaden om sina barn under delar av, eller hela barnets uppväxt. Dock är de befintliga studierna av barns perspektiv på att växa upp med en förälder med en intellektuell funktionsnedsättning i de flesta fall inte så omfattande och de är ofta gjorda i retroperspektiv (Faureholm, 2006; Starke, 2015). Det innebär att det i stor utsträckning saknas kunskap om barns livsvillkor utifrån aktuella svenska förhållanden.

Mot bakgrund av vad både den här och tidigare studier har visat, är det angeläget att studera hur barn/tonåringar uppfattar sina egna och sina föräldrars behov av samhällets stöd, i syfte att stärka deras möjligheter att etablera sig som välfungerande vuxna, samt motverka social utsatthet.

ENGLISH SUMMARY

Background and purpose

The topic of this thesis is parenting among parents who have been categorized with an intellectual disability. The analytical focus is directed at how parenting is done in interaction with the child, with significant 'others' and with the surroundings. As a group, these parents constitute a silent voice in the society. They are seldomly heard on matters of parenting. In the rare cases when their parenting is discussed, it is often in terms of what risk they pose on their children. Their parenting is presented as a dilemma of how the parents' rights and interests should be reconciled with their children's needs of protection and support. In contrast, more general parental and family life perspectives are more absent in research on parents with intellectual disabilities. Therefore, there is a lack of knowledge about these parents' ideas, ideals, and experiences of being a parent in Sweden today. By listening to the parents' voices, the purpose has been to understand how they experience, practice, and reflect on their parenthood.

Theoretical perspective and method

The theoretical foundation is mainly in an interactionist perspective (Mead 1934/2015, Blumer 1969/1998). This is built on the assumption that parenthood is the actions and deeds that parents themselves attribute meaning to being their parenthood. This assumption means that I have focused on

understanding the interpersonal, that is the relationships, interactions, events, and processes that the parents describe as their parenthood.

Twenty-three parents have been interviewed in twenty interviews. Seventeen parents have been interviewed individually, while six parents have been interviewed together with their partners. The interviews were conducted in two periods in 2015, and 2017-2018. They have a narrative character based on the parents' narration of their everyday reality with their children.

The analysis is based on an abductive approach (Danermark et al., 2003). Through interaction between readings of literature, theoretical interpretation of the interviews, searching for patterns, writing drafts and preliminary sections, the thesis's analysis has emerged.

Through the study, reflections on ethics have been central. This applies both to the design of the study, such as the choice of research questions, in the execution of the interviews such as information about the study to the interviewees, their consent and their confidentiality. This also applies to the recitation of the final text. An ethical approach has also been important when it comes to aspects outside the study itself, for example, knowledge of the interviewees' children and other relatives.

Analysis

In the analysis of the parents' narratives, it became evident that one's childhood was experienced as very central to the understanding of one's parenthood. The parents attributed meaning to these experiences from their childhood for their self-image as a parent and norms and practices in their parenting. Especially two perspectives are emphasized: experiences from the upbringing family as well as experiences from one's school days.

The narratives from the upbringing family vary from a secure childhood working as a role model in the own parenting, to experiences of turbulence

and insecurity working as a counter-image, but also feelings of lacking experiences and references to practices for good parenthood.

The narratives about the social encounters with other children at school show that these parents experienced being *outsiders* (Becker, 1964/2018) and that in these social contexts were attributed with a *stigma* (Goffman, 1963/2014). Experiences of being defined as different and being assigned a subordinate position in social encounters with other people is a process created in childhood which has followed the parents throughout their lives.

During the parents' pregnancy and first period as a parent, childhood experiences of being treated as different took a new form. The parents became aware that the arrival of the child created new expectations on them and led to additional norms in their lives. Experiences of their parenting being questioned by the authorities and feelings of having to prove their parenthood are central to their narratives. They also highlight gender-based differences in expectations on them from their surroundings.

Many of the parents have experienced their child being subject to a child protection investigation. For most of them, this has been carried out by a placement of the child and the mother in a special investigation institution. Stereotypic *gender regimes* (Connell, 1991) in social services during the child protection investigation process, means that the mother is assigned the greatest responsibility for the child, and the father is not invited to participate and is not given an active role. The mothers' narratives about their experiences in these institutions highlight feelings of loneliness, stress, and feelings of being monitored and controlled by the staff. Several use the word "a prison" to describe their feelings. I associate their narratives with Goffman's (1961/2015) study about the situation of inmates in *total institutions.* Like total institutions, the mothers' statements point to the fact that they felt disciplined and that their personality was suppressed. Particularly striking is the experience of constantly being in a *critical environment* (Lalander, 1998) where they feel scrutinized and insecure, as well as the lack of a *backstage* (Goffman 1959/2014) where they could retreat and relax. These conditions mean that

they didn't feel secure, and they couldn't practice good enough parenting for their children. For most of the parents with such experiences, the investigation ended in a decision that the child must be taken into custody care. In the process of custody, the fathers often took an active role to regain control of the family situation. As the mothers were in despair and almost paralyzed with grief, the fathers instead reacted with anger and powerful actions. The fathers' actions can be seen in the light of how they seem to perceive their role as a partner and father as a unifying force, whose task is to protect and defend their family.

These early experiences of being scrutinized and suspected followed their parenthood. In order not to be considered as a potential risk for their children, the parents adopted certain strategies. These strategies mean that they must pay attention to and navigate their encounters with people in their surroundings and ensure that they present themselves as adequate and capable parents. In their everyday life, the parents need to understand what people around them consider as "normal". When others can see them, they need to adjust themselves and their parenting so that it falls within, and not deviate from the framework of normality. Goffman (1959/2014) describes this strategy as *impression management*, which for the parents means trying to construct an image of themselves as morally responsible parents, which can be described as acting with a *personal front* (Goffman 1959/2014). They are preoccupied with understanding what is considered the "right way" to practice parenting and getting feedback from their surroundings that they are doing it "right". By showing that they can do what is considered proper and "right", they can avoid attention and the risk of being made suspicious. This becomes a possibility to control the stigma and to *pass* (Goffman 1959/2014) as a good enough parent.

The parents' talking about responsible parenting are mainly focused on various acts of care. Acts of care can most closely be regarded as the meaning of parenthood, and these acts are given many expressions. In addition to the fact that care varies over time, there also seems to be interaction between

different forms of care. I have found Morgan's (1996; 2011) concepts of care useful as analytical tools. The concept of *caring-for* describes the practices associated with care, while the concept of *caring-about* describes how certain actions, through emotions and emotional exchanges, are given the meaning of care by those involved. Through what they say about their care for their child, connections to their experiences of their childhood emerge, such as the importance of receiving or not receiving care from their parents. They clearly express that their child's well-being is the aim of their care. They are very keen to be good and caring parents.

If they can routinize their everyday life and the children's needs can be met by what the parents are able to do and have knowledge about, the practical care rarely causes them any worries. When the children are small, the emphasis in the care is on caring-for (Morgan 1996; 2011) in physical proximity of the child, widespread over time. To a large extent, it concerns practices that revolve around the child's care and stimulation, for which the parents have skills, abilities, and routines. As the children are getting older, the parents experience a change in care needs and their conditions to be able to live up to the children's needs for care. The care can no longer be based on the parent's situation and things that they have control and resources for. They need to adapt the care to a greater degree to the child's situation and life. One challenging area is linked to their scarce financial resources. Although the parents prioritize their children, they find it very difficult to offer their children equivalent material conditions as their peers. Furthermore, parental care of older children requires a greater degree of proactive actions and improvisation skills. These demands make parenting more difficult.

The difference between being able to practice parenting when the conditions are secure, clear, and predictable compared to when they are uncertain and unclear is very large for the parents in this study. However, the feeling of inadequacy has also raised the parents' resistance and power for change. This is particularly clear concerning their children's schooling. The parents are aware of the children's rights to receive support at school, and they don't want

them to encounter the same stigmatization and exclusion that they have been exposed to themselves. By exposing their difficulties and being the driving force in the process themselves, they have fought for the children to receive concrete and adapted support to be able to complete school.

Many of the parents talked about support from others in their parenthood. The support is provided from two sources: by their relatives, and societal support by professional support persons. Getting support means that the parents' independent control over the inner life of the family is affected. Support from the relatives is often described as a prerequisite for being able to live together with their children, because they, through them gain access to important resources that they may find difficult to cope without. But, despite the necessity of the support, the parents' attitude to their dependence varies. Feelings of being in *dept* (Bauman & May, 1990/2017), and that the support is conditional on requirements on influence in the family, give rise to feelings of lacking autonomy and freedom. Support from society is described differently and more as justified support based on the parent's rights according to their position as disabled people. At the same time, societal support is to a greater extent associated with feelings of being scrutinized. Therefore, trust and the relationship with a specific support person, *the wise* (Goffman, 1963/2014), is often very central to the experience of the quality of the support. It is about being treated as an individual and that the support is adapted to their unique situation.

Throughout their stories, the parents describe that order and routines are important to them to be able to practice the good and caring parenthood they strive for. Repeated time-specific routines and little geographical mobility create predictability, independence and reduce feelings of stress and anxiety, and promote the experience that life is safe. In the short term, this promotes experiences of autonomy. They also describe very stable arrangements for how partners in a relationship distribute tasks and chores between them. This means that the parents have different roles and responsibilities regarding the children, which also contribute to clarifying expectations and creating order

and stability. This is important to be able to display a functioning parenthood that is not questioned. In the longer term, however, these gender roles seem to lay the foundation for a rigidity regarding mothers' and fathers' care that limits their autonomy. The fact that women carry the greatest practical responsibility for the child means that they are more restrained in other parts of their adult lives. It gives them fewer opportunities to have their income, which contributes to financial scarcity in the family and increases women's dependence. Through these routines that are created in everyday life, there is a systematic subordination of mothers to positions where they have less power.

Conclusion

Overall, my observations and reflections show that parenthood among parents with intellectual disabilities is affected by the structural subordination of the parents. This is especially valid for the mothers. These parents tend to be met with stigmatizing attitudes and face societal norms and structures that assign them a less privileged status, fewer social resources, a limited economy, and less power than if they had not had their disability.

The results confirm previous research that has shown that parents with intellectual disability struggle to be recognized as full-worthy parents to their children. It also confirms their need to receive adequate support from society. The study contributes with enhanced knowledge about how encounters with other people and with societal structures, in addition to their parenting practices, are influencing parenthood. This means that these parenthoods must be considered as a part of a larger system that needs to be weighed into the understanding of these parents' parenting.

POPULÄRVETENSKAPLIG SAMMANFATTNING

I denna avhandling berättar tjugotre föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning om sitt föräldraskap. Det är ovanligt att dessa föräldrar hörs i forskning. När de någon gång gör det, så handlar det ofta om risker för barnen och hur ett stöd till dem kan erbjudas. Denna avhandling bidrar med fördjupad kunskap om föräldrars egna tankar om föräldraskap och upplevelser av att vara förälder i Sverige idag.

I studien har jag utgått från föräldrarnas egna tolkningar av vad ett föräldraskap är, och vad deras eget föräldraskap är. Det betyder att jag har fokuserat på att förstå de relationer, mellanmänskliga samspel, händelser och processer som föräldrarna berättar om. Jag har lyssnat på deras berättelser och tolkat dem genom teori. Efterhand har analysen bildat mönster och strukturer i texten, och långsamt har den slutliga texten vuxit fram. Genom hela studien har jag reflekterat kring etik. Det handlar både om hur jag utformat studien, att de deltagande föräldrarna har fått information och gett sitt samtycke, och hur jag i den slutliga texten har skyddat deras identiteter.

Föräldrarna berättar att den egna barndomen haft en stor betydelse för deras föräldraskap. De lyfter särskilt fram två områden. Det första handlar om förhållanden i den egna uppväxtfamiljen och relationer till de egna föräldrarna. Några har haft en trygg barndom som de kan använda som en rollmodell i det egna föräldraskapet. Andra beskriver det motsatta. Det andra området berör erfarenheter av möten med andra barn i skolan. Föräldrarna

märkte då att de betraktades som annorlunda och att de hade en låg status bland klasskamraterna.

Under graviditeten och den första tiden med barnet har föräldrarna förstått att myndigheterna uppfattade att deras föräldraskap kunde vara en risk för barnet. Flera berättar att deras barn har utretts i en barnavårdsutredning. Föräldrarna upplevde att de behövde bevisa att de klarade föräldraskapet och att de var tillräckliga föräldrar. Det framkommer att myndigheterna hade högre förväntningar på mammornas föräldraskap. För de flesta har dessa utredningar avslutats med att barnet har omhändertagits. Hotet om att barnet ska tas från dem, är en rädsla som många föräldrar känner. De upplever att de behöver kontrollera vilken information om sig själv och barnet som omgivningen får ta del av.

I vardagen behöver föräldrarna förstå vad personer i omgivningen uppfattar är ”normalt” och anpassa sig själv därefter. Det handlar om att visa fram sig själv som en ansvarsfull förälder och gör ”rätt” och det bästa för sitt barn. På så sätt kan de undvika att väcka uppmärksamhet och kan bli betraktad som vilken förälder som helst.

Berättelserna om föräldraskap beskriver oftast olika göranden av omsorg. De uttrycker att barnets välgång är målet för omsorgen och de är mycket angelägna om att vara goda och omsorgsfulla föräldrar. Omsorg om små barn är ofta ganska praktisk. Det handlar om sysslor för att sköta om barnets fysiska behov och om barnets stimulans i närmiljön tillsammans med anhöriga. För äldre barn får omgivningen och samhälleliga normer och strukturer större betydelse för omsorgen. Föräldrarna har inte samma möjligheter att själv styra över omsorgen och anpassa den efter vad de själva kan och har resurser för. Omsorg om äldre barn kräver ofta mer av föräldrarnas ekonomiska resurser, vilket påfrestar familjens totala ekonomi. Dessutom behöver föräldrarna oftare vara delaktiga i sammanhang som de själva inte kan så mycket om. Många beskriver detta som en stor utmaning.

Det är mycket vanligt att föräldrarna får stöd från andra i sitt föräldraskap. Stödet kommer huvudsakligen från två håll: från anhöriga och som samhälleliga insatser via professionella stödpersoner. Båda stöden är viktiga, men de beskrivs på olika sätt. De anhörigas praktiska hjälp och ekonomiska tillskott till familjen är ofta väldigt viktiga för att barnen ska ha tillfredsställande livsvillkor. Samtidigt för det med sig känslor av beroende och att stå i skuld till sina anhöriga. Samhälleliga insatser beskrivs i mer i termer av ett berättigat stöd som inte innebär känslor av skuld, men förknippas med känslor av att vara granskad. I berättelserna framkommer att tilliten och den personliga relationen med stödpersonen är mycket viktig för att de ska uppleva att stödet har en god kvalitet.

Att ha en god ordning hjälper föräldrarna i deras föräldraskap. Många har en mycket strukturerad vardag som är ordnad kring barnet. Tydliga rutiner gör livet förutsägbart. Det minskar känslor av stress och oro och stärker upplevelser av att vara självständig och kapabel.

Bland dem som lever i en parrelation har föräldrarna ofta delat upp olika ansvar i familjen mellan sig. Denna innebär att kvinnorna tar det största praktiska ansvaret för barnet. Att föräldrarna delar upp ansvar mellan sig bidrar till ordning och stabilitet. Detta kan vara viktigt för att kunna visa för omgivningen att familjen fungerar och att barnet har det bra. På längre sikt betyder det dock att kvinnorna har sämre möjligheter till ett yrkesliv och egen försörjning.

Sammanfattningsvis visar studien att föräldraskapet är en mycket viktig del av livet för dessa föräldrar. De är angelägna om att vara goda och tillräckliga föräldrar för sina barn. Föräldrarnas möjligheter att leva upp till dessa målsättningar, beror i hög grad på förutsättningar i omgivningen. Studien visar att föräldraskapet i stor utsträckning påverkas av omgivningens attityder, bemötande och stöd.

REFERENSER

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Oxford, England: Lawrence Erlbaum.

Alexius, K., & Hollander, A. (2014). *Care assessments concerning involuntary removal of children from intellectually disabled parents*. Journal of Social Welfare and Family Law, *36*(3), 295-310.

Andersson, G. (1992). *Socialarbetare och utvecklingsstörda föräldrar*. Nordisk Sosialt Arbeit.(3).

Andersson, G. (2012/2019). *Vuxna med erfarenhet av samhällsvård*. I: Andersson, G. Sallnäs, M., Sjöblom, Y. (red.), När samhället träder in. Barn, föräldrar och social barnavård. Lund: Studentlitteratur.

Andersson, G., & Sallnäs, M. (2012/2019). *Social barnavård och barns utsatthet*. I: Andersson, G. Sallnäs, M., Sjöblom, Y. (red.), När samhället träder in. Barn, föräldrar och social barnavård. Lund: Studentlitteratur.

Apelmo, E.& Alftberg, Å. (2022). *"Gör plats!" Om abelism, paternalism och konstruktionen av normbrytande funktionalitet*. Socialvetenskaplig tidskrift (2)

Aunos, M., Feldman, M., & Goupil, G. (2008). *Mothering with intellectual disabilities: relationship between social support, health and well-being, parenting and child behaviour outcomes*. Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 21(4), s. 320-330.

Bager, B. (2003). *Barn till mödrar med utvecklingsstörning - en inventering. Liten riskgrupp som behöver stort stöd under otrygg uppväxt.* Läkartidningen(1-2), s. 22-25.

Bagnall Munson, A. (2019). *Framing life as work: Navigating dependence and autonomy in independent living*. Qualitative Sociology, 43, 109.

Bangura Arvidsson, M. (2011). *Föräldraskap i den sociala barnavården.* I: G. Andersson, G., Bangura Arvidsson, M., Mattson, T., Ponnert, L., & Rasmusson, B. (red.), *Social barnavård - några utmaningar. Glimtar från forskning ur olika perspektiv.* Lund: Lunds universitet.

Bauman, Z. (2012). *Collateral damages. Social ojämlikhet i en global tidsålder.* Göteborg: Daidalos AB.

Bauman, Z. & May, T. (1990/2017). *Att tänka sociologiskt*. Århus: Bokförlaget Korpen.

Becker, H. S.(1963/2019). *Utanför. Avvikandets sociologi*. Lund: Arkiv förlag.

Becker, H. S. (1998/2008). *Tricks of the trade. Yrkesknep för samhällsvetare*. Malmö: Liber.

Bergman, H. (2003). *Att fostra till föräldraskap* (Vol. 69). Stockholm studies in history 69: Acta Universitatis Stockholmiensis.

Biddle, B. J. Bank., B J.; Marlin, M. M. (1980). *Parental and Peer Influence on Adolescents*. Social Forces, 58(4), 1079.

Birkeland Nielsen, M., Tangen, T., Idsoe, T; Berge Matthiesen, S; Magerøy, N. (2015). *Post-traumatic stress disorder as a consequence of bullying at work and at school. A literature review and meta-analysis.* Aggression and Violent Behavior, 21, 24.

Bjurström, E. (1995). *Baby you can drive my car*. I: Bolin, K. (red.), Om unga män. Lund: Studentlitteratur.

Björkhagen Turesson, A. (2020). *Conceptions, Norms and Values in the work of child protection servies with families at risk: An analysis of social workers' diaries.* Clinical Social Work Journal, 48, 379.

Black, D. W. & Grant., J. E. (2014). *DSM-5 Guidebook. The essential guidebook to the diagnostic and statistical manual of mental disorders, fifth edition.* Washington DC: American Psychiatric Association Publishing.

Blumer, H. (1969/1998). *Symbolic interactionism. Perspective and method*. London: University of California Press, Ltd.

Booth, T. (1996/2018). *Sounds of still voices: issues in the use of narrative methods with people who have learning difficulties*. In Barton, L. (Ed.), Disability and Society: Emerging issues and insights (pp. 237 - 253): Rothledge.

Booth, T., & Booth, W. (1994). *Parenting under pressure. Mothers and fathers with learning difficulties.* Buckingham and Philadelphia: Open University Press.

Booth, T., & Booth, W. (2004). *Findings from a court study of care proceedings involving parents with intellectual disabilities*. Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities, *1*(3-4), 179-181.

Booth, T., Booth, W., & McConnell, D. (2005). *Care proceedings and parents with learning difficulties: Comparative prevalence and outcomes in an English and Australian court sample.* Child and Family Social Work, 10(4), 353-360.

Booth, T., Booth, W., & McConnell, D. (2005). *The prevalence and outcomes of care proceedings involving parents with learning difficulties in the family courts*. Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 18(1), 7-17.

Booth, T. A., & Booth, W. (1998). *Growing up with Parents Who Have Learning Difficulties*. London: Routledge.

Bäck-Wiklund, M., & Bergsten, B. (1997). *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur och Kultur.

Bäck-Wiklund, M., & Johansson, T. (2012). *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur.

Cedersund, E; Eriksson, L.; Ringsby Jansson, B; Svensson, L A. (2019). *Renässans för socialpedagogik? En bok om socialpedagogisk bildning*. Lund: Studentlitteratur.

Connell, R. (1991). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Oxford: Polity Press.

Cullberg, J. (2010). *Kris och utveckling*. Stockholm: Natur & Kultur.

Danermark, B., Ekström, M., Jakobsen, L., & Karlsson J, C. (2003). *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur.

Dencik, L. (2008). *Modernisering - individualisering og fællesskab*. (s. 107-204) I: Dencik, L; Schultz Jørgensen, P. & Sommer, D. (red.), Familie og børn i en opbrudstid. København: Hans Reitzlers forlag.

Dencik, L., Schultz Jørgensen, P., & Sommer, D. (2008). *Familie og børn i en opbrudstid*. København: Hans Reitzlers forlag.

Dermott, E. (2017). *Doing good parenthood: Reflexivity, practices and relationships* (pp. 137-147). In: Sparrman, A.; Westerling, A.; Lind, J. & Dannesboe, K. I. (Eds.), Doing good parenthood. Ideals and practices of parental involvement. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan studies in family and intimate life.

Egard, H. (2011). *Personlig assistans i praktiken. Beredskap, initiativ och vänskaplighet.* Doktorsavhandling. Lund. Lunds universitet.

Egard, H. (2022) *Erving Goffman: Anpassningens och omgestaltningens dramarturgi.* I: Mattsson, T. & Andersson, E. Teorier för socialt arbete. Del 2: Normalitet, förkroppsligad erfarenhet och motstånd. Malmö: Gleerups.

Ekensteen, W. (1968). *På folkhemmets bakgård. En debattbok om de handikappades situation*. Halmstad: Bokförlaget Prisma.

Engwall, K. (2012). *Föräldraskap, utvecklingsstörning och vuxenblivande*. BARN -Forskning om barn og barndom i Norden(3), 86.

Eve, P. M., Byrne, M. K., & Gagliardi, C. R. (2014). *What is Good Parenting? The Perspectives of Different Professionals*. Family Court Review, 52(1), 114-127.

Faureholm, J. (2006). *Man må jo kæmpe. Børns opvækst i familier, hvor mor er udviklingshæmmet.* PhD-afhandling. Danmarks pædagogiske universitet.

Feldman, M. A. (1994). *Parenting education for parents with intellectual disabilities: A review of outcome studies*. Research in Developmental Disabilities, 15(4), 299-332.

Feldman, M. A., & Case, L. (1999). *Teaching child-care and safety skills to parents with intellectual disabilities through self-learning*. Journal of Intellectual & Developmental Disability, 24(1), 27-44.

Feldman, M. A., Léger, M., & Walton-Allen, N. (1997). *Stress in mothers with intellectual disabilities.* Journal of Child and Family Studies, 6(4), 471-485.

Fernqvist, S., & Näsman, E. (2016). *Välfärdsstatens logik? Erfarenheter från föräldrar med kognitiva och ekonomiska svårigheter.* Socialvetenskaplig tidskrift. 23(1).

Finch, J. (2007). *Displaying families*. Sociology, 41(1), 65-81.

Folkesson, Y., & Kollberg, E. (1996). *Utvecklingsstörning, psykosexuell utveckling och eventuellt föräldraskap*. I: Tideman, M. (red.), Perspektiv på funktionshinder och handikapp. Falun: Skyttmo förlag.

Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity* Stanford CA: Stanford University Press.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*: Polity Press.

Giddens, A. (1992). *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Falun: Polity Press; Blackwell Publishers.

Giddens, A. (2003/2011). *Runaway world. How globalisation is reshaping our lives*: Profile books.

Gillberg, C. (2018). *Essence. Om ADHD, autism och andra utvecklingsavvikelser*. Stockholm: Natur och Kultur.

Gillberg, C., & Geijer-Karlsson, M. (1983). *Children born to mentally retarded women : A 1-21 year follow-up study of 41 cases.* Psychological Medicine, 13, 891-894.

Goffman, E. (1959/2014). *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Lund: Studentlitteratur.

Goffman, E. (1961/2014). *Totala institutioner. Fyra essäer om anstatslivets sociala villkor.* Lund: Studentlitteratur.

Goffman, E. (1963/2014). *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Lund: Studentlitteratur.

Granlund, M., & Göransson, K. (2019). *Intellektuell funktionsnedsättning*. I: Söderman, L. & Antonson, S. (red.), Nya Omsorgsboken. Möjligheter och svårigheter vid intellektuell funktionsnedsättning. Malmö: Liber.

Granqvist, P., Forslund, T., Fransson, M., Springer, L., & Lindberg, L. (2014). *Mothers with intellectual disability, their experiences of maltreatment, and their children's attachment representations: a small-group matched comparison study*. Attachment & Human Development, 16(5), 417.

Gundersen, A., Young, E., & Pettersen, K. T. (2013). *Good enough care? A study of the difficulties Norwegian child welfare workers experience in working with mothers who have intellectual disabilities.* Scandinavian Journal of Disability Research, 15(3), 282-297.

Hansson, K. (2007). *I ett andetag: En kulturanalys av astma som begränsning och möjlighet.* Doktorsavhandling. Lund: Lunds universitet.

Honneth, A. (2003). *Erkännande. Praktisk - filosofiska studier*. Göteborg: Diadalos.

Hydén, M. (2008). *Om den svåra konsten att lyssna till berättelser*. I: Larsson, S.; Sjöblom, Y. & Lilja, J. (red.), Narrativa metoder i socialt arbete. Lund: Studentlitteratur.

Höglund, B., & Larsson, M. (2013). *Struggling for motherhood with an intellectual disability—A qualitative study of women's experiences in Sweden*. Midwifery, 29, 698-704.

Höglund, B., Lindgren, P., & Larsson, M. (2013). *Midwives' knowledge of, attitudes towards and experiences of caring for women with intellectual disability during pregnancy and childbirth: A cross-sectional study in Sweden*. Midwifery, 29, 950-955.

Höjer, I. (2019). *Föräldrar möter social barnavård - att ha sitt barn i familjehem.* I: Andersson, G., Sallnäs, M., Sjöblom, Y. (red.), När samhället träder in. Barn, föräldrar och social barnavård. Lund: Studentlitteratur.

Ineland, J. (2013). *Mäta hälsa, levnadsvanor och livsvillkor hos personer med utvecklingsstörning: Teoretiska och metodologiska perspektiv och överväganden*. Umeå: Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.

Ineland, J., Molin, M. & Sauer, L. (2019). *Intellektuell funktionsnedsättning, samhälle och välfärd*. Malmö: Gleerups.

Jamieson, R., Theodore, K., & Raczka, R. (2015). *Becoming a mother: Supported decision-making in context.* Journal of Intellectual Disabilities, 20(4), 313-328.

Johansson, A. (2005). *Narrativ teori och metod. Med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.

Johansson, M. (2012). *Forskning på beslutsoförmögna*. I: Broström, L. & Johansson, M. (red.), Ställföreträdarskap i vård och omsorg. Lund: Gleerups.

Johansson, T., & Lalander, P. (2013). *Vardagslivets socialpsykologi*. Stockholm: Liber.

Jormfelt, M. (2016). *Tid, rum och självbestämmande. Möjligheter och hinder i vardagen för äldre personer med intellektuell funktionsnedsättning på gruppboende.* Doktorsavhandling. Jönköping: Jönköping university.

Kermit, P. S. (2022). *Struggles for inclusion: The unrecognised toil of hearing-impaired students*. In:. Egard, H., Hansson, K. & Wästerfors, D. (Ed.), Accessibility denied. Understanding inaccessability and everyday resistance to inclusion for persons with disability. London and New York: Routhledge.

Killén, K. (2011). *Barndomen varar i generationer. Om förebyggande arbete med utsatta familjer*. Lund: Studentlitteratur.

Kirkegaard, S. (1859) *Til Eftertanke*. I: Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed. Danmark.

Kollberg, E. (1989). *Omstridda mödrar. En studie av mödrar som har förtecknats som förståndshandikappade.* (NHV- rapport 1989:6). Doktorsavhandling. Göteborg: Nordiska hälsovårdshögskolan.

Kroese, B. S., Hussein, H., Clifford, C., & Ahmed, N. (2002). *Social support networks and psychological well-being of mothers with intellectual disabilities.* Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 15(4), 324-340.

SUF Kunskapscentrum, (2017). *Albin och Pia - Babysimulatorer.*[elektronisk resurs].

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lag (2018:1197) om förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (CRC).

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS).

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Lalander, P. (1998). *Anden i flaskan.* Stockholm/Stehag: Brutus Östlings förlag.

Lalander, P. (2018). *Socialt arbete som situerad etik*. I: Dahlstedt,M & Lalander, P. (red.), Manifest - för ett socialt arbete i tiden. Lund: Studentlitteratur.

Lalander, P. (2022). *Howard S. Becker: görandets och avvikandets sociologi*. I: Mattson, T. & Andersson, E. (red.), Teorier för socialt arbete Del 2 Normalitet, förkroppsligad erfarenhet och motstånd. Lund: Gleerups.

Lid, I. M. (2022). *The significance of relations. Rethinkting autonomy in a disability perspective*. In: Fjetland, K. J., Gjermestad, A. & Lid, I M. (Ed.), Lived citizenship for persons in vulnerable life situations. Theories and practices.: Scandinavian university press.

Lindqvist, R. (2007). *Funktionshindrade i välfärdssamhället*. Malmö: Gleerups utbildning AB.

Llewellyn, G. (1996). *Support and Service Needs of Parents with Intellectual Disability: Parent Perspectives*. Konferensbidrag.

Llewellyn, G. (2006). *Parents with intellectual disability learning to parent: The role of experience and informal learning*. International Journal of Disability, Development and Education, 44(3), 243-261.

Llewellyn, G., & Gustavsson, M. (2011). *Understanding community in the lives of parents with intellectual disabilities*. In: Llewellyn, G., Traustadóttir, R., McConnell, D., & Sigurjónsdóttir, H. B. (Eds.), Parents with Intellectual Disabilities. Past, Present and Futures West Sussex and Oxford, UK. Malden, USA:Wiley- Blackwell.

Llewellyn, G., & McConnell, D. (2002). *Mothers with learning difficulties and their support networks*. Journal of Intellectual Disability Research, *46*, 17-34.

Llewellyn, G., McConnell, D., & Bye, R. (1998). Perception of Service Needs by Parents with Intellectual Disability, Their Significant Others and Their Service Workers. *Research in Developmental Disabilities, 19*(3), 245-260.

Llewellyn, G., McConnell, D., Cant, R., & Westbrook, M. (1999). *Support network of mothers with an intellectual disability: An exploratory study*. Journal of Intellectual and Developmental Disability, 24(1), 7-26.

Llewellyn, G., McConnell, D., & Ferronato, L. (2003). *Prevalence and outcomes for parents with disabilities and their children in an Australian court sample*. Child Abuse and Neglect, 27(3), 235-251.

Llewellyn, G., Traustadottir, R., McConnell, D., & Sigurjónsdóttir, H. B. (2011). *Taking stock and looking at the future*. In: Llewellyn, G., Traustadóttir, R., McConnell, D., & Sigurjónsdóttir, H. B. (Eds.), Parents with Intellectual Disabilities. Past, Present and Futures. West Sussex and Oxford, UK. Malden, USA:Wiley- Blackwell.

Llewellyn, G., Traustadóttir, R., McConnell, D., & Sigurjónsdóttir, H. B. (2011). *Parents with Intellectual Disabilities. Past, Present and Futures*. West Sussex and Oxford, UK. Malden, USA Wiley - Blackwell.

Löfgren Mårtensson, L. (2005). *"Får jag lov". Om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning.* Lund: Studentlitteratur.

Mackenzie, C. (2019). *Feminist innovation in philiosophy: Relational autonomy and social justice.* Women's Studies International Forum, 72, 151.

Mallander, O. (2014). [Personlig kommunikation].

Mattsson, T. (2021). *Intersektionalitet i socialt arbete. teori, reflektion och praxis*. Lund: Gleerups.

Mayes, R., Llewellyn, G., & McConnell, D. (2008). *Active negotiation: Mothers with intellectual disabilities creating their social support networks*. Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 21(4), 341-350.

Mayes, R., Llewellyn, G., & McConnell, D. (2011). *"That's who I choose to be": The mother identity for women with intellectual disabilities.* Women's Studies International Forum, 34, 112-120.

Mayes, R., & Sigurjónsdóttir, H. B. (2011). *Becoming a Mother - Becoming a Father*. In: Llewellyn, G., Traustadóttir, R., McConnell, D., & Sigurjónsdóttir, H. B. (Eds.), Parents with Intellectual Disabilities. Past, Present and Futures. West Sussex and Oxford, UK. Malden, USA:Wiley-Blackwell.

Mc Hugh, E. (2016). *Implementing a program for parents with intellectual disability in Sweden: A feasibility study.* Doktorsavhandling. Psykologiska institutionen. Göteborgs universitet.

McCarthy, M. (1999). *Sexuality and Women with Learning Disabilities*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers Ltd.

McCarthy, M. (2010). *Exercising choice and control - women with learning disabilities and contraception*. British Journal of Learning Disabilities, 38(4), 293-302.

McConnell, D., Breitkreuz, R., & Savage, A. (2011). *From financial hardship to child difficulties: main and moderating effects of perceived social support*. Child: Care, Health & Development, 37(5), 679-691.

McConnell, D., Feldman, M., Aunos, M., Pacheco, L., Savage, A., Hahn, L., Park, E. (2015). *Ameliorating Psychosocial Risk Among Mothers with Intellectual Impairment.* Community mental health journal, 52(8), 944-953.

McConnell, D., & Llewellyn, G. (2002). *Stereotypes, parents with intellectual disability and child protection.* Journal of Social Welfare and Family Law(1).

McConnell, D., & Llewellyn, G. (2006). *Social inequality, 'the deviant parent' and child protection practice*. The Australian Journal of Social Issues, 40(4), 553.

McConnell, D., Llewellyn, G., & Bye, R. (1997). *Providing services for parents with intellectual disability: Parent needs and service constraints*. Journal of Intellectual and Developmental Disability, 22(1), 5-17.

Mead, G. H. (1934/2015). *Mind, self and society. The definitive edition*. London: The University of Chicago Press

Meppelder, M., Hodes, M., Kef, S., & Schuengel, C. (2014). *Parents with intellectual disabilities seeking professional parenting support: The role of working alliance, stress and informal support.* Child abuse & neglect, 38(9)

Mildon, R., Wade, C., & Matthews, J. (2008). *Considering the Contextual Fit of an Intervention for Families Headed by Parents with an Intellectual Disability: An Exploratory Study.* Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 21(4), 377-387.

Morgan, D. H. J. (1996). *Family connections. An introduction to family studies*. Oxford/Cambridge: Blackwell publishers.

Morgan, D. H. J. (2011). *Rethinking family practices*. New York: Palgrave Macmillan.

Myndigheten för delaktighet (2017). *Föräldraskap och funktionsnedsättning. Självupplevda hinder för delaktighet*. Sundbyberg.

Myndigheten för delaktighet (2020). *Begränsade livsval. Situationen för personer med intellektuell funktionsnedsättning.* Sundbyberg.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2022a). *Förstå familjen. Ett verktyg för dig som möter föräldrar med kognitiva svårigheter.* Västra Götalandsregionen.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2022b). *Föräldrar och barn med funktionsnedsättning.* [elektronisk källa hämtad 221007]

Mørch, W.T., Skår, J., & Andersgård; A B. (2008). *Mentally retarded persons as parents. Prevalence and situation of their children*. Scandinavian journal of psychology, 38(4), 348.

Parson, T. (1951). *The Social system*. London: Routledge.

Persson, A. (2012). *Ritualisering och sårbarhet. Ansikte mot ansikte med Goffmans perspektiv på social interaktion.* Lund: Lunds universitet.

Plantin, L. (2001). *Män, familjeliv, föräldraskap*. Umeå: Boréa.

Plantin, L. &. Wissö, T. (2022). *David Morgan: Om familjeprakiker och att "göra familj"*. I: Mattson, T. & Andersson, E. (red.), Teorier för socialt arbete Del 2 Normalitet, förkroppsligad erfarenhet och motstånd. Lund: Gleerups.

Pugh, A. (2009). *Longing and belonging. Parents, children, and consumer culture*. Berkeley and Los Angeles: University of California press.

Region Skåne (2021). *Vårdguiden 1177*. [elektronisk resurs]

Riessman, C. (2008). *Analys av individuella berättelser*. I: Larsson, S., Sjöblom, Y. & Lilja, J. (red.), Narrativa metoder i socialt arbete. Lund: Studentlitteratur.

Ringsby Jansson, B. (2002). *Vardagslivets arenor. Om människor med utvecklingsstörning, deras vardag och sociala liv.* Göteborg: Göteborgs universitet.

Rojas, S., Haya, I., & Lázaro-Visa, S. (2016). *'My great hope in life is to have a house, a family and a daughter': Relationships and sexuality in intellectually disabled people*. British Journal of Learning Disabilities, 44(1), 56-62.

Runge, I. (2015). *How normative beliefs of families with a parent with ID are produced in Swedish newspapers. Critical Discourse Analysis*. Exam at third-cycle-course in Qualitiative Method. Göteborg: Göteborgs universitet.

Sallnäs, M. (2012/2019). *Institutionsvård för barn och unga*. I: Andersson, G., Sallnäs, M., Sjöblom, Y. (red.), När samhället träder in. Barn, föräldrar och social barnavård. Lund: Studentlitteratur.

Sheerin, F. K., Keenan, P. M., & Lawler, D. (2013). *Mothers with intellectual disabilities: interactions with children and family services in Ireland*. British Journal of Learning Disabilities, 41(3), 189-196.

Shuttleworth, R., Wedgewood,N. &., Wilson, N. J. (2012). *The dilemma of disabled masculinity*. Men and masculinities, 15(2), 194.

Sigurjónsdóttir, H. B. (2004). *Intellectually limited fathers, their families and formal support services.* In: Mallander, O. & Tideman, M. (Eds.), Gender and Disability Research in the Nordic countries. Lund: Studentlitteratur.

Sigurjónsdóttir, H. B., & Rice, J. G. (2017). *'Framed': Terminating the parenting rights of parents with intellectual disability in Iceland.* Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 30(3), 543-552.

Sigurjónsdóttir, H. B. & Rice., J. G. (2018). *'Evidence' of Neglect as a Form of Structural Violence: Parents with Intellectual Disabilities and Custody Deprivation*. Social Inclusion, 6(2), 73.

Sigurjónsdóttir, H. B., & Traustadóttir, R. (2011). *Family within a family*. In: Llewellyn, G., Traustadóttir, R., McConnell, D., & Sigurjónsdóttir, H. B. (Eds.), Parents with Intellectual Disabilities. Past, Present and Futures. West Sussex and Oxford, UK. Malden, USA :Wiley- Blackwell.

Sixtensson, J. (2018). *Härifrån till framtiden. Om gränslinjer, aktörskap och motstånd i tjejers vardagsliv.* Doktorsavhandling. Malmö: Malmö universitet.

Socialdepartementet. (2006/2008). *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. (CRDP)

Socialdepartementet (2018) *En nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd*. Rapport. Stockolm.

Socialstyrelsen. (2005). *Föräldrar med utvecklingsstörning och deras barn – vad finns det för kunskap?* Stockholm: Socialstyrelsens publikationer.

Socialstyrelsen. (2007). *Barn som har föräldrar med utvecklingsstörning*. Stockholm: Socialstyrelsens publikationer.

Socialtjänstlag (2001:453). (SoL).

Sommer, D. (2008). *Børnefamilien - dynamik og relationer*. I: Dencik, L; Schultz Jørgensen, P. & Sommer, D. (red.), Familie og børn i en opbrudstid. København: Hans Reitzlers forlag.

Sparrman, A., Westerling, A., Lind, J., & Dannesboe, K. I. (2017). *Doing good parenthood: Ideals and practices of parental involvement*: Cham: Springer International Publishing.

Starke, M. (2010). *Encounters with professionals: views and experiences of mothers with intellectual disability*. Journal of intellectual disabilities, 14(1), 9-19.

Starke, M. (2011a). *Descriptions of children's needs and parenthood among mothers with intellectual disability*. Scandinavian Journal of Disability Research, 13(4), 283-298.

Starke, M. (2011b). *Supporting families with parents with intellectual disability: Views and experiences of professionals in the field*. Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities, 8(3), 163-171.

Starke, M. (2015). *Varför såg ingen mig? - om oviljan att uppmärksamma det obekväma*. I: Järkestig Berggren, U., Magnusson, L., & Hanson, E. (red.), Att se barn som anhöriga - Om relationer, interventioner och omsorgsansvar. Kalmar Växjö: Linnéuniversitetet.

Starke, M. (2022). *Parents with intellectual disabilities and their reflections about relationships and support*. Journal of social work, 22(5).

Stefansdóttir, S., Sigurjónsdóttir, H B. & Rice, J. (2022). *Weapons and tactics: A story of parents with learning disabilities maintaining family integrity*. British Journal of Learning Disabilities, 1-8.

Skollag (2010:800).

Sveriges internationella överenskommelser (2008). *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konvention för personer med funktionsnedsättning.* Stockholm Utrikesdepartementet.

Söder, M. (1982). *Handikappbegreppet - en analys utifrån WHOS: s terminologi och svensk debatt*. Stockholm: Beredningsgruppen för internationella handikappåret 1981. Socialdepartementet.

Söder, M. (1990). *Handikapp och välfärd? Redovisning av en intervjuundersökning*. Centrum för handikappforskning vid Uppsala universitet på uppdrag av 1989 års handikapputredning.

Tarleton, B., & Ward, L. (2007). *"Parenting with support": The views and experiences of parents with intellectual disabilities.* Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities, 4(3), 194-202.

Tarleton, B., Ward, L., & Howarth, J. (2006). *Finding the right support? A review of issues and positive practices in supporting parents with learning difficulties and their children*. University of Bristol: Baring foundation; Norah Fry Center.

Tracy, S. J. (2010). *Qualitative quality: eight "big tent" criteria for excellent qualitative research.* Qualitative inquiry, 16(10), 837-851.

Traustadóttir, R. (1991). *Mothers who care. Gender, Disability and Familiy Life*. Journal of Family Issues, 12(2), 228.

Traustadóttir, R., & Sigurjónsdóttir, H. B. (2008). *The 'mother' behind the mother: Three generations of mothers with intellectual disabilities and their family support networks*. Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 21(4), 331-340.

Tymchuk, A. J. (1992). *Predicting adequacy of parenting by people with mental retardation*. Child abuse & neglect, 16(2), 165-178.

Tymchuk, A. J. (1999). *Moving towards integration of services for parents with intellectual disabilities*. Journal of Intellectual and Developmental Disability, 24(1), 59-74.

Tøssebro, J., Midjo, T., Paulsen, V., & Berg, B. (2014). *Foreldre med kognitive vansker i møte med barnevernet*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS; HiST, Avdeling for helse og sosialfag.

Tøssebro, J., Midjo, T., Paulsen, V., & Berg, B. (2017). Prevalence, trends and custody among children of parents with intellectual disabilities in Norway. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 30*(3), 533-542.

Vetenskapsrådet (2016). *Codex - regler och riktlinjer för forskning*. [elektronisk resurs]

Wade, C., Llewellyn, G., & Matthews, J. (2011). *Modeling contextual influences on parents with intellectual disability and their children*. American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities, 116(6), 419-437.

Wade, C. M., Mildon, R. L., & Matthews, J. M. (2006). *Service delivery to parents with an intellectual disability: Family-centred or professionally centred?* Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 20(2), 87-98.

Waitt, G. & Harada, T. (2016). *Parenting, care and the family car*. Social & Cultural Geography, 17(8), 1100.

Weiber, I., Berglund, J., Tengland, P. A., & Eklund, M. (2011). *Children born to women with intellectual disabilities - 5-year incidence in a Swedish county*. Journal of Intellectual Disability Research, 55(11).

Weiber, I., Eklund, M., & Tengland, P.-A. (2015). *The characteristics of local support systems, and the roles of professionals, in supporting families where a mother has an intellectual disability.* Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 29(3), 197-210.

Wickström, M., Höglund, B., Larsson, M., & Lundgren, M. (2017). *Increased risk for mental illness, injuries, and violence in children born to mothers with intellectual disability: A register study in Sweden during 1999-2012.* International Journal of Child Abuse & Neglect, 124-131.

Wissö, T. (2012). *Småbarnsföräldrars vardagsliv. Omsorg, moral och socialt kapital.* (2012:5). Doktorsavhandling. Institutionen för socialt arbete, Göteborg: Göteborgs universitet.

Wissö, T., Johansson, H., & Höjer, I. (2019). *What is a family? Constructions of family and parenting after a custody transfer from birth parents to foster parents*. Child and Family Social Work, 24(1), 9-16.

Malmö University Health and Society Doctoral Dissertations

Ross, M. W. Typing, doing and being. A study of men who have sex with men and sexuality on the Internet. 2006:1

Stoltz, P. Searching for meaning of support in nursing. A study on support in family care of frail aged persons with examples from palliative care at home. 2006:2

Gudmundsson, P. Detection of myocardial ischemia using real-time myocardial contrasts echocardiograpy. 2006:3

Holmberg, L. Communication in palliative home care, grief and bereavement. A mother's experiences. 2007:1

Ny, P. Swedish maternal health care in a multiethnic society – including the fathers. 2007:2

Schölin, T. Etnisk mångfald som organisationsidé. Chefs- och personalpraktiker I äldreomsorgen. 2008:1

Svensson, O. Interactions of mucins with biopolymers and drug delivery particles. 2008:2

Holst, M. Self-care behaviour and daily life experiences in patients with chronic heart failure. 2008:3

Bahtsevani, C. In search of evidence-based practices. Exploring factors influencing evidence based practice and implementation of clinical practice guidelines. 2008:4

Andersson, L. Endocytosis by human dendritic cells. 2009:1

Svendsen, I. E. In vitro and in vivo studies of salivary films at solid/liquid interfaces. 2009:2

Persson, K. Oral health in an outpatient psychiatric population. Oral status, life satisfaction and support. 2009:3

Hellman, P. Human dendritic cells. A study of early events during pathogen recognition and antigen endocytosis. 2009:4

Baghir-Zada, R. Illegal aliens and health (care) wants. The cases of Sweden and the Netherlands. 2009:5

Stjernswärd, S. Designing online support for families living with depression. 2009:6

Carlsson, A. Child injuries at home – prevention, precautions and intervention with focus on scalds. 2010:1

Carlson, E. Sjuksköterskan som handledare. Innehåll i och förutsättningar för sjuksköterskors handledande funktion i verksamhetsförlagd utbildning – en etnografisk studie. 2010:2

Sinkiewicz, G. Lactobacillus reuteri in health and disease. 2010:3

Tuvesson, H. Psychiatric nursing staff and the workplace. Perceptions of the ward atmosphere, psychosocial work environment, and stress. 2011:1

Ingvarsdotter, K. Mental ill health and diversity. Researching human suffering and resilience in a multicultural context. 2011:2

Hamit-Eminovski, J. Interactions of biopolymers and metal complexes at biological interfaces. 2011:3

Mellgren, C. What´s neighbourhood got to do with it? The influence of neighbourhood context on crime and reactions to crime. 2011:4

Annersten Gershater, M. Prevention of foot ulcers in patients with diabetes mellitus. Nursing in outpatient settings. 2011:5

Pooremamali P. Culture, occupation and occupational therapy in a mental care context- the challenge of meeting the needs of Middle Eastern immigrants. 2012:1

Gustafsson A. Aspects on sepsis: treatment and markers. 2012:2

Lavant, E. Multiplex HLA-DR-DQ genotyping. For genetic epidemiology and clinical risk assessment. 2012:3

Wangel, A-M. Mental ill-health in childbearing women. Markers and risk factors. 2012:4

Scaramuzzino, R. Equal opportunities? - A cross-national comparison of immigrant organisations in Sweden and Italy. 2012:5

Ivert, A-K. Adolescent mental health and utilisation of psychiatric care - The role of parental country of birth and neighbourhood of residence 2013:1

Znamenskaya, Y. Effect of hydration on thermodynamic, rheological and structural properties of mucin. 2013:2

Andersson, F. The female offender. Patterning of antisocial and criminal activity over the lifecourse. 2013:3

Lindroth, M. Utsatthet och sexuell hälsa – en studie om unga på statliga ungdomshem. 2013:4

Hulusjö, A. The multiplicities of prostitution experience – narratives about power and resistance. 2013:5

Falk, M. Direct electron transfer based biofuel cells. Operation in vitro and in vivo. 2014:1

Finnbogadóttir, H. Exposure to domestic violence during pregnancy. Impact on outcome, midwives' awareness, women´s experience and prevalence in the south of Sweden. 2014:2

Fagerström, A. Effects of surfactant adjuvants on barrier properties of plant leaf cuticle. 2014:3

Lamberg, P. Design and characterization of direct electron transfer based biofuel cells including tests in cell cultures. 2014:4

Richert, T. Överdoser, försörjningsstrategier och riskhantering – livsvillkor för personer som injicerar narkotika. 2014:5

Örmon, K. Experiences of abuse during the life course. - Disclosure and the care provided among women in a general psychiatric context. 2014:6

Sjöblom, I. Planerade hemförlossningar i Norden - kvinnors och barnmorskors perspektiv. 2014:7

Albèr, C. Humectants and Skin - Effects of hydration from molecule to man. 2015:1

Kisch M., A. Allogeneic stem cell transplantation. – Patients' and sibling donors' perspectives. 2015:2

Weiber, I. Children in families where the mother has an intellectual or developmental disability – incidence, support and first person perspectives. 2015:3

Schlyter, M. Myocardial infarction, Personality factors, Coping strategies, Depression and Secondary prevention 2016:1

Carlström, C. BDSM – Paradoxernas praktiker. 2016:2

El-Schich, Z. Novel imaging technology and tools for biomarker detection in cancer. 2016:3

Boonsatean, W. Living with type 2 diabetes in Thai population: Experiences and socioeconomic characteristics. 2016:4

Vejzovic, V. Going through a colonoscopy and living with inflammatory bowel disease: Children's and parents' experiences and evaluation of the bowel cleansing quality prior to colonoscopy. 2016:5

Isma, G.E. Overweight and obesity in young children: Preventive work in child health care with focus on nurses' perceptions and parental risk factors. 2016:6

Brännvall, M. Frigörelse med förhinder – Om polisanmälan när kvinnor tar sig ur mäns våld i nära relationer. 2016:7

Pankratov, D. Self-charging biosupercapacitors. 2016:8

Guidi, P. Social work assessment of families with children at risk: Similarities and differences in Italian and Swedish public social services. 2016:9

Jakobsson, J. The process of recovery after colorectal cancer surgery: Patients' experiences and factors of influence. 2017:1

Gerell, M. Neighborhoods without community. Collective efficacy and crime in Malmö, Sweden. 2017:2

Wierzbicka, C. New fractionation tools targeting elusive post-translational modifications. 2017:3

Afzelius, M. Families with parental mental illness: Supporting children in psychiatric and social services. 2017:4

Nordgren, J. Making drugs ethnic – Khat and minority drug use in Sweden. 2017:5

Nilsson, E-L. Parental socialization and adolescent offending. 2017:6

Sixtensson, J. Härifrån till framtiden. Om gränslinjer, aktörskap och motstånd i tjejers vardagsliv. 2018:1

Vasiljevic, Z. Ambulatory risk assessment and intervention in the prison services. Using Interactive Voice Response to assess and intervene on acute dynamic risk among prisoners on parole. 2018:2

González Arribas, E. Flexible and transparent biological electric power sources based on nano-structured electrodes. 2018:3

Svalin, K. Risk assessment of intimate partner violence in a police setting. Reliability and predictive accuracy. 2018:4

Andersson, M. Hate crime victimization: consequences and interpretations. 2018:5

Djampour, P. Borders crossing bodies. The stories of eight youth with experience of migrating 2018:6

Yeung, S.Y. Stimuli-responsive lipid bilayer mimics for protein, virus and cell recognition. 2018:7

Holst-Hansson, A. On a journey for survival: everyday life during radiation therapy from the perspectives of women with breast cancer and their families. 2018:8

Berlin Hallrup, L. Experiences of Everydaylife and Participation for People with Intellectual Disabilities -From four Perspectives. 2019:1

Aleksejeva, O. Blue copper proteins as bioelements for bioelectronics devices 2019:2

Wendel, L. Dokumentation, profession och hälso- och sjukvård. Rättsliga perspektiv. 2019:3

Larsson, H. Existentiell ensamhet hos sköra äldre personer: ett närståendeperspektiv. 2020:1

Sundström, M. Existentiell ensamhet hos sköra äldre personer: Vårdpersonals och volontärers erfarenheter och behov av stöd. 2020:2.

Kvist, M. Varken resurs eller problem. Om lågutbildade ungas etablerings- och försörjningsmöjligheter. 2020:3.

Waldie, S. Model Membranes and Their Interactions with Native and Artificial Lipoproteins 2020:4

Sjöberg, M. Existentiell ensamhet hos sköra äldre personer: Äldre personers upplevelser samt dokumentation i patientjournalen. 2020:5

Samzelius, T. A vicious circle of silent exclusion: Family homelessness and poverty in Sweden from a single-mother perspective. 2020:6

Hylén, M. Pain in Intensive Care: assessments and patients´ experiences. 2021:1

Engström, A. Everyday life, crime, and fear of crime among adolescents and young adults. 2021:2

Ali, A. Topical Formulations, Design and Drug Delivery: A dive into water. 2021:3

Mavliutova, L. Molecularly imprinted micro and nanoparticles for cancer associated glycan motifs. 2021:4

Incel, A. Amino acid sequence and side chain specific synthetic receptors targeting protein phosphorylation. 2021:5

Andersson, L. Problematisk opioidanvändning. Om opioidrelaterade dödsfall och LARO i södra Sverige. 2021:6

Yuecheng, Z. Glycosylation in cancer and infection - the role of sialic acid. 2021:7

Weber, M. Religion as a Lifeworld. An Alternative to a Secularist Concept of Religion in Social Work. 2021:8

Jankovskaja, S. Non-invasive monitoring of low molecular weight biomarkers relevant to skin inflammation and cancer. 2021:9

Morin, M. Biophysical aspects of the skin barrier – Towards increased non-invasive extraction and optimized biomarker sampling. 2021:10

Boyd, H. On the structure and mechanical properties of in vitro salivary pellicles. 2022:1

Ramji, R. Health Promotional Interventions Informed by Community Based Participatory Research in a Socially Disadvantaged Neighbourhood -Development, Exploration and Evaluation. 2022:2

Magnusson, M-M. Open Drug Scenes and the Merging of Policing Practice and Research. A pracademic approach. 2022:3.

Bogdanova, E. Effect of water on the glass transition and properties of solid-state pharmaceutical formulations. 2022:4

Raoof, D. I väntan på integration – en etnografisk studie om en institutionellt återskapad vardagsverklighet. 2022:5

Matsson, A. Handslaget: Att organisera tystnad – En fallstudie om pragmatisk särbehandling i arbetslivet. 2022:6

Chrysoulakis, A. Situational sources of rule-breaking acts: an analytic criminology approach. 2022:7

Kronkvist, K. Locating place, crime and the fear of crime: Methodological and theoretical considerations. 2022:8

Sternbæk, L. Connecting sialic acid expression to cancer cell characteristics – Novel tools for detection, imaging, and analysis. 2022:9

Gegner, H. Statlig kunskapsstyrning. Regionala utvecklingsledare i styrning av socialtjänstens barnavård. 2023:1

Wågby Gräfe, A. Från formell till levd delaktighet. Den sociala meningen med barns delaktighet när föräldrar tvistar. 2023:2

Psotta, C. Electrochemical (bio-)sensors operating in human physiological fluids. 2023:3

Cinthio, H. Rörelser i gränslandet. Om komplexa hedersnormer och samhälleliga markeringar. 2023:4

Shafaat, A. Development of wireless biosensors integrated into the radio frequency antenna for chipless and battery-less monitoring of biological reactions. 2023:5

Correa Marcano, Y. Y. Role of lipoprotein structure and dynamics in disease development: From atherosclerosis to Covid 19. 2023:6

De flesta människor lever i någon slags familj och många vuxna får någon gång egna barn. Familjeliv och föräldraskap är således välbekanta områden för de allra flesta. Det är också områden som omgärdas av mycket moral om hur familjer bör leva tillsammans och hur föräldraskap bör göras för att vara gott för barnen. Det är dock sällsynt att röster från föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning hörs. Det gör att dessa föräldrars perspektiv på familjeliv och föräldraskap ofta saknas.

I denna avhandling studeras föräldraskap hos föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning. Med utgångspunkt i deras egna röster utforskas och diskuteras deras upplevelser och tankar om det egna föräldraskapet. Studien visar att föräldrarna uppfattar att de egna barnen och uppgiften som förälder som en helt central och viktig del av livet och den egna identiteten. Samtidigt är det ofta tal om ett föräldraskap som kan vara svårt att navigera i. Föräldrarna har ofta behövt förhålla sig till omgivningens stigmatiserande uppfattningar om deras föräldraskap, och samtidigt hävda sin rätt till att få stöd.

Ida Runge är socionom med en socialpedagogisk inriktning. Hon arbetar som universitetsadjunkt och forskare vid institutionen för socialt arbete, Malmö universitet. Denna bok är hennes avhandling för avläggande av doktorsexamen i forskarutbildningsämnet Hälsa och samhälle.

MALMÖ UNIVERSITY PRESS
205 06 MALMÖ, SWEDEN
MAU.SE

ISBN 978-91-7877-428-9
ISSN 1653-5383
DOI 10.24834/isbn.9789178774296

Printed by Media-Tryck, Lund 2023 NORDIC SWAN ECOLABEL 3041 0903